

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HARMINCZNYOLCZADIK KÖTET.

1903 — 1904.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1904.

300858

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Az LVIII. ünnepélyes közülés.

	Lap
Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde	3
Vargha Gyula titkári jelentése	7
Endrődi Sándor: Contra Festá (Költemény)	15
Alexander Bernát: Shakespere jellemalkotó művészete	18
Szaboleska Mihály: Költemények (Kietlen éjjel, A második asszony, A fonókat betiltották, Ár ellen)	34
Ambrus Zoltán: Szent Szerafin megtérése	37
Ferenczi Zoltán: Kelmenfi László emlékezete	48

II.

Székfoglalók.

Gárdonyi Géza: A falu (Két költemény)	53
Ambrus Zoltán: Bartók Lajos	57
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Ambrus Zoltánhoz	64
Ferenczi Zoltán: Petőfi jelszava	65
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Ferenczi Zoltánhoz	78

III.

A havi ülések felolvasásaiból.

Dr. Viszota Gyula: Kisfaludy Károly hagyatéka	81
---	----

IV.

Elhunyt tagok emléke.

Tóth Lőrincz (Közlemények és Beöthy Zsolt beszéde Tóth Lőrincz ravatalánál)	157
Tolnai Lajos. Emlékbeszéd Jakab Ödöntől	160
Vadnay Károly síremlékének felavatása	182
Csató Pál arcképe	182

V.

Bírálatok és pályázatok.

	<i>Lap</i>
A Deák óda-pályázat (Kozma Andor bíráló jelentésével)	185
Deák Ferencz emlékezete. Óda. Lampérth Gézától	189
Bíró jelentés Vadnay Károly irodalmi hagyatékáról. Szana Tamástól	195
Jelentés a Lukács Krisztina-féle művészettörténelmi pályázatról. (A kép- írás újabb irányai.) Alexander Bernát, Beöthy Zsolt és Szana Ta- mástól	196
Jelentés a Bulyovszky Lilla-féle pályázatról. Radó Antaltól	202
A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei	203

VI.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete (Elnökség, tisztviselők, állandó bi- zottságok)	207
Rendes tagok névsora	207
Levelező tagok „	209
Elhunyt tagok „	210
Alapítók „	213
Tisztújítás	220
Tagválasztás	221
A tagválasztás reformjára s az elhunyt tagok emlékezetének ápolására vonakozó indítványok	222
A Társaság nemzeti, közművelődési és irodalmi jelentőségű ünne- pélyeken	223
A Társaság belső életéből	226
A Kisfaludy-ereklyék	227
Az alapítók könyvilletménye	228
Művészeti életrajzok	228
Könyvkiadások anyagi támogatása	229
Fadrusz János halála	229
Komócsy József sírszobra	229
Vadnay Károly hagyománya	230
A Társaság 1903. évi zárszámadása és 1904. évi költségőirányzata	230
A Társaság vagyona	231

I.

AZ LVIII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1904 FEBRUÁR 7-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BERZEVICZY ALBERTTÓL.

Tekintetes Társaság, tisztelt Közönség!

Miután elnökünket, kinek ma a felolvasóasztalt kellett volna igénybe vennie, mindnyájunk őszinte sajnálatára betegség akadályozza a megjelenésben, társaságunk gyakorlatának megfelelően nekem jutott a feladat, hogy kedves Társainkat s a tisztelt Közönséget ötvennyolczadik ünnepélyes közülésünk alkalmából az elnöki székből üdvözljem.

Ötvennyolczadik évi közülésünk társaságunkat fiatalabbnak tün-teti föl, mint a milyen valóban, mert közüléseink számából kimaradt az a tizenegy év, a mely alatt társaságunkat — 1849-től 1860-ig — a politikai viszonyok tétlenségre kárhoztatták. Voltaképen hatvanhét év választ el attól az időtől, melyben a hét évvel előbb elhunyt Kisfaludy Károly barátai, tisztelői és irótársai nevének megörökítésére s irodalmi munkásságának folytatására a róla nevezett irodalmi társaságot alapították. Azok közül, kik akkor társaságunk bölcsőjénél állottak, az utolsót, Tóth Lőrinczet, tavaly temettük el; azok közül is, kik az 1860-ban végbement újraalakulás alkalmával léptek a társaság soraiba, már csak hárman: Jókai Mór, Gyulai Pál és Szász Károly időznek közöttünk. Változó idők, öröm és balsors, a nemzet föllendülésének és halálos dermedésének váltakozó napjai, évei röpültek el társaságunk fölött. Évkönyveink belényulnak irodalmunk és nemzeti életünk ama küzdelmes, de reményteljes korszakába, melyet a Kölcsey, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Bajza József nevei jelölnek meg; az új korszak még a Szalay László, Fáy András, Madách Imre, Jósika Miklós báró, Czuczor Gergely, Tompa Mihály, Eötvös József báró szellemének fényétől besugárzott ösvényen indulhatott meg; a hetvenes évekig elhat a Toldy Ferencz, Kemény Zsigmond báró, Szigligety Ede, Horváth Mihály és Csengery Antal működése; az Arany János tündöklő költői pályája úgyszólván kezdetétől végéig

társaságunk évlapjain is föl van jegyezve. Szóval: a mi nemes és fölemelő hagyománya van költészetünk és szép-prózáink tizenkilencedik századbeli fejlődésének, arra többnyire nemcsak mint az irodalom közkinsének szabad élvezői, de törvényes leszármazás czímén is formálhatunk örökjogot, arra alapítva egyúttal kötelességünket: a nemzeti irodalom fölvirágoztatását, a régiek példájához méltó lelkesedéssel és kitartással munkálni.

A költészet és szép-próza munkásainak helyzete, föladata, sike-reik föltételei és munkájuk nehézségei lényegesen változtak az alatt a hosszú idő alatt, melyre mint társaságunk befutott pályájára tekinthetünk vissza. Változtak, de tán nem könnyebbedtek oly mértékben, mint fölületes szemléletre látszik. A nyelv formálásának, fejlesztésének az az úttörő munkája, melyet legrégibb elődeink végeztek el, ma messze túlhaladottnak látszik, de nem kell-e most is vitáznunk a kérdések fölött, melyeket nyelvünk pezsgő életereje vet naponkint fölszínre? A kor változott ízlése, iránya, szellemi légköre nem látszik kedvezni némely műfajnak, melynek terén régibb irodalmunk legfényesebb s legnépszerűbb diadalait ünnepelte; azok helyett másokat karol föl a közizlés, gyakran bizonyos egyoldalúsággal a túltengés jelenségeit idézve föl, míg talán jeles tehetségek nem jutnak érvényesüléshez, a hajlamuknak megfelelő műfaj csekély kedveltsége miatt. A műalkat és stil magukban az egyes műfajokban is átalakuláson megy keresztül; ez az átalakulás sok ízléstelenségre csábítja a gyöngébb stílérzékű írókat; az újnak és legújabbnak utánzatára való törekvés, a sok megemésztetlen példa hatása, a népiesnek mértéktelen hajhászása, a pongyolaságig vagy nyersségig vitt természetesség, a hatásért való féktelen versengés, megannyi veszély, mely modern irodalmunk munkásait környezi, s a melytől mentek voltak azok a más, talán nagyobb nehézségek leküzdésére hivatott elődeink, a kik kevés, nemes példa után indulva, szűkkörű, de egyszerű igényű, hálás és el nem kényeztetett közönség számára dolgozva, egy sokkal lassabban élő világ közepette teljesítették írói hivatásukat. Ehhez járul a szellemi életnek majdnem világra szóló közössége, mely korunkat jellemzi; egyszerre az egész művelt világ szellemi hatása alatt állunk, minden jelenségének úgyszólván első benyomását átérezzük s az olvasóközönség műveltebb részének körében az egész világirodalommal kell a versenyt fölvennünk. De magának nemzeti életünknek köre is tágult s ezzel nemzeti irodalmunk föladatai is nagyobbodtak. Régebben az irodalom föladatául jutott pusztuló nyelvünket megmenteni, új fejlődésnek indítani, nyelvünknek és nemzeti eszmevilágunknak visszahódítani az elidegenedett magyarokat, ébren tartani a ma-

gyarságban az összetartozás, a nemzeti egyéniség tudatát. Most, ez a föladat meg lévén oldva, irodalmunkra más, nagyobb szerep vár: kiterjeszteni uralmát arra az egész területre, a melyre politikai hatalmunk kiterjed, hatásával elősegíteni fajilag és nyelviileg széttagolt nemzetünk szellemi egybeforradását, politikai önállóságunkat és politikai súlyunkat a világ előtt szellemi önállóságunkkal és szellemi súlyunkkal is igazolni.

Nehéz az e téren elért eredmény megítélésére mértéket találni. A szerep, melyet nyelvünknek európai helyzetünk juttat, olyan, hogy irodalmi termékeinkkel a külföld csak másodkézből ismerkedhetik meg, a mi akadályja ugyan a nyelvben, némely stilformában megnyilatkozó nemzeti géniusz megismerésének, de hogy nem akadályja a messzeterjedő irodalmi hatásnak, azt a mai orosz és norvég irodalom termékeinek számos példája igazolja. Ha ezekhez a példákhoz hasonlítva, eredményeink szerényeknek is tűnnek föl, mindenesetre bizalmat keltenek a jövő iránt. Kevésbbé tiszta képet nyerünk, ha az ország határain belül való hódításainkat vizsgáljuk. Iskoláink ma mindenesetre sokkal nagyobb mértékben terjesztői nemzeti irodalmunknak, mint voltak csak harmincz év előtt is, és ujabbán a népies olvasmányok ügyét is fölkarolni kezdjük; de hogy a középfokú iskolát elhagyó mindkét nembeli nemzedék, a mely a kifejlettebb irodalom tulajdonképeni olvasóközönségének zömét van hivatva szolgáltatni, mily mértékben követi az iskolától nyert buzdítást és irányítást, s mily mértékben keresi igényei kielégítését nemzeti irodalmunkban? arra csak az irodalmi termelés általános prosperitásának jeleiből vonhatunk nem mindig kedvező következtetést. Azt a régi vitakérdést, hogy a napisajtó rendkívüli kifejlődése és elterjedése a nemzeti nyelv és általános műveltség terjesztése körül tett szolgálatai mellett nem akadályozója-e a könyvirodalom kelendőségének? itt fejtegetni nem kívánom. A hazánkban élő nem magyar nemzetiségek közül a németet s az eltűnően csekély számú olaszt kivéve, egy sincs, melynek saját nyelve, bár Magyarország határain kívül is, a magyarral méltán versenyezni képes irodalommal birna; ha tehát politikai ellentétek idegenkedést nem szülnének, nem volna nehéz irodalmi téren azt az «olasztói felsőbbtség»-et, melyet Széchenyi követelt, nem magyarajkú honosaink túlnyomó nagy részével szemben érvényesítenünk. Ez a beolvasztó erő nyilvánult is és nyilvánul folytonosan magában az irodalmi munkásságban. Tudjuk, hogy a multban is legfényesebb nevű nemzeti íróink közül nem egy oly családból származott, melynek nyelvbéli magyarsága csak szüleinél vagy épenséggel csak nála kezdődött. Ezek a jelenségek ismétlődnek mai nap is és arra intenek,

hogy az irodalom tiszta nemzeti jellegének megőrzésére fordított gondunkkal és igyekezetünkkel nem szabad a fajmagyar elem bizonyos kizárólagosságának látszatát keltenünk föl. Nem szabad nem magyar fájbeli honfitársainktól azt kívánnunk, hogy nemzeti kultúréletünkbe való beolvadásuk feltétele minden külön faji sajátosságuk levetése legyen; irodalmunkat is gazdagabban és változatosabban színezheti ezeknek a faji sajátosságoknak, mint árnyalatoknak, a tárgyban, a gondolkodásban, a stílusban a közös nemzeti alapszínbe való belévegyülése, mint a hogy a márványban szétfutó erek fokozzák színpompáját a nélkül, hogy tömör egységének benyomását gyöngítenék.

A fő nehézség, melylyel nemzeti irodalmunknak mai nap megküzdnie kell, kétségtelenül a nemzeti jellegnek a rohamos haladás, a világirodalmi hatások, a változó szellemi áramlatok és irányok követelményeivel és következményeivel szemben való hű és hamisítatlan megóvása. Az, hogy nemzetiek legyünk a külföldtől való félnék vagy daczos elzárkózás nélkül, és európaiak s modernnek legyünk, de nem francia, angol vagy német mintára; az a mit Széchenyi az akkori fogalmak szerint úgy fejezett ki, hogy «magyarosodni s csinosodni, de egynek rovására sem». Ennek a nehézségnek a leküzdését legtöbbször azzal biztosíthatni vélük, ha irodalmunk gondosan ápolja a népszellemmel való közösséget, tárgy, indíték, sőt forma és stílus nézve is a népiesben látván egyedüli csálhatatlan ismertetőjelét a nemzetinek. Népünk kétségkívül gazdag költői képzelettel s még jobbára romlatlanul egészséges észjárással és erkölccsel is van megáldva, a népkedély tengerének gyöngyeit irodalmunk bizonyynyal még felszínre nem hozta mind, népünk igazi nyelve pedig tisztasága és bája mellett tud tisztos, sőt méltóságos is lenni. Ennek tudatában társaságunk is földadatának tekintette a magyar népszellem költői termékeinek rendszeres kutatását, gyűjtését, vizsgálatát és méltatását megindítani. De kétségtelen viszont az is, hogy a népiesnek fogalma sem irodalmi, sem művészeti téren nem fódheti a nemzetinek fogalmát egészen, sőt annak egyoldalú és kizárólagos művelése és keresése szükségkép az irodalmi eszmekör és formakincs összeszűkítésére visz. S ha ezzel szemben azt látjuk, hogy abban a társadalmi életben, a mely túlságosan központosított irodalmunkat itt a fővárosban környezi, valóban nehéz a nemzeti vonások világos megkülönböztetése, arra a meggyőződésre kell jönnünk, hogy irodalmunk nemzeti jellegének a modern korszakba való beillesztése oly probléma, melynek megoldását eddig elhanyagolt elemeknek irodalmi életünkbe való bevonása nélkül megtalálni nem fogjuk.

S talán nem csalódunk, ha a célhoz vezető fordulat jeleit már

az utóbbi idők némely jelenségében megpillanthatni véljük. Mintha egy új renaissance szellője suhanna át szellemi életünkön; ez is, mint minden renaissance, mikor a jövőt munkálja, a múltba tekint vissza. Mintha kezdenénk megint visszanézni, sőt elmélyedni a múltba, melyről a haladni, versenyezni akarás hajszájában már-már egészen megfeledkeztünk. Nem abba a réges-régi múltba, a melynek regeszertí alakjait és életét oly ködös homály fűdi, a melyen a kevés romantikai erővel fölruházott modern képzelet áthatolni nem tud, de abba a közelebbi múltba, abba, melyben nagyapáink, dédapáink éltek, a melynek emlékei még környeznek, melynek írásait még birjuk, a melynek küzdelmei még most is megdobogtatják szívünket. Egyszerre megragadta a mai nemzedéket a kurucz-költészet csodás bűbája; néhány nagyhatású kísérlet közelebb hozta képzeletünkhöz a Rákóczi-korszak, meg az irodalom újraébredésének napjait; néhány évnap, emlékünnapély kezünkbe adta megint régibb költőink, íróink műveit, melyeket újabb kiadások most terjesztetni, újra ismertetni kezdenek. Úgy látszott, mintha valami új látkör nyílt volna meg szemeink előtt; meg kell vallanunk, hogy nemcsak a legújabb, de még a koro-sabb nemzedékre nézve is valóságos fölfedezés-számba mentek olyan írók munkái, kiknek halálától alig néhány évtized választ el. Most láttuk csak, mennyit felejtettünk, mennyire eltávolodtunk irodalmi multunktól, most láttuk, hogy míg fáradhatatlanul kergettünk új meg új irányokat és jelenségeket, milyen kincseket hagytunk észrevétlenül polczunk beporosodott könyveiben; és most láttuk, hogy a nemzeti jelleget kereső bolyongásunkban mennyi zátonyt kerülhattunk volna el, ha régibb íróink hatása alatt maradtunk s szellemi multunk iránti érzékünket el nem veszítettük volna.

Kezdjük fölismerni annak igazságát, a mi nemrég társaságunk elnöki székéből is elhangzott, hogy irodalmunk legfőbb érdeke «a drága kapocs megőrzése népünk szellemével és *szellemünk multjával*», hogy az irodalomban a nemzeti az, a mi irodalmunk történeti anyagának talajában gyökerezik, az, a mi a nemzet történetileg kialakult génuszával összeegyeztethető. A tétovázás és bizonytalan kapkodás, mely a nemzeti jelleg kidomborítása körül irodalmunkban észlelhető, onnan ered, hogy kicsinyeljük, mert nem ismerjük eléggé nemzeti irodalmunkat, sőt történetünket sem ismerjük, multunk többé-kevésbbé hamis jelszavak és képzetek gyüledékévé, íróink pedig pusztá szimbolumokká váltak emlékezetünkben; ezért van, hogy akárhány modern írónk munkáin világosan, sőt néha névszerint kimutatható valamely angol, franczia, norvég vagy orosz író hatása, csak a magyar irodalom hatására nem ismerünk rá bennük.

Azért az idegen elemek és modern irányok megrohanásai között, gyorsan élő korunk lázas haladásának csábításaival szemben se legyünk egészen hűtlenekké régi ideáljaink és hagyományaink iránt; miért kellene csak egyet is elpusztulni hagynunk azok közül az oltárok közül, melyeken apáink lelkesedése áldozott? Ne kövessük a Remigius kegyetlen szavait, melyekkel az igaz hitre tért Chlodvigot arra intette, hogy ezentúl égesse el azt, a mit eddig imádott és imádja azt, a mit eddig elégetett. Legyen irodalmunk nemzeti géniuszunk halhatatlanságának hirdetője, tartsuk ébren a váltakozó nemzedékekben a régibb irodalom maradandó becsű alkotásai iránti érzéket és vonzódást is, mialatt nyílt elmével és nyílt szívvel fogadjuk be az újat, de nem válogatás nélkül, nem idegen, gyakran nyers, selejtes, kóros, elfajult alakjában, hanem megkülönböztetve a nemesérczet a salaktól, s áthatva mindazt, a minek polgárjogot adunk irodalmunkban, a nemes régi példákból és hagyományokból táplálkozó nemzeti szellem eleven erejével.

Ezzel az óhajtással, ebben a reményben nyitom meg közülésünket s adom át a szót társaságunk titkáranak.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt ünneplő Közönség!

Visszatekintve a lefolyt év eseményeire, kezddhetem-e jelentésemet mással, mint kegyeletes emlékezéssel arra a társunkra, kivel egy egész nagy fényes irodalmi korszak szállt sírba, a Kisfaludy Károly és Vörösmarty kora. Meghatva álltuk körül koporsóját annak a férfúnak, a ki ott állt társaságunk bölcsője mellett s élő kapocs volt mult és jelen között. Tóth Lőrincz valóban homéri értelemben vett Nesztora volt társaságunknak. Ő is két nemzedéket látott sírba szállni, s immár a harmadik leshette ajakáról a derült bölcsesség mézzel folyó igéit. S én nem tudom, iránta volt-e kegyesebb a Gondviselés, hogy oly hosszú, munkás élettel áldotta meg, vagy irántunk, a késő unokák iránt, kik az ő meleg kézszorításában irodalmunk rég elköltözött nagyjainak atyai biztatását éreztük.

Most már ez a közvetlen kapcsolat örökre megszűnt, s a mohos sirokban porló ajkak élő szózatát élő ajk többé nem közli velünk. De az a lélek, mely nyelvünk és irodalmunk apostolait áthattotta, szent örökség gyanánt száll nemzedékről-nemzedékre. A Kisfaludy-Társaság, a természet törvényei szerint egyes tagjaiban folyvást változik, folyvást újul, egyben azonban nem változott soha, této-vázás nélkül követi az el nem halványuló nemzeti eszményt, s majd nagyobb, majd kisebb tehetséggel, hisz ez a gondviselő Isten kegyelmétől függ, de egyenlő buzgósággal, egyenlő lelkesedéssel munkál nemzeti irdalmunk felvirágoztatásán, nemzeti nagyságunk ez egyik legfőbb tényezőjének megteremtésén.

Hogy Társaságunk törekvését a nagy közönség jóakarató figyelmé és támogatása kísérte, annak kétségtelen bizonyága alapítványaink egyre szaporodó száma. Társaságunk régi barátaihoz újak csatlakoznak, s a komoly férfiak elismerésével a finom női lelkek buzdító figyelmé párosul. Legnagyobb alapítónk a lefolyt évben felejthetetlen

társunk Vadnay Károly volt, ki végrendeletileg 1200 koronával gyarapította társaságunk alaptőkéjét. A Pesti Hazai Első Takarékpénztársaság egyesület, kegyeletes emlékezéssel halhatatlan érdemű alapítójára, s társaságunknak is egykori igazgatójára Fáy Andrássra, ez évben is megújította a maga évenként nyújtott 400 koronás alapítványát. Ugyancsak 400 koronát adományozott az Első Magyar Általános Biztosító Társaság is, e kiváló magyar intézet, melyet az elnyomatás szomorú korszakában a haza bölcsével együtt közéletünk legkiválóbb férfiai alapították. 400 koronás alapítványt tett még Vajda Ödön zirczi apát úr, s néhai Németh Anna úrnő szintén 400 korona alapítvánnyal növelte Társaságunk tőkéjét. Végül 200—200 koronával léptek alapítóink sorába: Schmidt Mária és Beöthy Klára kisasszonyok, dr. Szócs Ferencz, Barkassy Kálmán és Ruszt József urak s a zentai főgymnasium Kossuth-önképzőköre. Fogadják köszönetünket ez ünnepélyes alkalommal is valamennyien.

Meleg köszönet illeti özvegy Nagy Istvánnét, született Csathó Mária úrasszonyt is, ki édes atyjának, Csathó Pálnak olajfestésű arczképét ajándékozta Társaságunknak. Háláját akarta kifejezni az adományozó úrnő, hogy édes atyjának irodalmi emlékét, munkáinak összegyűjtésével és kiadásával, a Kisfaludy-Társaság fölelevenítette.

Havi üléseink felolvasásait az irodalomkedvelő közönség állandó érdeklődése kísérte. Társaságunk tagjai összesen huszontkét felolvasást tartottak, tizenkettőt kötött, tizet kötetlen beszédben, vendégektől pedig két költői és öt prózai dolgozatot mutattunk be. A tagok felolvasott dolgozatai következők: Alexander Bernát: *Logikai érzelmek*, tanulmány, Ambrus Zoltán: *Emlékezés Bartók Lajosra*, székfoglaló, Bársony István: *Héjják a galamb körül*, elbeszélés, Berczik Árpád: *A csodagyermek*, elbeszélés, Berzeviczy Albert: *Gróf Széchenyi Istvánról*, tanulmány, Dalmady Győző: *Andalogva, Falusi templomban*, *Örömhír, Lefelé*, költemények, Ferenczi Zoltán: *Petőfi jelszava*, székfoglaló tanulmány, Gárdonyi Géza: *A falu reggel*, *A falu este*, két költemény, székfoglaló, Hegedűs István: *Csüggedten*, költemény, *Egy barátomhoz*, költemény, Herczeg Ferencz: *Modern történet*, elbeszélés, Jakab Ödön: *A vulkántulajdonos*, *Tolnai Lajos*, emlékbeszéd, Kozma Andor: *Örök harcz*, drámai költemény, *Anteüs a boltban*, költemény, *Előhang Faust első részéhez*, *A hű király*, *A rémkirály*, *A patkányjirtó*, *Igaz gyönyör*, műfordítások Goethéből, *Okura japáni költő elégiája*, műfordítás, Lévy József: *Borongás*, költemény, Pekár Gyula: *Drághy Éva esküje*, elbeszélés, Radó Antal: *Látomások*, *Az ablaknál*, *Pihenő*, *A via Appián*, *Branyiszko után*, *Nincs pardon*, költemények, *Musset «Lamartinehoz»* című költeményének fordítása, Szász Károly:

Öntudatlan tépelődés, Jövöbelátás, Hír, szerelem, ifjúság, Falu és város, Esti hangok, Az álmodozó, műfordítások Lecky költeményeiből. A vendégektől felolvasott dolgozatok ezek: Fränkl Bertalan: *Virágénekek és tánczdalok Esterházy Pál nádor énekes könyvéből*, Körösi Albin: *Gaspar Munez de Arce Csatahangjaiból* műfordítások, Mailand Oszkár: *A székelv nép dalairól*, Sebestyén Károly: *Ibsen Peer Gyntje*, Vízota Gyula: *Kisfaludy Károly hagyatékáról*, Zempléni Árpád: *Lafontaine meséiből* műfordítások.

Társaságunk munkásságáról szólnak kiadványaink is. Az Évkönyvek XXXVI. és XXXVII. kötete került ki legutóbbi sajtó alól, Kozma Andor társunk gondos szerkesztésében, czélszerűbb beosztással, új, csinosabb alakban. Társaságunk anyagi és erkölcsi támogatásával jelentek meg az «Edda dalok» Gábor Ignác szép fordításában. Nemcsak általános irodalmi, hanem magyar nemzeti szempontból is örövendhetünk e mű átültetésének, mert a germán világ hatalmas epikájának zordon térségein, vándorkövek gyanánt, a hun mondának darabjai is ott hevernek.

Az alapítói könyvtár sorozatában két munka hagyja el legközelebb a sajtót, egy eredeti és egy fordított: dr. Sebestyén Gyula jeles műve a honfoglalás mondáiról és gróf Gobineau «La renaissance» című munkája dr. Székely István fordításában. Sebestyén Gyula műve a millennium alkalmával hirdetett pályázaton nagy dicséréttel nyerte el a Kisfaludy-Társaság koszorúját. «Nemcsak honfoglalásunk mondáit — mondja egyik bírálati jelentés — hanem egész hősmondákat, ideértve a hunokat is, s költői feldolgozásait a legreálisabb és legbehatóbb forrástanulmány alapján tárgyalja; sőt nem is csak ezeket, hanem egész őstörténetünknek minden jelentősebb kérdését»: Elismert tekintélyű bírálóinak kedvező ítélete sem nyugtatta meg azonban a szerző nagy lelkiismeretességét. Sebestyén Gyula, pályanyertes munkájával nem sietett a nyilvánosság elé, hanem folytatta évek során keresztül kutatásait, összehasonlító és kritikai tanulmányait. Át meg átdolgozva, mondhatni újra írva veszi most a nagy közönség a becses munkát, mely ezredévi ünnepünknek egyik maradandó értékű emlékműve.

Irodalmunk gyarapodásának tekinthetjük Gobineau munkájának átültetését is. A világirodalom válogatott műveinek nyelvünkre való fordítása nagyfontosságú kulturális feladat. Kiebb toljuk ezzel a magyar szellem birodalmának határait, megnyitjuk a művelődés gazdag forrásait a nagyközönségnek is. — Elismerem, hogy jó, ha vannak kik eredetiben olvassák az idegen remekműveket, de baj volna, ha az egész nagyközönség így olvasná, veszélyeztetné ez magyarsá-

gunkat s nemzeti irodalmunk elsorvadására vezetne. Hogy Gobineau műve németre is le van fordítva, az egygyel több ok, hogy magyarra is lefordíttassék. A munka ezt valóban megérdemli. Az olasz renaissance-szal, az emberiség történetének egyik legérdekesebb fejezetével sok kitűnő munka foglalkozik, de oly drámai élelenséggel egy sem állítja elénk, mint a Gobineau munkája. Megjelennek előtűnk a renaissance nagy alakjai élesen egyénítve, a bámulatos korhűséggel megfestett jelenetek hosszú, de mégis egy kerek egészet alkotó sorozatában.

Társaságunk ez évben is folytatta népköltésünk kincseinek felkutatását. A gyűjtést hazánknak abban a részében folytattuk, melyet bízvást nevezhetünk a magyar népköltés aranytermő vidékének, a Székelyföldön. Vikár Bélán kívül, ki ez évben is ott buzgólkodott, népdalainknak nemcsak szövegét, hanem dallamát is gyűjtve, új fáradhatatlan gyűjtőnk, Mailand Oszkár dévai tanár folytatta az előző évben megkezdett kutatását, még pedig oly szép eredménnyel, hogy máris egy egész gazdag gyűjtemény áll rendelkezésünkre, mely most van szerkesztés alatt s még ez évben elhagyja a sajtót. Ugyancsak a Székelyföld egyik félreeső, s így a modern civilizációtól kevésbé érintett zugában egy másik gyűjtőnk, Jakab Miklós népmeséket gyűjtött; Móricz Zsigmond pedig Szatmár vármegyében jegyzett föl a népajkáról egy egész gyűjteményre való népdalt.

Társaságunk mult évi tevékenységéből meg kell még említenem, hogy a székesfőváros bizalma a Kisfaludy-Társaságot kérte fel, hogy Deák Ferencz születése százados évfordulójának ünnepére pályázat hirdetése által alkalmi ódáról gondoskodjék. A beérkezett pályaművek közül a Társaság Lampérth Géza ódájának ítélte oda a 100 aranyas jutalmat. A pályanyertes mű az október 12-diki ünnepélyen elszavaltatott.

De Társaságunk ezenkívül is leróni igyekezett hazafias kegyeletét ama nagy férfiú emlékének, ki annyi bölcsességgel vezette révbe nemzeti létünknek örvények és sziklazátonyok közt hanyódó hajóját. Elnökünk, szeptemberi ülésünkben fényes beszédben emlékezett meg a haza bölcsének hervadatlan érdemeiről, az októberi országos ünnepély alkalmával pedig koszorút tettünk Deák Ferencz ércszobrának talapzatára.

Midőn a messze idegen földben porló bujdosó fejedelmünk emlékezete felgyuladt szerte őrtüzek gyanánt, egyik lelkes ünnepen, az eperjesi Széchenyi-kör Rákóczi-ünnepén másodelnökünk jelent meg Társaságunk képviselőjében s adott méltó szavakban kifejezést minden magyar szív kegyeletének.

Komoly családi ünnepre gyűltünk a hervadó ős egyik délutánján a kerepesi temetőben Vadnay Károly társunk síremlékének lelepezéséhez. Koszorúnkon kívül elvittük oda hálás szeretetünket s baráti emlékezésünket, melyet elnökünk tolmácsolt, megkapón, szívből jövő meleg szavakkal.

Koszorút helyeztünk Garay János sírja fölé is, a költő halálának félszázados fordulóján. A rég elporlott szív, mely életében úgy lángolt az égő honszerелеmtől, mint a Mózes csipkebokra, megérdemli e gyöngéd üzenetet az utódoktól.

Hálás emlékezéssel fordulunk irodalmunk egyik halhatatlanjának, Bajza Józsefnek szellemalakja felé. E mély érzésű költőnek, félelmes kritikusként, ki azonban az erős hazaszeretetben volt legnagyobb, születése százéves fordulóját legközelebb fogjuk ünnepelni. De hadd idézem most is, ez ünnepélyes órában őt, ki társaságunk egyik megalapítója volt.

Nem e Társaságban volt társunk, hanem közös eszményünknek, a magyar irodalom és művészet s a magyar nemzeti nagyság eszméjének tiszteletében az a fényes szellem, mely a magyar művészet egén rövid tűzvonalat írva le, eltűnt szemeink elől. Ki tudja, honnan, hová? A Kisfaludy-Társaság koszorúja is gyászolva borult a koporsóra, melyben erőtlenségre pihent az az alkotó kéz, mely odaállította Kolozsvár piaczára Mátyás király dicső alakját. Történetünk hány nagy alakját idézte volna még föl ez a korán kihűlt szív, melynél magyarabb aligha dobogott. Fadrusz Jánost a Kisfaludy-Társaság mondhatni testületileg kísérte örök útjára.

Volt a gyász mellett örömnépünk is. A magyar irodalom minden barátjának szíve örömtől dobant meg, midőn Ő felsége a király, szeretve tisztelt elnökünket Beöthy Zsoltot a főrendiház tagjává nevezte ki. Még teljesebb volt a mi örömünk, kiket a kitüntetett férfiúhoz oly szoros, oly benső kapocs fűz. De ép ez a benső viszony útját állja a szavaknak, melyek szivemből feltörni igyekeznek.

Örömnép volt ránk és a hazára az a nap is, melyen Ő Felsége bizalma másodelnökünket állította a magyar közoktatásügy élére. Nem volna helyén, itt véle szemtől-szemben, szólanom büszke reményeinkről, melyek az ő államférfiúi működéséhez fűződnek, s melyeket az a tudat táplál, hogy benne is, nemes becsvágygyal, ugyanaz a lélek lobog, mely Vörösmarty lantján így zendült meg:

Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivittuk a mély sülyedésből,
S a szellemharczok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén őseink porához:
Köszönnjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!

Még egy örömdetes eseményről, a legutóbbi tagválasztások eredményéről kell beszámolnom, mielőtt bezárnám jelentésemet. A f. hó 3-án tartott tagválasztó közülésen rendes taggá a megüresedett egy írói helyre Négyessy László, a két költői helyre pedig Csengeri János és Sebők Zsigmond választatott meg. Négyessy László, mint az írói helyre egyedüli jelölt, mondhatnám szerzett jogon foglalta el helyét közöttünk az új választás alapján. Ő már a múlt évben megkapta az abszolút többséget s csak a kellő számú üres helyek hiánya miatt nem lehetett taggá. Kétszeres melegséggel üdvözlöm őt most, midőn valóban társunkká avathatjuk. Munkásságával már eddig is bajtársunk volt. A mértékes magyar verselésről írt műve társaságunk koszorúját nyerte el, s Társaságunk kiadásában jelent meg. Hiszszük, hogy jeles társunk, a kiváló irodalomtörténéti és æsthetikus, Társaságunk munkásságában ezután is mély és maradandó nyomokat fog hagyni.

Mint régi jeles munkatársunkat üdvözölhetjük Csengeri Jánost is. Társaságunk egyik régebbi pályázatán Csiky Gergely jutalmazott pályaműve mellett dicséretet aratott Goethe Iphigeniájának fordításával; később pedig Aischylosz remekének, az Oresteianak fordításával pályakoszorút nyert. Örömdünk, hogy a nagy görög tragikus összes műveinek gyönyörű fordítását, mely Csengeri Jánostól épen most jelent meg a magyar tudományos akadémia kiadásában, tulajdonképen Társaságunk kezdeményezésének köszönheti az irodalom. Üdvözljük jeles munkáját s üdvözljük őt magát, munkásságának gazdag folytatását óhajtva és remélve.

Üdvözljük a másik költői helyre megválasztott új társunkat, Sebők Zsigmondot is. Elbeszéléseiben ő főleg a magyar Alföld színmagyar népének világába merül el, s e gyönygytermő tengerből igyekszik felhozni a rejtett kincseket. Kivánjuk, hogy minél többet hozzon felszínre.

Új társaink munkássága bármily különböző, szép összhangban egyesül Társaságunk hagyományaival, törekvéseivel. A tudós, ki irodalmunk multjának ösvényeire vet világot, s ki a magyar verselés törvényeit kutatja; a műfordító, ki az antik költészet remekeit ülteti át nagy hűséggel és üde virulásban; az elbeszélő, ki a magyar néplelek tolmácsolásának szenteli nemes becsvágyát, mindnyájan egy közös nagy czélt szolgálnak: a magyar irodalom nemes cultusával magyar nemzeti létünk biztosításának szent ügyét.

CONTRA FESTA.

ENDRÓDI SÁNDORTÓL.

Az ünnepek zaja becsapkod szobámba!
Nem tehetek róla: nincs örömöm benne.
Agyamba nyilallik az utczei láрма
S valami tompa kín sajdul a szívembe.

Borongva nézek a hömpölygő tömegre
S szinte ajkamra tör, hogy oda kiáltsak:
«Hazugság! hazugság! Nincs komoly értelme!»
«Mit akartok? Egymást mért bolondítjátok?»

Tovább kavarognak. Minden esupa mámor,
S szinte fel az égig riadoz az «éljen!»
Bennem meg a harag zivatara lángol,
Vád és keserűség zajlanak sötétben.

Czifrálkodó népség, hivalkodó nemzet,
Áldomások rabja, ünnepek bolondja, —
Mikor térsz eszedre? Az lesz a te veszted —:
Hogy sohasem gondolsz a hétköznapiakra.

Nincs okod ünnepre! ha nem hiszed, ám jó!
Képzeltetés, öncsalás — lever, összevárez.
Minden ünnepedben van valami bántó,
Valami kelletlen, erőszakos, érdes.

Hiába csinálod, hazudod magadnak:
Nincs igazság benne s istenáldás rajta.
Koszorúdból sebző tövisek fakadnak,
Mosolyod könybe fül s torkod fojtogatja.

Százsor több okod van mélyen elborúlni
 Lázadó bánattól, gyötrelemtől égni.
 — Ám, mit ér a multak romjaira hullni
 S meddő jajongással a jövőt fecsélni?

Csendet óhajtának, mélységes, nagy csendet,
 Mely szinte döbrentő, szinte temetői,
 Minő nyári hőben, izzó levegőben
 A közelgő vihart szokta megelőzni — —

Halálos, nagy csendet!... Nem, a halál nem kell!
 Zúgja túl a gondot az élet lármája!
 Féltre a cziczomás, hazug ünnepekkal!
 Álljunk izomedző, köznapi munkába!

Posztúljon az üres, áldatlan parádé
 S vele minden, ami hiuság, önérdek.
 Legyen egész lelkünk a szegény hazáé,
 Kit sebek borítnak s gonosz idők tépnek.

Akarjunk már egyszer! s legyen akaratunk
 Hatalmas, erős a viharokkal szemben.
 Égjen munkalázban minden gondolatunk,
 Bánatunk gyúljon fel győzelmes tettekben!

Ha majd ez a szent tűz ég minden magyarban,
 Minden agy, minden kéz dolgozik serényen,
 S a *haza* ott lángol minden gondolatban,
 Ott lüktet igazán minden szívverésben —

Ha ez a viharvert, révedező nemzet
 Rálép a jövődők útjaira bátran,
 S nem húz ezerfelé, ahogy eddig tette,
 De egy testté lesz a megváltó munkában —

Szántóvető ember, ha barázdát forgat,
 Munkás, ha pörölyét üllőre lecsapja;
 Tudós, költő, művész, ha nagyot alkotnak,
 Veritékét, fényét mind a *haza* kapja;

Majd ha a műveltség nem lesz hiú czégér
És a hazafiság nem visel álarczot;
Majd ha szabadságért, magyar dicsőségér
Megvívjuk a döntő, diadalmas harczot;

S büszkén odaállunk — ledöntve a korlát —
A független, szabad nemzetek sorába:
Te megtisztult, erős, dicső Magyarország,
Akkor ünnepelhetsz isten igazába!

SHAKSPERE JELLEMALKOTÓ MŰVÉSZETE.

ALEXANDER BERNÁTTÓL.

Tekintetes Társaság! Tisztelt hölgyeim és uraim!

1. Mielőtt Shakspere jellemző művészetéről szólnék, némelyeket előre kell bocsátanom a jellemzésről általában. A jellemeket már Aristoteles különböztette meg a cselekvéstől, mint a dráma külön részét. Ez a megkülönböztetés nyilván mesterkelt, mert hiszen cselekvés nincsen jellem és jellem nincsen valami cselekvés nélkül. A cselekvést ember végzi és a jellem cselekvésben nyilvánul. Ez a kettő egy és csak a gondolkodás tehet köztök különbséget, a mint vagy az egyikre vagy a másakra figyel nagyobb mértékben. Cselekvés és jellem az egységes drámai mesének nem részei, hanem csak különböző mozzanatai.

Mégis kérdezhetem, melyik az értékesebb a kettő közül? Melyikben jut inkább kifejezésre a dráma mivolta? Melyik az uralkodó mozzanat? A felelet nem lehet kétséges. A témában a jellemrajz a fő. Ezt a dráma története is bizonyítja. A görög drámaírók a cselekvés vázát, sőt fő részleteit is készen kapták, a mondák kincses tárából, és mindig ugyanazokat a témákat dolgozták föl. Az *Elektra*-themának például meg is maradt három földolgozása. Shaksperenek sohasem voltak irodalmi lelki furdalásai drámai cselekvények eltulajdonítása dolgában. Vette őket, a hol találta, régebbi drámaírók műveiből, krónikákból, novellákból, verses elbeszélésekből. Annysira nem törődött a cselekvés kitalálásával, hogy ha valamely drámájának régebbi forrása és az ő drámája közt igen nagy az eltérés, ebből majdnem biztosan egy közbeeső forrásra következtethetünk, például *Hamlet*-ben. Egyes themák, cselekvények végig mennek az egész világ-irodalmon. Sőt ha a mai irodalmat nézzük, melyben már az üzleti érdek is nagyon kifejlesztette a tulajdonjog érzését, itt is azt találjuk, hogy számtalan drámáink cselekvénye néhány főtípusra vezethető vissza, melynek egyes példányai csak mellékdolgokban térnek el egy-

mástól. A francia drámairodalom nagy része a férj, feleség és a harmadik viszonyának kiaknázásából él mind a mai napig.

De mindegyikünk közönséges színházi tapasztalata is ugyanezt tanítja. Vannak igen regényes, meglepő fordulatú, szövésű drámák, melyek első látásra igen érdekesek, de mihelyt ismerjük, érdeklődésünk megcsappan. Olyanok, mint a rébuszok, melyeknek igazán tragikus a sorsuk. Mielőtt megfejtettük, magasra emelkednek; mihelyt megfejtettük, egyszerre nagyot buknak. Ki néz rá egy megfejtett rébuszra? Ezt a rébuszok ősenek, a sphinxnek, mondája is jelzi, ki rejtvényének megfejtése után az örvénybe zuhant. Így járnak azok a drámaírók, kik csak ügyes meseszövények, cselekvénylabyrinthosok furfangos tervezői. Hová lettek a romantikus drámák az ő gazdagon fölszerelt izgató, vérfagyasztó regénykellék-raktárakkal? Ellenben a remekművek cselekvényének minden phasisát ismerjük és mégis mindig mély megindulással nézzük. Nem a cselekvény érdekessége élteti őket.

A dolog természetének megfontolása ugyanehhez az eredményhez vezet. Nem az fontos, a mi egy emberrel történik, hanem hogy a mi történik vele, mily hatással van rá, hogy élményeinek közepette ő mily embernek bizonyul. Csak az embernek a lelke, csak lelkének igaz mivolta, jelleme érdekel bennünket. Csak az egyéniségben van az élet, és nem az egyéniség van a cselekvény végett, hanem a cselekvény az egyéniség végett, hogy ezt lássuk, ezt ismerjük meg. A cselekvényt ki lehet, sőt ki kell gondolni, a jellemet a költőnek meg kell alkotnia. A jellemrajz a költői alkotás legfelső foka. A jellemrajzban a költő legközelebb jut az istenséghez, teremti. A cselekvénynek a részleteit az író emlékeiből szedi össze és több-kevesebb szerencsével kombinálja, a mi becses adományok műve, a hű és gazdag emlékezeté, a jelenítő phantasiáé, a számító értelemé és a szerencsés tapintaté. A jellemalkotás sokkal mélyebb forrásokból fakad, melyeknek titkát később iparkodom majd megközelíteni.

2. Érdekes volna a dráma történetét a jellemrajz művészetének módjai és eszközei szempontjából nézni. Kitűnnék, hogy a jellemrajz művészete a görögöknél bontakozik ki először, de nem válik bensővé. Óriási, hatalmas, szörnyű és megindító alakokat teremtenek, Prometheust, Oedipost, Klytaimnestrát, Antigonét, de ezeken van egy nevezetes epikus és egy szobrászati vonás; epikus bennök, hogy nem válnak el egyéniesen a közösségtől, melyben élnek, és szobrászati rajtok, hogy inkább hatalmas típusok, mint magokban és magoknak élő egyéniségek. Valami merevség megmarad rajtok, mely csak Euripidisnél enyhül, de Euripides enyhése inkább gyöngeségből fakad.

Nagy szobortár a görög dráma, melynek alakjait nagy indulatok rázták, de ezek az indulatok kővé dermedtek. Az emberalkotás terén az epos és a szobrászat volt a görögök főművészete és a szobrászati meg epikus elem behatol művészi eljárásuk legbelsejébe. A keresztyénség visz új elemet a művészetbe is, mélyíti az egyéniség érzését és ábrázolását, bensővé, drámaivá teszi a művészetet. Maga a keresztyénség megalapítása megrendítő dráma alakjában folyik le és nem véletlen, hogy az új művészet folyton e dráma felé fordul; megszületik az új festészet, mint drámai művészet, mely évszázadokon át küzd, hogy a szent történet drámai mozzanatait kiaknázza és a lélek legbelsejét láthatóvá tegye; megszületik az új dráma, eleinte pusztán mint Krisztus történetének drámája. Nem is véletlen, hogy a legkeresztyénebb országban, Spanyolországban, született meg a modern drámai jellemrajz világi művészete és majdnem egyidejűleg jelentkezik az angoloknál, az egyéniség erejét és értékét leghatalmasabban érző nép-nél, Shakspeare drámája.

Shaksperenél azonban meg kell állanunk. A történeti erők, melyeknek évezredek kellenek, hogy műveiket tökéletesítsék, ő benne incommensurabilis nagy tehetséget alkotnak. Nekünk, kik ezeket az erőket rejtett műhelyökben meg nem figyelhetjük, ez a művek, Shakspeare, csodásnak tetszik. A dráma történetében ő nekünk a csoda. Ő a drámaíró. Mellette, előtte, utána minden aránytalanul kicsinynek tetszik. Nagysága pedig első sorban jellemalkotó erejében nyilvánul. Senki az emberek közt ennyi és ily alakot nem teremtett. A nagy cinquecentista festők képein is meglep az egyéni arczok sokasága és változatossága. Micsoda fényes gyülekezet Rafael atheni iskolája. De még ebben is van valami antikizáló, typizáló, szobrászati elem. Arczok, színek! Nagy kerülőn át keres magának utat a lélek. Shakspeareben a lelkek legbelseje tárul föl előttünk. Az élet hatalmas áradata, szinte közvetetlenül, ijesztő és fölemelő erővel, zúg föl hozzánk műveiből.

Nincs érdekesebb és izgatóbb föladat, mint ennek a művészetnek utána járni. Nekünk, szegény epigonoknak, kik sóvárogva várjuk az új művészet kialakulását és egyéni életünk szükségsege mellett szomorúan elgondoljuk, hogy a történeti erőknek mindig évezredek kellenek a nagyinak létesítésére, ez jutott feladatul. Vigasztalásunkul szolgál, hogy ebben a munkában is nagy örömek rejtőznek és hogy ennek a munkának a végzésére némileg alkalmasaknak látszunk. Shakspeare kora az alkotás kora volt, a mienk az elemzésé, a megértésé.

A következőkben csak néhány megjegyzéssel akarok hozzájárulni ehhez a munkához. Csak egy fővonást akarok megvilágítani

Shakspeare jellemalkotó művészetén. A föladatot ma senki sem mérítheti ki, én legkevésbbé. Példáimban is szűk körre akarok szorítkozni és főleg *Lear királyra*, *Othellora* és *Macbethre* hivatkozni, melyeket mindenki ismer. Ezeken akarom bemutatni Shakspeare jellemző művészetének néhány sajátosságát.

3. Shakspeare jellemeinek összetételében első sorban mélységes logika nyilvánul. De logika alatt itt azt a belső szükségességet értem, melynek következtében Shakspeare fölruházza jellemeit mindazokkal a tulajdonságokkal, melyekre nekik helyzetökben, föladataiknál fogva, az elérendő hatás tekintetében szükségök van. A természet élő lényekben bámuljuk, hogy alkalmazkodnak környezetükhöz, életkörülményeikhez és ezt az alkalmazkodást az életért folytatott harczból, az átöröklésből stb. magyarázzuk. Ennek a belső czélszerűségnek a logikája van meg Shakspeare alakjaiban. Ha ismerjük a czélt, mint egy előre megconstruálhatjuk őket. Belső szükségességből olyanok, a milyenek. Mintha nem is halandó ember ötlete, hanem a teremtes logikai ereje hozta volna őket elő.

Ez a logika minden igazi műalkotásban található, de Shaksperenél egy sajátságos körülmény bonyolítja. Mint említettük, Shakspeare drámáinak anyagát, meséjét, cselekvényét, többé-kevésbbé kész állapotban másoktól veszi. *Lear* és *Macbeth* anyagát például a krónikából meríti, *Othello*-ét Cinthio, egy olasz novellairó gyűjteményéből, a Hekatommithiból, *Hamlet*-ét valószínűleg egy régibb *Hamlet*-drámából. Nem kényelemből teszi, vagy tehetetlenségből, ebben is helyes művészi ösztön vezérli. Már tudjuk, hogy a mese ismeretes volta nem csökkenti az alkotás érdekességét, most hozzátehetjük, hogy fokozza. Fokozza két okból. Az első az, hogy azok a régi mondák, mesék átmentek évszázadok képzeletén, mely lassan-lassan csiszolta, fényesítette, formálta őket, hozzáalkalmazta az emberek lelkéhez, kívánságaihoz, érzelmeihez. Igazán kitalálni nem egy ember tud, hanem csak nép és századok. A művész így már formált anyagot formálhat, tehát a formát finomíthatja. A második ebből folyik. Ezek a régi mondák, történetek, mélyen eresztik gyökereik szárait az emberek képzeletébe; a költőt, midőn dalát éneкли, egész zenekar kíséri a hallgatók lelkében, a régi mondák keltette érzelmek zenéje. A költő tehát a mondában rejlő erélylyel fokozza a maga művéét. Ebből azonban korlátok támadnak. Tisztelnie kell bizonyos fokig a régi hagyományt. Nem ereszthet féket a phantasiájának. Éreznie kell, mit kell megtartania a hagyományból, hogy a monda varázsát meg ne rontsa. A jellemeket, melyeket alkot, bele kell illeszteni tudnia a hagyomány adta kerethe. Úgy kell eljárnia, mint a festőnek, a kinek

föladatává tétetik, hogy adott térbe belecomponálja képét. Mily csodákat vitt véghez Rafael a Camera della Segnatura-ban; hogy tudta fölhasználni azokat a szabálytalan, ablaktól áttört falakat, melyeket ott rendelkezésére bocsátottak!

A monda pedig szeszélyes. Idők folyamán, néptől-népre vándorolva sok minden változáson megy keresztül, némelykor még eredeti értelme is elvész, de bizonyos, hol kusza, hol furcsa sajátosságaihoz makacsul ragaszkodik, ezzel ékelődik be a phantasiába. A Hamlet-mondának ily állandó vonása kezdettől végig, minden változtatásban és elfajulásában, hogy Hamlet örültnek tettei magát. Az Othello-mondának ily apró, de makacs vonása, a zsebkendő, mely tragikus szerepre van hivatva. Shylock mondájának ily rikító jele: a font hús története. Macbethé a három boszorkány megjelenése. Lear királyt jellemzi, hogy három leánya közül az hálás és jó, a ki iránt ő igazságtalan és elvakult. Romeo és Julia mondáját az altatóital vészes hatása jellemzi. Az ilyen kis vonás nagyon megragadja a nép phantasiáját, ez teszi a mesét mintegy messziről fölismerhetővé, ez a jelvénye, symboluma, ismertető jele, melyet hadd nevezzek signumnak. A signum gyakran olyan, mint a kis szemölcs az arczon, semmi jelentősége nincsen, de előtérbe tolakodó ismertető jel.

Shakspeare, a hol csak lehet, híven ragaszkodik a hagyományhoz, de főleg nem hagyná el a viláért sem a monda signumát. Belecomponálja alakját a hagyomány keretébe és nem felejt el soha a signumot, a melyhez hallgatóinak képzelete ragaszkodik, vagy a mely a témát, hogy úgy mondjam, festőivé teszi. Más szóval, nagy tragédiáit úgy alkotja meg, hogy minden szükségesnek látszik, a dologhoz belsőleg tartozónak, a hagyomány is, a signum is. Azt a jellemet adja személyeinek, hogy úgy kell cselekedniök, a mint a monda megkivánja, olyanoknak kell lenniök, hogy a signum hozzáilljék karakterükhöz, a nélkül, hogy tragédiájának felsőbb célja kárt szenvedjen. A monda esetlegességeit beolvasztja tragédiáinak felsőbb értelmébe és belső szükségességébe. Minden tragédiája majdnem matematikai föladathoz hasonlít e tekintetben. Adva lévén ez a hagyomány, ez a signum, ez a felső cél, milyeneknek kell lenniök a jellemeknek, hogy belőlök ez a cselekvény következék? És ezt nevezem én jellemalkotása logikájának. De lássunk példákat.

4. Othello cselekvényét Cinthio körülbelül úgy mondja el, mint a drámában találjuk. A mór megszerette Disdemonát (sic!), nőül vette és boldogul élt vele. De kíséretében volt egy zászlótartó, ki beleszerelt a szép Disdemonába és midőn látta, hogy célta nem érhet, meggyűlölte a nőt és mert azt hitte, hogy egy kapitányt szeret, boszút

forralt a kapitány és Disdemona ellen, féltékenysége tette a mórt, ellopta Disdemonának szép moreszk módon hímzett zsebkendőjét és ezzel ügyes módon végből meggyőzte a mórt neje bűnösségéről. Együtt forralnak most tervet Disdemona megölésére és gyáva, alattomos módon végrehajtják a gyilkosságot. Az eredeti elbeszélésnek legszebb vonása az, hogy a tett után a mór örült hévvel vágyódik neje után, meggyűlöli zászlótartóját, elkergeti a hadseregből, mire ez boszúból bevádolja a mórt a velencei signoria előtt. A mórt elfogják, kínpadra feszítik, de nem vall. Ezért száműzik és a száműzetésben Disdemona rokonai megölik. A zászlótartó más alkalommal került kínpadra és a kínzás következtében halt meg. Így boszulta meg isten, mondja Cinthio, Disdemona ártatlanságát. Ez volt Shakspeare anyaga.

Mi vonzotta itt Shaksperet? Kettő. A féltékenység indulatának romboló hatalma, a miről e helyen nem szólok (az indulatok rajzát máskor fogom vizsgálni) és Othello jelleme. De a jellemrajzra nézve a mondában alig van utasítás, a mi van, többnyire hasznavehetetlen, kivéve például Othello nagy szerelmét, mely főleg Disdemona halála után megindító módon nyilvánul. Az elbeszélés Cinthio egyik legjobb elbeszélése, de Othello jelleme mégis kuszált és érthetetlen. Othello könnyen hívó, alattomos, kegyetlen, korlátozott eszű. Mit akart Shakspeare belőle csinálni? Tragikus hőst, a kit szánunk, sajnálunk, tisztelünk, a kivel rokonszenvezünk. Mégis megöli Desdemonát, lépre megy Jagónak, és a zsebkendőnek döntő hatásának kell lennie. Lehetséges-e ez? A priori képtelen vállalkozásnak tetszik, de Shaksperének sikerült és a posteriori megértjük, hogyan sikerült.

Mindenekelőtt Othellot nemes, nagy, tiszteletreméltó jellemnek kellett föltüntetni. Hatalmas katona, ki a velencei köztársaságnak oly fontos szolgálatokat tett, hogy mihelyt baj van, ő hozzá folyamodnak. Oly hű embere Velencének, hogy ha Velence parancsol, még a nászéjszakán is kész elhagyni nejét, hogy kötelességét teljesítse. Egész élete háború, fáradtság, sanyarúság volt. Viszontagságos életének egy szünetében ismerkedik meg Desdemonával. Szerelemre gondolni sem mer. Nem fiatal többé, ereiben a vér már lassan csörgedez, és bár fejedelmi származású, még sem emeli föl szemét a ragyogó szépségű velencei nőre, a kinek életkorében ő oly idegennek érzi magát. Nem bízik magában. Nem is kéri meg Desdemonát, ha megkérné, szemrehányásokat tehetne később magának. De Desdemona megszereti őt és ő kéri meg Othellót. Kétkelkedhetik, bizalmatlankodhatnak még? Hiszen egymásnak a lelkét szerették meg! A vér vad láza ki van zárva ebből a házasságból. Mily hallatlanul rosszul játszották némely olasz színészek Othellót, midőn vad, szerelmi kéjtől

reszketőnek tüntették föl! Itt már Cinthio helyes nyomra vezette Shaksperet. Azt mondja Desdemonáról, hogy nem női vágy vonzotta a mórhoz, hanem ennek vitézsége és a mórt is Desdemona szépsége és nemés lelke igézte meg. Ha a mór féktelensége a vérből származnék, akkor a modern zoologus regényíróknak való tárgy volna, de nem Shaksperenek. Akkor Othello szörnyű, de nem tragikus volna. Ha most is néha a színpadon amannak tetszik, a színészeknek rovandó föl. Othello királyi természet, becsületes, nyílt, igaz, naiv. Nem ismeri az élet gonoszságait, többnyire táborokban élt, nem képzelheti el az emberek gonoszságát. Bízik az emberekben, legkivált Desdemonában. Élttem hűségeért, mondja, midőn Desdemona apja azt mondja neki: Megesalhat téged is, mint engemet. Némely színész itt nagy szünetet tartat a mórral, mintha az apa szavai máris gyászos előérzetet keltettek volna benne; azután erőt vesz magán és mint ki egy szörnyű gondolatot elűz, mondja: Élttem hűségeért. Mennyire nem értik ezek Othello jellemét!

De hogyan válhatik féltékenynyé és hogyan lehet a féltékenység tragikus? Hiszen a féltékenység inkább komikus, mint Molièrenél, mindenesetre gyarlóság, fogyatkozás. De Othello nem is féltékeny. Ellenkezőleg, soha nyíltabb, bizóbb ember nem élt. Mindenki bízott, csak magában nem bízott, mielőtt Desdemonát nem ismerte. Épen nagy bizalma rontja meg. Desdemona szerelme oly magasra emelte, hogy ott könnyen elszédülhet. Desdemona szerelme reá nézve a nagy csoda, melyet meg nem ért, de boldogan elfogad. De a mit meg nem értünk, a mit nem természetesnek tarthatunk, azt könnyen elvesztjük. Othello nem féltékeny, de egy sebezhető pontja van, az a maga iránt való bizalmatlanság, melyet boldogsága elszunnyasztott lelkében, de a mely ha fölébred, boldogtalanná tehetné. Ha kézzel fogható bizonyítéka volna, hogy ez a nő megesalja, akkor oly vihar támadna lelkében, mely egy egész világot elpusztítana. Mert ő mór származású, kiben tigrisindulatok laknak. Megfékezte magát, uralkodik magán, de maga fél magától, ha arra gondol, hogy az indulata hatalmába keríthetné. A féltékenység első fölesillanása után mondja a távozó Desdemona után nézve: Kedves teremtés! Kárhozat reám. Ha nem szeretlek! S majd ha nem szeretlek: A régi khaos visszatér. Ilyen Othello lehet tragikus hős. De minden azon fordul meg, miért válik féltékenynyé és mily alakot ölt féltékenysége.

Nem magától lesz féltékenynyé, valósággal megmérgezik lelkét. A féltékenység kívülről jó vérébe és pusztítja. Jago mérgezi meg. Itt van egy vészes szirt, melyen a dráma hajótörést szenvedhet. Igaz, hogy Othello naiv, hiszekény, járatlan a világ gonoszságaiban, és ezt

nem róhatjuk föl neki bűnül, élte körülményeiből folyik. De szabad-e annyira hiszékenynek lennie? Itt minden azon fordul meg, milyen ez a Jágo, a kinek ő hisz. Meg kell alkotni Jago jellemét. Shakspere nem minden drámájában alkot meg több jellemet, ez lehetetlen és a költői oeconomia ellen való vétség volna. A tragödia *egy* cselekvény, mely *egy* főember, a hős, jelleméből és körülményeiből folyik. A többi alakok közép- és háttéri alakok, itt be kell érni a silhouette-rajzzal, kifejező, de nem részletezett vázlattal. *Hamletben* csak Hamlet előtéri, teljesen kivitt és részletezett alak, *Learban* csak Lear. De *Othello*ban Jago fontos, Jagot részletezni kellett. Jago nélkül nem értjük meg Othello balsorsát. Jagot oda kell állítani Othello mellé. Jagonak olyannak kell lennie, hogy adva lévén Othello egyénisége, ez nem menekülhet meg előle. Jago tényleg ilyen. Sokat vitatkoztak rajta, vajon Jago milyen gonosz, olyan-e, a ki ördögi képpel a gonosztságot a gonoszság végett teszi, minden érdek nélkül, vagy sértett becsvágy, utólagos féltékenység sarkalja-e? Cinthio motivumát egészen elvetette Shakspere, Skakspere Jagoja nem szerelmes Desdemonába. Ez némi árnyékot vetett volna Desdemonára, kinek egészen érintetlennek, légius tisztaságúnak kellett maradnia. Jago alattomos, aljas gazember, a ki nem hisz a becsületességbe, tisztaságba, illetőleg úgy hisz benne, hogy gyűlöli. Ritka dolog ez? A gonosz emberek sok bajt csinálnak a világon, de nem boldogok; némileg érzik gazságaikat és megvetik magokat, viszont gyűlölik a jókat és ez is fájdalmas érzés. Jago dühös, mert nem őt tette Othello hadnagygyá, keresi a maga hasznát és gyűlöli a becsületes, tiszta embereket, tehát Cassiot, Desdemonát és Othellot. Főleg Othellot, kinek naiv hite a leggyűlöletesebb előtte. Jago továbbá kegyetlen. Jól esik neki, ha mások szenvednek; főleg ha ő szenvedteti őket. Végül pedig Jago igen eszes, furfangos. Könnyű neki. A becsületes embereknek megtiltja természetök, lelkiismeretök, hogy furfangosak legyenek, mint az okos embereknek józan eszük, hogy elmés bolondságokat vagy bolondos elmésségeket mondjanak. De azért a furfang és a bolondozás néha nagyszerű látvány és Jago gyönyörködik a maga ravaszságában. Az egész körülötte lévő világot ő tartja bolonddá, ő mozgatja, mind az ő füttyszavára tánczolnak.

De mindez még nem magyarázza eléggé Jago jellemét. Ily embernek hisz Othello? Még egy vonás van Jagóban, mely a képet teljessé teszi. Ő a jovialis gazemberek közül való. Hogyan ismerte őt és fajtáját Shakspere! Mert ezek a legveszedelmesebb gonoszok, a jóképűek, a kedélyesek, a látszólag szókimondók, a gorombák, az érdesek. Ez nagyszerű álarcz! Mert az érdes, goromba, jóképű ember

bizonyára jószívű is, ez álarcz mögé legbiztosabban elbujtathatja gonoszságát. Hogy miért hisz Othello Jagóban? Hiszen mindenki hisz benne! Rodrigo reá bízta magát, Cassio tőle kér tanácsot, Desdemona rendületlenül bízik benne, még neje sem tudja gazságait. Becsületes képű gazember. Jago ezt persze tudja és erősíti és kiaknázza. Mindig játszsza az egyenes, durva, becsületes katonát. Othello-ról mondja az első fölvonásban: Bízik bennem, annál könnyebben éri őt utól kezem. Tovább: A mór egyenes, nyílt természetű, könnyen hisz a becsületes látszatnak s orránál fogva úgy vezethető, mint a számár. Cassio mondja róla: Nyersen beszél. Jobb katona, mint tudós. Desdemonának mondja Jago, hogy ő csak gyalázni tud. Monologban: Ha undok bűnét ránk akarja kötni az ördög, ily kegyes pofát mutat, mint én. Othellot megejti ezzel: Kiki a minek látszatik, olyannak kéne lennie. Midőn Othello már lobog, azt mondja Jago-ról: Ez a fiú talpig becsületes, és telve józan emberismerettel. Mindenki a darabban Jagot becsületes Jagonak nevezi, ez az állandó jelzője. Ha olyan ember, mint Othello, olyan emberrel kerül össze, minő Jago, el kell vesznie. Ez teszi Othellot tragikussá. Jago Shaksperenek egyik legnagyobb alakítása és minden, a mit azóta e nyomon írtak, csak halvány másolata Jagonak, beleértve Goethe Mephistoját, a kiből az, a mi varázsos, kivéve elmés beszédeit, Jagótól származik. A színpad elhomályosítja Jago alakját. Természetesen a cselzővő játszsza, a ki savanyú arczczal, ravasz mosolylyal, mephistói tánczlépéssel ágálja Jagot, úgy hogy minden gyerek a nézőtérén tudja: Ez az ördögi gazember, ez a világesaló. Ha azután Othello fölül ennek a czégyeres gonosztevőnek, mindenki hajlandó egy kicsit lenézni Othellot, a ki mégis csak korlátolt, ha Jago ellen nem védekezik gyanakvással. Holott senki sem gyanakszik reá, legkevésbbé Othello, kinek valója nemes bizalom.

Most már megérthetjük a zsebkendő dolgát is, hogyan illeszti be Shakspere e signumot darabjába. Hogy ne váljék a dolog komikussá, a zsebkendő jelentőségét emelni kell. Megtudjuk Emiliától, hogy ez volt a mór első ajándéka, melyet Desdemona babonás hittal őrizett és csókolgatott. Megtudjuk Othellótól, hogy a kendőt atyjától örökölte és hogy egy cigány jósnő, ki anyjának adta, a hűség varázsát kötötte a kendőhöz. De ez a zsebkendő itt nem döntő, vagy csak annyira döntő, mint az az utolsó csöpp víz, melytől az edény kicsordul. Jago mérgének hatását eléggé előkészítette Othello jelleme, most még csak egy bizonyítékra van szükség, bármily látszatos legyen is, hogy Othello egészen esztét veszítse. Ez a szerepe a zsebkendőnek, ez teszi a mondát oly pittoreszkké, ez a kis véletlen körülmény, me-

lyet Skakspere, kinek oly nagy festői érzéke volt, a világért sem hányt volna el.

De nem értenők meg Othello jellemét, ha a catastrophát nem nézzük. Othello nem vadállatként gyilkol, nem az őrzöngés perezében. Az ősi khaos még sem tért vissza. Őrzöngéséből magára eszmél és ismét emberré lesz; mindenéből, hitéből, bizalmából, boldogságából kifosztott emberré; de mégis emberré, a ki szörnyű végromlásában kétségbeesetten küzd, hogy emberiesen viselkedjék. Lelke nemességéből megmaradt valami. Csak így érinthet bennünket tragikusan. Egyike a legmegindítóbb jeleneteknek az, midőn alvó neje ágyához közeledik. «Van rá okod, van rá okod, szívem!» így kezdi beszédét. Angolul: «It is the cause, it is the cause (my soule) Let me not name it to you, you chaste starres, It is the cause.» A mondat így homályosabb, mint a magyarban, de annál hatásosabb. A mondat nincsen befejezve, de nyilván annyit jelent: Meg kell ölnem, az ügy követeli. Birónak érzi magát, a ki ítéletet mond és végre is kénytelen hajtani azt. Midőn megcsókolja az alvót, ez a csók majdnem arra csábítja az Igazságot, hogy kardját eltörje. Ő tovább él, mint bús ítéletének szörnyű, de igazságos végrehajtója. Ez nem Cinthio gyáva és alattomos mórjának a tette, a ki szeret, miután ölt; ez szeret, mialatt öl. Mi nézők utáljuk Othello tettét, de nem utálhatjuk azt, ki elkövette. Azt sajnálnunk, szánnunk kell, sőt lelke romjának szépségét csodálnunk. Mihelyt pedig megtudja Othello a szörnyű valót, azonnal igazságot szolgáltat magának is. Hol van most Cinthio? Othello halálával megpecsételte élte igazságát, lelke nagyságát.

5. Hosszasabban időztem Othellonál, mert talán egyik darabja sem mutatja oly világosan, hogy mivé válik egy cselekvény, ha teremtő lángész jellemet tud alkotni hozzá, melyből a cselekvény folyik. A jellem a darab lelke; maga a cselekvény holt test e lélek nélkül. Cinthio novellájának cselekvénye semmi. Shakspere kezében a leg-hatalmasabb dráma testévé lön.

Hasonló módon tárgyalhatnám többi nagy tragédiáit, de ma a dolog jelzésével kell beérnem. Macbeth Holinshed krónikájában igen kegyetlen szívű, ki főleg neje unszolására megöli a királyt, elfoglalja a trónt, tíz évig igen bölcsen és igazságosan uralkodik, azután egyszerre leveti az álarczot, melyet eddig viselt, ismét kegyetlenkedni kezd, megöleti Banquót és végre oly módon vész el, mint a dráma elmondja. A három boszorkány jóslata előfordul a krónikában is, hasonlókép a dunsinani erdő vándorlása és hogy Macbethet nőtől született ember meg nem öli. Ez a Macbeth se tragikus hős, még epikusnak sem elég rokonszenves, csak a boszorkányok jóslatai

adnak a történetnek némi regényes színt. Shakspeare Macbethet is nagy lélekké teszi, hogy tragikus módon veszíthesse el. Macbeth királyi becsvágyú és királyi képességű, uralkodásra termett ember. Ő menti meg a királyt föllázadt alattvalóitól, ő az ország legerősebb oszlopa. Nagy hadvezér, törhetetlen bátorságú katona. És ő neki kell a második helyre kerülnie, alattvalónak, mindenkorra, mert a király, ki gazdagon megjutalmazza, a legnagyobb jutalmat megvonja tőle, saját, még kiskorú fiát nevezi ki trónja örökösévé. De idáig Macbeth esete nem rendkívüli, becsvágya nem olyan, mely iránt rokonszenvvel viseltethetnénk. Csak hogy Macbeth lelkében szörnyű démonok laknak, égő phantasia, mely szinte visionariussá teszi. Őt a megcsalatozott becsvágy százszor kínosabban marja és égeti, mint más halandót. Ő látja azt, szinte testi szemével, a mit veszít, a trónt, a hatalmat, a lényének megfelelő méltóságot. Hallucinatorikus erővel törnek rá gondolatai. Lát mindent. Midőn a király meggyilkolására készül, látja a tettet és a tett következményeit. Lobogó phantasiája a legmagasabb csúcs elérésére hajszolja és ugyanaz a phantasiája ingadozóvá teszi a tett pillanatában. Látja a tört, a mint előtte lebeg a levegőben és látja Banquót, a mint a terített asztalnál az ő, Macbeth székén ül. Itt szövi be a költő a monda signumát. Macbeth ezért ilyen, mert csak ilyen embernek jelenhetnek meg a boszorkányok, a sors nővérei. Ezek a természetben képviselői azoknak a sötét hatalmaknak, melyek Macbeth lelkében is lakoznak. A három sorsnővér nem hallucinatio, phantasmagoria, ezek valósággal vannak, de csak azt csábítják, kinek ilyen a phantasiája, olyan a szíve, mint Macbethé. Banquónak is megjelennek, de nem verik föl lelke nyugal-mából. De valamint Othello teljes megértésére szükség van Jago ismeretére, úgy Macbethet is lady Macbeth magyarázza. Ez a nő nem gonosz, nem vérengző, nem szörnyű, ez szerető nő, szereti Macbethet. Macbeth szeretve van, mint embert csak szerethetnek. Ez tetézi be Macbeth tragikumát. Ez a nő annyira szereti Macbethet, hogy álmait is szereti, becsvágyát szereti, jövődő nagyságát szereti, bűnét is szereti. Ezt a démon lakta Macbethet még a szerelem is meg-rontja, vagy megfordítva, ő rontja meg még a szerelmet is. Ez a nő annyira azonosítja magát Macbethel, hogy becsvágyát és phantasiáját is magáévá teszi és nőietlen elszántsággal előre hajtja Macbethet a bűn útján, és nőies kegyetlenséggel kész volna maga is ölni, csak hogy urának ne kelljen ölnie. Egy vad, hatalmas, grandiosus pár, mely ölelkezve öl, mintha az ős természet ölen élné, mikor még nem bontakozott ki a lelkekben az isteni erkölcs. De ugyanazok a démonikus erők, melyek fölemelték őket, le is taszítják a magaslatukról. Először a

nő lelke török össze. Ő, ki előbb erősebbnek látszott, mint férje, mégis sokkal gyöngébbnek bizonyult. Lelke megtörik, ő maga elpusztul. És ugyanaz az erő, mely eddig éltette Macbethet, most ölni kezdi. Vérben kell gázolnia és csak az a phantastikus hit tartja fönn, az a kétértelmű jóslat a dunsinai erdőről és az anya nem szülte ellenfélről. De az utolsó pillanatig megmarad vad férfiasága és hatalmas vitézsége. Midőn megtudja, hogy a jóslat csalta, akkor látja, hogy el kell vesznie, de küzdve esik el. A nagyságnak marad romja, mint Othelloban. Rettenet és megindulás fogja el szívünket ez emberfölötti egyéniség látára. Értjük, miért gyilkolt, miért hallgatott a sors nővérekre, miért veszett el. A cselekvény adva volt, a jellemet Shakspeare alkotta és ezzel a rideg krónikai adatot megrázó tragédiává éltette.

6. Lear eredete rejtelmes, két forrásból merítette Shakspeare alkotó részeit. Holinshedből Lear történetét, Sidney *Arcadiajából* a vele akkor semmi összefüggésben nem állott Gloster-történetet. Learre nézve semmit se kapott Shakspeare a krónikából. Lear ott egyszerűen országa felét átadja a rossz leányoknak, a jó nem kap semmit. A rosszak azután megfosztják mindenétől, úgy hogy országából menekülni kénytelen. Cordeilla jó leányként fogadja, hadsereggel indul rossz nővérei ellen, legyőzi őket, visszahelyezi atyját trónjára és két évvel később, apjának bekövetkezett halála után, ő követi az uralkodásban, de csak öt évig uralkodik; ekkor meghal férje, unokatestvérei föllázadnak ellene, elfogják, börtönbe vetik, a hol ez a férfias lelkű nő maga vet véget életének. Az egész krónika részlet négy kis lap, ebből alkotta Shakspeare leghatalmasabb, legmegrázóbb tragédiáját. Mit kellett tennie, hogy Lear tragikus legyen? Hogyan érthető meg a dráma első fölvonása Learjének különös, oktalan magaviselete? Az elmeorvosok, kik mindjárt kéznél vannak, és Shaksperet dicsőíteni vélik, ha minden hősére rámondják, hogy kezdettől fogva őrült, Learra is kimondják, hogy bolond. Ennek nyomán azután Rossi Lear első megjelenését úgy játszsza, hogy apró, majdnem tánczó lépésekkel jó le egy lépcsőn, kissé hülyén mosolyog az udvari emberekre és nyomban rá fölcszítja birodalmát, a mi így persze nagyon érthető, de drámai-e? Egyike a legfurcsább tévedéseknek a Shakspeare-magyarázat furcsaságokban bővelkedő irodalmában. Azt hiszik, hogy Shakspeare a modern írókhoz hasonlít, a kik a pathologiai esetet a pathologia kedvéért rajzolják, mint Zola és mások? Bölcs eljárás ez a modern írók részéről, mert ha már költők nem tudnak lenni, legalább pathologiai tudósokként akarnak szerepelni, a mi különös is, ijesztő is és az író öntudatát is emeli. Lear nem őrült, csak megőrül, a miről a forrásban szó sincs, tehát nagy oka lehet, ha Shakspeare belevitte

darabjába. Lear jelleme pedig oly világos és egyszerű, hogy nem teszi szükségessé azokat a nyakatekert magyarázatokat, a mire annyi Shakspere-tudós vetemedett. Lear: király, tetőtől talpig, minden ízében az. Királyi méltóságának tudata annyira eltölti a lelkét, hogy nem tud oly helyzetet elképzelni, a melyben nem volna király. Mindent mint király néz, még gyermekeit is, kiknek ő inkább királyok, mint apjok. Mint alattvalókat ismeri őket, nem mint egyéniségeket, mint gyermekeit. A többi emberekkel szemben ő magát csak egy helyzetben tudja elképzelni, mint az, ki királyi bőkezűséggel megajándékozza őket. A többi embereket magával szemben szintén csak egy helyzetben tudja elképzelni, mint olyanokat, a kik földig hajolnak és hódolnak előtte. Senki soha az igazságot nem mondotta neki, egyegyedül a bolondja, no de az bolond. És ez ennek a szinte emberfölötti munkának tragikus humora, hogy az igazság csak a bolondsápkával jelenhetik meg az udvarnál, a hol senki komolyan nem veszi, legkevésbé a király, a hol az egyedüli hatás, melyet el tud érni, hogy mulatnak rajta. Miért ne ajándékozná el ez a király a maga birodalmát? Mit árthat az neki? Kevésbé lesz-e aztán király? Az lehetetlen. Száz lovag fogja ezután is szolgálni, ez elég. Többnek úgy sem lehet könnyen parancsolni. Végre is öreg és az uralkodás terheit megunta. Ezentúl csak örömeit fogja élvezni. Mert hiszen alattvalói fognak helyette uralkodni, alattvalói, kik egyszersmind gyermekei, a mi kétszeres ok, hogy híven teljesítsék minden kívánságát. Midőn pedig Cordelia, ki igaz szívével megundorodik nővérei hazug hízeltégeitől, épen ezért nem tud hízelegni és egyszerűen beszél: a király kiátkozza és megfosztja hozományától, nem mert Cordelia ezt vagy amazt mondta, mert hiszen mondta, hogy szereti apját, hanem mert úgy mondta, hogy ez a király előtt tiszteletlenségnek tetszett. Lear nem örült, hanem az abszolút királyi méltóság minden egyebet kizáró tudatának képviselője. Lear, igaz, abstractio, de a leghatalmasabb, melyet valaha írtak, magyarázatául annak a régi mondának, mesének: Egyszer volt egy király, ki így meg így járt leányaival. Csak ilyen király járhatott így és végezhetette mégis tragikusan életét.

Hol van azután a dráma? A dráma: Lear kiábrándítása. Mihelyt országát odaadta, ez azonnal kezdődik. És a kiábrándulás szörnyűsége mutatja, milyen volt ennek a királynak a lelke. Shakspere azt merte tenni, a mi oly kevésnek sikerült: a dráma folytatása magyarázza kezdetét. Másképpen nem lehetett, mert ezt a lelket csak akkor érthetjük meg, midőn megtanul szenvedni. Meg kell ismerkednie az emberekkel, az elemekkel, az élet mindennapi szükségleteivel, szegényebbé kell válnia az útszéli koldúsnál. A legborzasztóbb módon kell ki-

ábrándulnia leányainak, kiknek mindenét odaadta, ocsmány hálát-lansága folytán. Ezért van az a rettenetes viharos éjszaka, melyben a világirodalom leghatalmasabb jelenete lejátszódik. Shakspere nem hasonlít azokhoz a modern drámaírókhoz, kik, ha nem jut semmi sem eszökbé, az égzengés olcsó mulatságát produkálják. Így nem zengett az ég és a lélek soha, mióta irodalom van, mint Lear király-ban. Mily szörnyű symphonia, a megőrülő király, az örülség lát-szatával játszó udvari bolond, és az örülséget tettető szegény Tom! Itt örül meg Lear, itt kell megőrülnie, ezt nem bírja ki emberi értelem, mihelyt kiábrándult, már nem veszi hasznát eszének, mert elveszti. Nem tudja elviselni lelki világa régi tartalmának összeom-lását. Gloster is szörnyen jár, ő is a fiúi hálátlanság szerencsétlen áldozata, de ő nem örül meg. Ezért kellett Gloster története, mint ellenképe Learének, hogy Lear drámájának világra szóló jelentőségét lássuk. Így állítja a piramis mellé a festő az emberi alakot, hogy ennek a kicsinysege magyarázza amannak gigantikus voltát. Lear királyi alakja összetört és a pokol fajzatai örülten tobzódznak a földön. Fiú lázad föl apja, nővér nővére, nő férje ellen. Szörnyű vétkek undo-kítják a föld színét. A gyilkolás isteni ítélete tisztítja meg a földet bűneitől. A fürgeteg elmulta után a béke jele mutatkozik az égen. Lear magához tér örülségéből, hogy még egyszer, józan észszel gyö-nyörködhessék az igaz szeretetben és lássa a valóságot. Erre való Cordelia jósága és Lear gyógyulása. A természet és a művészet gyó-gyítja meg, az álom és a zene. Halála boldogság életéhez képest. *Macbeth* nagy dráma, *Othello* nagy dráma, és a kinek kedve van, vitatkozzék rajta, melyik a nagyobb. De valamennyinél nagyobb *Lear*. Itt minden emberfölötti, Lear öntudata és szenvedése, bűnhődése és ébredése. Az udvari bolond meghalt, az igazság meztelenül jár a földön. Csak még három ember élt a földön, ki művészetében a nagynak ily megrendítő kifejezését találta, Aischylos, Michel Angelo és Beethoven.

7. És most végezetül, szinte félve, közeledem ahhoz a kérdés-hez, miben van Shakspere jellemalkotó ereje e sajátosságának a titka. Mondtam, hogy mélységes logika hatja át, igazítja jellemeit és ipar-koztam megmutatni, hogy ha jellemeit megértettük, szinte mathe-matikai pontossággal megkonstruálhatjuk őket. A jellemnek ilyennek kellett lennie, hogy a darab cselekvénye és annak tragikus hatása ilyen lehessen. Adva lévén a cél és adva a cselekvény, ebből önként következik, hogy ilyenekké alakultak a characterek. De egészen elté-vesztettem föladatomat, ha azt a benyomást keltettem, hogy Shaks-pere tudatos logikával construalta meg alakjait. Idáig nem ér föl

a logika. A költészet nem analitikai példa. *Mi* konstruálhatjuk meg így a jellemet, miután Shakspere megalkotta. Valamint *mi* értjük meg a világnak ezt vagy azt a részét, miután az meglett. De valamint a természettudós nem tud világot csinálni, a tudomány alapján, azonkép a logika nem tud egyéniséget teremteni analitikai műveletei segítségével.

Mit mondjunk tehát? Értjük-e be azzal, hogy azt mondjuk, a költő lelke úgy alkot, mint a természet, tudattalan erővel és bölcsességgel? Vagy más szóval: vonuljunk-e félre a költői alkotás szentélye mellől, melynek kapuján föl van írva: Távozzatok, itt Isten lakozik?

Itt valóban Isten lakozik és nekünk kevés mondani valónk marad. De egy szavunk mégis van.

A művészi alkotásnak vannak technikai mozzanatai, melyek körülbelől világosak előttünk. Az érzelem és a phantasia működése is érthetővé válik, ha józan lélektannal közeledünk feléjük. A jellemalkotást mindezzel nem érthetjük meg. A költészet birodalmában az a maga tökéletességében a legritkább adomány. Shaksperehez fogható e téren egyáltalán nincs. Cselekvény fölépítésében, mese szövésében, a nyelv tartalmasságában és zenéjében vannak kiválók, talán még nagyobbak is, de charactereket így senki sem tudott rajzolni. Miért? Mi járult még benne hozzá általános írói és költői nagy tulajdonságaihoz, hogy így kimagaslík.

Azt hiszem, mert nemcsak művész és költő, hanem nagy lélek. Az artistikus megfér a lélekben sok egyéb fogyatkozással, de az artistikusnak, a művészi nagyságnak a betetőzése az emberi nagyság. Nagyon tökéletlen emberek írhatnak igen szép verseket és novellákat, de a nagy művészetben a művészi és emberi nagyság egybeolvad.

A művészi ábrázolás mindig, mindenütt egyformán egyet tételez föl: hogy azonosítani birjam magamat azzal, a mit ábrázolok. A művészet éltető, életadó, életalkotó tevékenység és azért át kell élnem, a mit meg akarok alkotni.

Mennél intensívebben élem át, a mit alkotni akarok, annál jobban tudom megcsinálni, ámbár a csináláshoz még külön dispositio és munkás gyakorlat szükséges.

Mennél többet tudok intensív módon átélni, annál gazdagabb, szélesebb körű lesz művészi tevékenységem.

Mennél nagyobbat, hatalmasabbat, jelentősebbet tudok átélni, annál magasabbra emelkedem művészetemben.

Shakspere az emberi élet legnagyobb dolgait tudta átélni, annak minden mélységét és magasságát, legnagyobb gyönyörűségeit, melyek oly csekély számban vannak, legnagyobb fájdalmait, melyek oly bő-

ven teremnek a földön. Ő *Leart*, *Macbethet*, *Othellot*, *Hamletet* és még néhány nagy darabját nem kigondolta, hanem átélte. Ilyet nem lehet kigondolni, ilyet látni és tapasztalni kell. És minthogy ezeket sehol a külvilágban nem láthatta, a maga lelkében látta, tapasztalta, átélte és azután egyszerűen leírta őket. És mert átélte, azért oly igazak, azért van meg bennök az élet mélységes logikája.

Ezek a nagy darabok nem egyszerű irodalmi alkotásai voltak, hanem belső életének nagy eseményei. Azért érdemes velök foglalkozni, azért lehet őket mint valódi eseményeket bonczolni.

Ő maga átkozta a hálátlanságot, mint *Lear*, ő maga érezte a lélek sötét hatalmának démoni varázsát, mint *Macbeth*, őt magát kínoztatta a bizó lélek rettenetes eltévelyedése, mint *Othellot*, ő maga undorodott meg a világ gonoszságától, mint *Hamlet*.

És mintán így mindent átél, a minél nagyobb soha sem történhetett, nagyon értem, hogy nem sokára nagy drámáinak megírása után, abba hagyta az írást. Mit lehetett volna még írni? Kigondolni lehet sokat, de ha annyit átértünk, kimerítve látjuk magunk előtt az élet tartalmát. Ez volt a legnagyobb tragikus költőnek tragikus sorsa.

KÖLTEMÉNYEK.

SZABOLCSKA MIHÁLYTÓL.

Kietlen éjjel.

Havas, téli zivatar zúg
Odakint az éjszakába;
Én egyedül föntvirrasztok,
Félve, fázva.

Mintha a szél zúgásában
Siró szavak hallatnának . . .
Elhagyatott, árva lelkek
Zokognának.

Elgondolom, hány nyomorult
Ember bolyong most hazátlan,
E szomorú, e kietlen
Éjszakában.

És úgy érzem magam csendes,
Boldogságos otthonomba:
Mintha ezt a boldogságot
Loptam volna!

Én Istenem, száll-e hajnal
Valaha ez éjszakára?
A nyomor, bűn véget ér-e?
S vele milliók szenvedése
Könnyhullása?!

A második asszony.

— Hír a falunkból. —

Tavaly temették el szegény Tóth Tamásnét,
 S új lagzira tódul máris az új násznép.
 Hír kél a faluban erről is, arról is
 Az új asszonyról is.

Mikor Tóth Tamásnét tavaly eltemették:
 Sáppadt kis árváját sokat emlegették.
 Bús árvaságáért sokan megsiratták,
 Szegény istenadtát.

Pedig Tóth Tamásné fehér kis árvája,
 Nem a temetéskor lett igazán árva.
 Hejh, most lett csak azzá, mikor nem siratják
 Szegény istenadtát.

A fonónkat betiltották.

— Hír a falunkból. —

A fonónkat betiltották,
 — Hogy ezt is meg kellett érni! —
 Száz virágot, száz lány-álmot
 Kár volt összetépni!

A lányokért, a nótákért
 Összejártak hébe-hóba . . .
 Istenem, hát melyik a bűn?
 A lány vagy a nóta?

— Ejh, maholnap tavaszodik,
 Ránk hull a nyár koszoruja . . .
 S vadvirágos mezőinken
 Együtt lesztek újra!

Abban pedig, hogy a virág
 Ki ne nyiljék, hogy ha nyíló:
 Nem parancsol az alispán,
 Sem a szolgabíró!

Ár ellen.

Házunk födeléről
 Hómező fehérlik.
 Az én ablakomban
 Nyári virág nyílik.
 Nyári virág nyílik
 Minden ablakomba...
 Szerelmes vagyok egy
 Halavány asszonyba.

Szerelmes, szerelmes
 Két fehér arczába,
 Buzavirág színü
 Szeme sugarába.
 Tiszta szép lelkébe,
 Sugaras napomba:
 Szerelmes vagyok egy
 Halavány asszonyba.

Deresedő fejjel,
 Fiatal szívemmel,
 Első és utolsó
 Igaz szerelmemmel,
 Mely egész küzdelmes
 Pályám beragyogja:
 Szerelmes vagyok egy
 Halavány asszonyba.

Teli van a lelkem
 Szerelmem dalával,
 Ma le sem írható
 Halk melódiákkal.
 — Az én legszebb dalom
 Sohse lesz elmondva, —
 Szerelmes vagyok egy
 Halavány asszonyba.

Ezt a szerelmet ma
 Nem írhatom én le,
 Nem adhatom magam
 A világ nyelvére,
 Nem szállhatok végkép
 A divattal szembe:
 Hogy szerelmes vagyok
 A feleségembe!

SZENT SZERAFIN MEGTÉRÉSE.

Elbeszélés.

AMBRUS ZOLTÁNTÓL.

Élt Firenze városában egy érsek, Seraphino nevű. Apja után tulajdonképen Calzolaionak hívták, de fiatal korában feljebbvalói és társai a mennyei szelídségért, mely lelkében lakott, és szép, kedvesen jóságos arczáért, mely a szeráfokra emlékeztetett, Seraphinónak nevezték el; és ez a név rajta maradt, mert — ámbátor sokáig élt — soha se cselekedett olyat, ami erre a névre ráczáfolt volna.

Seraphino egyike volt a legerényesebb embereknek, a kik valaha e földi téreken bolyongtak.

Abban az időben Firenze városát polgárháborúk dúlták. Mindenki kivette részét a harczból: fiatalok és öregek, férfiak és asszonyok, a papok épp úgy, mint a világiak. Erőszakosságok, gyilkosságok, rokonnak rokon ellen támadása: a köznapi dolgok közé tartoztak. Ebben a sötét korszakban Seraphino volt az egyetlen, a kinek szívében épen élt Szent János rövid tanítása: «Fiaim, szeressétek egymást!» Seraphino a békét hirdette, a béke művén fáradozott, és életének egy nevezetes része abban telt el, hogy folytonosan könyörgött a körülötte viaskodóknak: hagyjanak fel az örökös küzdelemmel és éljenek istennek tetsző életet!

Ő maga soha se bántott senkit; mindenkivel szemben nyájas volt, és nem vétett a légynek se. Szerette társait, szerette minden felebarátját, haragosainak — mert mégis voltak haragosai — megbocsátott. Az igazságtalanságot elszenvedte visszatorlás, panasz és szemrehányás nélkül; a maga kis körében fölmerült ellentéteket elsimítani, kiegyenlíteni törekedett. Az emberi életet mindenkifőlött drágának tartotta; sőt azt vallotta, hogy az állatokat se szabad bántani, mert ők is isten teremtséi. A mi nagy szó volt abban a korban, mely ugyancsak megszokta a vérontás látványát.

Seraphinónak ehhez a jótulajdonságához más erények is járultak. Szerény volt és kívánságok nélkül való; lelkében nem talált

helyet se a kevélység, se a nagyravágyás. Hűségesen engedelmeskedett minden isteni és emberi törvénynek; őszintén alázatos volt, és érdemei nem tették elbizakodottá. Végül — amire akkortájt se özlött a példa — tiszta életet élt. Úgy látszott, nem csupán a haragot zárta ki a szívéből, hanem minden indulatot, minden szenvedélyt.

Szóval Seraphino ékes volt minden erénnyel, főképpen minden keresztény erénnyel.

Azért nem szorul magyarázatra, hogy — bár távol esett tőle a nagyravágyás — már negyven éves korában érsekké lett. Nemcsak hogy nem törte magát ez után a nagy tisztség után: minden áron el akarta háritani magától, mert a feladatot súlyosnak, erejét meghaladónak és mások jogos várandóságának tartotta. De hiába szabódott; vállaltia kellett.

A nép örült ennek a választásnak. Seraphinót mindenki tisztelte, és azok, a kik unták már a sok háborút és belső villongást, azt remélték, hogy az új, békésebb állapotoknak Seraphino erős oszlopa lesz.

Érsekségének mindjárt a legelső évében Seraphinónak még egy, eddig nem ismert erénye tudódott ki. Kiderült, hogy nemcsak jószágos, békeszerető és kifogástalan életű, hanem egyszersmind ékesszavú.

Silvestrot, az új gonfalonieret, gyönyörű beszéddel üdvözölte, a mely mindenkit elragadott. A beszéd oly bátor volt, hogy még Silvestrónak is tetszett. De nem csupán bátor, hanem tartalmas is. Magasztos gondolkozásra valló, bölcs és megszívlelésre méltó tanácsok foglaltattak benne; gyönyörű útmutatás arra nézve, hogy az új gonfaloniere hogyan teljesítse tisztjét. Ezeket a bölcs tanácsokat ugyan Silvestro soha se fogadta meg, de ha a beszédnek nem is volt fogantatja, ez nem kisebbíthette Seraphinónak az érdemét. Nem a hasznáért kell becsülni a szépet; a mi szép, önmagában is szép, szép akkor is, a mikor haszon, eredmény, siker nem kíséri.

E sokat ígérő kezdet után Seraphino érsek egy vagy két éven át többször is szólt a firenzei néphez. És minél többször szólt, annál általánosabban csodálták ékesszólásának művészetét.

A második alkalomtól fogva mindannyiszor a földi lét hívságairól és a másvilág örömeiről beszélt. Ez a fenséges tárgy sohase lelt hivatottabb magyarázóra. Seraphino olyan meggyőzően ecsetelte a földi élet nyomorúságait, és olyan lángoló lelkesedéssel, annyi rajongással, oly fennen szárnyaló képzelettel azokat a gyönyörűségeket, a melyekre a másvilágon tehetünk szert, ha ideleenn szabályszerűen élünk, hogy az embernek kedve kerekedett nyomban meghalni, mert

ki ne vágyott volna rá, hogy minél hamarább legyen része abban a tökéletes megtisztultságban, a melynek örömeit Seraphino eladdig el se képzelt színekkel tudta lefesteni?!

És ha Firenze polgárai akkoriban igen sűrűn küldözgették egymást a másvilágra, ez meglehet, nem egyszer tisztára jóindulatból és felebarátságból történt. Azoknak is, a kik inkább csak hirtelen indulatból vagy egyszerűen gonoszyságból ölték, némi mentségéül szolgál, hogy gonoszyságukat nem tetézték hitetlenséggel s lelkiismeretükön valamelyest könnyítettek azzal a tudattal, hogy embertársukat csupán az egyik és éppen a hitványabbik életétől fosztják meg.

Természetesen Seraphinót nem lehet felelőssé tenni azért, mert kortársai az ő legtisztább szándékait rosszra magyarázták és rosszra használták. Közös sorsa ez minden tiszta szándéknak és öröktől fogva, mert a világi rossz öröktől való.

Nem lehet felelőssé tenni annál kevésbbé, mert Firenze lakosainak csak igen kevés alkalmuk volt arra, hogy az érsek ékeesszólását félre magyarázzák.

Érsekségének harmadik évétől fogva Seraphino nem hallatta szavát; egyszer se, soha többé. Hirtelen kivonta magát mindenből, a mi a nyilvánosság előtt folyt le s halvány, jóságos arca örökre eltűnt a prédikálószekéből. Híre terjedt, hogy nagyon beteg; s az, hogy hetekig feküdt, igaznak bizonyult. Nemsokára lábra állott ugyan, de ékeesszólásának csodálói ezután is hiába várták. Mindentől és mindenkitől visszavonultan élt a «halmok» magaslatán és csak ritkán látták, a mint papjai kíséretében, botjára támaszkodva, olykor-olykor kísétált a sorompó felé. A kik sétaútján találkoztak vele, fehér arcának láttára, aggodalmasan suttozták:

— A szent ember nagyon beteg!... A szent ember nem fog sokáig élni!...

És imádkoztak az életéért.

Pedig voltaképpen nem volt súlyosabb baja és az élete nem forgott nagyobb veszedelemben, mint azoké, a kik imádkoztak érte. De azt hitte, hogy valami lassan ölő, titokzatos kórság környékezi, úgy érezte, hogy testi ereje rohamosan hanyatlik, és ez az érzés nagyon megriasztotta.

Első ifjúságában ugyanis beteges és rendkívül gyöngye testalkatu volt. Gyakran vesződött kisebb bajokkal; koronkint lappangó lázak gyötörték és egyszer olyan csudálatos betegségbe esett, mely társait, a jó testvéreket, valósággal megijesztette. Nem tudott magáról és félrebeszélt. A jó testvérek rémületükben elhívták Ruggiero mestert, a ki mindenkinél jobban ismerte a csillagok járását, az emberi szer-

vezet titkait és a fűvek gyógyító erejét. És a kis Seraphino, vagy az orvosságtól, vagy a sok fejcsóválástól, jobban lett. De mielőtt föllábadt, egy napon, a mikor azt hitték, hogy alszik, kihallgatta Ruggiero mesternek Filippo testvérrel való beszélgetését.

— Attól félek — szolt Filippo testvér — hogy szegény testvérünk nem lesz hosszú életű.

— Bizony, nem sok reménysége van rá — felelt Ruggiero mester. — Mindenből az látszik, hogy fiatalon fog meghalni, de ha nagyon vigyáz magára, ha mindenenkben kiméli magát, megérheti, míg érsek lesz belőle.

Ez a beszélgetés nem ment ki a Seraphino fejéből. Nem szolt senkinek, de attól fogva őrizkedett a megfázástól; gondja volt rá, hogy a munkában való elmerüléssel meg ne erőtesse magát, távol tartotta magától az izgalmakat, és ha valaki olyat cselekedett vagy mondott, a mi mást haragra lobbantott volna, Seraphino megfékezte indulatát és így szolt magában:

— Nem, nem... azért is másra gondolok!... mert ha felindulok: ezzel is megrövidítem az életemet!...

Néha a rosszban is van valami jó, és nem lehetetlen, hogy Seraphino lelkének tökéletes épségét éppen ennek a mindig óvatosságra intő, elűzhetetlen, leküzdhetetlen, sötét gondolatnak köszönhetette. Mert ifjúkorában őt is megkörnyékezte a kísértés, de Seraphino így szolt magában:

— Nem, nem... a kísértés a gyehennához vezet!... A bűn megöli a lelket... megöli a lelket, és azonkívül aláássa az egészséget is!...

S ez a meggondolás erőssé tette a csábítással szemben.

Ruggiero mester intelme Seraphinót végig kísérte egész életén. Nem mult nap, hogy ne gondolt volna rá; elhatározásait, majdnem minden lépését ez irányította; nyomot hagyott a szavain, rá nehezedt egész gondolkozására. Később, a mint mult az idő, és még folyvást életben találta magát: a kellemetlen emlék elveszítette erejét; néha, kivált tavasz idején, a napfény óráiban, fölszabadúltak hitte magát, mint az elítélt, a ki a jó jelekből azt reméli, hogy kegyelmet kapott. De később is megtörtént, jóllehet ritkábban, hogy az éj sötétjében hirtelen fölriadt, s virradatig küzködött a felejtethetlen mementóval. Gondolatainak szövevényéből akaraterejének minden megfeszítésével se tudta kiírtani; akármivel foglalkozott, a mementó ott vigyorgott elméjének munkája mögött.

Mikor érsekké lett, az új hivatalával kapcsolatos elfoglaltságok egy kissé elszórakoztatták. A köztisztelet sokféle megnyilatkozása jól

esett neki és elevenebbé tette; új tennivalói, az ezekkel járó gond, a több emberrel való érintkezés egy kissé elterelték figyelmét a közelében borongó sötétségről, a melyről azelőtt alig tudta levenni a szemét. De ez nem sokáig tartott. Új környezete egy két évi megszokás után nem szórakoztatta többé; betelvéen legtitkosabb óhajta is, nem volt, a mit czélul tűzhetett volna maga elé; elfoglaltságát megúnta és rábízta alantasaira; tehette, a mit akart, tehát: csak gondolkozott, töprengett, tépelődött.

És ekkor egyszerre, váratlanul, újra meglepték azok a lappangó lázak, a melyek ifjuságát megrontották. Több mint húsz esztendő mult el azóta; egy jó harmadrész emberélet. Már elérte azt a kort, a melyben az erősek közül is sokan kidőlnék; elérte, hogy érsekké lett, megélt annyi esztendőt, a mennyit Ruggiero mester a legjobb esetre jósolt, a mennyinél többet a csillagok járása nem ígért neki, akárhogyan vigyáz, akárhogyan kiméli magát.

Seraphino megrémült. Mert akármilyen csodaszépen tudta ecse-
telní a másvilág örömeit, azért mégse kívánczozott a másvilágra.

A mikor a lopva járó, alattomos láz egy éjszaka ismét felköl-
tötte álmából és szívének vad dobogásából meggyőződött róla, hogy
csakugyan beteg, a sötétségben összetette kezét és így imádkozott:

— Rex regum, dominus dominantium! Tudom, hogy ez a földi
élet hitványság, siralom; csak pítvara az igazi életnek; keserves föl-
tétel, a melyet a kiválasztottaknak elengedsz; megpróbáltatás, a me-
lyen túlesni boldogság. Tudom, hogy gyarlóság, ostobaság, főbenjáró
vétek ragaszkodni ehhez a hívsághoz; mea culpa, mea maxima culpa!
És mégis könyörgök: hosszabbítsd meg földi életemet! Az üdvösség,
melyet a jóknak adsz, véges értelmünkkel föl nem fogható; ellenben
ez a hitványság közel esik hozzánk, már megvan, szívünk szerint
való és valamint az örökélet, azonképpen ez is a te rendelésed! Érde-
metlen szolgál vagyok; sokat vétkeztem, ha tettekkel nem is, legalább
gondolatban. De a hit, a tiszta szándék, a jóakarát nem hiányzott
szívemből; iparkodtam, hogy minél inkább megtisztuljak, gondosan
ápoltam a Benned való bizodalmat és igaz lélekkel, buzgón hirdettem
a Te igéidet! Rex regum, dominus dominantium! Esengek, hosszab-
bítsd meg földi léteemet, a melylyel összeferrottam, a melynél egyebet
értelmem nem bír felfogni! Avagy ha másképp parancsoltad volna:
erősíts meg hitemben, azonképpen, mint szegény szolgál rajta volt,
hogy megerősítse hitőkben a gondjára bizottakat, megtérítse a tévely-
gőket és fölvilágosítsa a magukkal meghasonlottakat!

A láz és aggodalom ágyba döntötték. Ijedelmében meghagyta,
hogy hívják ágyához Firenze legnagyobb tudósait. Ruggiero mester

már régen meghalt, de tanítványokat hagyott, a kiknek annak idején megmagyarázta volt, hogy miképpen kell megfoltozni a mások életét.

A tudósok eljöttek, megnézték a beteget és nem valami kisebb emberről lévén szó, hanem magáról az érsekről: igen-igen csóválták a fejöket.

Akárhogy csóválták a fejöket, Seraphino meggyógyult. Meggyógyult, de csak azért, hogy ezentúl már csupán a remegésnek éljen.

A tudósok a csillagok járásából azt olvasták ki, hogy az érseknek kimélnie kell magát. Az érsek tehát kimélte magát. Tenyerének vizsgálatából kiderült, hogy a szellemi megerőtetés tette beteggé; az érsek tehát megfogadta, hogy többé nem fog szónokolni. Szemének fényességéből látták, hogy óvakodnia kell a templom hidegétől; arczának színéből kitűnt, hogy a böjtölés ártalmára van. Az érsek tehát kikérte a betegeket megillető fölmentést, s tartózkodott úgy a böjttől, mint a misemondástól.

És ettől fogva csak az egészségét ápolta. Nyáron is meleg ruhában járt; gyógyító italokat, kenőcsöket, elixireket használt; továbbá nemcsak hogy szónokolni nem mert, a közönséges beszédet is kerülte. Ha éppen kellett: suttogva szólt, hogy meg ne erőtesse a mellét. Ha a levegőre ment: testőrökkel vette körül magát, a kik megóvják az utonállóktól és más gonosz emberektől. Ha az étel nem ízlett neki, elszomorodott és imádkozott, hogy egyébre gondoljon.

Ezután se utasította el a szegényeket, a kik alamizsnáért folyamodtak hozzá; de a kuruzslókat, a kik ápolták, arannyal fizette.

Múltak az esztendők; megöregedett. És egész élete abban telt el, hogy folyton-folyvást oltalmazta földi lételét. Nem csinált egyebet, csak óvakodott a másvilágtól; napról-napra, reggeltől estig, egyedül azon mesterkedett, hogy minél később kerüljön oda.

Már jóval túl járt hatvanadik évén, a mikor harmadszor is megbetegedett. Halálos reszketés fogta el, homlokáról patakozott a verejték és még a suttogás is elakadt a torkán. Mindenből úgy látzott, hogy meghal. A tudósok már nem is csóválták a fejöket; csak fölemelték szemeket az égre. Papjai összegyűltek ágya körül és sírtak.

Seraphino tudta kötelességét. Összeszedte minden erejét és érczes, tisztán hallható hangon szólt hozzájuk:

— Ne sírjatok! Az Úr azt rendelte, hogy elhagyjam ezt a sír-
lom völgyét... legyen áldott szent akarata! Ne sírjatok, hiszen az
örök életbe költözöm át! Hallgassátok meg utolsó szavamat: Gond-
jaitokba, buzgó gondjaitokba ajánlom anyaszentegyházunkat, lelke-
tekre kötöm, hogy tántoríthatatlan hűséggel, teljes odaadással szol-
gáljátok!... Lángoló buzgalommal terjesszétek az üdvözítő hitet,

óvjátok a hívek erkölcsét, világosítsátok föl a tévelygőket és imádkozzatok bűnös lelkemért!

De bensejének legmélyén így könyörgött:

— Rex regum, dominus dominantium! Mindenhatóságodnak zsámolyánál esengve, rímánkodva könyörgök: hosszabbítsd meg nyomorúlt életemet még egy évvel... egy hónappal... egy héttel... egy nappal... egy órával!...

Aztán érezte, hogy öntudata elhagyja és azt hitte, hogy meghal... De nem halt meg, csak elveszítette az eszméletét.

S mialatt papjai a haldoklókért szóló imát mormolták körülötte, Seraphino, lázas álmában azt képzelte, hogy immáron egy szűk és nagyon homályos czellában fekszik, melyben csak annyi világosság derengett, a mennyt egy ajtóhasadékon át a kívül égő nagy tűz sugározhat be a sötét szobába. Arrafelé nézett, a honnan a kevés világosság derengett, s a hogy a szeme jobban hozzászokott a sötétséghez, látta, hogy a szűk czella csak három falú, az egyik oldalán nyílt, de kívül is vakhomály ül a közelben és a tűzfény csak valahonnan messzebről jöhet.

— Hol vagyok? — suttogta Seraphino.

Mintegy feleletül megzendült a vezeklők kara. Nem tudta ki találni, honnan hallatszanak a borzadályt keltő hangok, de tisztán hallotta ezt a szót:

— Miserere!

Megrázkódott. Valami különös nyugtalanság, majd vad félelem fogta el.

És a láthatatlanok kara minl erősebben, mind rémesebben zúgta a korált... harsonaszó hallatszott, a mely egyre siketítőbben hangzott, átviharzotta a czellát és majdnem megrepesztette a fülét... Kétségbeesetten ordított föl... s a hangok orkánja hirtelen elült.

A csenddel visszanyerte az esztét; valamelyest megnyugodott. Tehát a másvilágon van. Az igazat megvallva, egy kissé meg volt lepelve. No lám, csakugyan nem szűnt meg teljesen; a végesből csakugyan a végtelenbe lépett át! Nagyot lélezett; egy kő esett le a szívéről.

Akármilyen határtalan a bizalom, a bizonyosság mégis csak jól esik. Odalenn a legigazabbakat is nyugtalanná teszi az, hogy vak-sötétségbe kell ugraniok. A mit a gondviselés eltakart a földi szem elől, ismeretlenségével mégis csak izgatja egy kevéssé a halandó képzeletét, akármilyen erősen bízzék is az égi irgalmasságban. S a milyen izgató az ismeretlentől való oktan félelem: olyan vég nélkül megnyugtató a földöntúli béke, a lélek előtt megnyílt bizonyosság. Milyen

oktalan volt, hogy annyit rettegett a megígért, várt, remélt, de ismeretlen világtól! És valami nagyon édes érzés járta át.

Hanem a mint tovább nézelődött maga körül, öröme egyre halványabbra vált; a vakhomály, melyen tekintete nem birt keresztül hatolni, megdöbbsentette, s a végtelen csend félelemmel töltötte el. Azután valami eddig még nem ismert szorongás szállotta meg. Úgy tetszett neki, mintha köröskörül rémes árnyékok imbolyognának, mintha égő öntudatát jéghideg fuvallat járná át, s mintha lelkének mélyén egy szörny ütné fel a fejét. Újra rettegés fogta el; kiáltani szeretett volna, de nem tudott; mozdulni akart, de nem birt. És hirtelen átsajgott rajta a rémítő tudat:

— A hol vagyok, az nem az igazak örök hazája! Az a tűzfény a tisztító tűz fénye!

Tekintete oda meredt, a hol a kevés világosság derengett, és ekkor úgy rémlett neki, mintha a tűzfény erősödnék. Ez a látvány megriasztotta; nem akart oda nézni többé, de nem tudta elvenni a tekintetét. A cella nyílása pedig egyre világosabb lett. A tűzfény egyre sűrűbb kévekben ömlött a sötét falak felé; a nyílás egészen kivilágosodott; rettenetes, tűrhetetlen hőséget terjesztő fényesség öltögette be vörös és fehéren izzó, utálatos lángnyelveit a padló, a falak és a boltozat felé; végül egy lángtenger hömpölygött odakünn.

Könyörögni akart, hogy ne kelljen látnia ezt a rémséget. De elfelejtette összes imádságait és érezte, hogy már gondolkozni se bír. Csak megkövesült tekintetében maradt még némi élet.

És látta, hogy a lángtengerben ördögök futkosnak, a hátukon nagy puttonnal, a melyben a lelkeket vitték. Nehezen czipelték terhéket és igen fáradtak lehettek, mert pántlika-alakú, vérvörös nyelvök ocsmány szájukból egész hosszúságában kilógott. Egy ördög éppen a cella nyílása mellett vonszolta terhét s a puttonban ülő kárhozott bevigyorgott Seraphinóra. Seraphino dermedten bámult rá: megismerte Bonifác püspököt.

Olyan iszonyat szállotta meg, a minőt a földön soha se ismert. Érezte, hogy teljesen elveszti az esztét és oktalanságában menekülni akart. De nem birt fölemelkedni fekvőhelyéről; mocszanni se tudott. Ekkor eszébe jutott Jézus Krisztus neve. Segítségül híván az isten fiának végtelen kegyelmét, kétségbeesésében még egy utolsó erőfeszítést tett: és tagjai most már engedtek akaratának, teste összerázkódott, térdének fagya fölengedett, törzse megmozdult, feje felszökken fekvőhelyéről és hátrafelé fordult, a menekvést keresve.

Csak ekkor látta, hogy valaki mozdulatlanul áll fekvőhelye mögött: egy hófehér lepelbe öltözött, gyönyörű arezú ifjú, a ki vég-

telen nyugalommal nézett rá. Az arcza csodaszép volt, de a tekintete oly merő, hogy Seraphino ezt a tekintetet nem bírta kiállani.

Visszabujt helyére, hogy ne lássa a szelid és mégis vérfagyasztó szempárt, összekuczorodott, a mennyire tudott és fogvaczogva kérdezte:

— Angyal vagy?

— Én a Halál vagyok — szólalt meg amaz a feje mögött — Én hoztalak ide, hogy némsokára átadjalak az örök Igazságnak.

— Hol vagyok? — rebegette Seraphino.

— A pokolban — felelt a Halál.

— Mennyei irgalmasság! — nyöszörgött Seraphino. — Miért hoztál ide? Csak nem maradok itt?!

— Itt maradsz örökkön — szólt a Halál — innen nincs visszatérés.

— Istennek szent anyja, könyörögj érettem — nyögte Seraphino — hiszen szándékaim tiszták valának!

— Szándékaid — szólt a Halál — benn voltak az égi serpenyőben, de porszemnek ítéltettek.

Seraphino kétségbeesetten tördelte a kezét.

— Quid tunc miser sum dicturus?! — tépelődött. — Mea culpa, mea maxima culpa! A serpenyőben talán úgy taláztatott, hogy bizodalمام nem volt elég erős. De hiszen hűségesen hittem, követtem, hirdettem a szent tanítást!... Életemet imádkozással töltöttem el és nem szüntem meg könyörögni, hogy a mennyei irgalmasság erősítse meg bizodalمامat!... Cselekedetem igaz volt, mert mindent elkövettem, hogy megszilárdítsam másoknak a hitét, szándékom tiszta, mert nem volt egyéb igyekezetem, mint hogy egészen megtisztuljak bizodalمامban, még gondolatom is szenny nélkül való, mert végre is hívó voltam, jöllehet ez nekem nehezebb volt, mint másnak!

— Nem azért kerültél ide — szólalt meg újra a Halál. — Ha netalán vétkeztél ily gondolatokkal, bűnöd magától bocsánatot nyert. Az égi irgalmasság nem ítéli el azt a lelket, a mely tökéletlenségében, oktalanságában, vakságában, nem éri föl észszel az Ő végtelenségét, mindenható voltát és mindenütt jelenvalóságát. A midőn a megismerést elzárta a halandó elől, már előre megbocsátotta az emberi értelem minden megtévedését.

— De hát akkor miért kerültem ide? — kínlódott Seraphino a kétségek között. — Hiszen nem voltak halálos bűneim? Nem vétkeztem a tíz parancsolat ellen, a hét főbűntől tiszta maradtam, égbe kiáltó vétket nem követtem el! Miért jutottam mégis a pokolba? Mi volt a bűnöm?

— A legnagyobb bűn! — felelt a Halál. — A bűnök anyja! ... az a bűn, a melyben az összes bűnök befoglaltatnak: az önzés!

— Az ember eredendő bűnben fogantatik — mentegetőzött Seraphino — de Jézus Krisztus mindnyájunkat megváltott!

— Nyiljék meg valahára a szemed! — szólt a Halál. — A te vételked nem az eredendő bűn volt, hanem a legnagyobb véték: az életnek, az Isten mindenhatóságából kisugárzó erőnek gonosz eltékozlása. Az életben egy megbízást kaptál az Istentől: te ezzel a megbízással visszaéltél. Életednek rendeltetése volt: és te elvontad életedet a rendeltetésétől. Életednek egy czélt kellett volna szolgálnia: te életedet elsikkasztottad ettől a czéltől, és csak arra használtad fel, hogy minél hosszabbra nyújtsd, mert jól esett élned. Erényesnek képzelted magad, mert látszatra megtartottad a szabályokat. De vak voltál és nem láttad át, hogy mindenki annyit ér, a mennyit másoknak tesz, — a mennyi áldozatra, a mennyi önfeláldozásra képes, — a hányszor kockára teszi jólétét és egész életét az egyetemesért. Azt hitted, hogy látod az Istent; és nem láttad azt, hogy az Isten nem óvja az egyén életét, csak az egyetemes életet óvja. Azt hitted, hogy istenfélő vagy és ügyet se vetettél a törvények törvényére. Hogy az istenségnek mik a czéljai az egyetemes étellel: nem nyilatkoztatja ki a halandónak, nem mondta meg neked sem; de megmondta, beleírta a lelkedbe, hogy az élet nem tulajdonod, csak véges birtokod; hogy nem a te céljaidra kaptad, hanem rendeltetése van; kinyilatkoztatta előtted is, mert szíved megsúgta, mire való az életed; tudtad, miért, mivégre születél s hogy a földi pálya csak arra való, hogy: közremunkálj az O céljaira! Te nem vétketél a szabályok ellen és értéktelen holmikát nem kapartál félre magadnak, de eltulajdonítottad, elsikkasztottad, elprédáltad a legbecsesebbet; azt, a mi egyedül isteni eredetű; nem loptál felebarátjaidtól, de megloptad az Istent!

Ebben a pillanatban a lángtenger becsapott a czellába. A vörös nyelvű, kaján pofájú ördögök berohantak, megragadták az érseket és kihurczolták a rettenetes tűzbe. Előbb nyársra húzták, és testét, a melyet a földön annyira óvott a hidegtől, a tűzben megpörkölték, aztán beledobták egy forró olajjal teli, roppant medenczébe, a melyben ezer meg ezer kárhozott lélek visított és üvöltött... Seraphino elordította magát, és fölébredt.

*

A verejték csorgott a homlokáról, de betegsége elmúlt. Még aznap fölkelt, és környezete álmélkodva látta, hogy frissebb és egészségesebb mint valaha.

De még jobban csodálkozott mindenki, a mikor kitűnt, hogy az érseket mennyire megváltoztatta az a betegség, a melyből csak valamely isteni csoda gyógyíthatta ki.

Seraphino attól a naptól fogva, a mikor talpra állott, egészen más ember volt mint előbb.

Az első dolga az volt, hogy elbocsátotta összes kuruzslóit, és az aranyakat, a melyekkel azelőtt szolgálataikat fizette, a szegények között osztotta szét.

Aztán visszatért a városba, és megjelent az emberek között, hogy segítségökre legyen.

Éppen akkor a pestis tizedelte meg Firenze lakóit. Seraphino sorra járta a betegeket; ápolta s vigasztalta őket, és feladta nekik az utolsó szentséget. Később az Arno kiáradt; az ősz érsek csolnakon járta be az elárasztott városrészt, kinyújtotta megerősödött kezét a vízbefulók felé és partra szállította őket. Ellenség támadta meg a várost; Seraphino beállt a harczolók közé. Tűzvész ütött ki, mely elhamvasztotta Firenze legnépesebb épületeit; az érsek elsőnek jelent meg a szerencsétlenség színhelyén, elsőnek rohant be az égő palotákba és megmentett kilencz gyermeket.

Százsor tette koczára életét, de a veszedelem, melyet mindenütt keresett, elbujt előle. És száz évig élt.

Az emberek pedig, midőn látták, mire képes az az aggastyán, a kit hatvan éves koráig haldoklónak ismertek, igen elcsodálkoztak.

Némelyek így suttoztak:

— Milyen erősnek kell lennie annak a hitnek, a mely készséget ad ekkora önfeláldozásra!

Mások meg így:

— Ebben a hitben bizonynyal isteni erő van!

Akkortájt sokak lelkét hitetlenség szállotta meg, az a betegség, a mely ragadósabb és gyilkosabb a pestisnél. Seraphino Istenhez térítette őket, mert a hitetlenek, látván, hogy az ősz ember mind a két karján siránczó angyalokat hurezol ki a tűzből, önkénytelenül így kiáltottak föl:

— Mégis van másvilág!

KELMENFI LÁSZLÓ (HAZUCHA FERENCZ) EMLÉKEZETE.

Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

Tekintetes Társaság!

Az a társunk, kinek emlékére, elnökünk megtisztelő megbízásából, e poharat társaságunk kegyeletes szokása szerint emelem, három néven szerepelt az életben és irodalomban: mint ember, családi nevén Hazucha Ferencz, mint novella- és regényíró, Kelemenfalvai előnévről Kelmefi László s mint kritikus Vas Andor néven.

Ez az utolsó név jellemzi őt; mert ő lelkületénél, akaratánál, meggyőződéseinél fogva hajthatatlan, önállóságra törekvő, önbecsét mélyen érző ember volt és akart lenni; ezért hajlandó volt mellőzni a társasági formákat s némi gyönyört talált a szögletességben, kiválóságot a nyersségben, a mely az életben nem egyszer hozta össze-ütközésbe szerkesztőjével, főlebbvalóival, a társadalommal. Mind e vonásokat egyébiránt bőven megmagyarázza szomorú gyermek- és ifjúkora. Nagy-Váradon, 1815 decz. 1-én született, mint egy keresett orvos fia; de már három éves korában árva, elhagyott gyermek. Majd a nagyváradi árvaintézetben nevelkedik; utóbb egy kanonok nagybátyja Szebenbe viszi s jobb sorsot láthatna, de ez a rokona is meghal s így mintegy másodszor lett árva. E küzdelmes gyermek- és ifjúkor után kerül Pestre; apja példájára orvosi pályára lép; de megutálva e pályát, a *Rajzolatok*hoz szegődik s mint Garay, csupán csak író akar lenni. De az étellel küzdve, merev természete és hajthatatlan jelleme összeütközésekbe sodorják; végre a mérnökséget választja s 1843-ban az országos építészeti hivatalnál alkalmazták.

Legelőször mint szigorú elvek szerinti bíráló lett ismert. Innen a jellemzőn választott Vas Andor név; ez hivatta volt zord egyenességéről tanuszkodni, mely olyan, mint a mértani egyenes vonal. Mint ilyen, kivált az *Életképek*ben tűnt fel széptani czikkeivel és drámbírálataival. Az athenæisták költői irányának híve lévén, az akkor ragyogó csillagként feltűnt Petőfit és az ő új költészetét, a

czifra szavak helyett az egyszerűség és közvetlenség báját nem bírta felfogni, sem méltányolni. Mint szigorú meggyőződésű ember, a hasonló irányú, de csöndesebb Garaytól átvevén 1845-ben a «Hirlapi ör» rovatvezetését, Petőfivel nem egyszer volt igazságtalan; mellőzte vagy jelentéktelen költőket föléje emelt és mint Banquo Macbethnek, úgy akarta népszerűségének útját állani. De Petőfi szelleme átszállott e korláton és szokása szerint két alkalommal fizette vissza a mellőzést az *Úti levelekben*, hol egy gúnyos megjegyzést tesz rá, mint kritikusra, a ki Lessing dicsőségéről álmodik és egy másik helyt, hol így ír, a debreczen-nagykárolyi útról szólván: «még nem volt ilyen hosszú napom, mint a mai, mióta a *Meghasonlott kedélyt* olvastam. Irtóztató unalmas ez a Debreczen és N.-Károly közötti út.»

Ebben szón kívül meglehetősen kicsinylés van; pedig a *Meghasonlott kedélynek*, mely 1846-ban jelent meg, vannak kiválóságai. Első sorban is Kelmenfinek érdeme, hogy nagyobb alkotással és épen regénynyel lépett föl, e még akkor, Jósika és Eötvös után is elhanyagolt, kevésbé művelt műfajjal. Voltak novellaíróink, de alig regényíróink. E mellett lélektani regényre törekszik benne, épen úgy, mint novelláiban. Hőse, Bojtora, a nagyváradi harangozó, a főalak, kit a romantikus regényírók módjára démoniasan rettentőnek kíván rajzolni s ennek leánya elcsábítóján tervelt boszúja s a csábító Valday Andor lélekrajza a regény főtárgya. Mint Hugo s a korabeli francziák tanítványa, szereti a rémest, a borzalmast, a démonit s Bojtorában a *Notre-Dame de Paris* hatására könnyű ráismerni. Érdekes és olykor drámai részletei mellett kár, hogy a végén elbágyad s nincs elég mondani valója; magával fő hősével is szemmeláthatón nem tudja, mit tegyen. Iránya azonban ma már még kirívóbb, mint tartalma. Az ő prózája hangzatos, feszes, szónokias, mint Kuthyé s ezért nem bír sem természetes, sem változatos, sem jellemzetes lenni. Főleg ez az, a mit Petőfi nem szeretett benne.

De utóbb maga is elhagyogatta csak röviddel azután írt műveiben a szavak e czifráját. Írt néhány történelmi és víg elbeszélést, melyek 1846-ban két kötetben megjelenvén, nevét népszerűbbé tették, mint regénye. Történelmi elbeszéléseiben állandón romantikus maradt s mint ilyen, ő is állandón a különösségeket, az anomaliát, az erőszakos és exaltált szenvedélyeket szerette rajzolni s kivált a boszú mindegyre szerepel műveiben, ez a romanticismus által legszívesebben rajzolt indulat vagy szenvedély; úgy hogy a romanticismust egy szempontból a boszú költészetének is lehetne nevezni. Pár modern életképében már az új elbeszélés hangja üti meg fülünket s kivált ha humoros vagy vidám, nem kellem nélküli. Ezek, valamint egy népies

elbeszélése (*Korhely életnek szomorú a vége*) csak mutatják a veszteséget, mely az irodalmat kora halálával érte.

Mondják, hogy olthatatlan tetszomjában és vasakaratóban állandó terve volt, mióta Pestre került, hogy lapot adhasson ki, következetes jellemének tükrét; de elérni nem bírta. S csalódása szaporította azokat az árnyakat, melyek életére ráborúltak, melyektől még legvidámabb óráiban sem bírt szabadulni. Ily hangulatában fordította le *Athenéi Timont*. De nem akarok további részletekbe menni s mellőzöm több színművét és fordításait is.

Élete vége felé, midőn már betegsége, az 1846-ban kezdődött szárazbetegség erőt vett rajta, Fourier tana hódította meg és vasakarral tanulta meg a francia nyelvet, hogy ennek bonyolult rendszerét minden részletében megértse, a 810 meghatározott jellemet, melyek 12 főszenvédélynek hódolva, alkotják a *phalunge*-t s a két nemből összesen 1620-an a *phalanstère*-ben lagnának, úgy mint Madách rajzolja; és égő szenvedélyvel, fölmagasztalt lelkesültséggel jósolta belőle az emberiség jövő boldogságát, mint mértani bizonyosságot, melynek tételeiben egyedül volt hite. Megható a beteg író e lelkesedése, ki az élet boldogtalanságában az emberiség boldogságáért rajong. És ha azt mondja a vegytan, hogy az élet egy folytonos égés, hogyne égett volna éppen ő, kinek rettentő betegsége éppen a gyors elégés volt!

Társaságunk 1848 febr. 6-ikán választotta tagjának. Székét sohasem foglalhatta el; mert a következő ülést a Kisfaludy-társaság csak 14 év múlva, 1862 febr. 6-ikán tarthatta meg, midőn a 48-iki társaságnak egyharmada már sírban volt s ebben az egyharmadban ő is, sorban a második halott. Pedig ő az 1848—62 közt elhalt 12 tag közt a legfiatalabb volt s mégis majdnem legelőbb vált az élet legyőzöttjévé 1851 ápr. 21-ikén, 36-ik évében. Az ő példája is azt mutatja, hogy a sorsnak csak kevés kedvence van; de mindenki rabszolgája; és még inkább azt, hogy az élet gyakran megcsal, a halál sohasem.

Élete csak kezdet maradt; de jövőt ígérő kezdet; kedvencz eszméiből egyet sem ért meg, egyet sem bírt megvalósítani; de azok, mert a nemzettel voltak összeforrva, élnek ma is és élni fognak örökké. Ezeknek legtöbbjét társaságunk törekvései képviselik. És midőn most korán kifáradt társunk emlékére emelem e serleget, egyszersmind hő szívvel kívánom, hogy a mint az eszmék örökkévalók, legyen örökké tartó társaságunknak a nemes, hazafias eszmék megvalósítására irányzott törekvése s kísérje ezt mindvégig az Isten kegyelme, elhunyt társainknak örökéletű szelleme s a haza érdeklődő figyelme. Éljen Kelmefi László emléke és éljen a Kisfaludy-Társaság!

II.

SZÉKFOGLALÓK.

A FALU.

GÁRDONYI GÉZÁTÓL.

Felolvastatott az 1903 április 28-iki ülésen.

I.

A falu reggel.

Kukorít a kakas. Szürkül az ég alja.
Hajnalra gingallóz a falu harangja.

Fölébred a madár a harmatos lombon.
Iszik a virágból s a magasba röppen.
Ríog a kanász a tüőrökkel a dombon.
A kocza az ólban felfülel és rőffen.

Az eb is elhagyja a boglyának alját;
Ásít, nyujtózkozik, lerázza a szalmát;
S megnézi a kútnál: van-e a csurgásban?

Kapuk, ajtók nyílnak az úteza sorában:
A felső szoknyát a fejére takarva
Kergeti a koczát itt Örzse, ott Panna.

Indúl a tehén is. A kapúfélfába'
Megdörzsöli kissé borzas homlokát.
A kisborjú bögve iramlík utána.
Visszanéz a tehén, s rányal a fiára.

A nap felvillantja első sugarát.

A leány a kútnál mosdódzik szaporán;
(Rózsa piroslik fel arcának bársonyán;)

S mosolyogva pillant egyet az utcára...
 Megismerte: kinek ostorpattogása
 Kiséri a kocsit mezei munkára.

Móricz is kitarja a fűszeres boltot,
 A melynél vegyesebb nincs Európában!
 Árulván ő szappant, szöget, pityke-gombot,
 Heringet és selymet, naptárt és dorombot,
 Tajtékipipát, ánizst és borjúkötelet,
 Téntát, okulárét s ibolya-gyökeret.

Csendül a boltajtó, megkezdik Vargáék:
 — Aggyék öt tojásér egy porció kávé.

(Kávéra kapott már az asszonynép régen.
 A betegek kezdték, csak orvosságképen.
 Noha ezt a kávé sohse látta Kuba.
 Dehát jó ez így is. Mit nekik Hekuba!)

A gazda is kihajt a lóval szántani:
 Kukoricza alá kell földet bontani.
 A kutya is kimegy, mintha nála nélkül
 Nem eshetnék szántás: kíséri a lovat.
 A ló feszült innal megyen egyik végtől
 A másik föld-végig. És a munka halad.

Végre is a kutya únja meg a szántást:
 Leheveredik a szántóföld végére.
 S álmos szemmel kaffant egyet olykor-olykor
 Az orra környékén döngicsélő légyre.

Ezalatt a falu élete megárad:
 A ludak gágogva a rétre kiszállnak;
 Szurok-illat terjeng kovács műhelyéből;
 A cigány kilép a község tömlöczéből;
 Récze megy a vízre; gyermek iskolába;
 Öreg édes anyó az istenházába.

II.

A falu este.

Az Isten napja már nyugodni száll.
A falu végén kolompol a nyáj.

Ballagva jön meg a szelíd tehén;
Hatéves gyermek nyit neki kaput; —
S amíg az állat vigyázva bemén,
A lába között a kocza befut.

— Apám is jön! — kiáltja a gyerek,
S a kapu másik szárnyát is kitárja.
Az árkon vígan szökken át az eb,
S felugrál a kisgazdája nyakába.

Fáradtan vonja be a ló az ekét,
Lógotván vénségtől elaszott fejét.
A gazda is fáradt, de ahogy beállnak.
Első gondja: vizet adni a lovának.

Tűz ég a konyhában: rotyog a bableves.
A gazdát ilyenkor meleg étel várja.
A kutya a konyha előtt ül és beles,
S komor pillantást vet közben a macskára.

Megszólal a harang: Üdvözlégy Mária!...
Tavaszi csillagos éj száll a falura.
A veréb is elült, csűrbe és faágra,
Eldugván a fejét puha kis szárnyába.

Jancsi is elejti madzag ostorkáját.
«Csináld meg anyjukom, csináld meg az ágját.»
S a suba bekerül búbos szögletébe,
Jancsi meg a suba puha belsejébe.

«Atyának, Fiúnak, Szentlélek, Istennek»...
Mondja anyja után, ásítva a gyermek.
De mikorra anyja az áment diktálja,
Hallgatással felel rá a kuczkó tája.

Künn az utcán már csak egy ablak világos :
Barcza Esvány van ott, no meg a kocsmáros.
De aztán a kocsmajtó is nyikordul...
Danol Esvány, míg csak árokba nem fordul.

Aztán elcsöndesül a falusi világ.
... Itt-ott a kert alján megroppan a garád, —
Itt-ott a kert alján, ahol leány lakik...
S csöndes susogás és halk czuppanás hallik.

... Éjfélkor a bakter végig megy az utcán.
Verset kiált. Szűrét leteríti aztán;
Leteríti szűrét templom ajtajába.
S rábizza a falut az Egek Urára.

★

E verseket a távollevő szerzőjük székfoglalója gyanánt Váradi Antal rendes tag olvasta fel. A felolvasás után Beöthy Zsolt elnök sajnálatát fejezte ki, hogy Gárdonyi Gézárt székfoglalója alkalmából a társaság körében, mint a magyar népszellem kitűnő irodalmi képviselőjét, személyesen nem üdvözölheti; kéri mindazonáltal, hogy a felolvasott versek székfoglalóul elfogadtassanak s ez alapon Gárdonyi Gézának a rendes tagsági oklevél a társaság szíves köszöntésével megküldhető legyen. — A társaság a székfoglaló felolvasást elfogadta s az oklevelet Gárdonyi Géza részére megküldeni határozta.

BARTÓK LAJOS.

AMBRUS ZOLTÁNTÓL.

Felolvasta az 1903 márczius 25-iki ülésén.

A jelen magyar irodalma nem egy tekintetből épp olyan érdekes, mint a múlté; s vannak jó tulajdonságai, a melyek régebben ritkaságok voltak. Látókör és formai változatosság dolgában a jelen bizonynyal gazdagabb, mint azok az elmúlt korszakok, a melyekre kegyelettel és büszkeséggel emlékszünk. Az emberi életműködésnek több tere, az ember lelki világának több kamarája foglalkoztatja a mai írók gondolkozását, érzését, képzeletét; érdeklődésük szétágazóbb, fogékonyságuk nagyobb. A kifejezésben is változatosabbak, élénkebbek, mint a régiek; kevesebb figyelmet követelnek, s jobban ki tudják játszani az olvasó közönbösségét, érdeklődését ügyesebben tudják megfogni, mint a multnak akár legnagyobbjai. És az összehasonlítás javukra nem csak idáig folytatható. Noha a nagyságok mintha végképpen kihalnának, tagadhatatlan, hogy a jelen irodalma sok értéket hozott felszínre, és nem kevéssel gyarapította a magyarság szellemi tárházát. Ezt nem csak azok ismerik el, a kik szeretnek felejtetni, s a kik, mert igen kevés szellemi fáradságra hajlandók, csupán az élő írókhoz találják meg az utat. Elismeri mindenki, a kiből nem szól elfogultság. De nyilatkozunk a jelen irodalmáról bármily bőséges dicsérettel, menjünk az elismerésben akármilyen messze, ha az élők-ről van szó, s legyünk bármily feledékenyek, hálátlanok és kegyelet nélkül valók a multtal szemben: viszont el kell ismernünk, — és ezt se tagadja le senki — hogy a régi íróknak, a kiknek más, utól nem ért jeleségeiről ez alkalommal nem szólhatok, egy nagy felsőbbségük volt a jelen íróival szemben, olyan felsőbbségük, mely mindnyájunkat, olvasót és író-t egyaránt, a legközelebről érdekel, s a melyet éppen ezért nem lehet elfelejtetni.

A régi íróknak ez a nagy felsőbbsege abban állott, hogy: jobban szerették az irodalmat, tisztább, önzetlenebb, kizárólagosabb szeretettel, mint a jelen írói. És ha valahol, itt helyén való általános-

ságban beszélni, mert e tekintetben elődeink közül a legkisebbek és legszerényebbek is fényesebb példát hagytak hátra, mint a mily példát adnak ma számosan a kiválók közül. Mindnyájukról elmondhatni, hogy igaz szeretettel csüggték irodalmunkon: «nyelvünk és izlésünk pallérozásának» ügyén, irodalmunknak még olyan jelenségein is, a melyek ma igen kicsinyeseknek látszanak. Az irodalom valóban ideál volt nekik, mely szinte a szerelem hatalmával tette ihletetté ifjúságukat, lassankint lekötötte minden gondolatukat s végül magáévá tette egész életüket. Nem vártak és nem kaptak tőle semmit, nem használták ki a létfenntartás céljaira, nem lebegett előttük se az «opes», se a «honores», mégis neki adták egész lelküket. Azt lehetne mondani, hogy ez a szeretet néha szenvedélylyé magasodott bennök; vagy annak a nagy tűzű lelki energiának a kifejezésére, a melylyel Kazinczy nemes lelkének minden gondolatát s ropant tevékenységének minden mozzanatát az irodalomnak szentelte, nem illik-e a «szenvédély» szó?

Ma, a mikor az irodalom ad «honores»-t is, «opes»-t is, — s talán éppen ezért — az irodalomnak ily odaadó szerelmesei nincsenek többé. És nemcsak az apostolok haltak ki; látnivaló, eltagadhatatlan, hogy ennek a kultusznak az egyszerű hívői is nagyon megfogyatkoztak. Ne keressük, mily okok idézték elő a változást; a szociális átalakulások, a gazdasági fejlődés, s az ezekkel egybefüggő pszichologikus jelenségek vizsgálatával ne soroljuk fel a mentő körülményeket; elégedjünk meg ezúttal azzal, hogy egyszerűen elismerjük a szomorú különbséget. Sajnos, az általánosítás a jelenről szólván is lehetséges. Az irodalom iránt való tiszta érdeklődés és igaz szeretet nem halt ugyan ki végkép az utódok szívéből se; kivételekre is hivatkozhatni; de nagy általánosságban joggal mondhatjuk, hogy az irodalom a mai írónak már nem az, a mi a réginek volt. Azokról, a kiknek csak kenyéradó pálya, ne is legyen szó; de a jobbik elemnek is inkább csak szép kedvtelés, mint egész életre szóló szerelem. A jelen írója nem adja át lelkét az irodalom nagy feladatainak, és minden kicsinyességének; érdeklődésének, idejének, szeretetének, foglalkozásának csak egy töredékét áldozza, nem magának az irodalomnak, hanem a tulajdon becsvágyának; gondolatainak, életének nagyobbik részét másféle velleitások foglalják le. Az irodalom neki már nem ideál, hanem a legjobb esetben élettárs, s rendszeren oly élettárs, a ki mindenből a rövidebbet húzza.

Ki kell terjesztenünk ezt a feltűnő különbséget a köz dolgai iránt való igazi buzgóságra, a nemzeti léthez való ragaszkodásnak az erejére, s a hazafias érzésnek arra az intenzivebb melegére, a

melyet a régi írók mindenikénél megtalálni. A régi írók mindenikében egy-egy reformer buzgott; mindegyik lelkes, önkéntes és önzetlen munkása az összesség érdekeinek; mindegyik a nép igaz barátja, persze kiki a maga módja szerint. Nem írásaikból csepegett ki a hazafiasság, hanem egész gondolkozásukat áthatotta a hazában való összetartozóság tudata, s a nemzet céljaiért való küzdelem kötelességének erős érzése. Más idők jöttek, melyeknek békéje az őrtállás folytonosságát talán fölöslegessé tette, de ehhez képest is felőtllő, hogy az az energia, mely a régi íróknak úgyszólván egész életét szabályozta, a jelen íróiban mennyire elsekélyesedett. Nem mintha a hazáról és a közdolgokról kevesebb szó esnék napjainkban. A haza nevét hiába venni soha se volt olyan megszokott dolog, hazafias szólam és szónoklat Magyarországon soha se hangzott el annyi, mint a mi időnkben, a melyben az üzleti szellem megtanulta, hogy a szavakat nagyban is lehet gyümölcsöztetni. Csakhogy a régi írók igazán a köznek, s nem a szavaknak éltek; náluk nem a szólam volt hazafias, hanem a léleket. Hasonlóképpen irodalmunkban soha se volt annyi magyarkodás, mint mostanában, másrészt az irodalom kérdéseit eddigelé sohase tárgyalták olyan széles körben, mint mai nap látjuk, de minél tovább folytatjuk az összehasonlítást, annál inkább kitéjük a régi írók felsőbbsege, s annál jobban kiviláglik, hogy ők az irodalmat magáért az irodalomért s nem önönmagukért szerették.

És ne kicsinyeljük e szeretet erejét. Tolsztoj, a «Háború és béké»-ben, annak bizonyítására, hogy a hadviselésben mily sokat tehet a néplélek ereje, egy csodát ír le, azt a csodát, hogy Napoleont az orosz nép lelki erejének végső megfeszülése akasztotta meg diadalútjában s kényszerítette a visszavonulásra. A magyar irodalomtörténet hasonlóképpen egy csodát ír le, azt a csodát, hogy ama szeretet, a melyről szóltam, hogyan növelte nagyra — per tanta discrimina rerum! — a magyar irodalmat, hogyan vetette meg alapját dicső korszakoknak, noha e szeretet kivételével minden összeesküdt arra, hogy a magyarnak még csak nyelve se maradjon.

Az irodalom mindenekfelett való szeretete sokkal értékesebb erő, semhogy egykönnyen lemondhatnánk róla, abban a hiszemben, hogy változván az idők, most már másféle energiára van szükségünk. Sokkal értékesebb erő, kivált Magyarországon, a hol az irodalomnak nem csak esztetikai és kulturális feladatai vannak, hanem ezeken kívül, a mi veszedelmes viszonyainknál fogva egy különös missziója is, a mely misszió fontosabb, nagyobb jelentőségű reánk nézve még ama feladatoknál is. Nálunk, a hol az irodalom melleleg, vagy talán nem is melleleg, hanem mindenekelőtt: a nemzetfentartó erőnek

egyik főtenyezője, — nálunk, a hol az irodalom, mint eszköz, a tulajdonképpeni céljainál is fenségesebb hivatásnak felel meg, — nálunk, a hol az irodalom beláthatatlan időig nem mondhat le erről a mellékes, de egyszersmind legmagasztosabb hivatásáról: az irodalom kultusza, mely már csodákat tett a múltban, a jövőben is mentsvárunk marad.

Azért az irodalom iránt való teljesen odaadó, kizárólagos szeretetet mindenha a legelső írói erények egyikének kell tartanunk, s ha fájlaljuk, hogy a régi írók e fényes tulajdonsága a régi írókkal szinte elveszettnek látszik, ha aggódunk, hogy a jelen írói ez energia nélkül el fognak távolodni céljaiknak legnemesebbikétől, nem lehet feladnunk a reményt, hogy a szóbanforgó szomorú különbség csak időleges jelenség, s hogy a közel jövő ismét át fogja érezni annak az idealizmusnak a szükségét, a mely idealizmusnak elődeink oly szép példáit adták. Addig is becsüljük meg azokat, a kiket a kivételek közé kell soroznunk, s a kikben akkor is, a midőn rossz időket élünk, épen élt a hit és ama szeretet.

Bartók Lajos a kevesek, a kivételek közé tartozott; azok közé, a kik sokat örökölték a régi írók lelkesedéséből. Mintha nem csupán lelkesedést örökölt volna tőlük; írói egyénisége rokonságra közelebb állott a régi írók típusához, mint azokhoz, a kik között élt. Nem volt kritikai szellem; nem mutatott hajlandóságot a szemlélődésre, a megfigyelésre, a reflexióra vagy a tudományos, a módszeres vizsgálódásra, mint annyian kortársai közül; a benyomások és a temperamentum embere volt; valami szokatlan tűz, a folyvást lobogó indulat, az egyéniség ereje és keménysége különböztette meg a vele egyivásuaktól. A képzelet, az ötletek inspirálták, de erős, sőt makacs meggyőződés és nagy elvek vezették. Főképen az az idealizmus, s az ebből folyó kultusz, a melyről az imént emlékeztem meg. Ez az idealizmus, ez a kultusz határozta meg írói pályáját; munkásságának határkövei megannyi tanuságok, hogy érdeklődésének nem volt egyéb tárgya, mint a közélet dolgai, s főképen az irodalom. Viszont a köz igazán érdekelte; a nobile officium, melyet viselt, érdemes, sőt önmegtagadó munkásságra serkentette nem közönséges agilitását; s az erős meggyőződéseiből és temperamentumából eredő csatázó kedv, a hazafias érzéssel és a faji büszkeséggel egyetemben, a nemzeti eszme egyik legintranzigensebb harczosává tette. De mindenekfölött az irodalomnak élt, s az irodalmat a régiek teljes odaadásával szolgálta. Azok, a kik személyében is ismerték, nem csupán műveiben, tudják, hogy ez az odaadása oly kizárólagos volt, a minőre mostanában igen kevés a példa. A társaséletben, a legszűkebb körben is, mindig, min-

den érdeklődésével megmaradt írónak és a nemzeti czélok tribunusának; az irodalom; a színház — s neki a színház is csak irodalmat jelentett — meg az a politika, melynek egyetlen programmpontja: a nemzeti eszme, egész gondolkozását lefoglalták. Lelkesedése a haladó idővel nem veszített erejéből; elvei, ízlése nem változtak, hanem hívek maradtak ugyanahhoz az érdeklődéshez. Barátságai irodalmi és politikai barátságok voltak; ellenségeskedései politikai és irodalmi ellenségeskedések. És nem lehetett némi meghatottság nélkül látni, hogy sírig tartó kölcsönös idegenkedés választotta el azoktól, a kikhez legközelebb állott az irodalom szeretetében, s a kiktől a szóharczok keserűségeinek emlékéen kívül csak az távolította el, hogy a miként kérdésében nem voltak egy nézetben, mint a hogy kivont éles szablyával állottak egymással szemben a magyar históriának azok az ujra meg újra visszatérő alakjai, a kik tulajdonképpen egyek voltak a haza szeretetében, s a kik mégis meg akarták ölni egymást a hazáért.

De hogy mennyi lelkesedést örökölt az elődöktől, mily épen élt benne az irodalomnak mindenekfelett való szeretete, mennyire magáévá tette a nemzeti eszme egész gondolkozását, s hogy éppen ez a dispozició adta meg írói egyéniségének a főjellemzetességet: mindennél világosabban tanusítják munkái. Első históriai drámája Erdély történetének egyik legérdekesebb lapját illusztrálja; későbbi történelmi drámái a magyar dicsőség legfényesebb korszakait vizsik a színpadra; előbb Mátyás korát igyekszik megeleveníteni, majd arra emlékeztet, mekkora volt a magyarság hatalma az Anjouk idején. *Thurán Annában* azt tanítja, hogy még a legjogosabb önzésnek: az egynapos hitveshez való vonzódásnak is meg kell hajolnia a hazafias kötelesség előtt. *Erzsébet királyné*-ban azt hirdeti, hogy az erkölcs a legfőbb úr a világon, s ha egy királyné vét ellene, még ez is csak akkor expialhatja vétkét, ha olyan fiú áll helyt érte, a ki maga a nagyság és az erkölcs. Életének végső korszakában pedig a nagy nemzeti gyász tanulságai ihletik meg, de már nem éri meg, hogy színpadon láthassa ez utolsó munkáit, melyeknek a *Mohács után* közös czímet adta.

És nem csupán a históriai drámához való vonzódása tanusítja, mily eleven erő volt benne az elődöktől örökölt kultusz; tanusítják egyéb munkái is. Akkor, mikor úgyszólván estéről-estére Augier és Sardou diadalmaskodnak a Nemzeti Színházban: az első sikerért a *Legszebb*-bel pályázik, egy verses vígjátékkal, mely Hellászt, a versenyjátékokat, s az örök témák egyikét viszi színpadra. S később, mikor mások a realista francziák sikereit óhajtanák a saját haszná-

latukra lemásolni, Bartók ismét csak költői erejével verseng a színpadi hatásért, s a *Méhek*-kel áll elő, melyben Alfred de Mussetnek egy tárgyát variálja, s a házasságtöréses drámák fénykorában az ártatlanság hatalmát magasztalja. Kísérletezett egy párszor azon a téren is, a melyen a megfigyelés a legszükségesebb írói erő, de ez nem volt az ő talaja, s újra meg újra visszatért első, egyszeri szerelméhez.

Talán merésznek tűnik fel a következtetés, de úgy tetszik, hogy írói erényei és hibái csaknem mind ebből a jellemző, élete végéig uralkodó tulajdonságából fakadtak. A köz iránt való soha nem szűnő érdeklődése s temperamentumának ereje tehette, hogy, a mit oly sokszor szemére vetettek, s a mivel annyi ellenséget szerzett, politikai szatírája gyakran igazságtalanná és sértővé vált. És az irodalom mindenekfelett való szérététe okozhatta, hogy éppen művészi törekvése, a tömör, a plasztikus vagy festői kifejezésre való vágyódás, úgy drámáinak, mint lírájának a nyelvét olykor nem könnyen érthetővé, képekkel halmozottá, kuszálttá és nehézkesé tette. Viszont ugyanannak az erőnek köszönhető, hogy szüntelenül munkás képzelete és lobogó temperamentuma ama közepes benyomásokból, melyek a nagy idők elmúltán az újabb nemzedékek osztályrészül jutottak, igen gyakran megragadó hangokat és ragyogó képeket váltott ki. A lelkesedés, a lángolás, a tűz volt az elementuma, s a belső embert is jellemezte, a mi fizikumának egyik feltűnő vonása volt, hogy míg a közönséges beszédben hangjának természeténél, beszédmodoránál, s a gondolkozásában cikázó ötletességnél fogva nehezebben lehetett követni, szónoklataival megragadta, sőt magával ragadta a hallgatót. Ilyenkor hangja fényt és erőt kapott a lelkesedéstől, beszédének modorossága eltűnt, a szó teljes dinamikai értékében hangzott el ajkáról, gondolkozása megtartotta az egyenes csapást, képzelete nem csapkodott ide-oda, hanem nagy ívben szárnyalt a neki oly kedves eszmék régióiba, honnan egy kis égi tüzet hozott le fényes s gyújtó mondások alakjában.

Történeti drámái meg fognak maradni. Nemcsak azért, mert drámairodalmunkban jelentékeny és eddigelé meg nem haladott fejlődési fokot képviselnek, s nemcsak azért, mert a jelen irodalom egyik legnemesebb ambíciójának a megnyilvánulásai, a melyek nem kerülhetik ki a jövő figyelmét. Meg fognak maradni nem érdemüknél, hanem értéküknél fogva. Bizonyára sok szó fér e drámák kompozíciójához, s meglehet olyan drámaíró munkái, a kin meglátszik, hogy lírikusnak született s lírikusból lett drámaíróvá. De azt nem mondhatni, hogy szerzőjük nem igazi drámaíró. A drámai erő nem hiányzott Bartókból, s ha egyik-másik munkájának értéket csak a

dikció ad, melyet természetes pathosz és költői lendület tesznek nemessé, *Thurán Anná*-ban és *Erzsébet királyné*-ban hatalmas drámai szituációkat is tudott találni. Ezeknek a drámai szituációknak, melyek egyszersmind a magyar történelem tanulságait érzékeltetik, mindenkor helyök lesz a magyar színpadon.

Meg fog maradni a lírikus is, annak ellenére, hogy szava túlságosan tömör s néha nehézkes. E hibának nála reverze is van: a tartalmasság, és a gazdagság képben, gondolatban. Nem tartunk még ott, hogy e tulajdout kicsinyelhetnők. A *Kárpáti emlékek* értékét csak az elfogultság tagadhatja. Természet-festéseiben olyan költői erő nyilvánul meg, a mely a legnagyobbakra emlékeztet. Hazafias lírája ízről ízre magyar; szerelmes lírája, noha a gondolatban való bőségénél fogva nem elég közvetetlen, férfias, megnyerő. Ma, a mikor a líra kertjét a Marie Madelaine ek és a Dolorosá-k betegsége is megostromolja, és világszerte — nem lehet hamarosan elfelejteni az olyan költőt, a kinél a szerelem nem éhség, nem a sanyargatott fizikumnak az élvezetért való beteges hánykolódása, hanem az egészséges, az örök érzés, a világfentartó erő.

A drámaíró és a lírikus megmaradnak, de az embert elvesztettük. Ismét kevesebben vannak, a kiket a régi jelesek egyenes le származóinak tekinthetünk, a kiknek erős magyarsága és az irodalom iránt való szerelme életben tartja azt a hagyományt, mely irodalmunk faiskoláját valaha annyi lélekkel gondozta, s a mely hagyománynak még ezentúl is nagy a hivatása. Régi stílusú magyar írók vesztettünk el benne, a ki — mint az elődök is nagyobbbrészt — egyszersmind európai ember volt, de a kinek se utazásai, se a nagy világ zenéjéhez, az univerzális nyelvhez való vonzódása, se olvasmányai, nem csökkentették, nem halványították el fajszeretetét, nemzeti érzését, és hűségét az irodalomhoz, igaz, egy életen át tartó érdeklődését ama kérdések, néha kicsinyességek iránt, melyek a népek nagy versenyében még alig kerülnek szóba, melyeknek összessége azonban nekünk erős várunk.

És emlékezzünk meg végre arról is, hogy egy nemes embert vesztettünk el benne, a ki soha se titkolta a hibáit, és soha se volt nagyra a jó tulajdonságaival; nemes embert, a ki nem sokra becsülte magát az életet, de meg tudta becsülni az eszmét.

Működését különbözőképpen fogják megítélni, pedig úgy tetszik, e működésre jellemző már az a kör is, a melyet a magáénak választott. A nagy dolgokban «et voluisse sat est». Nem annyit érünk, a mennyi sikert értünk el, hanem annyit, a mennyit akartunk.

S ha munkáit a ma és a holnap nagyon hamarosan fogja fe-

lejteni — a közelmúlt a leghálátlanabb minden utókor közül — mi, a kik szerettük és becsültük őt, vigasztalódjunk Horáczius szavaival:
Multa renascentur, quæ jam cecidere.

★

ELNÖKI BESZÉD AMBRUS ZOLTÁN SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk!

Ön ezt az első alkalmat, midőn társaságunkba beköszönt, arra használta, hogy egy érdekes, nagyra törekvő s korán elvesztett társunk emlékezetét újítsa föl. Lélektani és kritikai fejtegetést mutatott be, de áthatva a baráti kegyelet melegétől. Újabb példát adott rá, hogy minél mélyebben tekintjük az emberi dolgokat, annál bizonyosabbakká leszünk felőle, hogy az igazság és szeretet nemhogy kizárnák, inkább támogatják egymást. Ez a felfogás, melyet önnek nemcsak mai előadása, hanem egész költői és kritikai munkássága sugározottat, a világköltészet nagyjainak avatott tiszteletében s az élet szenvedései iránt való részvételében: ép olyan nemes mint tanulságos. Önnek osztályrészeül jutott az igazi kritikus két élű pengéje: az elemző elmének éle és a stíl metsző éle. Azon igazság szolgálatában, nemes motivumok vezérletével, forgassa mint eddig, tovább is irodalmunknak, magának és társaságunknak javára és dízére. Ezzel a kívánsággal nyújtom át tagsági oklevelét.

PETŐFI JELSZAVA.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

Felolvasta az 1904 január 27-iki ülésen.

A lélektan azt tartja, hogy valakinek egyszerre csak egy szenvedélye lehet; Petőfinak azonban kettő volt: a szabadság és a szerelem. E kettőt együvé foglalva fejezte ki híres jelszavában, a «votum Petőfianum»-ban, melyet 1847 márcz. 15-kén megjelent *Összes költeményeinek* élére tett és így hangzik:

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Jelszó csak jelszó! — mondhatná könnyed odavetéssel valaki. Ilyesmit eleget olvastunk a legrégibb kortól maig épületen, zászlón, kardon, címeren, paizson, ex-librisen, pénzen, érmen, könyvben, regényfejezetek elején Scott Walter modorában, képek alatt, oltáron, vezércikknek élén, akadémiai pályázatokon és más egyebeken; hangoznak állandóan mindenféle ajkáról, mindenféle körülmények között; tehát nem valami nagy dolog, ha egyik talán szebb, hangzatosabb, mint a másik.

Nem valami nagy dolog: igaz! Vagy nem tudunk-e bármelyikünk annyi idő alatt, míg a galamb egyik házfödélről a másikra száll, papírra vetni vagy kimondani egy-egy ifjúsági almanachba alkalmas hangzatos jelszót? Azonban ez csakugyan nem nagy dolog. De a legegyszerűbbnek látszó mondás, ha a megfelelő érzellemmel áll kapcsolatban, már vallomás; már abból a forrásból ered, mely a halandót a halhatatlan örökkévalósággal kapcsolja össze; már valami olyas, mint a pacsirtának tavaszébresztő dala, melyet még a paradicsomban időzéséből hozott magával. A szó ezzel az érzelmi kapcsolattal megnyeri igazi jelentőségét, magasabbrendű értelmét és súlya annál nagyobb, minél jelentősebb az érzelem, mely sugalmazta; és ha épen nagy lélek valamely nemes szenvedélyének szava, akkor a

nagyság szózatává lesz; bizonyos megdöbbenő erő jellemzi, mint a szentelt ligetektől a vándor felé hangzó szózatot.

Mind e jelentősége megvan a «votum Petőfianum»-nak éppen úgy, mint a másik két leghíresebb magyar jelszónak, melyek mindenike nagy történelmi idők mesgyéjén hangzott a magyar fülébe; értem itt Zrínyi «Ne bánts a magyart!» és Széchenyi «Magyarország nem volt, hanem lesz!» jelszavát; de aztán, úgy-e bizony, Zrínyi mindent meg is tett, hogy a magyart ne bántsák és Széchenyi mindent elkövetett, hogy Magyarország legyen, s mindkettő, mint ismeretes, nem siker nélkül. Így és éppen ily nagy egyéniség egész életének lett a «votum Petőfianum» is összege és halálának jóslata, amazokénál nem kisebb jelentőséggel.

Már más alkalommal volt módomban kifejtetni s nem is egyszer, elmondták mások is nagyon sokszor, hogy mi volt Petőfi felfogásában és érzelmeiben a szabadság eszméje és a szerelem rendkívüli hatalma. Amattól az emberiség boldogságát, a költők által messzi ókorban rajzolt aranykor, az egy akol és pásztor paradicsomi korának a jövőben való megvalósulását; emettől saját elhagyatott, szenvedésektől sújtott, nyomortól látogatott ifjúkorának megváltását, földi életének egyetlen jutalmát remélte.

Ezért már költészetének ifjúkorától ránk maradt nyilatkozatai tanúskodnak nemcsak a szabadság és szerelem dicsőítéséről, hanem összekapcsolásáról s mindkettőnek a halál eszméjével való társításáról, mint a mely természetes és óhajtott áldozat az emberiség és az egyén legfőbb javaiért. Természetes azonban az is, hogy míg a szerelem alanyi érzelme mindig ugyanazt a felfogást mutatja s csak fokaiban különbözik; addig a szabadság eszméje nemcsak érzelmi; hanem eszmei tartalom is lévén, ifjúsága kezdete óta más és más jelentést ölt s a világszabadság elvont tartalma eszméje csak körülbelül 1845 közepe óta lett költészetének tartalma és törekvéseinek célja.

Így a hazafiság és nemzeti bánat a hazafiak elkorcsosulásán, ez a Berzsenyitől, sőt még előbbi, mondhatni mindenkori költészetünkől örökölt maradt meggyőződés és panasz az, melyben az ő szabadsági eszméje is első alakjában kifejezést nyer s egyelőre a haza felszabadítása nemzeti és politikai gondolatának szűkebb körében marad. De ezt a 16 éves költő nemcsak kifejezi már 1839-ben, tehát egészen ifjúkori kísérleteiben; hanem egyszersmind már ekkor összeköti a szeretetet, szerelmet és hazafiságot a szép szöke Tóth Róza iránti szerelmének hatása alatt, midőn így ír jun. 4-én:

Hasztalanul vágyasz, vad sors kinozni. Nem érzem:
Nincs szívem. A haza s a lányka s barátom adám.

Ez a «votum Petőfianum» első alakja és annyiban egészen szabatos, hogy itt is a haza áll legelől; holott a verssor más sorrendet is megengedett volna és a barátság, mint a más kettőnél mindenestre gyengébb érzelm, későbbi csalódásai miatt utóbb teljesen kimaradt az eszmekapcsolatból.

Ezóta nyomról-nyomra kísérhetjük először a szabadság és hazafiság eszméjének évei, tanulmányai és tapasztalatai hatása alatt mélyülését, bővülését; majd a szerelem érzelmének növekedését és férfias szenvedélylyé átalakulását; végül mindkettőért, ha kell, a legnagyobb elhatározásra emelkedést, vagyis szükségérzetét annak, hogy ifjú életét érték odaadja.

Azonban a két eszmének ez a *kapcsolata* már nem mutatja e folytonosságot. Közülök csak a haza- és szabadságszeretet állandó; a szerelem változó időközökben foglalta el lelkét; és mert ő a mai időben bizonyára kevéssé értett költőkhöz tartozik, a ki t. i. sohasem beszélt szerelemről, ha nem volt szerelmes; tehát a két eszme kapcsolata is csak akkor jelentkezik költeményeiben, ha szívét a szerelem érzelme egész erejével eltöltötte, meghódította s föltétlen uralkodásával a legmagasabb érzelmekre lelkesítette.

Közben maga a szabadság szeretete is két alakban mutatkozik. Egyik az egyéni szabadság, a korlátlan szabad élet iránti rajongás, mely már a gyermekévekben le kíván rázni, széttörni minden békót s mely, mint önszemélyiségének korlátlan érzelme, a függésnek még csak gyanújától is visszariadva, minden állandó lekötöttség vagy helyhezkapcsolás vagy épen hivatal gondolatától irtózik; s ez a vonás állandó maradt benne haláláig. Másik a haza szabadsága, még pedig lehetőleg általános és haladéktalan kivívásának türelmetlen sóvárgása. Ugy hogy szinte nehéz meghatározni, hogy a kettő közül melyik vezette inkább, t. i. az egyéni szabadság személyes érzelme, vagy a magyar szabadság nemzeti érzelme, az egyetemes, a világszabadságnak költészetében 1845 közepe óta uralkodó eszméjére? De ennek részletes kifejtése itt most mellékes is.

Magának a hazafiságnak, a nemzet felszabadításának általános érzelme kezdetben, de már ifjúkori kísérleteiben, bizonyos elvont, romantikus tartalommal lép fel először nála is, egy tüzes, mint ma mondanók, chauvinista magyarossággal kapcsolatban, mely egyszersmind büszkeségét és önérzetét emelte, hogy ő az igazi magyar alföld szülőtte, melyet ábrándos és fenkölt szabadságérzelemmel foglal költészetébe s a szabadság jelképévé emeli. Ez a hazafiság még politikai szempontokat, szorosabb pártállást, de egyszersmind szélsőségeket nem ismer; kifejezésben, áldozatkészségben eszményies és elvont

érzelmességből táplálkozik; mindez az ábrándos önfeláldozás ihlettségében Kölcsy reszkető felindulására emlékeztet, melylyel szétomlani kész a haza romjain; de tisztán jelentkezik a tudat már ekkor, hogy a haza felszabadítása nemcsak szerelemre, sohajokra szorul, hanem életáldozatot követel, és ha rákerül a sor, ő nem tétováznék.

Petőfi szabadságeszméjének a gyakorlati politikával való összekapcsolására az 1843—1844-iki országgyűlés befejező szaka lett elhatározó. Ugyanekkor mindazok a körülmények, melyeknek 1844 második felében tanúja és a politikai élet közvetlen szemlélete, egyszerre tágtították ki látkörét s mélyítették ki érzelmeit; a férfiaság jelei minden irányban jellemző vonásokkal mutatkoznak költészetén s a 22-ik évét élő költő művein rendkívüli emelkedés mutatkozik. Ennek az évnek nyarán még csak bizonyos epigrammatikus enyvelgással veti oda e négy sort:

Boldog, kinek feje
Az ég oly sorsot mért,
Hogy bor- s leányért éljen
És haljon a honért...

Ezekben, noha a tárgyalt két eszme programmszerű világossággal jelentkezik, azonban minden mélyebb érzelem, mondhatni meggyőződés nélkül; ámde az év vége felé tüzes lelkében a hazafiság és szerelem magasabb jelentőséget nyer; feltűnnek előtte az élet nagy feladatai s egyszerre magasabbrendű hivatásának tudatára ébredve méla ábrándozását tettvágy váltja fel; a haza nagysága és szabadsága lesz a feladat, de már mint egy ellenzéki küzdelem czélja; föllép ugyanekkor a szabadság eszményi felfogása költeményeiben s megjelennek első republikánus és szilaj antidynasztikus nyilatkozatai, melyek kapcsolatban a költészet isteni hivatásáról való meggyőződéssel, már 1845 közepén teljes kifejelettségében mutatják Petőfi felfogását ezekről az eszmékről, melyekben az egyéni és nemzetszabadság a világszabadság elvont eszméjévé tágu, de mindig a szükséges áldozatról szóló meggyőződéssel kapcsolatban.

Mindezt *A hazáról* költeményében 1845 szeptember havából a legnemesebb és legemelkedettebb érzelmek kapcsán fejezi ki. Őt is itt a mult szellemei lengik körül, a magyar letűnt dicsőségén mereng, mint annyi költőnk előtte és körülötte; de ő az elegiából az ódába megy át; a köny elhatározással, a fájdalom heves türelmetlenséggé és elszántsággá, a szeretet rajongó lelkesedéssé változik. Ez kivált feltűnik, ha hozzá olvassuk a kihagyott három versszakot:

Ah, hogy csak könnyet onthatok,
Csak gyáva könnyet a honért!
Miért nem hí, miért nem int hát,
Hogy kebelemből ontsak érte vért?

Meghalni érted, oh hazám,
 Habár rettentő kínpadon,
 Kétszer, háromszor halni meg bár,
 De érted halni: szent ohajtatom!

A nemzetek mind zajlanak
 Európa hangos szinpadán,
 S mily csendes a magyar! hazánkat
 Ők híréből sem ismerik talán.

De ugyanaz az 1845-ik év, mely szabadságeszméjét és az áldozat szükségét ilyen elhatározásra érlelte, elhatározó volt szerelmére is; ezt a szenvedélyt ismerni tanulta erősebb hatásaiban. Összeköti tehát elválhatatlanul a két érzelmet, a szenvedélyes szabadságszeretet a szenvedélyes szerelemmel és egyszerre teljes tisztaságban jelenik meg költészetében, hogy a szerelemért meghozandó, ha kell, a legnagyobb áldozat; de a szabadságért fel kell áldozni még a szerelmet is. Ezt ebben az időben egy jellemző költői elbeszélése alapeszméjévé teszi s mondhatni alaphangja annak az egész szerelmi költésnek is, melyet Mednyánszky Berta iránti szerelme sugalt 1845 nyara végén és őszén.

A költői elbeszélés a *Három szív története*. Ebben egy lovagról van szó, kinek hazája elpusztult s ő idegen földön várja a halált. A vidéken, a hol élt, egy szép ifju pór lányka epedt érte, de hiában; a lovag észre sem vette, ő csak hazáján bánkódott s halni vágyott; a gazdag pór leánykáért egy szegény szolgálégény epedt; de a lányka meg azt nem vette észre. Végre a lovag meghalt, a lányka követte őt a sírba s a legény a leány után halt. Éjfélkor aztán minden éjjel fölkel a legény s a lány sírjához megy, hogy a lányka szellemét láthassa, de hiában; mert a lányka szintén elhagyja sírját, hogy a lovag szellemét látogassa meg; azonban szintén hasztalan vár; mert a lovag messzeszáll megnézni: rab-e még hazája?

Az elbeszélés alapeszméje: a haza- és szabadságszeretetnek a szerelem fölé helyezése, világos. A lovag nem is gondol a szerelemre; észre sem veszi, hogy valaki eped érte. De ebben a rajzban még szembeötlő az elvontság. Ezóta azonban nyomon lehet kísérni, hogy szerelmének hatása alatt, mint nő, fejlődik ki Petőfi költészetében a két érzelem belső kapcsolata; mert a lélektan s kivált a nagy írók művei régen behozták, hogy a szerelem szenvedélye bámulatosan felébreszti a lélek összes más képességeit és csodálatos világosságot terjeszt a lélekben. Így a *Szerelem gyöngyeiben* épen úgy, mint utóbb a Júliához írt költeményeiben egyik legfőbb gyönyöre, hogy a szeretett lányka lelkes honleány is; sőt talán a haza leg-lelkesebb leánya, talán a haza nemtője s nem is méltó szerelmére más, csak a költő, kinél a hazát senki se szereti jobban (*Nála*

voltam); de e mellett két költeményében fejezi ki azt is, hogy az ő szívében a haza- és szabadságszeretet az első, mindenek felett álló érzelem. Midőn tehát egyszer álmában harciba hívták a szabadságért s épen az nap volt mennyekzője napja, ő, hogy haljon a honért, elhagyta nejét még azon napon és noha ez a halál szörnyű vég, ha rákerülne a sor, úgy tenne, mint álmában. Különösen azonban *Ha az isten* költeményében ez az eszme oly csodálatos tisztasággal jelenik meg, hogy alakban és szerkezetben egy valódi remekművet sugalmazott neki. Szép őszi nap volt; fénylő, szelíd, csöndes, a minő egyik legnagyobb bűbája egész hazánknak, midőn a természet néma szentegyházzá válik, melynek bűbáját a költő többször fejezte ki utólérhetetlen gyöngédséggel és finomsággal. E derű, e csend között, szerelme hatása alatt írta Szalk-Szentmártonban e csodálatos költeményt:

Ha az isten ekkép szólna hozzám:
 «Fiam, én neked megengedem,
 Hogy úgy halj meg, mint magadnak tetszik»,
 Erre kérném akkor istenem:

Legyen ősz, de szép, szelíd, derült ősz,
 Sárga lombon fényes napsugár;
 Sárga lomb közt zengje végdalát egy
 A tavasztól elmaradt madár.

S valamint az őszi természetre
 A halál jön észrevétlenül,
 Én reám is így jöjön . . . csak akkor
 Vegyem észre, ha mellettem ül.

Ekkor, mint a lombon a madárka,
 Zengjem én is el végdalomat
 Bűvös hangon, mely le a szíveknek
 Fenekére s föl az égbe hat.

És ha vége a varázséneknek:
 Ajkaimat egy csók zárja be,
 A te csókod, szőke szép leány, te
 Földi lények legdicsőbbike. —

De ha ezt nem engedné az isten,
 Képném akkor, hogy tavasz legyen,
 Harez tavasza, hol rózsák teremnek,
 Véres rózsák, férfi kebleken.

S lelkesítve zengjenek a harcok.
 Csalogányai, a trombiták.
 Ott legyenek, s az én szivemből szinte
 Nőjön egy halálos vérvirág.

S ha ledőlök ekkor paripámról:
 Ajkaimat egy csók zárja be,
 A te csókod, te szép szabadság, te
 Egi lények legdicsőbbike!

Ime a szerelem által magasztossá vált eszme oly csodás erővel és ragyogással, hogy maga egy külön elemzésre tarthatna igényt. Itt az az érzelmi fokozat, melyet említünk, abban jelentkezik, hogy halni akar mindkettőért; de magasztosabbnak rajzolja a halált a szabadságért vívott csatában. Ezt az érzelmet és alapgondolat fokozására használja s a földi lények legdicsőbbikével, a szőke lánykával, szembe helyezi az égi lények legdicsőbbikét, a szabadságot. Mindamellett egy még mélyebb érzelmet volt szükséges, hogy a két eszme viszonyát a maga tökéletes alakjában úgy fejezze ki, mint utóbb; addig is időközben egyszer jelszavát ebben az alakban is leírta Becknek: «Koldustarisznya és szabadság!» Ez a még magasabb vagy mélyebb érzelmet Júlia iránti szerelme volt, melyben egyszerre megvalósulva érezte a szerelemtől és a boldogságról alkotott legmerészebb álmait s a vele kapcsolatos változó érzelmek hatása alatt vetette papírra votumának legtökéletesebb kifejezését is. Ennek körülményeiről pár elég biztos adatunk is van. Tudjuk, hogy midőn 1846 okt. 22-kén N.-Károlyban a költő Júliától elbúcsuzott, részletes magyarázatok történtek köztök s a leány végre bevallotta a folytonos érzelmi hullámlások közt tartott költőnek, hogy szereti s neje kíván lenni; de csak egy év múlva, ha az előtte változékonyak rajzolt költő addig nem változik. Azonban a szülők ellenállása közbelépett s ennek egyik legfőbb oka az az aggodalom volt, hogy a költőnek semmi biztos állása nincsen. E kérdés csakugyan tárgya volt a kettőjük közt váltott leveleknek s a költő midőn 1846 nov. 20-kán Pestre visszatért, foglalkozott azzal a tervvel, hogy valami ilyes után néz, végzi talán a jogi pályát. Mekkora volt ez a hirteleni elhatározás és áldozatkészség, melyet hozni akart a szerelemnek az egyéni függetlenségért rajongó költő, a ki még a sorstól sem akart függeni, — ki tudná? A megvalósítás vagy csak kísérlet előtt szerelme zátonyra jutott épen abban az időben, midőn a legnevezetesebb magyar könyv, az *Összes költemények*, sajtó alatt volt. Most büszke önérzettel dobja el magától a börtönnel tartott hivatalnak, vagy bármi ilyesnek gondolatát s egy ily pillanatban, a szívében forrongó érzelmet s a lelkében évek óta hordozott elhatározás sugallata alatt született meg 1846 végén, vagy talán — mint Meltzl merész, de indokolt hozzávetéssel mondja — épen 24-ik születése, az érett férfikorba lépés napján, 1847 jan. 1-jén, a «votum Petőfianum» a maga tökéletes alakjában, a mint ismerjük s ezt tette az *Összes költemények* élére:

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom

Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Mindössze hat sor, tizenhárom szó s ezek közül is a «szabadság» szó kétszer, a «szerelem» szó háromszor fordul elő benne más-más alakban s a «fömládozom» ismétlődik; tehát valósággal csak kilencz szót használ egész nyelvünkéből, melynek szavai számát az akadémiai legújabb szójegyzék 120 ezerre teszi, a legnagyobb és legjellemzőbb gondolatok egyikének nemcsak kimondására; hanem egyszerűsmind a költői alak és kifejezésmód eszközeinek felhasználásával, kiemelésére, előtérbe állítására; úgy hogy minden sor, minden szó hozzátesz valamit az előbbihez s folytonosan fokozza a tartalmat, addig, midőn már nincs, mit hozzá tenni; ellenben minden, még a legkisebb szó elvétele is megrontaná tartalmilag és alakilag; midőn az egész egy tömör, rövid, az érzés és eszme magasztos ölelkezésében, Arany Jánosnak más helyt alkalmazott, de sehová jobban nem illő kifejezése szerint «összesűrített» ódává lesz. És mindamellett az egész oly egyszerű, természetes, hogy rögtönzésnek gondolnók; ha nem láttuk volna a megelőzőkben, hogy ez a pár sor egy egész rendkívüli élet érzelmi összege és jóslata, melyek az évek folyamán számos alakot öltöttek s kevesebb tökélylyel ugyan, de mindig ugyanazt mondták.

És jól figyeljük meg: maga e pár sor sem egyéb, valamint minden, a mit a költő ez időben írt, mint egy szerelmi vallomás, vagy más szóval annak az örökkévaló szerelemnek nyilatkozása, mely őt eltöltötte ebben az időben. S noha általában igaz, hogy minden szerelmi vallomás körülbelől egyforma, csak az érzelem, mely diktálja, más és más: mégis Petőfinél minő szokatlan alakot ölt s a magában véve animalis érzelem minő fölséges eszme szemléletére és érte való fogadalomra ragadja! Ha Júlia nem volt volna olyan nő, mint a legtöbb, a ki kevésbé bírja méltányolni és megmérni az érzelem természetét, melyet másokban ébreszt: mily büszke lehetett volna e magasztos érzelem jelszavára, melynek közvetetlen oka ő; és ha fel birt volna ide emelkedni, többre tartotta volna a szerelem azon csodálatos nyilatkozatánál is, minő a *Szeretlek kedvesem* költemény, melyről tudjuk, hogy erre volt a legbüszkébb.

De épen ezért nem csodálatos-e, hogy sem korában, sem utóbb sok ideig ez a tökéletességek lyrai tökéletessége nem is tűnt fel azoknak, a kik a költővel foglalkoztak? sőt midőn 1874-ben az akkor nagy feltűnést keltett első képes kiadást rendezték, egyszerűen kimaradt, ki a második, 1877-iki képes kiadásból is, sőt népies kiadás is van pár, melyből mindmaig hiányzik. Az egész olyasmire emlékeztet, mint a kinek birtokában Raffael egy remekműve van s a padlásra vitetve a többi lom közé dobhatja.

De most azt mondhatná bárki, hogy e pár sorban tautologia van; hiszen ha szerelméért föláldozza életét, akkor mindent áldozott s ha a szabadságért föláldozza szerelmét, nem áldoz többet mint szerelméért. Ámde ez az áldozatnak vagy az áldozat mérlegelésének nagyon józan, mondhatni filiszter fölfogása volna; hiszen a szerelem annnyival erősebb a halálnál, hogy kívánja a halált; mert ebben leli örökkévalóságának biztosítékát. Ezt maga a költő fejezi ki legjobban ennek az érzelmenek hatása alatt, midőn azt mondja, hogy szerelme túléli a halált és ismert jósszerű költeményében meghagyja feleségének, hogy ha eldobja egykor az özvegyi fátyolt, akaszsa fejfájára sötét lobogóul s ő feljön érte éj közepén a síri világból, leviszi magával, hogy letörölje érte omló könnyeit s szíve sebeit bekötözze, mert még akkor is, ott is örökre fogja szeretni.

Ámde nemcsak a költő szavai, hanem önmeggyőződésünk, egy lelkünkben lakó örök miszteriózus sejtelem vallásos hite beszél egy más világról, a síron túli élet örömeiről és lemondásairól. Tehát igenis, a mélyebben látó érzellem tekintete előtt a szerelemről lemondás nagyobb, több mint a halál; mert örök, mint a léleknek mindig és mindenütt léte; de kivált a krisztusi tan által megjósolt és lelkünkbe ültetett örök élete. De nem kétszeresen kell-e ezt korunknak hinnie, midőn a misztikus sejtelmek, metafizikai hangulatok a neokatholikus mozgalmak hatása alatt újra elterjedtek; midőn a lelkek újra melancholikus révedezésekbe merülnek s a klasszicizmus derűjét a szimbolizmus talányos homálya váltotta fel fantasztikus allegóriáival, álmodozó legendaival, középkori mondákba merült Wagnerizmusával, mint a naturalizmusnak másik ellentétbe ment ellensége, elvont eszméket képviselő költők alakjaival? Nem mozdultak-e meg újra az örökre zugkamrába, a sötét szögletekbe, a sirokba visszaszorítottaknak hitt aszketikus árnyak; a szellemek hada nem népesíti be újra a képzeletet; nem pattannak-e fel az örökre zárva hitt kripták ajtai és kivált a festők és költők műveiben nem jelennek-e meg újra a középkor árnyai, fátyolborította apácaszűzei, vértess lovagjai, erőszakkal végzetbe kergetett asszonyai halvány arcaikkal s nők oly tekintettel, kiknek mintha minden lélek szemökbe költözött s egész életök egy komor elszánás, egy örökké való lemondás volna?

Igen, korunk szelleme csak még jelentősebbé teheti a költő szavaiban kifejezett áldozat erejét, mint azt talán saját, a tagadásra hajló kora tehette, mely benne csak értelmi jelentőséget láthatott. Az eszmeharczok és hit, mérlegét körülbelől a következőkben állíthatjuk fel: a XVI. században kutattak és vitatkoztak, a XVII-ikben meggyőződésre jutottak és üldöztek, a XVIII-ikban kételkedtek és böl-

cselkedtek, a XIX-ikben tagadtak és görcsöveztek, a XX-ikban újra hinni látszanak s félő, hogy újra üldözni is fognak. De ez részletebben nem tartozik ide; csak annyi, hogy a költő maga is a hívők közé tartozott; egy felekezetenkívüli Istenben s a jövő életben való erős hit az ő költői és emberi világnézetének egyik alapelve. Ezért votumában az áldozásnak kifejezett elve nem csak költői fokozat, tehát nem üres szó, a mint egyik szava sem az; mert talán soha senki sem mondott kevesebb csupán szót, mint az őszinteségnek ez a lovagja.

A másik, a mi előttünk emeli e vallomást, ennek nemzeti tartalma. Ugyanis a magyar költészetnek kezdet óta uralkodó vonása, hogy hazafias, ennek a hazafiságnak a korhoz alkalmazott s a kor uralkodó érzelmi irányainak megfelelő kifejezésével; de egyszersmind a magyar jellemző vonása az egyéni függetlenség és szabadság mélyen gyökerezett büszke vágyása, a korlátlanság ösztöne, mire a «kiskirály»-féle elnevezés maga a legjobb bizonyíték. A gulyás állapota is a népdal szerint pusztai királyság, országa a baromjárás területe s a ki azt mondja magáról, hogy «Szolgálatba szabadságért áll». Az egyéni szabadság ez érzésében senki sem lehetett volna magyarább a költőnél. Ehhez járul költészetünknek az a tulajdona, melyet annyszor kiemeltek, hogy nyomon kíséri egész történetünket úgy lyrájával, mint elbeszéléseivel s emebben az egyéni kiválóság dicsőítése a legrégibb történeti hagyományaink szerint s utóbbi példákból, pl. Tinódi költészetéből láthatón, első fontosságú. E mellett azonban a magyar költészet másik legjellemzőbb tulajdona a szerelem dicsőítése; ezért népdalaink és műköltészetünk legnagyobb része e legemberibb, legváltozatosabb és leguralkodóbb érzelemnek van szentelve.

Ámde magától értetődik, hogy valamint a mikor a hit erős volt s ki birt egy időre hatni az egész gondolat- és érzelemvilágra: akkor összekapcsolódott a hazaférezélemmel, mint azt Gyulai felejtetetlen sorokban fejtette ki a *Vörösmarty élettrajzában*; épen oly vagy még természetesebb és egész költészetünk minden időszakára kiható vonása nép- és műköltészetünknek egyaránt a hazafiság és szabadság érzésének a szerelmi érzéssel való összekapcsolása. Szeretni a lányt tüzes, mély érzélemmel, bánattal, kétségbeeséssel, rajongva vagy gyönyörtől ittasan és aztán szeretni, sőt imádni a hazát sírva, gyötrődve, kétségbeesett hazafibánatban és halálos elszántsággal: e kettő a legigazabb magyar érzelem s ezt ki kell mondanom, nem mintha más nemzettől vagy néptől e vonást meg akarnám tagadni, de ennek fejtegetése most nem ide tartozik. Egyébiránt halljuk, hogy mit mond erről Winkler Henrik egyik legújabb könyvében (*Skizzen aus dem Völkerleben*), kit nem lehet hazánk és fajunk iránti túlságos

lelkesedéssel vádolni. «Mint érzéki és mesterkéletlen ember, a magyar egy mélabúsan hangolt szív áhítatával csüng szép, változatos hazáján, melynek mindent köszön; a haza mellett nincs semmi, a mi szívét erősebben dobogtatná meg, mint a szerelem. E két sark körül, haza és szerelem, forog a magyar egész kedélyélete, ezekre törekszik lelke teljes erejével, csak nekik szól zenéje, csak nekik dala is. Itt nem talál kicsinyes aggályokat, semmi vallási és erkölcsi korlátokat. E nép vérről írt története számtalan példáját mutatja fel a forrón szeretett hazáért a hősi önfeláldozásnak, de egyszersmind a kiírthatatlan optimismusnak is.» Ez az, a mit Petőfi oly tökéletesen fejezett ki, midőn a honfibanatban sírva vigadó magyart így szólaltatja meg:

Leányt ide, leányt az én ölembé!
Hadd szorítsam két kezemmel szívemre,
Hadd szívjam ki édes lelkét csókommal,
Vessek számot sok keserű bajommal.

Ez jellemzi az első nevezetes magyar lyrikust, Balassyt. Mennyi szenvedélyes odaadás van szerelmi sovárgásában és hazaszeretetében egyaránt. Hősi erény és szerelmi szomj jellemzik ezt a tipikus magyart, kinek azonban a végzet megadta a lyrai képességet, hogy részben legalább kifejezze szerelmi bánatát és lángolását épúgy, mint a hittel társult hazaszeretetét. De utóbb is, a mennyiben csak ránk maradt lyrai adalékok mutatják a XVI—XVII-ik századból, mindenütt ez a két érzelem a fő, melyeket néha a költészet együtt is említ, mint Kerekes Izsák, ki azt mondja:

Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.

Maga Zrínyi, a magyaros érzés e másik megtestesülése, hazaszerető hős és szerelmes dalia, a ki nemcsak maga ilyen, de nagy művében is ilyet rajzol «Deli Vid»-ben, és a legjelesebb török hősben, Delimánban. Azon nem kell csodálkozni, hogy a ránk maradt lyrai művekben ez a két érzés együtt oly ritkán jut kifejezésre egyesítve ugyanegy énekben; mert a régi költészet nem ismerte az érzelmeknek azt a vegyítését, a mi a XIX-ik század lyrájának oly jellemző tulajdona lett s egyszerre többféle érzést, bonyolultabb gondolatokat bír felébreszteni. Akkoriban csak a vallásos érzésnek s a hazafiságnak ezt az egyesítését lehet főképen találni.

De ha a magyarnak kétségtelenül jellemző érzelme ez a kettő; jellemző az is, hogy a hazafiságot és a haza- s szabadságszeretetből folyó kötelességeket mindig a szerelmiek fölé helyezte, mint a férfias

erények megtestesüléseit. Sőt még a népdal szerint is, midőn a legényt katonának hívják s ez megveti hazáját a rózsájáért, csak hogy vele maradhasson, a lány bús tekintete rögtön meggyőzi őt, hogy kedvesének szomorúságot okozna ez az elhatározása. Kétségbevonhatatlan tehát, hogy abban, midőn Petőfi azt mondja, hogy a szabadságért föláldozza szerelmét: saját érzelme mellett egyszersmind a magyarnak nemzeti közérzését fejezte ki. Ennek a tudatos nemzeti érzésnek hatása alatt Katona József is — hogy ez alkalommal csupán erre az egy példára hivatkozzam — Bánk bánnal, midőn ez egyszerre látja fenyegetve Ottó csábításai miatt nejét és az összeesküvőktől hazáját, ezt mondatja:

De, hát Melinda! óh! hát a haza!
Itten Melindám, ottan a hazám —
A pártütés kiáltoz, a szerelmem
Tartóztat. — Én rám bíz a szűnnyadó
Gondatlan — én reám tévé le a
Szegény paraszt elfáradt csontjait:
Nem vélik ők a zendülést, mivel
Bánk a király személye — esküszöm,
Meg is fogok felelni ennek, és
Habár tulajdon siromon fog is
A békeségeitek virágzani. —
Szedd rendbe lélek magadat és szakaszd
Szét mindazon tündéri lánczokat,
Melyekkel a királyi székhez és
A hitvesedhez, gyermekidhez, oly
Igen keményen meg valál kötözve!
Ugy állj meg itt, pusztán, mint akkor, a
Midőn az alkotó szavára a
Reszketve engedő chaos magából
Kibocsátja. — Két fátyolt szakasztok el:
Hazámról és becsületemről. A
Bocsánatot hörgés közt is mosolygom,
Ha ölettetésem ezekért lészen! —...

Tehát egyszerre szerelme és hazája kívánják szolgálatát; ő tétova nélkül először a haza szolgálatára megy s éppen ez által kerül tragikus helyzetbe. De mit mondana magyar érzésünk, ha megfordítva cselekednék? Nem volna-e ez tisztán lehetetlen a magyar szemében?

Végre, a mi a «votum Petőfianum»-ot előttünk s minden érző nemzedék előtt kiemeli, a benne levő jóslatszerűség; az az összeforrása a költő egész életével, melynek a költő nagyszerű vége adta meg teljes jelentőségét. Ismeretes, hogy a költőben határozott jósló tehetség lakott, melyet a következő események csudálatra méltón igazoltak. A jóslás ez a képessége rendszerint a legritkább, de egészben szomorú kiváltság. Hajlandók vagyunk a látomással, a prófétai jövőbelátással bírás e képességét végzetes, idegenszerű hatalomnak

nézni, mely túlfeszült izgatottságból, lelki betegségekből származik s valljuk meg, van valami ijesztő abban, ha mint Széchenyi, saját lelkünkben olvassuk az életünkre nehezedő sötét végzetet.

És itt nem arról, az épen nem valami különös logikai erőről tanúskodó helyes következtetni tudásról van szó, hogy valaki bizonyos irányban foglalkozva, pl. politikai eventualitásokkal, a jövőt nagy vonalakban előre sejti vagy épen látja; mert ehhez egészséges emberi észnél alig kell több; hanem arról a miszteriózus adományról, mely Petőfi-ben volt, hogy kezdő ifjúsága óta érezte a ránehezedő sorsot. Ez a baljóslatú tudalom, mely egyszersmind egy sajátos rajongó vágyakozássá is vált nála, minden komorabb vagy lelkesültebb pillanataiban megjelent lelkében s szemeit a jövő kárpítja mögé pillantani engedte vagy inkább kényszerítette, mint egy láthatatlan társ, kit nem ismerünk, csak hatalmát érezzük. Ezért látjuk, még pedig nem csupán szenvedéssel telt ifjúsága miatt, a feltűnő lelki és kedélyi komolyságot benne már mint ifjúban; mert szemei előtt nagy végzetének és sötét előérzetének komor képei feltűnedeztek, mint az erdő felé közelgő előtt a fák árnyai. De ismételjük, hogy ez Petőfi-nél nem beteges túlizgatottság eredménye; ez a jövőbe pillantás nem a sötét angyal, mely az elborult elmére kiterjeszti fekete szárnyait; hanem egy rajongó, szárnyaló lélek éles látomása, mely ugyan rendkívüli, a csodák világából való; azonban oly lélek tulajdona, a ki tiszta szemmel olvas a földöntúli dolgokról írt könyvben, melynek létezését senki sem tagadhatja, bárminő hitet vagy bölcselmi nézetet valljon. Valóságban az Isten az ember előtt többnyire elburkolta úgy a földöntúli, mint a jövő dolgokat; megengedte, hogy élvezze a jelent s még a jövő percz eseményeibe se pillantson be; de a költőt kiválasztotta s midőn szívébe szenvedélyes vágyként ültette a szerelem legmélyebb érzelmét, a szabadság rajongó imádását; midőn ajkaira adta nagyszerű votumát: egyszersmind kijelölte a jövő áldozatra, a mit ő a lángész kiválasztottságának és elhivatásának tartott és róla az *Apostolban* egy egész külön művet írt, melynek főalakja exaltáltságában könnyű a költőre ismerni.

Így nő, fejlik és egyesül a költő lelkében ez a két érzelem és az élet elhatározó forduló pontján, nagy lelki izgalmak, sőt viharok között megszületik, mint egy nagy élet törvénye, egyszerre bevilágítva ennek a szívnek egész belsejét, ennek az életnek multját és jövőjét. De ehhez az a teli szív, az elvontnak látszó eszme igazságában és valóságában az a mély meggyőződés szükséges, mely Petőfi-nek ép úgy, vagy még inkább jellemző adománya, mint minden igazi lyrikusnak. Ez az, mi benne lángeszén kívül mindig magával ragad:

az eszme iránt a föltétlen és számítás nélküli rajongás. Az a lyra, mely elképzelt, sőt magára erőszakolt vagy affektált, tehát hazug érzelmeket énekel, meggyőződés nélkül odaadást színlel női eszmény vagy bármely eszme iránt és kívánná akárminő hangzatos szórongyokkal valódiak gyanánt elfogadtatni: képviseli szememben a leggyűlöltebb két dolgot, a hypokrizist és a hazugságot. És ne higgye senki, hogy az ép, egészséges emberi érzék föl nem ismeri, hogy mi a lyrai őszinteség és mi a hazugság; a művészi érzéket pedig emez soha meg nem csalhatja. De ha talán a gyöngéket vagy balgákat rászedi vagy megrészegíti is ma egy pillanatra az ámitás e hangzatossága, a holnap már elfelejti; mert az nem a hazugság és színlés embereié és műveié, hanem az őszinteség és igazság bajnokainak és műveinek van fentartva, kiknek lelkével a mienk testvériesül. Ez adja azt a nagy gyönyört nekünk, mely miatt Petőfi műveilhez mindegyre visszatérünk, hogy lelkünket felüdítsük az őszinteség és lelkesedés ez örökűde forrásánál.

★

ELNÖKI BESZÉD FERENCZI ZOLTÁN SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk!

Gyönyörűséggel és tanúltsággal hallgattuk meg önnek székfoglaló előadását Petőfi lelki világáról. Minél tágabb körben és minél mélyebben hat ez a halhatatlan szellem; minél tisztábban, minél többen és minél erősebben érezzük, hogy benne a magyar világ, sőt az embervilág szellemi erejének egyik legnagyobb képviselőjével állunk szemben: annál olthatatlanabb bennünk a vágy, hogy külső és belső életében, pályájában és költészetében minél teljesebben és minél igazabban megismerjük. E törekvésünkben kitartóbb, áldozatra készebb, buzgóbb irányadónk, vezetőnk még nem volt önnél. Negyedszázados irodalmi munkásságának javarészt a magyar szellemi életnek erre a legmesszebb ragyogó oltárára, a Petőfi kultuszára szentelte. Ön szerkesztette a leggazdagabb Petőfi-adattárt; ön írta meg Petőfinek legterjedelmesebb és legmegbízhatóbb életrajzát; ön fejtegette a tanulmányok leggazdagabb sorában költészetének mozzanatait. A mit végzett, nemes munka, férfi munka, magyar munka volt. Minél jobban sikerült megvilágítania nagy ideáljának képét: az ő nagyságának sugara annál fényesebben ragyog az ön munkája felett. A Kisfaludy-Társaságnak is legmelegebb elismerését és legszívesebb köszönetét töl-mácsolom tagsági oklevelének átnyújtásával.

III.

A HAVI ÜLÉSEK FELOLVASÁSAIBÓL.

KISFALUDY KÁROLY HAGYATÉKA.

Dr. VISZOTA GYULÁTÓL.

Bemutattatott az 1903 április 28-iki ülésen.

Kisfaludy Károlynak, irodalmunk halhatatlan emlékü bajnokának élete nagyon változatos volt. Aránylag rövid ideig tartó ifjúkor után 16 éves korában katona lett és elég sokáig, majdnem hét évig maradt az, nagyon hihető azért ily sokáig, mert katonáskodása java részben háborúkkal, tehát változatosan telt el. Mihelyt helyreáll a béke, nyugtalan természete, mely fegyelemhez szokni egyáltalán nem tud, űzi, hajtja, a katonaságtól való kilépésre kényszeríti. Ezentúl korlátlanul akart élni, elhatározta tehát magában, hogy festő lesz. Elmegy Bécsbe, majd világgá és sok nélkülözés, kalandozás után végre 1817-ben megtelepedik és megmarad haláláig egy helyen: Pesten.

Pesten kezdetben rosszul folyt dolga, mert atyja semmit sem akart tudni féktelen természetű és könnyelmű fiáról. Volt azonban Kisfaludy Károlynak egy oly talizmánja, mely neki életének minden szakában sok-sok igaz barátot szerzett. E talizmánja víg természete, megnyerő modora volt, a mely sohasem hagyta el. Ez volt az ő protektora egész életén át, ennek köszönhette, hogy barátai, ismerősei mindenütt, mindenkor szerették. Olyan ember volt Kisfaludy Károly, a kire ráillett a közmondás: megél a jég hátán is.

Nincs semmije, a mikor Pesten megtelepszik, úgy hogy eleinte nyomorog. De csakhamar megsegítik barátai, a kik szívesen jó barátai szükségében is, s így szert tesz lassanként munka árán mindarra, a mi életét nyugalmasabbá teheti. Igaz, hogy adósságot is csinál bőven, de nem az életszükség ennek az oka, hanem inkább bőkezűsége, még inkább szenvedélyei, passziói, ezek között különösen a képgyűjtés. Halála előtt kényelmes, mondhatni fényes berendezésű otthona van, sőt egész képtára lakásában. Közvetlenül halála után azonban ránehezedik vagyonára a könnyelműség átka, az, a mi a bőkezű élet nyomában jár: az adósság.

Eleddig részben Kisfaludy Sándor levelei, részben Bánóczy

József Kisfaludy Károly és munkái című műve alapján ama nézet volt elterjedve, hogy az adósságok nagyban fölülmulták Kisfaludy Károly hátramaradt vagyonának értékét, s így ebből az következik, hogy hitelezőinek nagy része megkárosult.

Kisfaludy Sándor János öcsésének 1830 és 1831-ben írt levelei¹ egész határozottsággal úgy világosítanak fel, hogy Károly öcsésének adósságai nagyban (ötször vagy hatszor) fölülmulták vagyonának értékét.

Bánóczy «Kisfaludy Károly és munkái»-ban² a Pest vármegyei 1831. évi jegyzőkönyv 1039., 1055., 2608. számaira való hivatkozással szintén azt hirdeti, hogy Kisfaludy Károly műtárgyai 1831 május 28-án elárvereztetvén, a bejött 3304 frt 16 kr. adósságainak hatodrészét sem törlesztette.

Mindkét forrás adatai tévesek.

Habár újabban Badics Ferencz «Fáy András Életrajza»-ban³ Fáy iratai alapján már közeledik is az igazsághoz, a valóhoz, mert jelzi, hogy Kisfaludy hitelezői kielégíttettek (ő azt hiszi egyezség útján), mindamellett Badics adatai is hiányosak s nem pontosak, úgy hogy a kérdést ő sem fejtí meg.

E véleményekkel szemben kutatásom alapján kijelenthetem, hogy Kisfaludy Károlynak elég nagy összegre rúgó adósságát saját vagyonából teljesen kifizették, úgy hogy hitelezői közül egyik sem szenvedett kárt.

Pest vármegye levéltára megőrizte azokat az irodalomtörténésünkre becses iratokat, a melyekből fenti állításom valósága kitünik. Ezen iratok Kisfaludy Károlyról becses és nagyon érdekes adatokat őriztek meg számunkra. Megőrizték számunkra a legnagyobb részletességgel azt, milyen volt a költő temetése, mennyi és mi volt hátramaradt ingó és ingatlan vagyona; ennek mi volt becsára, kik és mily áron vették meg.

Kisfaludy Károly halála után maradt adósság, de maradt vagyon is. Innen van, hogy a királyi fiscus, mivel a költő magtalanul halt meg s végrendeletet nem hagyott hátra, rögtön rátette kezét visszamaradt vagyonára. Az ingó vagyont azonban testvérbátyja, Kisfaludy Sándor, Vermes Jeromos meghatalmazott ügyvédje⁴ útján, Pest vármegye központi főszolgabirájának közreműködésével lepecsételtette.

¹ Kisfaludy Sándor Minden Munkái, kiadja Angyal Dávid, VIII. k. 469. laptól kezdve.

² II. kötet 393. lap, 157. jegyzet.

³ A 269. lapon.

⁴ Kisfaludy Sándor öt nappal öcsese halála előtt fenn volt nála; látván,

Kisfaludy Sándornak János öcséséhez intézett levelei¹ bizonyítják ezt, valamint azt is, hogy a család a sok adósságra és az ebből származható herceze-hurczára való tekintettel kezdetben hajlandó volt a hagyatékot a fiscusnak átadni, illetve kezében hagyni, annál is inkább, mivel az ilyen dolgokban járatos rokonuk, Szegedy Ferencz is ezt tanácsolta nekik.

A fiscus birtokba is vette a vagyont, de nem maradt sokáig kezén. Kisfaludy Károlynak ugyanis Teréz nénye után örökölt ingatlan vagyona még osztály alatt volt s így a család annak volt kitéve, hogy a vagyon eldaraboltatik. Ezt pedig különösen Kisfaludy Sándor nem akarta, mert az ingatlan egy része ősi birtok volt. Ezenkívül a család remélte, hogy Károly ingatlanait jobban értékesítheti a fiscusnál, több adósságot törleszthet, s így Károly nevét, illetve «nevüket a Creditorok átkaitól» megmenthetik.

Ezért Kisfaludy Sándor és János testvérek még 1830-ban folyamodtak a magyar királyi udvari kamarához öcsesük vagyonának visszaadatásáért és folyamodásuk sikeres is volt, mert az udvari kamara el is rendelte a fiscus pecsétjével zár alatt lévő vagyonnak visszaadatását.

Bármily rövid idő telt el ekközben, három hitelező, névszerint Löffler János, Löwinger Ferencz és Günther Ferencz, megtudván e végzést, már az 1831-ik évi február 4-iki gyűlésen folyamodnak a vármegyéhez, vétesse a vagyont zár alá és rendelje el a hitelezett összeg kifizetését.²

Ezt megtudják a testvérek is és még e hó 28-iki közgyűlésen bejelentik e kérelemhez való hozzájárulásukat a következő beadvánnyal: ³

«Tekintetes Nemes Vármegye!

Értésünkre esett megholt Kisfaludy Károly Öccsénk némelly Hitelezőinek a' Tekintetes Nemes Vármegyéhez a' véget tett folyamodása, hogy a' boldogultnak Pest Várossában levő minden Vagyonát (mellyet minthogy említett Öccsénk végső rendelés nélkül kötözött ki e világból a' Királyi Fiscus foglalt el, és most is annak pecsétje alatt tartatik, hanem a' Nagy Méltóságú Kamara által nekünk Testvérjeinek által adatni rendeltetett) Birói zár alá venni mel-

mily rosszul van, teljes hatalommal felruházta Vermes Jeromos ügyvédet minden eshetőségre s megbizta a temetés rendezésével is.

¹ 1830 nov. 23-iki és decz. 1-iki, továbbá 1831 január 10-iki.

² 501, 502, 503. számok alatt.

³ 1831. évi febr. 28-iki kisgyűlés 850. száma. A folyamodványt Kisfaludy János írta.

tóztasson; annak következtetésében részünkről azon alázatos kinyilatkoztatást teszük, hogy mi is alól írottak az említett vagyonnak Birói zár alá való vételében megegyezünk, és alázatosan könyörgünk méltóztasson azt a' Királyi Fiscus kezéből mentől előbb által venni, és bõlts elrendelése szerint a Hitelezők kielégítésére fordítani maradván a'

Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgálai

Kisfaludy Sándor,

Kisfaludy János.»

A kisgyűlés a közgyűlés jóváhagyása reményében tényleg elrendeli a vagyonnak zár alá való vételét és egyuttal kinevezi Fáy Andrást a zár alá vett vagyon gondnokává, Zlinszky János központi főszolgabírónak pedig meghagyja, vegye át a vagyont a királyi fiscustól, írja össze és adja át Fáy András tömeggondnoknak oly utasítással, hogy az vegye át az esetleg más kezén levő Kisfaludy-iratokat, elmeműveket, csatolja a massához, azután pedig adjon el mielőbb mindent és gondoskodjék a hitelezők feljegyzése és meghallgatása után kielégítésükről.

Zlinszky főszolgabíró Bellágh Antal esküdtjével mihamarabb átvette a fiscustól a vagyont, mert Fáynak — ennek elismervénye szerint — már 1831 márczius 5-én át is adta. Rögtön ekkor kitűzték a «kotya-vetye» napját, ezt nyomtatott hirdetések útján közhírré tették és márczius 17-én ¹ tényleg elárvereztek mindent, a mit csak lehetett, összesen 3304 frt 16 krért váltópénzben.

Ez árverésen azonban csak a butor- és ruhanemű kelt el teljesen, a képek és festmények közül sok visszamaradt.

Még a márczius 23-iki kisgyűlésen szóban jelenté Fáy,² hogy a Nemzeti Casino igazgatósága három «nevezetes olajfestékű» képért, melynek becsára 1700 frt volt, 1000 frtot ígért. A vármegye ezt kevésnek találta és a tömeg érdekében az alkút felfüggesztette, utasítván egyuttal Zlinszky főszolgabíró, hogy kérdezze meg a hitelezőket, nem veszik-e meg a képeket a becsáron vagy legalább annyért, a mennyit a Casino igazgatósága ígért.

¹ Lásd Bártfaynak Fáyhoz 1831 márcz. 12-én irt levelét! Bánóczy adata tehát téves, mert az első árverés 1831 márczius 17-én ment végbe és akkor 3304 frt 16 kr. volt a bevétel, a második 1832 május 28-án és ezen 1202 frt 28 kr., s így mindkettőn akadt vevő. A képek, melyeket 1 ezüst frton adott el Fáy, rézmetszetek voltak s árverésen kívül adattak el.

² 1831 márcz. 23-iki kisgyűlés 1055. szám.

Még ez év novemberében azt jelentette Zlinszky,¹ hogy a hi-telezők a festményeket nem veszik meg, de Fáy jelentése szerint most már a Casino sem hajlandó azokat megvenni, épen ezért Fáy gondnok számára utasítást kért.

Erre azután a vármegye azt adja Fáynak utasításul, hogy a főszolgabíró jelenlétében adja el a képeket árverés útján. Ez 1832 május 28-án megtörténik s a jelentés szerint a második árverésen a bevétel 1202 frt 28 krt volt. Zlinszkynek legutóbb említett jelentése mellett² megtalálható Kisfaludy Károly ingó vagyonának jegyzéke (inventáriuma), a hogy Fáy átvette, de megvan a két árverés jegyző-könyve is. Ez iratokból Kisfaludy Károlyra rendkívül érdekes ada-tok kerülnek napvilágra.

Az inventárium részletesen felsorolja, mi volt Kisfaludy Károly vagyona halálakor, mi volt e vagyonnak becsára; az árverés jegyző-könyvei pedig arról világosítanak fel, mit és mennyiért adtak el és ki volt a vásárló.

Az inventárium szerint háromféle ingó javak maradtak halála után: a) ingó javak, azaz bútor- és ruhaneműek, b) könyvek, c) ké-pe-k. A bútor- és ruhaneműeknél 93 tétel van 675 frt 1 kr. becsárral, a könyveknél 134 tétel (274 kötet) 195 frt 2 kr. becsárral, a képeknél pedig 54 tétel (91 kép) 7722 frt 30 kr. becsárral.

Lássuk, mije volt Kisfaludy Károlynak!

Bútorai a következők voltak: három díófa almáriom, egy író-szekrény, egy díófaágy éjjeli szekrénynyel, egy díófából való és bőr-rel átvont díván hat székkal, egy bőrkanapé ugyancsak hat székkal, egy lószőrdíván, egy nagy hálószek, egy karszek, hat fonott szék, négy asztal, két fényezett festőállvány, egy pipaállvány hat tajték-és öt cseréppipával. Voltak tányérai, sőtartója, poharai, üvegei, mos-dója. Volt szalmazsákja, matrácza, öt vánkosa, egy selyemdunyhája, két selyempaplana, egy ágyterítője, tíz vánkosczihája, egy szarvasbőr-lepedője, hat lepedője, négy abrosza, huszonnégy asztalkendője, hét törülközője, két ablakra való selyemfüggönye és egy selyem szőnyege.

Ruhaneműje is szép számmal volt. Volt egy kék posztó köpö-nyege, egy zöld kaputja, fekete frakkja, fekete posztó pantallonja, négy világos nadrágja, több mellénye, flanel alsó ruhája, tizenegy inge, hét gatyája, két rongyos nyakravalója, sok zsebkendője, egy fekete selyemkalapja, egy fehér kalapja, öt pár topánja, kalusnija, két bőr-és egy selyembugyellárisa, három gyöngyerszénye, három selyemmel

¹ 1831 nov. 5-iki kisgyűlés 5120. szám.

² 1831 nov. 5-iki kisgyűlés 5120. szám.

kivarrótt dohányzacskója, botja, esernyője. Volt ezenkívül egy arany «repetierórája» lánczczal.

Bútor- és ruhaneműinek becsára, mint már fennebb említettem, 675 frt 1 kr. volt. Az árverés jegyzőkönyve azt bizonyítja, hogy a tárgyak nagyon kelendők voltak az árverésen. A bevétel majdnem mégegyszer annyi, mint a mennyi a becsár, összesen 1150 forint. Kevés oly tárgy volt, a mely a becsáron alul kelt el, a legtöbb tárgyat a becsárnál drágábban, sokszor kétszeres, háromszoros, sőt ötszörös áron vásárolták meg.

Így például: a bőrdíván becsára 20 frt volt, eladták 53 frton, a «pingáló stelázs» 20 frt 22 kron kelt el s 8 frtra volt becsülve; a 4 frtra becsült pipatartója 20 frt 5 kron kelt el, kanapéját 101 frt 2 kron, karszékét 51 frt 13 kron vették meg, holott az első 25 frtra, a második 10 frtra volt becsülve; tajtékipipáinak becsára 11 frt 30 kr., az eladás ára pedig 37 frt volt, aranyórájáért 211 frt 16 krt adtak, felbecsülve pedig 150 frtra volt.

Íngó vagyonának másik részét könyvei alkották. Könyve nem volt sok s ezek közt is sok munka hiányos volt. Képviselve volt könyvtárában Goethe, Shakespeare, Chalderon, Vörösmarty, Széchenyi (Hitel), Vergilius, Ovidius, Boccaccio, Révai, Katona (Bánk bán); Fessler (Magyarok Története), a Ludas Matyi. Becsáruk 195 frt 2 kr. volt s majdnem annyiért keltek is el.

Képgyűjteménye, ingó javainak harmadik része, tekintélyes volt. A festmények majdnem mind eredetiek s nevesebb festők művei. Voltak olajfestményei s volt nagyon szép és nagyszámú metszet-gyűjteménye is.¹

A következő festőktől voltak festményei: Schlaminger, Schinagel, Fischbach, Heinbucher, Platzner, Wegmayer, Heinrich, Braun, Grundemann, Rebell, Vanderheiden, Depolack, Vannos, Hondecounter, Fait, Poussin, Tiepolo, Tintoretto.

Volt a gyűjteményben saját festésű képe is, ezek között három teljesen kész,² kilencz pedig befejezetlen volt.

A képgyűjtemény becsára összesen 7722 frt 30 kr. volt (a met-

¹ Metszetgyűjteménye, nagyobbára rézmetszet, körülbelül 1350 darabból állott (voltak benne lovakat és más állatokat, tájakat, cseh királyok viselt dolgait ábrázolók és vegyesek); ehhez tartozott néhány száz kézirajz-gyűjteménye. A metszetgyűjtemény egy része az orléansi gyűjtemény volt, mely maga 720 frtba került s így az egész metszetgyűjtemény beszerzési ára legalább 2000 frt lehetett.

² 1. tájkép, 2. hajóéget, 3. tengeri szélvész ábrázoló.

szetgyűjtemény nélkül), de bizony az első árverésen nem kelt el mind s a mi elkelt, mind a becsáron alul — sokszor negyed, ötöd áron — kelt el. Ugyanígy volt a második árverésen is, úgy hogy képeiért a becsár felénél is kevesebb volt a bevétel, összesen 3200 frt (a metszetgyűjteménnyel együtt).

A vevők nagyobbára barátai, irótársai, ismerősei voltak.

Kazinczy pl. 65 frtért vett, nagyobbára ruhaneműeket: köpönyeget, pantallont, inget, lepedőket, törülközőket és egy findzsát, Helmecky pedig dohány- és pénzeszacskót, réztülköket, tajtékpipákat, vonalzót, a költő ezüst evőeszközét, éjjeli szekrényt és könyveket. Fáy 125 frton bugyellárist, lámpást, tányérokot, poharakat, üvegeket, kalamárist, festéktartót, pipaszárt, széket és könyveket vásárolt. Schedl (Toldy) Kazinczy arcképét* és a két varróasztalt vette meg. Vettek még Bártfay, Stettner, Bene, Löffler, Zlinszky főszolgabíró, Bellágh esküdt, Vermes ügyvéd, Bentze János, a költő szolgálja.

A vevők között Földváry Miklós szerepel a legnagyobb összeggel az árverési jegyzékben; ő ugyanis 565 frton vásárolt festményeket, egyebek között Kisfaludy Károlynak tengeri szélvésztt ábrázoló képét 100 frton és két készületlen képét. Kisfaludynak egy másik festményét (egy környéket ábrázolót) Vermes ügyvéd vette meg 56 frt 30 kron s ugyancsak ő vette meg harmadik festményét is (a hajóégést ábrázolót) 41 forinton; készületlen képeit Bene (kettőt), Mérey (négyet) és Eckstein (egyet) vásárolták meg.

De lássuk csak az inventáriumot a maga teljességében:

JEGYZÉKE

Azon Ingó Javaknak, mellyek néhai Kissfaludy Károly Úrnak holta után a Klyi Fisenstől által vétettek, és T. Tábla Bíró Fáy András Úrnak, mint Kissfaludy Károly Masszája Curatorának resignáltattak.

I. Ingó Javak.

	Bets árra vezéd frt kr.
1. Egy politirozott Diófa három fiókos Almárium	12.—
2. Egy politirozott Diófa négy dto dto	15.—
3. Egy politirozott Diófa négy dto dto	25.—
4. Egy politirozott Diófa Secretarius	50.—
5. Egy lágyfa quadrop Almárium	5.—
6. Egy politirozott írásnak való Stellás Diófából	10.—
7. Egy politirozott ágy Diófából	8.—
8. Egy politirozott Diófa Nachtkastel	4.—
9. Egy politirozott avit eseresznyefa dto	10.—

* Kazinczynak 1829 jul. 24-én Bártfayhoz intézett levele szerint e képet Heinrich festő eredetileg Kazinczy számára készíté, Kisfaludy Kazinczy beleegyezésével husz aranyon vette Heinrichtől.

	Bets árja vezéd frt kr.
10. Egy politirozott Diófából fekete bőrrel bevont Kanapé } ---	20.—
11. Hat székkal és egy bőr vánkossal } ---	
12. Egy avittab fekete bőrrel bevont Kanapé } ---	8.—
13. Hat székkal } ---	
14. Egy löszörrel töltött Anginnal bevont Diván hozzá tartozandó három vánkossal	25.—
15. Egy nagy tarka vászonnal bevont Hállószék	15.—
16. Egy politirozott Diófa karszék	10.—
17. Hat politirozott Diófa szék gurntal bevont	30.—
18. Egy avit fekete bőrrel bevont szék	1.30
19. Egy kis gömbölyű Srofos szék	2.—
20. Egy politirozott avit Diófa asztal	3.—
21. Egy polit. dto dto dto	5.—
22. Egy rossz keményfa asztal	1.—
23. Egy keményfa gömbölyű varró asztal	4.—
24. Egy politirozott gyertyatartó kis asztal	—30
25. Két köpő láda egy politirozott másik keményfából	—18
26. Egy politirozott pipatartó Stellás	4.—
27. Egy polit. pingálló Stellás	8.—
28. Két politirozott festék tartó láda festékkal	10.—
29. Három ezüst kupakos hibás Tajték pipa	10.—
30. Három kupakatlan dto dto	1.30
31. Öt cserép pipa szárazstól	—30
32. Egy török meggyfa pipaszár Bernstein Csutorával	1.—
33. Egy lágyfa gömbölyű asztal	1.30
34. Egy lágyfa konyhába való pad	—15
35. Egy putton	—20
36. Egy Dézsa	—15
37. Egy Korsó	1.15
38. Egy réz ágy melegítő	1.30
39. Egy reszelő	—15
40. Egy szemét hordó bádóg lapát	—15
41. Egy bádóg köpő láda	—15
42. Egy három Lábas	—03
43. Egy ezüst kanál ezüst nyelvű kés 's villával	15.—
44. Egy arany Repetier óra arany lántzal	150.—
45. Három selyem kivart Dohány Zsatskó	10.—
46. Három üveges gyöngyvel kötött erszény	4.—
47. Két réz gyertyatartó	—30
48. Egy platirozott gyertya tartó	3.—
49. Egy portzellán kalamáris	1.30
50. Három pugillaris kettő bőr egy selem	1.—
51. Egy Lénia egy nagy papiros és egy kis olló	1.—
52. Egy réz puskapor tartó, 's egy kis puskaporos Tülok	1.—
53. Kilentz darab gavirozo szerszámok	1.30
54. Egy réz tsengető 's egy rossz Lámpás	—30
55. Egy pár paputs 's egy páltza	1.—
56. Egy rossz zöld selyem esernyő	1.—
57. 11 Steingut tányér és egy Lavoar	6.30
58. Egy fekete Tátza	—30
59. Három nagyobb és három kisebb Butellia	2.—
60. Három üveg pohár	—45
61. Egy portzellán findzsa	1.—
62. Egy üveg só tartó és három Üveg láb	—30

	Bets árra vezéd frt kr.
63. Egy avit kék posztó köpönyeg prém gallérral	15.—
64. Egy igen kopott zöld posztó kaput	2.—
65. Egy viselt dto dto	6.—
66. Egy fekete színű frakk	7.—
67. Egy fekete színű posztó pantalon	5.—
68. Egy világos színű kazimir nadrág	—30
69. Egy fekete kazimir Laibli	—20
70. Egy flanér egész alsó ruha	1.24
71. Öt pár avit Topánka	4.—
72. Egy pár Kaluts	—30
73. Két ajtóra való zöld selyem Vorhang 4 darabba	2.—
74. Egy avit fekete selyem kalap és egy fehér	3.—
75. Egy fekete posztó Sapka	—15
76. Egy szalma zsák és egy madrátz	12.—
77. Öt vankos és egy selyem Dunyha	30.—
78. Két selyem paplan	12.—
79. Egy fehér perkál ágy terítő	2.30
80. Egy szarvas bőr Lepedő	10.—
81. 11 Ing	12.—
82. 7 Gatyá	7.—
83. 5 Laibli	2.—
84. Két rongyos nyakravaló	—06
85. Négy nyári pantalon	6.—
86. 10 vankos Cziha	5.—
87. Négy rongyos abrosz	4.—
88. 12 Szalvéta	5.—
89. 12 dto	6.—
90. Hat Lepedő	4.—
91. Egy avit Teppich	1.—
92. Hat avit törülő Ruha	1.—
93. 8 fehér és 2 kék Zsebbevaló	1.—
Öszvesen	675.01

Kisfaludy Sándor által, néhai Kisfaludy Károly részére 1000 V. Forint, mint osztálybeli Elegyenlítés fejében, a' megholtat illető summáról, 1827-ik Esztendei Januárius 1-ső napján kiadatott Kötelező Levél.

Ezen Kötelező Levél hátán vagyon halála esetében Bentze János részére költ Engedmény (Cessio).

Ezen kötelező Levél a' megholtnak halálakor találtatott Irományok, és Oklevelek közt, a' 4-ik szám alatt eredetiképpen meg-vagyon.

II. Könyvek Jegyzéke.

	Darab	Bets árra vezéd frt kr.
1. Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen von Fessler 3-ter und 4-ter Theil	2	10.—
2. Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen von Fessler 1822. 1823. 1824. 5-ter 6-ter u. 7-ter Theil	3	
3. Handbuch der Ungarischen Poesi v. Fr. Toldy	2	4.—
4. Decameron des Boccac	4	3.—

	Bets árr vezéd	
	Darab	ftt kr.
5. Élet és Litteratura négy részben exempl. 3	3	3.—
6. Muzarion 3-ik és 4-ik Kötet	2	2.—
7. Romane von Goethe 3-ter Theil	1	—20
8. Aus meinem Leben Dichtung und Wahrheit von Goethe 1. 2. 3. 4. u. 6-ter Th.	5	130
9. Ramaus Neffe v. Goethe	1	—30
10. Ovids Verwandlungen	3	3.—
11. The Plays And Poems of Villiam Schakespeare	1	5.—
12. William Shakespears sämtliche dramatische Werke	1	—30
13. Schauspiele v. Don Pedro Chalderon	1	—30
14. Vadászat Tudomány első kötet	1	1.—
15. Erdélyi Musæum 2. 3. 6. 7. 8. 9. és 10-ik Füzet	7	2.—
16. Magyar Századok Virágh Benedektől 13-ik Század	1	2.—
17. Elaborator Grammatica Hungarica a Nic. Rhevai	2	3.—
18. Aesztetikai Levelek Vörösmarti Mihály Epikus Munkái- ról — Toldy Ferentz	1	1.—
19. Blumenlese aus Ungarischen Dichtern v. Toldy	1	1.—
20. Bildliche Vorstellungen aus dem alten Testament	1	1.—
21. Verseghi Ferentz Maradványai és Élete	1	1.—
22. Stibor vajda Kisfaludy exempl.	2	1.—
23. Satyrák Horatziusból	1	1.—
24. Öt szomorú Játék egy hazafitól exempl.	2	1.—
25. Wladislaus und sein blütiger Untergang bei Várna	1	—30
26. Propositiones ex universo Jure Hungarico per Ladislaum Festetitz propugnatae	1	—07
27. Die Ungarischen Dichter nach der Zeitfolge ihres Er- scheinsens und der Hauptperiode ihres Wirkens exempl.	2	1.—
28. Chrestomathia Græca Mathæi Gesneri	1	1.—
29. Physikalische Erdbeschreibung v. Lud. Mitterbacher	1	1.—
30. Meine Bekenntnisse über die Weiber	1	—30
31. Geschichte der Ungarischen Königinnen von Entstehung des Königs Reichs bis auf unsere Zeiten	1	—30
32. Winklman und sein Jahrhundert v. Goethe	1	1.—
33. A Bujdosók Vörösmarty Mihály	1	—30
34. Morgenländisches Kleeblatt v. Jos. Hammer	1	—30
35. De origine conditione et Indole Rusticorum in Hria	1	1.—
36. Degini Ceske Geschichte Böhmens	1	—30
37. Der Christliche Weltweise v. Joseph Loncin	1	—30
38. Mausolæum Habsburgico Austriacorum Principum	1	1.—
39. Oltalom a Kotsizási Veszedelemben	1	—20
40. Hitel Gróf Széchényi Istvántól exempl.	13	20.—
41. Samuel Hochenmann der Verdünner v. Frid. Simon	1	130
42. Éptán Budai Pál	1	1.—
43. Gyöngyösi Istvánnak költeményes maradványi 2-ik darab	1	—30
44. Zalán futása Vörösmarty Mih. exempl.	2	3.—
45. Közönséges Kór Tudomány Bugát Páltul	1	1.—
46. Salamon Király Vörösmarty Mih. exempl.	2	130
47. Zombori vagy a' titok Sommer Jos.	1	—20
48. Bánkbán Dráma Katona Jos.	1	—20
49. Aspázia Kovasotzy	1	—20
50. Szapho Szomorú Játék	1	—20
51. Szent Joobi Szabó László Költeményes Munkái	1	—20
52. Imre vagy a' Királyi tekintet hatalma. Pap Gáb.	1	—20
53. Aesztetikai Levelek Vörösmarty Mih. Epicus Munkáiról	1	—20

	Darab	Bets árva vezd frt kr.
54. Heródes és Marianne Szomorú játék.....	1	—20
55. A' Haramják Dráma exempl.	3	1.—
56. Atala vagy két Indus szerelme	1	—20
57. A párt ütők Vigjáték Kissfaludy	1	—20
58. Hasznos Házi Jegyzetek Fáy András	1	1.—
59. Az Ős Anya Horváth Dániel	1	—20
60. Theocritus Maradványi Guzmits Izidor	1	—30
61. Máré vára Eredeti Román Nárai Antal	1	—30
62. Külföldi Játékszin. Bajza	1	—
63. A régi hires Ménések egyike megszűnésének okairól Vesselényi	1	—30
64. Publius Ovidius Nasonak enyelgése exempl.	2	1.—
65. A' Magyarság virági. Baróthi Szabó Dávid	1	—30
66. Szőszvár egy Rege. — Iváncsi Pap Gábor.....	1	—20
67. Odák Horáitz Mértékei — Nagy Ferentz.....	1	—20
68. A Budai Basa Aranka György.....	1	—20
69. Felső Magyar Országi Minerva 1825.....	1	—30
70. Ezer egy éjtszaka 2-ik rész	1	—30
71. Ludas Matyi	1	—20
72. Berzsenyi Dániel Versei	1	2.—
73. Magyar Ország Gyökeres régi Nemzetségerül	1	—30
74. A Magyarokrul mint Agarenusokról	1	—20
75. A tapasztalások teszük virágzóvá az embert.....	1	—20
76. Szegedi Múzak Százados Ünnepe	1	—10
77. Tudományos Gyűjtemény de anno 1820 1 kötet, de anno 1822. 3., 1828. 7., 1829. 10., 1830. 5.	26	5.—
78. Creditswesen v. Grafen Szécsenyi ex.	2	3.—
79. Serbische Hochzeitslieder exempl.	2	—40
80. Poetische Erstlinge v. Saphir exempl.	4	1.—
81. Allgemeine Geschichte der berühmtesten König Reiche und Freystädten in und ausserhalb Europa	3	3.—
82. Der Anekdoten Schatz	6	130
83. Taschenbuch zur beförderung der Vaterlandsliebe von Saltzman	1	—30
84. Biographische Denkmahle von Varnhagen v. Ense.....	2	—40
85. Blumenacorde v. Austerlitz exempl.	2	—20
86. Gabriele ein Roman 1-ter und 3-ter Theil.	2	—40
87. Magyarische Gedichte von Grafen Majlath	1	—40
88. Boutterwerks Aesthetik	1	—30
89. Juveler Schnürer Abul Mario v. Hammer	1	—30
90. Merkwürdige Erzählungen aus der Geschichte der Ma- gyaren	1	—40
91. Saul eine Tragödie von Huber.....	1	—15
92. Ungarische Miscellen	2	—30
93. Theater von Kotzebue 15-ter Th.	1	—15
94. Anfangs Gründe zur Nummismatik	1	—20
95. Aristophanes v. Voss 2-ter Th.....	1	—20
96. Leben und Meinungen Erasmus Schleichers 3-ter Th.	1	—15
97. Moralische Erzählungen 3-ter u. 5-ter Th.....	2	—20
98. Verbesserte und erleichterte Griechische Gramatik	1	—15
99. Christian Evalds Werke 1-ter Th.	1	—15
100. Lichtenbergs vermischte Schriften 1-ter Th.....	1	—15
101. Egyptische Griechische und Römische Alterthümer v. Offenberger	1	—15

	Bets árra vezéd frt kr.
12. Egy környéket ábrázoló állatokkal. Orig. Braun Christian M.-től	100.—
13. Egy környéket ábrázoló Grundemantól Orig.	80.—
14. Halakat ábrázoló Vannostól Orig.	80.—
15. Farao álma József által magyarázva Tipolo Originalissa	150.—
16. Környéket ábrázoló Schinagl Originalissa	100.—
17. és 18. Két Teheneket ábrázoló képek Fischpachtól Orig.	140.—
19. Arató Asszony képe Ifj. Lankitul Orig.	600.—
20. Egy párnán fekvő Asszonyi kép kezibe piksist tart Ifj. Lankitul Orig.	
21. Egy álló asszonyi kép ugyan attól Orig. Ezen 3 képről Bártfai Úr által prætendáltatik, hogy Gróf Károlyi Galleriájából valók légyenek.	
22. Négy kép környéket ábrázoló Rebelltől Orig.	600.—
23. Éjjelt ábrázoló kép Dinivie Originalissa	200.—
24. Egy hajó égést ábrázoló kép Kisfaludytól	—.
25. Landschaft Schinagltól Orig.	100.—
26. Játékosokat ábrázoló kép Niederlandi Oskolából	100.—
27. Tengeri szélvész ábrázoló Kissfaludytól Orig.	—.
28. Alpesi tájéket mutató kép Fischbachtól Orig.	150.—
29. Egy agarat ábrázoló Original. Vernettől	40.—
30. Éjjelt ábrázoló Landschaft Vandernertül Orig.	80.—
31, 32. Kis Kép parasztokat ábrázoló Adriano Staudetól Orig.	60.—
33. Egy öreg embert ábrázoló kis kép Dietrichtől	25.—
34. Virágokat ábrázoló Vegmayertől Orig.	500.—
35. Halott Fő Correggiótól Orig.	20.—
36. Napoleon képe Heinbuchertől Orig.	70.—
37. Szélvész ábrázoló kis kép Vatkítól Orig.	40.—
38. Sz. Péter képe Hannibal Caratstól Orig.	200.—
39. Landschaft marhákkal Heinbuchertől Orig.	60.—
40. Szent Ferentz képe Tintoretto Orig.	80.—
41. Egy tyúk familiát ábrázoló nagy kép Hondegottul	500.—
42. Architectura Platzertől Orig. Figertül stafirozva	350.—
43. Napkeletit mutató Heinrichtől Orig.	450.—
44. Kazinczy képe Heinrtchtől Orig.	150.—
45. Medve vadászatot ábrázoló nagy kép Depolaectól Orig.	250.—
46, 47. Társaságot ábrázoló két kép Vanderheidetül Or.	200.—
48, 49. Barmokat ábrázoló két nagy kép Bergheimi Oskolából	260.—
50. Szt. Ferentz képe egy politirozott kis Scatulba Miristől Orig.	200.—
51. 9 darab különbféle elkezdett de be nem fejezett képek Kissfaludytól	—.
52. 11 darab Vászony alá való Rámák	—30
53. Egy kissébb aranyozott Ráma	2.—
54. 29 darab kis fekete képek Rámába	30.—
Összvesen	7722.30

Költt Pesten Martius 5-kén 1831.

Zlinszky János
fő szolga Biró.

Bellágh Antal
ord. Esküdt.

Hogy ezen Ingó javakat mint a' Kisfaludy Károly Úr maszszájának, a' Tettes N. Vármegye által kinevezett Gondviselője, Tettes

Zlinszky Fő Szbiró Úr és Segéd Társa Resignatiójokból, által vettem légyen, elesmérem.

Pest Mart. 5-ikén 1831.

Fáy András.

Hasonlítsuk egybe most az inventáriummal az árverés jegyzékét! Néhai Tettes Kisfaludy Károly Urnak szállásán halála után talált, össze irtt 's kotyavetyén eladatott Házi 's egyéb szereinek Jegyzéke.

Szerek neme	Vevő Neve	Elárulat Vezéd frt kr.
Egy zöld kaput	Unger Adolf	5.06
dto dto Kazimir nyári kaput	Trestl Joann.	2.09
« fekete frakk	dto dto	7.03
« Otska kazimir nadrág	Schakker	1.09
« Fekete Pantallón	Kazintzy	7.—
« Alsó flanér nadrág és 1 flanér Lajbli, 1 fekete Lajbli	Dreszler	1.30
« kék posztó köpönyeg prémes kraglival	Kazintzy	32.—
« fekete kalap	Schakk.	3.03
« fehér kalap és egy posztó sapka	Dreszler	1.03
Négy Ingek	Kazintzy	7.—
dto dto	Belagh Esküdt	6.30
Három dto	dto dto	6.15
Egy dézsa és egy szemét lapát	Grimné asszony	—50
« Puttony	Erklein	—32
Két pár ótska tsizmák	Dreszl.	—36
dto dto	Schakk.	—51
Egy tsizma és egy botos	Schoppenger	1.03
Egy reszelő, 1 három lábú vas és 1 bádóg köpő eszköz	Schakk.	—16
Egy réz melegítő	dto	3.—
Négy lábravaló	Belagh	6.18
Három dto	Hungerleider	4.03
Két lepedők	Kazintzy	5.—
Három új lepedők	dto	9.—
Egy szarvasbőr terítő	Schoszberger	20.03
Három vánkoso	Milurán	4.30
Két vánkoso	Schloszberg.	6.—
Egy stikkelt dohány zatskó	Helmetzy	2.—
« dto dto kisebb	Kovats	4.—
« dto dto nagyobb	Glück	5.03
Két nyári nadrágok	Erklein	5.05
Hét törölköző kendők	Kazintzy	3.—
Két nyári nadrágok	Belagh	5.10
Hat asztalkendők	Szabó	4.30
dto dto	dto	4.30
Tizenkét asztalkendők	Erklein	10.30
Négy asztali abrosz	dto	6.04
Egy kép 26-ik szám alatt Spiller Gesellschaft	Schwentner	53.03
« dto 3-ik « Alter Kopf	Bártfay J.	44.01
Két kép 31. és 32. szám alatt Baum Stücke	Benke J. Úr	20.03
Egy dto 27. szám alatt See Sturm v. Kisfaludy	Földvály Miklós	100.—
« dto 4. « Landschaft v. dto	Vermes Úr	56.30
« dto 35. « Todes Kopf	T. Fáy T. Biró	16.03

Szerek neme	Vevő Neve	Eladott vezér frt kr.
Egy dto 36. szám alatt Napoleon	Grimné	27.02
• dto 20. • • Egy fehér személy	Földvály Miklós	100.01
• dto 33. • • Alter Mann	Rosty	8.40
• dto 12. • • Landschaft v. Braun	Benke Úr	28.30
2 Bőr Pugillárisok	Aly Úr	1.50
1 dto dto	T. Fáy Úr	1.20
Két nyakra és két zsebbe való rongyos kendők	Belágh	—,25
Két Lájbi	dto	2.15
• dto	dto	3.18
1 dto	Schak.	1.31
Egy csegetyű és egy gyertyatartó	Belágh	—,41
• éjjeli lámpás	Fáy András	—,20
Hat fehér keszkenők	Grimné	4.08
Egy mosdó edény	Belágh	—,35
Tizenegy Steingut Tányérok	Fáy András	6.—
Egy Tátza	Schak.	1.—
Két ittzés és két egy meszelyes butellák	dto	1.30
Öt pipák szárástól	Belágh	1.15
Három darab fehér kendők	Kovátsy	4.25
Két Butelliák, 4 poharak, 3 zsámoly, egy só- tartó üveg	Fáy András	1.45
Egy ágyterítő	Barn	5.03
Két vánkoshaj	Kovátsy	2.03
Három kék zsebbe való rongyos (kendők)	Belágh	—,40
Egy zöld selyem paplan	Mand. Deuts.	2.04
• dto dto jobb	Liptsei	6.30
• zöld selyem Dunyha	Hatsik	10.—
• Madratz 1 Lepedővel	Schak.	7.15
Kis selyem pugyilláris egy kis zsatskóval	Eliás	—,55
• gyöngyből kötött pénzes zsatskótska	dto	2.36
dto dto	Helmetzi	3.—
Selyem Pokrótz	Erklin	3.31
Rossz Paraple	Meltzer István	3.15
Kis olvasni való asztal	dto	2.—
Egy rámatlan kép ki nem festve Kisfaluditól	Eckstein	26.—
dto dto dto	Mérey J. Biró	3.03
Két dto dto dto	dto	9.—
Egy dto dto dto	dto	5.10
Két politurozott varró asztal	Schedl Úr	5.20
Kép 24. szám alatt Kisfaluditól	Vermes Fisc.	41.—
dto 14. dto dto Fisch Stücke dto	Porkoláb	50.—
dto 15. dto dto Traum Pharaonis	Tahy Úr	31.—
dto 16. dto dto Landschaft von Schinagl	Mérey T. B. Úr	55.10
dto 9. dto dto Öreg Phylosophus	Földvály Miklós	42.—
dto 10. dto dto Megváltó	Tahy Károly	46.—
dto 46. és 47. szám alatt Conversat. Stücke	Mérey T. B. Úr	80.06
dto 37. szám alatt See Sturm	Pistori Úr	17.01
dto 39. dto dto Landschaft	Porkoláb	40.—
dto 8. dto dto Oroszlán pár	Batta F. B.	19.05
dto 25. dto dto Landschaft von Schinagl	Mérey T. B.	10.03
dto 19. dto dto 1 Aratóné	Földvály Miklós	102.—
dto 21. dto dto 1 Fehér személy	dto dto	102.—
2 kép készületlen Kisfaludytól	dto dto	17.01
Két dto dto	Bene Dr.	12.30

Szerek neve	Vevő Neve	Eladott vezéd frt kr.
Krighs pláni	Klebig	11.12
Alte Kupfer Stück könyvben	Jacob	3.30
15 Ló darabok Nr. 2a)	Almásy	10.31
15 dto Nr. 2b)	Szögyény	11.10
57 Cseh királyok viselt dolgai Nr. 3	Kovátsy	24.30
9 darab Vieh Stüke Nr. 1	Erkein	8.09
45 dto dto Nr. 9a)	Klebig	11.33
57 dto Landstücke Nr. 9b)	Sigray	9.20
42 dto Miscell. Kupferstück Nr. 9c)	Klebig	11.24
32 dto dto dto Nr. 8a)	Belágh	10.—
34 dto dto dto Nr. 8b)	Fáy András	10.03
42 dto dto dto Nr. 8c)	dto	10.—
21 dto dto dto Nr. 7	Korby	5.21
3 Horgosi Kupferstück könyveivel	Földváry Miklós	10.30
8 darab Kupferst. képek Nr. 4d)	Pistori	11.06
5 dto dto dto Nr. 4c)	dto	12.01
134 darab Miscell. Nr. 11	dto	7.01
34 darab Handzeichnung	Löffler	5.10
1 Bot.	Stettner	1.06
26 darab kézi Rajzolat	Földváry Miklós	3.01
21 dto dto dto	dto	4.50
16 dto dto dto	Fáy András	3.06
14 dto dto dto	Bene	5.—
Nr. 4b) 6 darab	Eötves	13.09
5 darab nagy képek Nr. 4a)	Fáy András	18.—
6 darab fonott szék	Stettner Fisc.	72.01
29 darab kis képek Aurorából	Földváry Miklós	45.31
1 kanapé	Pisztory	101.02
1 alvó karszék	dto	51.13
1 Író almárium	Zsigray	60.10
1 repetier Arany óra Lántzal együtt	Ziegler Jós.	211.16
Szent Ferentz képe Nr. 40	Löffler	50.—
1 kis kemény fa, törött asztal	Lossteiner	1.06
Szent Péter képe Nr. 38	Stettner Cons.	68.20
1 kis politérozott fiókos asztal	Ziegler Úr	6.09
1 kartonbú nagy karszék	Földváry Cons.	30.01
1 kis politérozott fiókos asztal	Zsigray	6.10
1 gömbölyű lágy fa asztal	Löffler	5.01
1 politérozott stélázs	Lövi	15.04
1 Kalamaris Steingutból	Fáy	2.—
1 Olaj kép Nr. 30. Ein Nachtstück	Balogh Úr	14.—

Könyv Címeik	Kötet	Vevő Neve	Eladott Vezéd frt kr.
Lessing Grammatica 2 könyv	2	Fáy Andr.	—48
Positiones ex univ. Jure Hung.	1	Helmetzy	—31
Öt szomorú Játék	1	Heinrich Fer.	—54
Tik Dramat. Bletter	1	Fáy	—30
Bekentnissze	1	Helmetzi	—32
Polgtlet Levelei Rómától	4	Fő Sz. Biró Zlinszky	2.—
Szabad Statusok Historia német nyelven	3	Fáy	2.02
Bersényi Versei	1	Helmetzy	2.16
Morgenlendis Lebenlat	1	Fáy	1.—
Maylat Ungarisch Gedichte	1	Borzki	1.06

Könyv Címe	Kötet	Vevő Neve	Eladott vezéd frt. kr.
Sniere	1	Fáy	—37
Museum Auszländische Meiszterstück Werk	1	Zlinszky	2.30
Hebe	1	Sárkövy	3.15
1 Nagy Protocollum	1	Helmetzy	1.01
1 kis üres dto	1	dto	—41
Museum Auszländische Meiszter Werk	2	Zlinszky	1.20
Walter Scott Taschen Bibliothek	2	Botzkó	—25
Magyar Ország gyökere Nemességi könyv	1	dto	1.—
Ludas Matyi	1	Fáy	—41
Haramiák Schillertől fordított	1	Sallay	—56
dto dto dto	1	dto	—56
dto dto dto	1	dto	—56
Aspazia	1	Fáy	—33
1829-iki Tudományos Gyűjtemény	10	Kallós	2.05
1830-iki dto dto	5	Muzsik	—42
1828-iki dto dto	7	Eliás	1.33
Egy darab dto dto	1	Botzkó	—12
Verseghi maradványai	1	Stettner	2.30
Epigramma	1	Totes	—42
Óltalom a kotsizásba	1	Fáy	—25
Zalán futása	1	Sárkövy	4.25
Erzählung	1	Fáy	1.10
Marmont Erzählung	2	Eliás	—37
Gyöngyösi versei	1	Kallós	1.—
Bugát Eptánya	1	Sárkövy	—36
Kor Tudomány	1	Fáy	—23
Külföldi Játékszin	1	Sallai	1.12
Satyrák Horatiustól	1	Botzkó	1.12
Esteticai Levelek	1	Kallós	1.—
Peocrin és Szenvár Walter Scott	2	Dorgo	—23
Esteticai Levelek	1	Fáy	1.01
Szent hajdan Gyöngyei	1	Sorskövy	2.03
Négy Manuscriptum Kisfaluditól	4	dto	—46
Guzmits Theológiája	1	Fáy	—21
Ovidius	1	Botzkó	—31
dto	1	Sallai	—31
Esthetica	1	Kallós	1.05
Római régiségek	1	Fáy	—19
Poetische Erstlinge	1	dto	—16
dto dto	1	Hirsch	—16
dto dto	1	Rosty	—16
dto dto	1	dto	—16
Nemzeti Lovag	1	Mondpack	3.—
Vincklmann	1	dto	—40
Ungvár némethi Versei	1	Sallai	—13
dto dto	1	Botzkó	—13
dto dto	1	Sorskövy	—13
Szabó László Versei	1	Botzkó	1.—
Anekdoten Schatz	4	Mondpack Com.	1.10
Jean Paul	3	dto	2.—
Atalla és az 2 Indus szerelme	3	Koppe	—40
Hitel németül	1	dto	2.36
Nyomatott üres papiros	—	Helmetzy	—40
Bujdosók Veresmartitól	1	Sallay	2.12

Eladatott
vezet
frt. kr.

Könyv Czimek	Kötet	Vevő Neve	
Salamon	1	Elias	—,53
dto	1	Kallos	—,53
Kleist	1	Muzsik	—,32
Hazafi Szomoru Játék	1	dto	—,33
Pártütők	1	Elias	—,40
Gabrielle	2	Sallai	—,22
Schau v. Gruber	1	dto	—,23
Ungarische Miscellen	2	Fáy	—,33
Erdbeschreibung	1	Botzko	—,21
Geschichte der Ungarisch Königin.	1	Eliás	—,18
Kotzebue	1	Hirsch	—,41
Ecker Nummismaticája	1	Fáy	—,25
Zombory Zajko	2	Németh	—,44
Blumen Lese	1	Koppe	1,01
Brezomachia Græca	1	Fáy	—,16
Hitel	1	Sallai	2,41
dto	1	Pető	2,41
dto	1	Botzko	2,41
dto	1	Németh	2,41
dto	1	Urick	2,41
dto	1	dto	2,41
dto	1	Koppel	2,41
1 Kalendarium	1	Belágh	—,25
Házi Jegyzetek	1	Botzko	—,54
Handbuch	1	dto	1,05
dto	1	Kallos	1,05
Geographische Denkmahl	2	Lamm	—,31
Serbische Lieder	1	dto	—,13
dto dto	1	Fáy	—,13
Weltweise	1	Belágh	—,20
Ulaszló	1	Fáy	—,15
Blumen accorde	2	Pethő	—,08
Ezer egy éjtzaka	1	dto	—,16
A magyarokról és 1 Blumen Accorde	2	Botzko	—,36
Maré Vára és Heródes	2	László	—,40
De Origine Hungarorum	1	Botzko	1,03
Teocritus	1	Koppel	—,30
Budai Basa	1	Palotsa	—,20
Taschen Bibliothek	4	Török	1,40
Ös-Anyá	1	Eliás	—,30
1 Kalendarium és Tiek Novella	2	Palotsa	—,25
Taschenbuch	1	Kallos	—,10
Görög Grammatica és Szeged M. Ország	2	dto	—,07
Erasmus Schleicher	1	Paltsovits	—,18
Reisebeschreibung	1	dto	1,—
Geschichte Böhmens	1	Kovátsy	—,06
Minerva	1	Botzko	—,44
Tapasztalás	1	Paltsovits	—,45
Fesler kiadása	6	Lipsei	11,30
Élet és Litteratura	3	Sallai	2,15
Goethe Dichtung und Wahrheit	4	Löffler	3,—
dto	3	dto	1,20
Handbuch der Poesie v. Toldy	2	Stettner	2,40
Don Pedron 1 darab	1	Fáy	7,30

Könyv Czimek	Kötet	Vevő Neve	Eladott vezéd frt kr.
Ovids Verwandlung	3	Zlinszky	8.—
Hitel	1	Stettner	2.41
Révai Magyar Grammatica	2	Bártfay	3.—
Vadász Tudomány	1	Tahy	1.34
Helvetziai Levelek	1	Fáy András	1.30
Petrovits Hist. Tabellája	1	Vermeszy	4.01
Stibor Vajda és Hely. Mat.	1	Halász	—52
Stibor Vajda	1	Fáy András	—50
Bildnisse Vorstellung	1	dto	4.—
Hitel gr. Szétsényitől	1	Nyári	2.41
Elet és Literatura	1	Lipsei	—31
dto	1	Bajza	—31
Hitel	1	Kovátsy	2.41
Erdélyi Museum	7	Bajza	2.24
Magyarország Virágja	1	Muzsik	—37
Hitel	1	Pistori	2.41
Miniaturgemälde és Török Levelek	—	Rácz István	1.—
Öszvesenn			3304.16

Melyeképpen Általunk végre hajtott Kótyavetyéről kiadtuk ezen bizonyító Levelünket. Költt Pesten Martius 30-án 1831.

Zlinszky János
főszolga Biró.

Bellágh Antal
ord. Esküdt.

A fentiekből láthatjuk, hogy sok mindene volt Kisfaludy Károlynak. Semmiképpen sem mondhatják azt róla, hogy ingó javaknak szűkében volt. Agglegény-lakása igazán fényes berendezésű, tágas és kényelmes volt, mert butorai legalább három szobát töltöttek be, festményei pedig kettőben szűken férhettek el.

Mint fentebb láttuk, Kisfaludy Sándor és János a vármegyéhez intézett kérésükben kijelentették, hogy beleegyeznek öcscsük vagyonának zár alá való vételében, a mit több hitelező a vármegyétől kért. E hitelezők Löffler János fogorvos, Löwinger Ferencz és Günther Ferencz kereskedők voltak.

A vármegye először még sem az ő kérésüket, hanem Makkoshettyei Stettner Máté királyi kamarabeli tanácsosét teljesíti. Stettner az 1831. évi márczius 21-iki közgyűlésben kérte a vármegyét, hogy mivel tőle Kisfaludy Károly már 1818 januáriusában, 1818 szeptemberében és 1823 szeptemberében, összesen 1020 frtot vett kölcsön, s mivel az árverés bevétele az adósságok kiegyenlítésére fordíttatik, utasítsa a vármegye a massa gondnokát, hogy a tartozott összeget kamatostúl fizesse ki neki.*

A vármegye teljesíti kérését és Fáy kifizeti az 1020 frt tőkét

* 1831. évi márcz. 21. közgyűlés 1015. száma.

az 503 frt 53 kr. kamattal annyival is inkább, mert Stettner olynemű reverzalist ajánlott fel s állított is ki, hogy a pénzt csődper esetén kamatostúl visszafizeti, ha a bíróságnál keresetétől elesnék.

Hasonlóképen nyer kielégítést Kisfaludy Károlynak egy másik hitelezője, Csek József alezredes,¹ a ki még kapitánykorában kölcsönzött a vele szolgáló Kisfaludynak 1811 márcz. 17-én 1000 pengő forintot.

A megye Fáy gondnoknak meghallgatása és ajánlata után a követelt összegnek (1820-ban az összeg 1057 váltó frtra és 40 kr-ra olvadt²) és az 1831-től számított kamatoknak, összesen 1084 frt 45 kr-nak kifizetését elrendelte³ s ez még április 28-án meg is történt.

Löffler János fogorvos pedig, a ki az elsők között már az 1831. évi február 4-iki gyűlésen folyamodott 900 frt követelésének kielégítéseért, e kérését pedig ez év április 9-iki közgyűlésén megismételte,⁴ Fáy gondnok ajánlatának meghallgatása után csak ez év végén,⁵ illetve 1832 júliusában nyer kielégítést hasonló kikötéssel mint Stettner és Csek.

Löwinger Ferencz és Günther Ferencz kereskedők kérését ellenben a vármegye nem hallgatta meg, illetve nem teljesítette s követelésükkel őket a törvényes útra utasította.

Nagyon jellemző Günther Ferencz kereskedő követelése.

Kisfaludy Károly 1829 április 9-iki kötelezvénye szerint két olajfestményt — a) «architectura Platzertől originalis, Fügentől stafi-rozva,⁶ b) Rebell tájképe⁷ — vett nála 1300 frtért, majd valamivel később ismét 12-öt és egy aranyos képrámát 2281 frton s így Günther összes követelése a massán 3581 frt volt. A két kötelezvény között azonban különbség volt, az 1300 frtos ugyanis már be volt táblázva Kisfaludy vagyonára s így törvényes kielégítésre számot tarthatott, a másik nem volt betáblázva s így a kötelezvényt meg lehetett támadni. Az első kötelezvényen felsorolt két kép tényleg a tömeg-

¹ 1831 ápr. 8. gyűlés 1349. száma.

² Kisfaludy 1811—1820. nem fizetett semmit kamat fejében. 1820-ban Csek «barátságának megbizonyítására» a tőkét, 1000 pengő frtot (= 2500 váltó forint) leszállította 1000 frtra váltóban; 1002 frt 40 kr. volt a kamat, erre 1820-tól—1830-ig Kisfaludy csak 945 frtot fizetett, maradt tehát összes követelés halálakor 1057 frt 40 kr.

³ 1831. évi ápr. 25. 2018. száma.

⁴ 1349. szám (1831 ápr. 9. gyűlés).

⁵ Decz. 29-iki gyűlés 5550. száma.

⁶ Az inventáriumban e kép a 42. szám alatt található.

⁷ Az inventáriumban a 22. számú kép.

ben maradt. A két kép elseje 600 forint, másodika 350 frt, összesen 950 forint becsárral volt az árverési jegyzőkönyvben felvéve, de az első árverésen nem keltek el, a másodikon pedig a 600 frtra becsült festményért 216 frt, a 350 frtosért 111 frt volt a bevétel, tehát összesen 327 frt. Még ha feltételezzük is, hogy e festmények még egyszer annyit értek, mint a mennyiért az árverésen elkeltek, az 1300 frtos vételár kétségkívül oly nagy volt, hogy az összegnek a felét sem érték meg a festmények. Mivel azonban — mint fent említettem — a két képért járó összeg be volt táblázva Kisfaludy vagyonára, e két képet meg kellett tartania Fáynak a tömegben. Valószínű azonban, hogy figyelmeztette Günther Ferencz kereskedőt, mikép a festményeket túlságos magas áron számította fel Kisfaludy-nak és egyúttal kilátásba helyezte neki, hogy a vármegye a második követelését semmiképen sem fogadja el, sőt per esetén is nagyon kétséges, vajjon megítéli-e. Viszont Günther kereskedő látván, mily nagy a követelés a hátramaradt vagyonon, inkább arra határozta el magát, hogy visszakéri a tömegből a második kötelezvényen felsorolt¹ s hitelbe adott festményeket. Már a május 4-iki közgyűlésen kéri a vármegyét,² adja ki neki az eredeti kötelezvény ellenében a tizenkét festményt, a melyért az első árverésen a vételár felét sem akarták megadni, továbbá, elégítse ki az 1300 frtos betáblázott követelését.

A vármegye Fáy meghallgatása után azzal az indokolással, hogy mivel a képekért harmadárt sem ígértek az árverésen, a második kötelezvényen felsorolt tizenkét kép kiadatását elrendeli, «hogy az eladásból eredő kár elháríttassék», az 1300 frtos követelésével pedig Günthert, mint fentebb láttuk, az első árverésen eladott képrámáért támasztott 36 forintos követelésével együtt a törvényes útra utasította³ s e pénzt Günther tényleg csak a csődpör befejezése után kapta meg.

Pest vármegye Fáy Andrásnak gondnokká való kinevezésekor meghagyta, hogy a költőnek néhány idegenek kezén levő elmeműveit követelje vissza és csatolja a tömeghez. Ez elmeművek alatt azokat kell értenünk, melyeket Kisfaludy Sándor öcsese hagyatékából Bajzának adott át, hogy Kisfaludy Károlynak kiadandó összes munkáiban a mű teljessége céljából felhasználja.⁴

¹ Az inventáriumban e képek a 2, 5, 6, 7, 11, 17, 18, 23, 28, 29, 34, 45. számok alatt — összesen 1985 frt becsárral föltüntetve — találhatók.

² 2064. szám.

³ 1831 június 20. gyűlés 2608. száma.

⁴ Kisfaludy Sándor 1830 decz. 1. kelt levele szerint az iratokat

Fáy az iratok visszaadására utasításához híven felszólította Bajzát és társait. Erre ők, névszerint Forgó György, Waltherr László, Szalay Imre, Bajza József, Helmeczy Mihály, Schedel Ferencz, Stettner György, Vörösmarty Mihály és Bártfay László egy nyilatkozatban kijelentették Fáy előtt,¹ hogy nem nyereségvágy vezérelte őket, mikor Kisfaludy kiadatlan műveit átvették, hanem mert mint barátai frói elveit legjobban ismerik és így emlékéit legméltóbban tisztelik meg, és mert a haza «elhúnyt dicső férfiát» *oly emlékekkel* akarták meg tisztelni, mely nemzetének és érdemeinek megfelel. A megye felszólító végzését tiszteletben tartva kijelentik, hogy mivel a kiadás már közhirrre van téve, s így a kiadástól elállani bajos, s ha elállanak, a munka vagy soha sem vagy nem úgy jelenik meg, a hogy Kisfaludy szeretné és végre a felállítandó emlékből nem lesz semmi, készek a bejövő és az emlék-állítás költségeiből fennmaradó tiszta jövedelemből a tömeg gyarapítására 300 frtot fizetni.

Fáy nyilatkozatuk csatolásával melegen ajánlja Bajza és társai ajánlatának elfogadását,² mivel «a boldogult szerzőnek neve és érdemei, valamint egyrésről az Emlék' tiszteletét megérdemlik.... más részről olly tekintettel tartozik a' Magyar Közönség, jeles Írója iránt, hogy holta után is, nevét a szenyttől megóvni igyekezzék, melly hozzá bizonyára férni fogna, ha munkáit járattan kezek adnák ki, olyanok, kik a boldogultnak lelkét és tollát nem ismerték».

A vármegye azonban az ajánlás elfogadása előtt meg akarta tudni, hogyan jutottak az ajánlók az említett művekhez, mert ha Kisfaludy Károly tudtával jutottak azokhoz, akkor véleményük szerint a tömegnek nincs azokhoz köze és ez esetben az ajánlást az ajánlók részéről «néhai Kisfaludy Károly úr a hazába közönségesen ösmert nevének tisztos emlékezetben való tartása és minden szenyttől leendő megóvása tekintetéből a massa gyarapítására szolgáló szíves adományként» lehet tekinteni. Ha azonban nem a költőtől kapták az iratokat, az a véleményük, hogy a hitelezők meghallgatása nélkül nem tehetnek semmit. Azért a tény megtudására kiküldik Zlinszky fő-

eleinte maga akarta kiadni, hogy öcsese adósságait kevesbitse. Később, 1831 febr. 27-én átadta Schedlnek és Bajzának — ezek kérésére — oly feltétellel, hogy az aránylag rájuk eső hasznót a hitelezők kielégítésére fordítsák.

¹ 1831 márczius 14-én. Ők az Összes munkák kiadásával, az Emlékekkel, melyet Ferenczy készített, és a fennmaradt néhány ezer forinttal megalapították a Kisfaludy-Társaságot.

² 1831 márcz. 30. gyűlés 1074. száma.

szolgabíró, hogy hallgassa ki e felől az ajánlókát és kérje be erre vonatkozó nyilatkozatukat.

Zlinszky főszolgabíró ez utasításra nyilatkozatra szólítván fel Bajzát és társait, ők 1831 május 6 án kelt nyilatkozatukban elmondják, miképen jutottak a kéziratok birtokába.*

E szerint Kisfaludy Károlynak még életében az volt a kívánsága, hogy Schedel és Bajza adják ki munkáit, mert írói elveit a legjobban ismerik. A költőnek e nyilatkozata ösztönözte őket arra, hogy Kisfaludy Sándortól kéziratban levő munkáit elkérjék. Mikor pedig a tömeg a vármegye gondozásába került s Fáy őket az iratok visszaadására szólította, 300 frtot ajánlottak az esetleges hasznból. Ezzel megmutatták, hogy a költő nevét tiszteletben akarják tartani, mert a kéziratok egynek kivételével használhatatlan töredékek lévén, nem értékesek. Ez utóbbi okból is kéri a megyét, ne gördítsen akadályt az összes művek keretébe felvett elmeművek kiadása elé.

Miután Zlinszky és Fáy e nyilatkozatok adatait megerősítették, a vármegye elfogadja ajánlatukat, mely a tömegre nagyobb hasznót hajt, mint az iratok, továbbá arra utasítja Fáy, adja az ajánlóknak tudtára a vármegyének a sajtó alá való bocsátására szóló engedélyét, de utasítja arra is, hogy az ajánlott pénzt, mihelyt lehet, szedje be.

A pénzt azonban a tömeg nem kapta meg tényleg, mert a kiadók egyike, Bártfay László lefoglalta.

Bártfay László ugyanis három olajfestményű képért, a Kisfaludy-tömegtől 300 frtot követelt. A királyi fiscustól átvett jegyzéken, az inventáriumban a 19, 20 és 21-ik számú képek után e következő megjegyzés olvasható: «Ezen három képről Bártfay úr által praetendáltatik, hogy gróf Károlyi Galleriájából valók légyenek.»

Azt, hogy hogyan került e három kép Kisfaludy Károlyhoz, érdekesen beszéli el maga Bártfay László, gróf Károlyi György titkára, Fáy Andrásához 1831 márczius 12-én intézett kéréselevelében.

1830 augusztus havában a herczeg Kaunitz-tömeg gondnoka, gróf Károlyi Lajos, hat eredeti Lampi-olajfestményt küldött Bártfaynak eladás czéljából.

Még augusztus havában Kisfaludy Károly már betegen meglátogatván barátját, Bártfayt, a hat kép közül hármat kiválasztott vásárlás czéljából s kérte őt, tegye e három képet külön írószobájába.

Bártfay szeptemberben és október elején Károlyi Györggyel az országgyűlésen volt. Ez idő alatt Kisfaludy Károly, ki Szent Mihály nap előtt már váci-utczai új szállására költözködött, arra kérte

* 1831 decz. 29-iki gyűlés 5810. száma.

Bártfay feleségét, hogy a három kiválasztott képet adja ki inasának. Bártfay felesége kiadta a képeket, mert jelen volt a kiválasztásnál és mert mint a beteg Kisfaludy gyakori látogatója * tudta, mily örömmel csinosíttatja az új lakását.

Midőn Bártfay hazajött s Kisfaludyt meglátogatta, ez beteg, ágyban fekvé bocsánatot kért tőle ama merészségéért, hogy a képeket elhozatta, és megígérte, hogy 1831 elején megfizeti a képek árát. Bártfay kijelenté, hogy szívesen vár, sőt barátságának megmutatására a három hátramaradt képpel is megkínálta, mert látta, mily nagy kedve telik Kisfaludynak a képek gyűjtésében. Kisfaludy azonban a képeket nem fogadta el.

Közben Kisfaludy meghalt. November 23-án, vasárnap délután 3 óra után, mikor még alig volt hült teteme felöltöztetve, Bártfay Vermes ügyvédnek, Forgónak, Schedelnek, Bajzának és Vörösmartynak Kisfaludy szállásán, mielőtt a szekrények és szobák lepecsételése került a sor, megmutatá a három képet és elmondá, hogy e három a Kaunitz-tömegből való kép mily módon jutott Kisfaludyhoz, a melyek így a Kisfaludy-tömegbe nem vehetők fel.

Vermes ügyvéd, Kisfaludy Sándor meghatalmazottja kijelenté erre, hogy a királyi fiscus előtt való összeírásnál e körülményt szóba fogja hozni s reméli, hogy a képeket ki fogják adni Bártfaynak.

Vermes felemlíté az összeíráskor, ezt az inventárium bizonyítja, de a képeket Bártfay nem kapta vissza.

Bártfay erre 1831 februárjában Kisfaludy Sándornak személyesen is elmondta, mikép került a három kép öcséséhez, mindennek daczára sem kapta vissza a képeket. Erre Fáyhoz mint tömeggondnokhoz fordult kérésével, egyúttal barátainak: Stettner György, Vörösmarty Mihály, Schedel Ferencz, Bajza József és Józsa Károlynak, továbbá Walther Lászlónak, azonkívül Helmezy Mihálynak és végül gróf Károlyi Lajosnak bizonyítványával igazolta adatainak igaz voltát.

Fáy András kezdettől fogva tudott a dologról, de saját felelőségére nem merte a képeket kiadni, mert a hivatalos jegyzékbe fel voltak véve s így felelős volt azokért. Bártfay kérését jogosnak tartván, levelét beterjesztette a vármegyéhez és jogos kérésének teljesítését javasolta; de mivel az árverés jegyzőkönyve szerint a 600 frtra becsült képek az árverésen 304 frtért elkeltek, azt ajánlotta, hogy a vármegye

* A művelt lelkű hölgy a Kisfaludy Károly alapította írői körnek, mely Bártfay lakásán sokszor gyűlt egybe, igazi védnöke volt. Töldy egyik levelében Aspásiájuknak nevezi (1828 okt. 25.).

fiztessen ki 300 frtot gróf Károlyi Lajosnak, a Kaunitz-massa gondnokának, a fennmaradó 4 forint pedig maradjon a Kisfaludy-massáé.¹

A vármegye nem látta beigazoltnak Bártfaynak a képekhez való jogát, mert nem tudta semmivel sem azt igazolni, hogy Kisfaludy az árral tényleg adósa maradt, azért kérését nem teljesítette és további szorgalmaztatás végett a törvényes útra utasította.

Bártfay azonban nem fogadta el a vármegye tanácsát, rövidebb úton szerezte meg a 300 frtot. Egyike volt azoknak, kik — mint fentebb említettem — emlékéllítés czéljából kiadták Kisfaludy Károly összes munkáit s így módjában volt azt tenni, hogy az eladott művekből befolyt tiszta jövedelemből a Kisfaludy-massa javára ajánlott 300 frtot magának fiztessen ki. Ő azután rögtön lefizette a 300 frtot a Kaunitz-massába, a mely már követelte tőle a pénzt.

Így azután, mikor Fáy a vármegyének fenti végzéséből kifolyólag² 1833-ban a kiadóktól az ajánlott 300 frtot kérte, azt kapta feleletül, hogy ezt Bártfay a Kisfaludy-massán levő követelése fejében lefoglalta s magának kifizettette.

Fáy ezt azonnal (1833 ápr. 29-én) megjelentette a vármegyének,³ a mely ez ügyben előbb hozott határozatára való hivatkozással arra utasította Fáy, hogy a kiadóktól szedje be, mert nekik nem volt joguk, felhatalmazásuk a pénzt másnak, mint a tömeg gondnokának kezéhez lefizetni.

Fáy azonban, úgy látszik, nem szedte vagy szedhette be a pénzt, mert számadásában nem fordul elő sehol sem s nem fordul elő a csődpörben sem. Valószínű, hogy az ügy — elaludt.

Ezek után közlöm a fenti érdekes adatokat tartalmazó iratokat!

Bártfaynak és társainak levele így hangzik:

Tekintetes Táblabíró és Sequestri Curator úr!

Megszóllítatván Tekintetes Uraságod — mint a' boldogult Tekintetes Kisfaludy Károly Úr' hátra hagyott jószágának Curatora — által az iránt, hogy a' nevezett boldogultnak elme-mívei' kiadásától állanánk — el, 's azokat, mint a' boldogult' massájához tartozó vagyont, a' Tekintetes Vármegye' végzésénél fogva, adnánk a' massának vissza, arra Tekintetes Uraságodnak a' következőket van szerencsénk felelni:

Midőn mi Kisfaludy Károly' munkáji' kiadását, az ide 'l. alatt zárt nyomtatott felszólításunk által, köz-hírré tettük, nem nyereség

¹ 1832 szept. 5. közgyűlés 4456. száma.

² 1831 decz. 29-ki gyűlés 5810. száma.

³ 1833 máj. 2. közgyűlés 2140. száma.

vagy haszon-kereset volt az ok, mely bennünket ösztönözött, hanem azon két szent cél:

1. Hogy a' boldogultnak munkái olyanok által adassanak ki, kik vele barátságban élván írói principiumait ismerik, 's azon lélekben képesek kiadni munkáit, melyben, ha élne, kiadásokat maga is ohajthatta volna.

2. Hogy hazánknak ezen elhunyt dicső férfiát, oly emlékekkel tisztelhezzük meg, mely nemzetének, nemzetségének és érdemeinek megfelelően 's dízére szolgáljon.

Bátorkodunk magára a' Tekintetes Curator Urra hivatkozni, ki az írói pályát maga is ismeri, ha lehetett e hazánkban, hol ritka írónak munkája érhet két kiadást, a' Kisfaludy' munkájának kiadásából, nagy hasznót reménylenünk. Az ezen kiadásban megjelenendő munkák, kivévén öt vagy hat ívet, az Aurorák által, melyek egészen máig sem keltek el, az egész közönség előtt ismételtesek, 's általa bíratnak.

Innen a' Kisfaludynak állítandó emléket, koránt sem remélhetünk a' nyereségből állíthatni fel, sőt inkább azt, szent célunk mellett, úgy kellett tekintenünk, mint a' nemzeti lelkesedésbe, 's a' boldogult' iránt tapasztalt köz tiszteletbe gyökerezett egyetlen egy eszközt, mely a' Kisfaludy' munkái' kiadóit kártól 's bukástól megmentheti.

A' munkák' kiadása, a' mi számításunk szerint, 6,500 forintba fog kerülni, mely költség, hogy bejőjön, arra 600 előfizető kívántatik, mely számhoz, a' mint az eddig gyűlt kevés számú előfizetőkből gyaníthatjuk, kevés reményünk lehet.

Figyelmeztethetnénk Tekintetes Massæ Curator Urat arra, hogy Kisfaludy Károly' hagyományi massájának szaporítására még más módok is vannak. Ilyen például, a' boldogultnak Győrben lakott 's mult esztendei octoberben meghalálozott leány testvére után támadott rész-öröksége; ilyen a' Marczibányi fundatióból nyert, de még eddig a' maga útján kezéhez nem juttatott jutalom pénz 'stb.

Vitathatnánk azt is, hogy oly munkák' kiadásától, melyek már a' közönség' sajátjaivá lettek, el lehessen-e akárkit is tiltani?, mondhatnánk, hogy az elme-productumok' kiadhatási tulajdonos jusa hazánkban még eddig semmi törvény által regulázva nincs, 's hogy ha ezen jus valakit kizárólag illetve is. az legfelebb is a' szerző egyenes vérségi örökösét illethetné: mivel azonban a' Tekintetes Uraságod által velünk közölt Tekintetes Vármegye' végzéséből értettük, hogy az említett elmemívek' visszakövetelése Tekintetes Uraságodnak, mint massæ Curatornak, meghagyva volt, hogy a' Tekintetes Vármegye' iránt tartozó tiszteletünket bebizonyítsuk, tekin-

tetbe vévén azt, hogy a' már köz hirré tett kiadástól elállani igen bajos, s' ha mi el állanánk, az említett munkák vagy soha sem vagy pedig úgy fognak kiadatni, a' hogyan a' boldogult, ha élne, nem kívánná, mert általa írói nevére néminemű homály boríthatatnék; meggondolván végtére azt is, hogy ha a' munkák' kiadásától az emlék felállítása elválasztatik, úgy az emlékből alig leszen valami, készek vagyunk a' Kisfaludy munkái' kiadásából bejövendő, 's az emléktállítás költségeitől netalán felmaradható, tiszta jövedelemből a' boldogult' massájának gyarapítására 300 váltó forintot ajánlani, megkérvén Tekintetes Uraságot az iránt, hogy ez ajánlást a' Tekintetes Nemes Vármegyének elébe terjeszteni méltóztassék. Kik uri becses kedvéseibe ajánlottak tisztelettel vagyunk

a' Tekintetes Táblabíró és Sequestri Curator Úrnak
Pesten, Martius' 24 d. 1831

alázatos szolgálói

Forgó György T. N. Pest Vgye Főorvosa, Waltherr László, Szalay Imre, Bajza József Ügyvéd, Helmeczy, Schedel Ferencz Orvos Dr., Stettner György T. N. Torna Vgye Táblabírája, Vörösmarty Mihály, Bártfay László.

E levelet Fáy a következő jelentéssel adta be a vármegyének: Tekintetes Nemes Vármegye!

Ugyan azon kegyes Végzésnél fogva, melyben a' néhai Kisfaludy Károly Úr Massája Sequestri Curátorának kineveztettem, méltóztatott a' Tek. Nemes Vármegye nékem meghagyni, hogy a' Boldogultnak Elmemíveit az Idegenektől vissza kívánjam, 's a' Massához kapcsoljam. Ennek következtetésében alásan jelentem, hogy én azon Urakat, kik Kisfaludy Károly Úr' munkáit kezek közt bírják, 's azoknak kiadását a' közönség előtt már ki is hirdették, ezen Elme-míveknek vissza adása iránt megszólítottam légyen. Kik is felszólításomra az ide ./. veszső alá rekesztett írásbeli kinyilatkoztatásokat adták, melyben a' Massa javára, a' kiadandó Munkák' kétes hasznából, átáljában háromszáz Váltó forintokat ajánlanak.

Ajánlásokat részemről ezen okokból bátorodom a' Tekintetes Nemes Vármegye előtt támogatni, hogy a' boldogult Szerzőnek neve és érdemei, valamint egy részről az Emlék' tisztelését meg érdemlik, ettől pedig, a' már nagyobbára esméretes munkák kiadásának hasznából nagyon csekélység foghat felmaradni, úgy más részről olly tekintettel tartozik a' Magyar Közönség, jeles Írója iránt, hogy holta után is, nevét a' szenttől megóvni igyekezzék, melly hozzá bizonyosan félni fogna, ha munkáit járatlan kezek adnák ki, olyanok tudniillik,

kik a' boldogúlnak lelkét és tollát nem ismérték. Hozzájárul ehhez az is, hogy ezen Urakhoz, kik a' kiadást kihirdették, Kisfaludy Károly Úrnak, mint barátához, tudtomra is, legtöbb bizodalma volt, 's általjában mindnyájan azon Magyar Literatúrai újabb Oskolának Tanítványai, melynek maga Kisfaludy Károly Úr is tagja vala.

Ki is az említett Ajánlást, a' Tekintetes Nemes Vármegye kegyes Elhatározása alá terjesztvén, kegyességébe ajánlott, mély tisztelettel maradtam

Pesten 28^a Mart. 1831.

A Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgálja.

Fáy András.

A vármegye által követelt nyilatkozat pedig így szól:

Tekintetes Nemes vármegye!

Folyó esztendőnek Mártius 30 d. tartott kis Gyűlésében felolvasztatván boldogult Kisfaludy Károly munkái iránt Tekintetes Táblabíró Fáy András úrhoz, mint massae Curatorhoz, adott kinyilatkoztatásunkat, méltóztatott a' Tekintetes Nemes Vármegye Tekintetes Zlinszky János Főszolgabíró Urat odautasítani, hogy minekutána a szóban forgó kérdés eldöntése attól függene, miképen jutotunk legyen mi boldogult Kisfaludy Károly munkáinak birtokába, tisztelt Főszolgabíró úr bennünket (kik a Kisfaludy Károly' munkáit kiadni szándékozunk) ez iránt kihallgatván, kinyilatkoztatásunkról tegyen a' Tekintetes Nemes Vármegyének tudósítást.

Ennek következtében alázatosan jelentjük a' Tekintetes Nemes Vármegyének, hogy néhai Kisfaludy Károly úr még életében többször nyilatkoztatta ki azon kívánságát, hogy minden nyomtatásban 's írásban lévő munkáinak összevgyűjtését 's kiadását Schedel Ferencz és Bajza József barátjaira óhajtáná bízni, mert ezeknek principiumaikkal az ő saját írói principiumai leginkább egyeznek; valaminthogy az Auróra utolsó kötetének redactióját is, miképen az olvasó közönség előtt tudva van, Bajza József barátjának adni teljes bizodalma volt. Ezen kinyilatkoztatás által ösztönöztetvén, minekutána Kisfaludy Károly úr' hagyományai a' Királyi Fiscus' követelése alól felszabadíttatván a' boldogult' testvéreinek, nevezetesen Tek. Kisfaludy Sándor Táblabíró úrnak kezeibe jutottak volna, említett két társunk tisztelt Kisfaludy Sándor urat közakarató megbízásunkból megkérvén, tőle a' boldogúlnak kéziratban lévő munkáit olly kötelezés alatt vették által, a mint az 'l. alatt ide kapcsolt íromány mutatja, hogy azokat a többi már nyomtatásban lévő munkák-

kal együtt kiadják, 's levonván a rájuk teendő nyomtatási költségeket, a' hányadik részét fogják tenni a' többi munkáknak, annyiban a' belölők kikerülendő nyereséget némelly hitelezőknek kielégítésére a' Kisfaludy Károly úr' massájának által engedik.

Későbbben, minekutána Kisfaludy Sándor úr és testvérei a' boldogultnak hagyományait a' Tekintetes Nemes Vármegye' rendelése alá bízta volna, a' Tekintetes Nemes Vármegye Tekintetes Fáy András Táblabíró urat nevezvén ki massae Curatornak, a' tisztelt urat oda utasította, hogy a' Kisfaludy Károly úr' munkáit tőlünk, alól irtaktól, visszavévén, a' massához kapcsolja. Mi ezen végzés' következtében tettük akkor a' 300 váltó forintnyi ajánlást 's hogy azt tegyük, arra bennünket nem az indított, mintha a' Kisfaludy Károly úr' kéziratának kiadásából (mellyeknek egy része töredékes, 's csak készületlen, egy része pedig egészen olvashatatlan írásokból áll, a' mint fölöle Tek. Fő Szolgabíró Zlinszky János úr bizonyosságot tehet) 300 váltó forintnyi nyereséget reménylettünk volna, hanem az, hogy így egy részről, a' boldogult' nevét és emlékezetét némelly kedvetlen észrevételektől megmentjük, másrészt pedig, hogy ez által a' fennit tisztelt Kisfaludy Sándor úrnak adott kötelezéssel járó alkalmatlan számadásokat egyszerre elmellőzzük.

Tekintetes Nemes Vármegye! A' kérdésben forgó munkák nagyobb részint használhatatlan töredékek, s' Kisfaludy Károly úrnak még azon fiatalkori dolgozataiból valók, mellyeknek egy nagy részét a' boldogult maga kezeivel elégette, tudván azt, hogy azok csak egy kezdő író' első gyakorlásai, mellyek kevés belső becsesl bírnak. Egyedül *Trencsényi Máté* nevű szomorújáték az, a' mi közöttök tekintetet érdemel 's ez is töredék 's csak másfél felvonásból áll. Olly kevesek tehát ezen kéziratbeli munkák, hogy mennyiségökre nézve alig fognak tenni hat nyomtatott árkuat, belső becsökre nézve pedig nagyobbára ollyanok, hogy leginkább a' gyűjtemény' integritása miatt kívánunk közülök némellyeket kiadni.

Mind ezeknek következtében azt hiszük, hogy midőn mi ezen kéziratokért a' kiadásokból bejövendő 's az említett állítás' költségeiből netalán felmaradandó tiszta jövedelemből a' boldogult' massájának gyarapítására 300 váltó forintnyi ajánlást teszünk, elegendőkép megmutatjuk, hogy ez által a' boldogultnak nevét és emlékezetét kívánjuk tiszteletben tartani és a' hitelezőknek, netalán a' boldogult ellen e' részben támasztható, keresetöket a' lehetőség lecsillapítani.

Melleyek így lévén, minekutána mi a' publicum elébe bocsátott felszólításunkban az előfizetőknek pesti medárdi vásárra a' kiadandó munkákból 3 kötetet ígértünk s' arra nézve, hogy ígéretünket telje-

síthessük, már eddig is az időben igen hátráltattunk, alázatosan esedezünk a' Tekintetes Nemes Vármegyének, méltóztassék e' tárgyban, hol többé semmi a' dolgot hátráltató akadály nem lehet, minél előbb végső elhatározást tenni. Kik egyéb iránt magunkat kegyességébe ajánlván, mély tisztelettel vagyunk

a' Tekintetes Nemes Vármegyének

Pesten, Május 6-d. 1831.

alázatos szolgálói:

Bajza József.

Bugát Pál.

Szalay Imre.

Stettner György.

Vörösmarty Mihály.

Bártfay László.

Forgó György.

Dr. Schedel Ferencz.

Waltherr László.

Helmeczy Mihály.

A ./. alatt idézett iromány ezt mondja:

Alább írtak adjuk tudokra mindenenek, hogy Tekintetes Kisfaludy Sándor Táblabíró úrtól boldogult Károly' testvérének kéziratban maradt munkájit által vettük legyen, olly feltétel alatt, hogy azokat többi munkájival együtt ki fogjuk adni 's levonván a' nyomtatási költségeket a' hányadik részét fogják tenni a' többi munkáknak annyiban a' belőlök kikerülendő nyereséget némelly creditoroknak kielégítésére szánjuk. Pesten, Februárius' 27 d. 1831 *Bajza József* m. k. *Schedel Ferencz* m. k.

Ezután Bártfaynak Fáyhoz intézett levelét közlöm:

Tekintetes Táblabíró és Massae Curator Úr!

Múlt 1830 d. esztdei Augustus hónapban Herczeg Kaunitz Bécsi Massájától (mellynek sequestri Curatora Mélt. Gróf Károlyi Lajos) hat darab eredeti Lampi-festésű asszonykép utasított le hozzám Depositum gyanánt olly megkereséssel: hogy ha azokra itt Pesten vevő találkozik, darabját 40 pengő frton, arany rámostól együtt, adjam el.

Csak ugyan Augustus hónap' folytán történt, hogy boldogult Kisfaludy Károly, már beteges állapotjában, egy nap délelőtt látogatásképen hozzám jöven, ezen hat kép közül hármat olly nyilatkozással választott ki, hogy ő azokat a' meghatározott áron meg fogja vásárolni; 's ugyan azért meg is kért vala, hogy e' hármat a' többitől írószobámban tétessem félre.

September első napjaiban, Mélt. Gróf Károlyi György Ő Nagyságával Pozsonyba menvén Országgyűlésre, ott mulattam egész Október elejéig. Ezen távollétem alatt néhai Kisfaludy Károly Szent

Mihály nap előtt új kvartélyára költözködven, megkérte feleségemet, hogy az általa kiválasztott három képet, Jancsi nevű Inassának, kit azokért küldött, kiadni ne sajnálja. Kiadta azokat feleségem tartózkodás nélkül, annyiival is inkább, mivel akkor, midőn Kisfaludy a választást tevő, maga is személyesen írószobámban jelen volt, és mivel szegény Kisfaludyt gyakran látogatván meg betegségében tudta, milly passióval és kedvteléssel rendeli, csinosíttatja új lakását.

Midőn Octóber' kezdetén Pozsonyból hazajöven Kisfaludyt meglátogattam, boesánatot kért, hogy, úgy mond, olly *bátorságot* vőn magának, a' képeket távollétemben elhozatni, 's ugyan ekkor ígéré, hogy jövő Újesztendő körül (1831-ben) azoknak árát megfizeti; most mindenfelé költenie kell nem csak orvoslására, hanem új házi eszközök beszerzésére is. — Ezeket nyugvó ágyán fekvé mondotta hozzám, mert már akkor annyira gyengélkedett, hogy többnyire így találta az ember, ha őt meglátogató. Én megnyugtattam, hogy szívesen várok addig, míg Bécsből nem kérnek tőlem számat, s úgy hiszem, mondám, új esztendeig nem is kérnek; sőt hogy barátságos indulatomat éreztessenem vele, a' még írószobámban hátra lévő többi három képpel is megkínáltam: nem azért, hogy ezeket talán reá toljam, hanem ha kedve telik bennök, 's mivel 'a képes szoba' falán még üresség van, 's inkább itt függjön, mondám, 'a sok szép között, mintsem írószobámban álljon fálnak támasztva. De ő ezen ajánlásomat nem fogadta el, felelvén, hogy még máshonnan vár képeket, s ezek vannak szánya a' még látszó falürességekre.

Mult esztdei Novemb. 21 d. vasárnap délután 3 óra multával midőn még alig öltöztettek fel a' boldogultnak hidegült tetemei, Tekintetes Vermes, Dr. Forgó, Dr. Schedel, Bajza, 's még úgy látszik Vörösmarty Urak előtt, Kisfaludy' szállásán, a' többi egyről-másról sajnálkozva folyt beszélgetés közben, 's midőn arról is vala szó, hogy a szobák és szekrények elpecsételtessenek, mingyárt előhoztam, hogy ime ez, az, és amaz három kép ilyen 's ilyen módon került Kisfaludy szobájába, valamint ezt minden hozzám járó barátim, ismerősim, sőt mások is tudják; — hogy azok, 's a' még nálam fekvő 3 darab, Herczeg Kaunitz Bécsi Massájának nálam letett deposituma, melyről számolni tartozom; — hogy azok sem a' királyi Fiscus kezébe, sem Kisfaludy Károly' hagyományi massájába be nem vétethetnek: minthogy azonban Tekint. Vermes Úr, mint Tek. Kisfaludy Sándor Úr által a' meghalálozottnak eltakarítására 's állapotjainak rendbeszedésére kinevezett Plenipotentiarius ugyan akkor azt nyilatkoztató, hogy ezen környűllást a' temetés után mingyárt munkába veendő hagyományi összeíraskor a' Kir. Fiscus' és Törvé-

nyes Bizonyosság' jelenlétében előhozza majd, 's nem is kétli, hogy a' mondott három kép minden nehézség nélkül vissza fog adatni, — én annál inkább megnyugodtam, minthogy teljesen bízván keresetem igazságában, a' képeket, ha *azonnal ott helyben* adattak volna is ki, nem csak a' netalántáni subsumtio 's illendőség' tekintetéből, hanem az elhúnythoz viseltetett baráti érzéseim miatt sem vitettettem volna el szállásáról.

Ezen keresetemet később, midőn tudtomra esett, hogy Kisfaludy Károly' hagyománya a Kir. Fiscus és Törv. Bizonyosság' befolyásával össze fog iratni, ismét említésbe hoztam Tek. Vermes Úr előtt, ki is azt felelé, hogy ezen környüállás az összeíráskor valósággal jegyzebbe tétetett.

Most pedig a' mult hónapban megtudván Tek. Kisfaludy Sándor Úrnak ittlétét, midőn ezt személyesen otthon nem találtam, egy pár sorból álló emlékeztető íráskát nyújtottam be újólág többször, tisztelt Vermes Úrnak, 's néhány nap múlva házamnál lévén szerencsém Kisfaludy Sándor Úrhoz, élőszóval is előadtam ezen dolgot 's követelésemet épen úgy, mint azt mostanában a' Tekintetes Úr' tudományára környülményesen írom le.

Hogy a' képek Herczeg Kaunitz Massája' tulajdona, — hogy onnan küldettek le hozzám hajón, — hogy azokat néhai Kisfaludy Károly a maga tulajdon szolgája által hordatta el Septemberben távollétem alatt magához, akárhány tanúval be tudom bizonyítani, — hogy pedig azok' árában Kisfaludy Károly nekem sem pénzben, sem kötelező írásban, sem másnemű értékben egy fillért sem fizetett, arra becsületes szavamat adom, 's ha szükséges — kívántassék tőlem akár mikor — hitemet, eskümet tiszta lélekismerettel, ajánlom. Ezt más módon nem bizonyíthatom, mert szegény Kisfaludy Barátom nincs többé. Ha életben volna, tudom, kitételemnek minden szavát igazolná, bizonyítaná. Sőt azt is bizonyítaná, hogy mult esztdei Junius hónapban, megfogyatkozván a' költségben — de ez nem ide tartozik.

Mindezeknek folytában, minthogy az e' napokban közrebocsátott nyomtatvány czédulák szerint néhai Kisfaludy Károly' hagyománya folyó hónap' 17-kén a' Tekintetes Úr befolyása és elrendelése alatt árverésre fogna bocsáttatni, legillendőbb tisztelettel esedezem a' Tekintetes Úr, mint Massae Curator előtt, méltóztassék bőven előadott keresetemre nézve kielégíteni, 's a' többször felhozott 3 darab képet, mint Kisfaludy Károly' massájához *nem tartozót*, visszaadatni. — Én minden esetre azoknak akár árverés alá bocsátások, akár másképeni elidegenítésök és Commassatiójok ellen solenniter

ellen mondok 's azokat mint *Depositumot* reclamalom. — Hogyha pedig a' Tekintetes Úr jelen nyilatkozatványomat elégségesnek nem tartaná: azon esetre törvényes szokott Tilalommal és Inhibitióval fogok és akarok élni.

Ki egyébiránt nagy becsű hajlandóságiba ajánlott megkülönböztetett szives tisztelettel maradok, Pest Mart. 12 d. 1831.

A' Tekintetes Úr, Massæ Curator Úrnak

alázatos szolgálja

Bártfay László.

Bártfay eme levele mellé a következő bizonyítványokat csatolta:

1. Alább írottak bizonyítják, 's ha kívántatnék, hitünkkel is erősíteni készek vagyunk, hogy a' Tekintetes Bártfay László Úrhoz, mult esztendei Augustus hónapban, Bécsből leküldetett 's több hetekig író szobájában letéve volt, tőlünk sok ízben látott 's nagyon jól ismert 6 darab aranyos rámajú olajban festett asszonykép közül, hármat, mellynek egyike félig öltözött szőke leányt, — másika veres ruhás és főkötös fiatal leánykát, — harmadika pedig egy koszorús fedetlen mellyű s kévére dőlt mezei leányt ábrázol, boldogult Kisfaludy Károly úr, ki a' most mondott képeket rámostól együtt 120 pengő forinton megvásárlani szándékozott, akkor vitette el, a' Váczi utczában felfogadott új szállására, midőn tisztelt Bártfay László Úr, egész September hónap alatt Pozsonyban távol vala.

Mellyről is adjuk ezen saját kezünk' irásával 's pecséteinkkel erősített Bizonytság levelünket.

Kelt Pesten, Mártius' 16-án 1831.

Stettner György, T. N. Torna Vármegye' Táblabírája. Vörösmarty Mihál. Schedel Ferencz Orvos Dr. Bajza József. Jóna Károly, Tek.

Kir. Tábla hites Jegyzője.

2. Hogy Nemes Nagy Károly Úr, Méltóságos Nagykárolyi Gróf Károlyi Lajos Cs. Királyi Aranykulcosos és Helytartó Fő Ispány Úr Ő Nagyságának Titoknoka, Bécsből 1830-iki Pünköst Hava 23-án hozzám írott levelében engem kért meg: lenne gondom az azon napon útnak indított Kalmár ládára, mellyben képek volnának, 's tétetném le Méltóságos Grófja Pesti házának az ő szállásául szolgáló szobájába a' nélkül; hogy valaki felnyissa — a' mit én tellyesíttettem is — midőn pedig Tettes Bártfay László Úr Tettes Csongrád és Szathmár Vármegyék Tábla Birája Nagykárolyból, hova Grófjával Mlgos Gróf Károlyi György Úr Ő nagyságával elutazott vala, Kisasszony Havának 21-én Pestre vissza tért, 'a kérdésses ládát lakására

vitette, 's a' benne talált hat darab olajos festésű, 's aranyos rájáú aszszony képet által vette. — Hogy azon képeket, mint a Kaunitz Herczeg értékéhez tartozó letett jószágot, Bártfay László Úr írószobájában, holott három darabja még most is meg van, több úri emberek társaságában szemlélttem, és hallottam: hogy boldogult Kisfaludy Károly Úr azokból három darabot ki választott, de el nem vitette mind addig, míg új szállására a' Váczi utczába nem költöz-ködött — jó lélekkel vallo, és bizonyítom.

Pesten, Bőjtmás Hava 17-kén 1831. Esztendőben.

Walther László

Tettes Ns Esztergom és Csongrád Vármegyék Tábla Birája, 's a' Mlgs N. Károlyi Károlyi Grófi Nemzettség Levéltárnoka.

3. Hogy a' fent előábrázolt hat képet minden ládástúl Tek. Bártfay László Úr szobájában nem csak láttam, hanem T. Nagy Károly Úrtól, Mlgs Gróf Károlyi Lajos Ő nagysága Titoknokától mind Pesten, mind Pozsonyban hallottam: hogy az érdekelt hat kép depositumképen szállíttatott T. Bártfay Úrhoz, — a végből és mivel boldogult Kisfaludy Károly' Úr vevésbeli szándékát nyilatkoztatá ezen képekre — továbbá, hogy ezen képek közül épen azon hármát, melyeket néhai Kisfaludy Károly' Gyűjteményében láttam 's láttunk, választotta ki az elhunyt gyűjteménye számára, t. i.: a' kévén fekvő kéj keblűt, — a' szelenczést, 's a' vörös köntösű varró személyt, 's azokról véleményemet is kikérte: ha t. i. választását a' hat közül javallom-e vagy nem? 's akkor még a többivel együtt azon szobában, hol ezek a' ládából kiszedettek, hagyta, 's későbbi magához leendő vitetésöket említette — végre: hogy darabonkint ezen depositumi képek akkoron mindnyájunk hallatára 40 azaz negyven pengő forint árra határozottak küldetési rendeltetésnél fogvást a' Kaunitz Herczeg massájához tartozó megállapított becsszabás szerint — mindezekre nézve saját tapasztalásom 's fül- és szemtanubizonyosság szerint való-ságot állíthatok, ha kívántatnék, hittel is.

Helmeccy Mihály

Táblabíró 's Táblai Ügyviselő.

Bizonyítvány.

4. Hogy a mult esztendőben Bécsből, T. Bártfay László fiskális Úrnak Pestre 6 darab olajba festett és arany rájába foglalt arczo-latok — Lampy festő munkája — eladás végett küldettek, 's ezen képek a' Herczeg Kaunitz Massához tartoznak ezennel el esmérém.

Bécs 2-dik április 1831.

a Herczeg Kaunitz Uradalmak administrátora
Gróf Károlyi Lajos.

Fáy Bártfay levelét a következő jelentéssel terjesztette be a vármegyéhez :

Tekintetes Nemes Vármegye !

Néhai Kisfaludy Károly Úr' masszája' dolgában, méltóztatott már esztendő előtt Tettes Győr és Vas Vármegyéket megkeresni az iránt, hogy ezen Masszának nálok található részét öszveírni 's iránta Tek. Pest Vármegyét tudósítani méltóztassanak.

A' Tudósítás, mennyire tudom, csak Győr Vármegyéből érkezett meg, de ez a' Vas Vármegyei tudósításnak megérkeztéig félretétetvén, velem eddig még nem közöltetett. Minthogy pedig a' hitelezők valahára véget érni óhajtanának, 's magam is vég számadásomat a' Tek. Vármegye eleibe terjesztetni kívánnám, a' Masszára nézve pedig többet a' Vas Vármegyei tudósításból sem igen lehetne reményleni; alásan esedezem a' Tek. Nemes Vármegyének az iránt, hogy Győr Vgye' tudósítását, velem hivatalosan közleni méltóztassék, hogy azt a' nálam lévő irományokkal öszvevetvén, a' massa állapotját bővebben kinyomozhassam, 's ha szükségét látnám, iránta még a' magam 's hitelezők' nehézségét is előterjeszthessem.

Ugyan ezen Kisfaludy masszára nézve bátorodom, T. Bártfay László Úrnak, Mgos Gróf Károlyi Lajos Administrator Úr' Titoknokának, hozzám intézett, 's az $\frac{1}{2}$ alatt mellékelt 's Oklevelekkel támogatott követelését a' massa ellen, ezennel a' Tek. Vármegye eleibe terjesztetni, melly most a' tisztelt Gróf és Titoknok Urak által újólág igen sürgettetik. A' követelés igazságon alapul, a' mennyiben az eladott három képek, Titoknok Úrnak kinél azok a' Kaunitz masszából csak depositálva voltak, távollétében fizetés nélkül vitettek el Kisfaludy Úr által, 's ennek halála után azonnal mind a' Familia Fiscalissától 's testvérektől, mind pedig a' Királyi Fiscustól 's tőlem is reclamáltattak, a' fiscusi öszveírásban pedig külön jegyeztettek. Hogy ezen három Festményeket, magam' fejétől ki nem adtam, egyedül az volt oka, hogy azok a' fiscus által nekem a' Massa közt resignáltatván, azontúl számadásom alatt voltak. Igazságát azonban a' Kaunitz massa keresetének önkényt elismervén, minekutánna a' három kép (19, 20 és 21. számok alatt) öszvesen 304 forintokon váltóban adatott el — nincs semmi nehézségem az ellen, hogy a' követelt 300 váltó forintok Mgs Gróf Károlyi Lajos Úrnak, mint Kaunitz-massa Curatorának visszafizettessenek; a felesleg négy forintok pedig a' Kisfaludy Massa' javára maradjanak.

Költ Pesten 16 August. 1832.

Fáy András,

mint néhai Kisfaludy Károly Úr' massája' Curatora.

Végül a 300 frtnak Bártfay kezéhez való kifizettetését alábbi jelentésben közölte Fáy a vármegyével:

A' Tekintetes Nemes Vármegyének 1831-ik esztdei 5810 szám alatt költ azon kegyes határozására, mellynél fogva néhai Kisfaludy Károly Úr' elme-műveinek kiadótól, azoknak hasznából, a' massa javára meg ajánlott 300 Váltó forintok, általam incassáltatni rendeltettek, alásan jelentem, hogy az említett summát, a' tisztelt Uraktól, addig míg a' nyomtatott példányok' árának nagyobb része tőlök be nem szedetett, incassálnom nem lehet. Tudtomra esvén pedig a' múlt napokban, hogy már olly számos példányok keltek-el Kisfaludy Károly Úr' munkáiból, hogy azoknak hasznából talán a' meg ajánlott 300 frtok kifizettethetnek, meg szállítottam Kiadó Urakat, azoknak letétele iránt. Kik azonban úgy nyilatkoztatták ki magokat, hogy ezen meg ajánlott Summát tőlök már Bártfay László Úr, N. Csongrád Vármegye' Táblabírája, 's egyike a' Kisfaludy Károly' művei Kiadójinak, mint M. Gróf Károlyi Lajos Úrnak Titoknoka és Biztosa, magánál lefoglalta légyen, azon joga' fejében, melyet a' Gróf Károlyi Lajos Úr által administráltatott Herczeg Kaunicz-massza, a' Kisfaludy massa ellen, úgy a' Fiscus mint későbbi Gondviselők előtt, mindenkor követelt, 's mellyhez tisztelt Titoknok Úr annál fogva teljes igazát tartja, hogy a' Kaunicz-masszának három, Lampi festésű képei, Titoknok Úr otthon nem létében, a' hitvese által, csak költsönözve nem eladva valának. Az ezen képekért járandó 300 ftokat tehát, mellyek a' Licitatio' alkalmával a' Kisfaludy masszában benn maradtak, Bártfay László Titoknok Úr. a' Kisfaludy massa helyett, a' Kaunicz-masszában már valósággal be is fizette; mint azt ennek Gondviselőjétől G. Károlyi Lajos Úrtól nyert nyugtatóval, be bizonyítani is kész. Ennélfogva a' kívánt incassatiót meg nem tehettem.

Én, Bártfay Úrnak ezen követelése iránt, az azt támogatott Oklevelekkel együtt, alázatos jelentésemet, már ez előtt néhány hónappal, benyújtottam vólt a' Tettes Nemes Vármegyének; mellyre azonban kegyes határozást mind e' mái napig nem nyertem, legalább az hozzám mind eddig ki nem küldetett.

Kelt Pesten Április 29 napján 1833 esztendőben.

Fáy András

mint a' Kisfaludy Károly masszája Gondviselője.

Mikor a vármegye Fáy a Kisfaludy-tömeg gondnokává kinevezte, egyúttal meghagyta neki, írja össze a vagyon állapotát, azaz írja össze, mennyi vagyon és mennyi adósság maradt Kisfaludy Károly után.

Fáy hozzálátott e munkához. Először is elárvereztette a hátra-maradt ingó vagyont. E pénz azonban nagyon kevés volt, jóformán csak $\frac{1}{3}$ részben volt elég az adósságok kifizetésére.¹ Bajza és társai figyelmeztették Fáy Kisfaludy Károlynak kiadatlan művei ügyében hozzá intézett levelükben, hogy a költő 1825-ben elhunyt atyja, majd a kevéssel halála előtt elhunyt Teréz nénye után örökölt Győr és Vas vármegyékben.

Fáy a tényleges vagyon kitudása céljából már 1831 márczius 28-án avval a kéréssel fordult Pest vármegyéhez: irjon Győr és Vas vármegyékbe oly vagyoni kimutatásért, a melyből kiténik, mi maradt a költőre atyja és Teréz nénye után, s mivel az hallszik, hogy Kisfaludy atyai örökségét Szabó Péter Győr vármegyei alispánnak adta zálogba, a hitelezők megnyugtatóására küldjék meg a záloglevelet.

Ez adatokra ugyanis szüksége volt Fáynak, hogy a tömeg való-ságos állapotát megtudja s így kitudódjék, elég-e a vagyon a hitelezők kielégítésére vagy sem, mert ez utóbbi esetben a hitelezők kielégítése vagy egyezség vagy csődper útján történhetik.

Pest vármegye 1831 márczius 30-iki közgyűléséből tényleg átír² a két vármegyéhez, hogy Kisfaludynak «közönségesen tisztelt neve emlékezete kitelhetőképén oltalmaztasson», vagy mint Győrnek írja, hogy «a hazában közönségesen tisztelt s a Tudományos Pályán olly dítseéretesen ösmértt neve halála után is tisztos emlékezetben marad-

¹ Itt nyílik alkalom megvilágítani, hogy mennyi volt körülbelül Kisfaludy Károlynak adóssága. Kisfaludy Sándornak 1831 jan. 10-iki levele szerint akkori ideig 16.471 frt 15 kr. bejelentett adóssága volt; Fáy 1831 márczius 28-án Pest vármegyéhez intézett jelentésében 22.000 frtról ír s megmondja, hogy a meglévő vagyon harmadrészben elég csak az adósságok kiegyenlítésére. A rendelkezésre álló adatok szerint a kimutatható adósság 16.811 frt 14 kr. volt, még pedig Forgónak 3000 frt, Bencze Jánosnak 1000 frt, Stettnernek 1723 frt 53 kr., Cseknek 1084 frt 45 kr., Löfflernek 900 frt, házbérért 490 frt, elmaradt koszt pénz, gyógyítás és egyéb apróságért 974 frt, temetési költségért 627 frt 50 kr., Günthernek 3581 frt, Szidarits könyvkötőnek 144 frt 1 kr., Lichtl kereskedőnek 299 frt 15 kr., Pintérnének (kamattal) 344 frt, Rostinak 500 frt, Löwingernek 342 frt 30 kr., János bátyjának 1000 frt és Sándor bátyjának 800 frt. Meg kell azonban jegyezni, hogy volt halálakor két kötelezvénye, az egyik 3000 frttal, melyet Forgónak, és egy 1000 frtos, melyet Benczének nevére írt át; ezenkívül Günther a visszakapott képekért 2281 frtos kötelezvényét visszaadta s így a fenti adósságból le kell 6281 forintot vonni, úgy hogy egyelőre 10.530 frt 14 kr. adóssága volt 1831-ben.

² 1075. szám alatt.

jon s minden szennytől kitelhetőképén mentté tétessen». S ennek okáért Pest vármegye kéri a vármegyéket, nevezzenek ki ez ügyben ügyészt, a ki a jószágokat hasznavehető állapotba helyezze, s azután küldjenek az intézkedésről értesítést.

Győr vármegye nemsokára küldött is értesítést, de Vas még egy év múlva is késett a válaszzsal; és bár Pest vármegye 1832 márczius 1-én megújította kérését, még augusztusban sem érkezett válasz, úgy hogy Fáy augusztus 16-án arra kérte Pest vármegyét, hogy mivel Vas válaszából a tömegre úgy sem lehet még többet remélni, adja ki neki Győr válaszát, hogy végszámadását elkészíthesse és beadhassa, a mit a hitelezők is türelmetlenül várnak.¹

A vármegye elrendeli ugyan Győr vármegye válaszának kiadását és egyúttal újból ír Vas vármegyébe tudósításért, Győr válaszát azonban Fáy, nem tudni mi okból, nem kapta meg. Időközben Vas válasza² is megérkezett, de a válaszokat még akkor sem adták ki Fáynak. Erre Fáy, kinek a hitelezők nagyon a nyakára járhattak, 1833 ápr. 6-án megújítja a vármegyénél kérését a válaszok kiadására

¹ 1832 szept. 5-iki közgyűlés 4456. száma.

² Kisfaludy Sándor levelei szerint Vas és Győr késlekedésének a költő testvérei voltak némileg az okai. Kisfaludy Teréz után maradt vagyon ősi Kisfaludy-jus volt, ezért különösen Kisfaludy Sándor szerette volna, ha a családnak birtokában marad. Másrészt még Kisfaludy Károly is beleegyezett, hogy a nénye után maradt jószág férjénél maradjon árendában s ez a bérlet csak 1833-ban járt le!

Egyébként Balogh Gyula a Vasárnapi Ujság 1885. évf. 6. számában részletesen leírja *Kisfaludy Károly hagyatéka* című czikkében Vas vármegyének e tárgyban tett intézkedéseit. Pest vármegye kérésére egy választmányt nevezett ki a megye ama célra, hogy e jószág ügyében eljárjon. E választmány felszólította nyilatkozatra Kisfaludy Sándort, ki e megyének is táblabírája volt. — Kisfaludy Sándor 1832 decz. elején levelet irt Vidos főszolgabírónak, a választmány intézőjének és előadta a család kívánságát; majd még e hónap 16-án nagyobb terjedelmű nyilatkozatot intézett a vármegyéhez, a melyben arra kéri, hogy a genesi poreziók becsültessenek meg (Győrbe meg aziránt irt, hogy ott a szemerei poreziók becsültessenek meg), ekkor a Károly öcscsükre eső ötödreszt — levonván belőle a Sándornak tartozó 934 frtot, Jánosnak tartozó 1000 frtot — készek kifizetni.

Vas vármegye nem hallgatván meg a kérést, 1833 január 7-iki üléséből márczius 27-ére osztályra idézi meg a testvéreket. Ez osztályon, úgy látszik, nem intézték el az ügyet. Közben Kisfaludy Sándor (1833 márczius 7-iki levele szerint) Fáy gondnokkal kezdett tárgyalást, felajánlván a tömegnek a győri szemerei poreziót, erdőrészeket. A vége a dolognak 1833 novemberében egyezség lett, a melyről alább lesz szó.

nézve, s mikor a vármegye akkor sem intézkedett, még e hónap vége felé (27-én) erősen kéri a vármegyét: közölje vele halasztás nélkül a válaszokat, hogy számadását elkészítse, mert a halasztás a hitelezőkre is sérelmes, de rá nézve becsületbe vágó, mivel többen a hitelezők közül a késedelem okát benne láthatják, vagy engedje meg, hogy a tömeg eddigi állapotának előterjesztése után a tömeg gondviselését másnak engedhesse át.*

Erre azután megkapta Fáy Győr és Vas vármegyék választát.

Fáy Andrásnak Pest vármegyéhez intézett érdekes jelentései, illetve kérései, íme, a következőképen hangzanak:

1. Tekintetes Nemes Vármegye!

Boldogult Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott vagyona' Sequestri Curatorának neveztetvén-ki, minek előtte a kezem alatt lévő Massa' állapotjáról s kisebb környülményeiről rendes tudósítasomat és számadásomat be adhatnám, kénytelen vagyok bejelenteni azt, hogy a' Pesti Massa, a' már is mintegy huszonkét ezerekre nyomoztatott Adósságoknak kielégítésére, egy harmadában is alig lesz elég; és így a' Hitelezők' sürgetéseikhez képest, a Massa' külső követeléseire is nyólni elkerülhetetlen legyen.

Annál fogva minek utánna a' nékem eredetileg resignáltatott, ide pedig $\frac{1}{2}$ alá kivonatban rekesztett Osztály-levélből világos az, hogy az 1825 Augusztus 23-án Téthen esett azon Osztályban, mely Kisfaludy Sándor, Boldizsár, Therézia, Mihály, Anna, János és Károly hét Testvérek között történt, Károlynak Ősi Részek jutottak; szükségesnek látom Tekintetes Győr Vármegyét megkeresni az iránt, hogy az említett Ősiségnek mibenléte és összeveiratása, becsével egygyütt világosságra hozattassék; azon esetben pedig, ha ezen részeket, a' mint hallatszík, a' Boldogult, Tekintetes Siklósi Szabó Péter Úrnak, Győr Vármegye Második Al Ispányának elzálogosította volna, a' Hitelezők megnyugtatóására, mind a' Zálogos Levél, mind a' már ne talán történt befizetéseiről a' Zálogos Summának, Kisfaludy Károly Urtól adott Nyugtatók, Pest Vármegyének próbáló Másokban megküldetessenek.

Továbbá Károlynak két Testvéreji úgy mint Boldizsár és Therézia mag nélkül még előtte elhalálozván, az elsőbbről reá háramlott örököt ugyan Károly eladta Sándor Testvérjének, s tőle az árát a' kezem közt lévő eredeti Irományok' bizonyítása szerint, fel is vette; de Therézia' Caducitásából, a' Hitelezők feladása szerint, minthogy ezen Testvére előtte csak mintegy három héttel halálozék-meg, semmit

* 1833 máj. 2-iki kisgyűlés 2139. száma.

sem kapott; holott abból egy ötöd rész az ő massáját illetné. Annál-fogva, minthogy az ide ./. alá zárt Osztálybeli kivonatból bizonyos az, hogy Theréziának Vas Vármegyében az egész Gencsi portio, 's Győrben a' Szemerei Rész jutott, csekély ítéletem szerint ezen Tekintetes Megyék az iránt megkeresendők lennének, hogy a' Kisfaludy Károly Massáját, ezen portiókra nézve megosztogatni, 's a' Testvérekétől külön választatván, annak mennyiségéről a' hiteles öszveírást minél előbb megküldeni méltóztassanak; hogy így az egész Massa tudatván, a' Hitelezők kielégítése vagy Egyezés útján vagy Concursualis Pör által eszközöltethessék.

Azon előadottak iránt teendő kegyes Intézetiért esedezvén alásan a' Tekintetes Nemes Vármegyének, kegyességébe ajánlott, mélj tisztelettel maradtam.

Pesten 28a Martii 1831.

A' Tekintetes Nemes vármegyének

alázatos szolgálja
Fáy András.

A ./. alatt mellékelt irat így hangzik:

Károlynak jutott Téthen fél Márfyana Dominalis Sessio, appertinentiáival egygyütt, és ugyan itt a' fönt maradt szabad Sessiokhoz tartozandó 's hátra levő Appertinentiáknak fele; Mérgesben szinte egy harmad részével az otti Márfyana Portionak.

A' Huszonyai Ósi anyai szőlő adjustatióra fönt marad.

A' Bús Portio Téthen és Mérgesben közremarad, és erről a' környülállásokhoz képest, közakarattal és egygyütt fogunk disponálni.

A' Fölpéczi és Kispéczi Erdő, a' Felpéczi Rét, Szántó föld, Malom és Hegy-Vámok közre maradnak, de úgy hogy ezekből esendő Rátájáról mindegygyik Testvér szabadon disponálhasson, és az osztózó Testvéreit megkínálván, ha azok, a' mit más idegen ígér, megadni nem akarnak, másnak is eladhassa.

Költ Téthen. Augustus havának 23-án 1825 esztendőben.

Kisfaludy Sándor, K. Boldizsár, K. Therézia, K. Mihály, K. Anna, K. János, K. Károly.

A ./. alatti melléklet ez:

Thereziának jutottak Vas Vármegyei egész Gencsi és Győri Szemerei portiók etc.

2. Tekintetes Nemes Vármegye!

Már ez előtt néhány hónapokkal folyamodtam volt a' Tek. N. Vármegyéhez a végett, hogy Tek. N. Győr Vármegyének felelete a' néhai Kisfaludy Károly Úr ottani Masszájának mibenléte iránt, velem

addig is közöltetnék, míg a' Tek. N. Vas Vármegyének hasonló tárgyú visszairása meg érkezend; hogy ha ne talán azon feleletre, a massa birtoki állásának (activus statusának) kinyomozására nézve észrevételeim volnának, azokat a' Tek. N. Vármegye eleibe terjeszthessem. Azonban azon felelete Győr Vármegyének, velem mai napig sem közöltetett. Minthogy pedig én is a' Kisfaludy Károly Úr' hitelezői által naponkint sürgettetem, a' mellett a' mint értésemre esett, időközben N. Vass Vármegyének felelete is már megérkezett; újólalásan folyamodom a' Tek. N. Vármegyéhez az iránt, hogy mind a két rendbéli feleletet velem, további idő-haladék nélkül közöltetni méltóztassék: hogy így valahára ezen masszának birtok-állapotja tisztába hozattathassék, 's én is vállalt munkálódásomtól menekedhessem.

A Tekintetes Nemes Vármegyének kegyességébe ajánlott mély tisztelettel maradván

Pesten 6. Apr. 833.

A' Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgálja

Fáy András

mint N. Kisfaludy Károly Úr
masszájának Gondviselője.

3. Tekintetes Nemes Vármegye!

Nemsokára, hogy a T. N. Vármegye által, néhai Kisfaludy Károly Úr' masszájának Gondviselőjének kineveztettem (mi 1831 eszt. Február 28-án történt) folyamodtam volt a' Tettes N. Vármegyéhez az iránt, hogy Nemes Győr és Vas Vármegyék, az említett massa' kebeleikben található részeinek őszveiratások végett kerestessenek meg; hogy így az egész vagyon' mennyisége tudatván; a' hitelezők' kielégíttetése iránt, további rendelés tétethessék. Ennek immár két esztendeje, Vas Vármegye pedig mintegy három hónapja, hogy megküldték feleletjeiket, én pedig most már negyedszer folyamodtam a Tettes N. Vármegye eleibe az iránt, hogy az említett feleletek, a' kezemnél találtató oklevelekkel leendő őszveihasonlítás s az egész massa' teljes kinyomozhatása végett, velem közöltessenek. Azonban mind ez ideig sikerök nem lőn folyamodásaimnak; a' tisztelt Vármegyék' visszairásaik mind a mai napig sem közöltetvén velem, az egész massa' állapotja még mindig függőben áll; annyival is inkább, hogy a' boldogultnak testvérje, tek. Kisfaludy Sándor Úr, e' napokban megküldvén hozzám, a' Therézia testvérjök' vagyona iránt intézendő osztály' projectumát is, a' végett is a' Vármegyék feleletjei' őszveihasonlítása nélkül, véleményt nem adhatok.

Minthogy tehát ezen halasztás mind a hitelezőkre nézve sérelmes, mind rám nézve alkalmatlan, sőt becsületembe vágó, a' mennyiben többen a hitelezők közül, bennem gyaníthatják a' késedelem okát; még egyszer bátorkodom alásan folyamodni a' Tek. N. Vármegye' kegyességéhez az iránt, hogy a többször említett visszairásokat velem idő-haladék nélkül közöltetni, vagy azt megengedni méltóztassék, hogy az ide való masszának állapotját, a' többi nélkül előterjeszthessem, s a' további gondviselést másnak engedhessem által.

Kiis kegyességébe ajánlott mély tisztelettel maradtam

Pesten 27 Apr. 833

A Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgálja

Fáy András

mint a Kisfaludy Károly Úr
masszája Gondviselője.

Fáy, miután megkapta vármegyéjétől Győr és Vas vármegyék válaszát, azonnal hozzálátott a számadások elkészítéséhez. Csakhamar el is készíté számadásait, mert az 1834-ik évi márczius 24-iki közgyűlésre be is adta a hozzátartozó irományokkal, okmányokkal együtt azzal a kéréssel, hogy a megye egyéb foglalatosságaira való tekintettel mentse fel a tömeg további kezelésétől.¹

A vármegye a számadást «az árvák állapotjára ügyelő Deputatio» elé utasítja és egyúttal kijelenti, hogy bizalommal van az iránt, mikép (Fáy) eddig tanusított buzgóságánál fogva a tömeg további gondviselését folytatni fogja. Egy későbbi gyűlésben pedig, melyen Fáy személyesen is jelen volt, felszólították a további gondviselésre, a mire Fáy kijelenté, hogy a gondnokságot továbbra is magára vállalja.

Az árvaszéken a június 2-án tartott gyűlésen² a számadás megvizsgálásra Lázár Imre számvevőnek adatott ki. Lázár a számadás átvizsgálása után helyességét igazolva július 7-én a vármegyéhez beterjeszti és egyúttal jelenti, hogy a számadás megvizsgálásért járó jutalomra nem számít. A vármegye a július 15-iki közgyűlésen tárgyalja a számadást³ és a számvevőszék elé utasítja, és miután az 1836-ik évi június 18-án tartott «Orphanalis Commissio» székén ismét megvizsgáltatott, a vármegye levéltárába került.⁴

¹ 1834. évi márcz. 24-iki gyűlés 1382. száma.

² 1834. évi árvaszéki gyűlés LXXX. száma.

³ 1834. évi július 15. kisgyűlés 3593. száma.

⁴ A számadások az 1836. évi (Orphanalis) árvaszéki számadások közt (12 számmal jelezvék a leltárban) találhatók meg.

Az eléggé testes számadás iratai Kisfaludy Károlyról nagyon sok érdekes adatot őriztek meg számunkra.

A számadás két részre oszlik: az egyik rész a bevételre, a másik a kiadásra vonatkozó iratokat sorolja elő.

Lássuk először azt, hogyan állította egybe Fáy a bevételt.

Bevételei

néhai Kisfaludy Károly Úr masszájának		Váltófrt kr.
A. Az első árverésből bejött	.....	3304.16
B. A' második árverésből, mely a' Vármegyének ide zárt Végzésénél fogva tartatott, a Jegyzék szerint bejött	.....	1202.58
C. A' Fiscus által a' Királyi Kincstárba betett s Kisfaludy-Massát illetett pénzt kezemhez vettem	.....	165.—
D. Kis János Úr részéről, Trsztjánszky István Úr befizetett kezembe	.....	1091.40
E. Hat újabb Aurorákért fizetett Eggenberger	.....	23.—
F. A' Trattner Károlytól átvett, de neki ismét visszaadott Aurorai rezekért (nem akarván értek más többet adni) felvettem	.....	130.—
17 darab régi Aurorákért 3 frtjával, kezemhez vettem (NB. Ezekért árverésen csak egy pengő forint ígértetett)	.....	51.—
G. A' kéz alatt el nem adathatott 's a' B. alatt már inducált 27 drb Orleánsi gyűjteményű képeken felül, Végzésnél fogva eladott 102 kép, 2 frt 30 kr.-jával	.....	255.—
H. Harminczkét példány Kisfaludy Aurorák rézmettzésiért, 11 frt 15 kr.-jával Váltóban, kezemhez vettem	.....	416.15
Summa	.....	6639.09

Fáy András
mint Maszsza' gondviselője.

A bevétel iratai között a legnagyobb fontosságú a fentebb már ismertetett árverési jegyzőkönyv (A).

A második árverésről szóló jegyzék (B) ím itt következik:

Jegyzéke.

A' N. Kisfaludy Károly Úr Masszája részéről 1832-ik esztendei Május 28-án Pesten tartatott Árverésének.		Virt kr.
5 darab Orleáni Gyűjteménybéli kép (Bene Úr)	.....	8.05
6 darab Orleáni dar. (Forster)	.....	15.—
5 darab dto dto (Bene)	.....	8.05
6 darab dto (Bene Úr)	.....	10.15
5 darab dto (Bene)	.....	12.03
Kazinczy képe Heinrichtól (Dr. Schedel Nr. 44)	.....	141.—
Hondegottól Tyúkok (Nr. 41. Zlinszky Fő Szbiró)	.....	320.—
Architectori darab Fügetől (Nr. 42. Bene)	.....	111.—
Heinrichtől nap-kelet (Nr. 43. Dr. Balogh)	.....	140.—
Rebelltől tájkép (Nr. 22. Bene)	.....	216.—
Poussintól tájkép (Nr. 1. Dr. Forgó)	.....	220.—
Der hinkende Teufel (Fáy András)	.....	—40
Saphir Erstlinge (Fáy András)	.....	—25
dto dto (Lechner)	.....	—25
		1202.58

Költt Pesten Május 28-án 1832.

Zlinszky János
fő szolga Biró.

E jegyzék alapján — az első árverés jegyzőkönyvével való összehasonlítás után — meghatározhatjuk, melyek voltak a Günther kereskedőnek visszaadott képek; de kitűnik az összehasonlítás után, hogy az árverésen a Szt-Ferenczet ábrázoló festmény kivételével minden elkel.

A Kis János adósságának lefizetését igazoló irományok (*D* alatt) így szólnak:

1. A tulsó levélen elől mutatott eredeti nyugtatók és nyugtatók helyett szolgáló Postai elismerések hiteles mássáiból, világossan megtesztzik; hogy 1823-tól egész 1829-ig, azaz hat egymás után következő esztendőkre a' járandó 5 pcentumi Interest 2000 forint Capitalisról, 600 száz forintokkal hijjántalan lefizettem. Az 1829-ki Mart. 29-től 1830-ki Mart. 29-éig járandót pedig a' múlt esztendőben Octob. 24-kén Győrött Hatos Mihály Fiscalis Úrnak kezéhez mindenek előtt 100 forintokkal letettem; de erről nyugtatóm nints, mint hogy a fellebb érintet Fiscalis Úr, tüstént reá írta az Obligatióra, hogy az Interesek 1830-ki Mart. 29-ig ki vagynak fizetve. Hogy pedig a taval Hatos Mihály Úrnak kezéhez le fizetett 1000 forint tőkének, a hét Holnapi, azaz a' letéte napjáig járandó Interest is általam akkor le fizettetett, ugyan azon Úrnak elől mutatott Nyugtatványa bizonyítja. És így tsak a' még fizetetlen maradt 1000 forint, és annak 1830-ki Mart. 29-től 1831-ki Mart. 29-kéig folyó esztendei 50 frtokkal és az 1831-ki Mart. 29-től 1832-ki Jan. 29-kéig járandó 10 Holnapi Interest 41 for 40 krral öszvesen tehát 1091 for 40 kr vagyon még fenn váltóban, és ez fizetendő. Melly summának le hajtására és ki fizetésére, Biztosom meg vagyon kérve, a' ki azokat le fogja tenni. Kelt Tétben Január 6-án 1832-ben.

Kis János.

2. Hogy a fentebb kitett 's kifizetés végett hozzám utasított Ezerkilenczvenegy frtokat és 40 kr. V. Czd. és sem többet sem kevesebbet, Tettes Fáy András Tábla Biró Úrnak e' mai napon mint a' Kisfaludy Károly masszája gondviselőjének lefizettem, és az eredeti Kötelező-Levelet meg szakítva kezemhez vettem légyen, ezennel elesmérem és bizonyítom. Kelt Pesten 14. Jan. 832 *Trsztyánszky István.*

3. Quietantia super Florenis 100, id est centum, quos Perillustris Dominus Joannes Kis, titulo Interusurii annualis, a' Bismille Capitali, a 29. Martii 1823, usque etidem 29. Martii 1824 obvenire debentis, mihi vite persoluti. Tét die 22. Junii 1824 Senior Michael Kisfaludy m. p.

4. Quietantia Száz azaz 100 forintokrul Vezéd., mellyeket T. Kis

János Urtól, úgy mint bold. Atyánknak nála lévő, és reánk maradt 2000 f. W. W. Capitalistól, 5 percentummal egy esztendőre járandó Interest, magamnak és Testvérimnek részére fogatkozás nélkül felvettem, és ezennel meg nyugtatom. Téth Májusnak 4-kén 1825. Kisfaludy Sándor m. p. i. e. 100 for. W. W.

5. *Retour Recepisse*. Dass mir Endesgefertigten ein ddo 6 December 827 bey dem k. k. Absatz-Postamte zu Raab unter meiner Adresse Tekint. Kisfaludy Cároly Úrnak aufgegebenes beschwertes Schreiben mit 200 f. W. W. heutigen dato hier richtig zugestellet worden ist, bestättige hiedurch eigenhändig. Sign. Pest den 10 December 1827. Carl v. Kisfaludy m. p.

6. *Retour Recepisse*. Dass mir Endesgefertigten ein ddo 10 April 828 bey dem k. k. Absatz-Postamt zu Raab unter meiner Adresse Kisfaludy Károly aufgegebenes beschwert. Schreiben mit 100 f. W. W. heutigen dato hier richtig zugestellet worden ist, bestättige hiedurch eigenhändig. Sign. Pest den 19-ten April 1828. Carl v. Kisfaludy m. p.

7. Tettes Úr

Pesten 13 Martius 1829.

Tisztelt Uram Bátyám!

Tegnap vettem betses levelét a' 100 f együtt, nagyon sajnálom, s. t. köteles szolgálja Kisfaludy m. p.

8. *Nyugtatóvány* egy ezer forintrul, azaz 1000 forintrul Vezédulában, és annak hét Holnapra a 29. Martii 830—29. Oct. 830 járandó 29 for. 10 kr. öt percentualis kamatjáru, mellyeket Tettes Kis János Úr, azon 2000 for. Vezéd. adosságbul, mellyekkel ddo 29. Mart. 1812 költ adóslevele szerint néhai idősb Kisfaludy Mihály Úrnak tartozott; a' mai napon kezemhez Tettes Kisfaludy János Kapitány Úr számára minden fogatkozás nélkül le fizetett meg esmérem és bizonyitom. Győr 27-dik October 1830. Hatos Mihály úgy mint fent tisztelt Kapitány Úrnak meghatalmazottja m. p.

Hogy ezen fellyebb írtt Másolatok az eredeti Nyugtatóványokkal általunk öszve hasonlítottak, 's azokkal mindenekben meg egyezőknek találtattak, hitelyesen bizonyítottuk. Téthen Jan. 3-kán 1832. Téthi Takács Sándor T. Győr Vmegye Szolga Birája (P. H.) Csemez Péter Tettes Győr Vmegye Eskütye.

A *bevétel F* alatti iratában Károlyi elismeri, hogy Fáy András-tól a Kisfaludy Károly Aurorájához tartozott 46 darab rezet 130 frtért megvette.

E rezekre vonatkozólag Fáy még 1831 márcziusában jelentette meggyéjének, hogy Bencze János, a költő inasa, 49 darab réztáblát, mintha ura neki ajándékozta volna, eladott 130 frtért. A vármegye

utasította erre Fáy, járjon utána, kinek adta el, s mivel remélhető, hogy többet lehet értük kapni, váltsa vissza s adja el a massa javára.*

Ezt megtette Fáy, de bizony — mint látható — Trattner-Károlyi nem adott többet a rezekért s így a tömegnek semmi haszna nem volt azokból.

Ugyancsak e szám alatt jelentette Fáy azt is, hogy a költőnek Orleansi képgyűjteményét idegen kézről 100 pengő, azaz 250 váltó frton visszaszerezte, de hiányos voltánál fogva nem reméli, hogy árverésen jutányosan elkeljenek, azért utasítást kér, mikép értékesítse azt.

A vármegyétől azt az utasítást kapja, hogy adja el a képgyűjteményt árverésen kívül, darabját 1 ezüst frton, azaz 2 frt 30 kron.

E képgyűjtemény a költő rézmetszet-gyűjteményének java volt, a melyet Lichtl Károly kereskedőnél vett 1827-től 1829-ig. Az egész gyűjtemény 40 füzetből állott s az alább közölt számla szerint 720 frt volt az ára.

Mikor a költő nagybeteg lett, elhívták hozzá Stáhly egyetemi orvostanárt is. Hozzá került e képgyűjtemény zálogba a gyógyítás költségei fejében s a kiadás iratai szerint tőle váltotta vissza azt Fáy 100 ezüst, azaz 250 váltó frton.

Ekkor a gyűjtemény már hiányos volt s így értéke is kevesbedett, mindamellett (*G* számla szerint) a 120 képet Fáy 120 ezüst, illetve 255 váltó frton értékesítette.

Mennyire a szíven hordta Fáy a vagyon gyarapítását, azt szépen mutatja a rézmetszetekről szóló számla (*H* alatt). Ez tulajdonképen a következő előfizetési felhívás:

Néhai Tek. Kisfaludy Károly Úrnak Masszáját illető, 's az Aurorához tartozó Réz-Táblák, nem különben a' *Czigány Banda és Koldus-Táraság* — két tulajdon Réz-metszései és munkáji boldogult Kisfaludy Károly Úrnak — ki fognak a' Massa' javára, szép Velinre, lángon, annyi Példányban nyomatni, a' mennyi Előfizető fog ezen kis Kép-Gyűjteményre találkozni.

Minden képre, melyek átaljában nevezetes Bécsi Rézmettzők műveik, két ezüst garassal lehet előfizetni. És így a' 45 darabból álló Gyűjtemény 4 frt 30 kr. Conv. p. fog kerülni, melly szerfeletti olcsóságot csak az okozhatja, hogy a' Rezek már készen állanak 's most csak a' nyomtatás költségei jönnek számba. Teljes reménységgel vagyok, hogy mind ezen tekintetből, mind főkép' a Boldogult eránt való jó emlékezetből, számos Előfizetők fognak találkozni. Példányát a'

* 1831 márcz. 22-iki gyűlés 1039. száma.

jövő Május hónap közepéig kiki kezéhez fogja vehetni. Költ Pesten 18. Apr. 1831.

Fáy András,

mint a' Kisfaludy masszája Curatora.

Az előfizetési felhívás után 34 név olvasható * (nagyobbrészt a vármegye tisztviselői) s Fáy megjegyzése, mely 37 példányról számol el. Nem volt ugyan sok a jövedelem, de ha nem csurran, cseppent, jobb volt a semminél.

A kiadásról a következő összegező számadást készítette Fáy:

Kiadásai

Néhai Kisfaludy Károly Úr' masszájának.

	Váltófrt	kr.
Nr. 1. Stettner Máté Cons. Úrnak, a Tekintetes Vgye' Végzésénél fogva, Reversalis mellett fizettetett	1723.53	
Nr. 2. Csek Obester Úrnak ide zárt Végzés és Reversalis mellett	1084.45	
Nr. 3. Löffler János Fog-Orvosnak, a' Bevétel B) számjában mellékelt kegyes Végzésnél fogva, Reversalis mellett fizettetett	900.—	
Nr. 4. Kisfaludy János Örnagy Úrnak, a' T. Vgye Végzésénél fogva, temetési költség, és Bencze János Inasnak fizetett bér' fejében fizettetett	627.50	
Nr. 5. A' Bevétel G) alatti számjában mellékelt Végzésnél fogva a' N. Kisfaludy Károly Úr inassa által eladott réztáblákat kiváltottam	130.—	
Nr. 6. Kappel Fridrik Úrnak, Végzés' következtében fizettem elmaradott házbért 196 frtot pengőben, mely Summa váltóban teszen	490.—	
Nr. 7. Forgó György Fő Orvos Úrnak fizettem elmaradott koszt-pénz' fejében	200.—	
Nr. 8. Első árverés' dobolójának, kiáltójának	14.30	
Nr. 9. Bencze János Inasnak, bére fejében fizettem 100 Vfrtokat, melyekből azonban 35 frtok már sub Nr. 4, inducaltatván, itten kitétetnek	65.—	
Nr. 10. Stahly Prof. és Dr. Úrnak, kinél gyógyítás' fejében, az Orleansi kép Gyűjtemény volt letéve, kiváltás-pénzt fizettem	250.—	

* Kovács alispán, B. Laffent, G. Keglevich László, Mérey László, Grosschmid János, Steinbach Ferencz, Benyovszky Péter, Nedeczky Ferencz, Bujanovics Lukács, Sárközy Imre, Szögyény László, Bernát György, Nagy István, Eckstein Rudolf, Földváry Miklós, Zlinszky János, Rákóczy András, Simontsis János, Modrovich János, Földváry Gábor, Döry László, Setéthy Károly, Sárközy Lőrincz, Teleky Domokos, Hegedüs Zsigmond, Hraskó János, Markos Mihály, Ternyey István, Tahy Károly, B... Sámuel, Jankovits Sándor, Szilassy György, Nyáry Miklós és Gróf Beleznay Ferencz; kettő névtelen; az incassáló és aláírató esküdt és egy úr, ki kölcsön adta két saját metszését, rezét.

	Váltófrt kr.
Nr. 11. A' két árverés' jelentései nyomtatásáért és elhordozásáért fizettem	19.—
Nr. 12. Mosonénak fizettem elmaradott bére fejében	12.30
Nr. 13. Réz-nyomónak fizettem 2 frt 30 kr.-jával száztól 2025 nyomatért	50.37
Nr. 14. Lóstainer Antal Borbélynak Contóját kifizettem	21.—
Nr. 15. Terpcónak Velinért réznyomatokhoz	35.—
— Rezek' tisztításáért	6.—
Nr. 16. Jelenkori előfizetéseket visszafizettem	90.—
— Második árverési dobolónak, kikiáltónak és Irónak	3.—
— A' két árverésen jelen volt F. Szolgabírónak	40.—
— Esküdtnak és Irónak	25.—
— Vármegye legényeinek és más embereknek képek' hurczolásáért az árverésen, s a' Vármegye házához és vissza	3.36
— Massát illető Levelezések	8.47
	<hr/> 5800.28

Fáy András
mint massa' gondviselője.

Lássuk ezután a számlákat, a melyek sok érdekes, eddig ismeretlen körülményről és adatról tanuskodnak.

A kiadás 1., 2. és 3-ik tételéről már fentebb volt szó.

Érdekesebbnél érdekesebb adatokat tartalmaz a 4-ik számmal jelölt és a temetés költségeit igazoló számlakötet.

Kisfaludy Sándor 1830 december 1-én kelt levelében említi, hogy öt nappal öcsese halála előtt nála volt. Nem időzhetett sokáig Pesten, mert otthon felesége is súlyos beteg volt. Elutazása előtt azonban látván, mily rosszul van öcsese, megtett minden szükséges intézkedést azon eshetőségre, ha öcsese meghal. Megbízta Vermes Jeromos ügyvédet, gondoskodjék öcsese eltemettetéséről és intézkedjék a halgatók ügyében.

A számlák a következő adatokat őrizték meg a temetésről:

Az alábbi nyugták, illetve számlák bizonyossága szerint Vermes megbízatásának jól megfelelt, mert Kisfaludy Károlynak fényes temetést rendeztetett.

Rothkrepf József magyar tanító feljegyzése szerint Kisfaludy Károlyt Feichtinger Domonkos belsővárosi plébános temette kilencz «adstanssal» pluvialéban, illetve dalmatikában, tehát teljes egyházi díszszel s ott volt a magyar tanító többed magával. A halott feje fölött ezüst kereszt volt, a háznál pedig fekete posztó. A temetőhely 1 frt 50 krba került. Harangoztak érte a belsővárosban és a barátnaknál, a sirboltnál pedig magyar ének hangzott harsogó trombita kíséret mellett. Cibulka Alajos kántor jegyzéke szerint a halottat a temetőbe zenészek kísérték.

A temetésnél volt német halottbemondó, Haller Péter szabómester, a ki — úgy látszik — Vermes megbízottja volt, de volt magyar is, Hudoba János, pesti polgár.

A német halottbemondó számlája szerint négy lovas halottas kocsi vitte ki a tetemet a temetőbe; a temetésnél az alkalmazottak fehér kesztyűt, fátlyolt viseltek.

A szemfedő díszes lehetett, mert ára elég nagy: 26 frt 25 kr. volt.

Strömberg Zsigmond asztalosmester szállította a koporsót és egy keményfából való keresztet 65 frtért. A koporsó feketén volt fényezve és rajta aranyos volt a felírás és díszítés.

Horváth Imre számlája szerint a temetésen nyolcz darab viaszfáklya égett, azonkívül egy darab egyfontos, négy darab félfontos, 48 darab negyedfontos gyertya és egy viaszkereszt fogyott el, illetve osztatott szét.

Warschlag Jakab festő 16 példányban festette meg finom királypapirra Kisfaludy Károly czimerét s e czimereket, melyeken a felírás nyomtatva volt, a temetésen hordták.

A halottat Pest vármegyének egy káplárja és nyolcz legénye kísérte, a míg pedig a háznál volt, állandóan két kórházbeli ember: Hothmer Rochus és Kommendisch János őrködött mellette.

A költő barátait, néhány «fiakker» vitte ki a temetőbe.

A gyászszédulákat (700 darabot) végül Trattner és Károlyi készítette finom velinpapíron.

A mint látjuk, Kisfaludy Károly temetése 592 frt 50 krba került. A számadás alapján mindenki elképzelheti, milyen lehetett. Fényes volt a temetés, a mely pompájával is kielégítette a pestiek kíváncsiságát, kegyeletét. Ha eltekintünk az ő nagy írói hírnevétől, már maga a kifejtett pompa is nagyon vonzotta az embereket. Toldy Kazinczy-nak 1830 nov. 26-án írt levelében a temetés népességéről így nyilatkozik: «Ily népes temetést, ily gyászt városunk még nem látott.»

Vermes Jeromos ügyvéd, mint meghatalmazott a temetés után kifizette a költségeket, és összegezte, hozzávévén a költő inasának, Bentze Jánosnak körülbelül másfél havi bérét. E számadást 1831 márczius 7-én egybeállítva, bemutatta Kisfaludy Jánosnak, ki ekkor mint a nádor hadsegédje Budán volt. Kisfaludy János öt nap mulva kifizette Vermes ügyvédet (a pénz utánjáró negyedévi kamattal együtt), majd május 5-én bemutatta a számadást a vármegyének és kérte, rendelje el a megye, hogy a tömeg gondnoka fizesse ki a temetés költségeit.*

* 1831 május 6-iki kisgyűlés 2069. száma.

A vármegye Zlinszky főszolgabíró útján Fáy kezéhez juttatja a számadást oly utasítással, hogy véleményét egyenesen a megyebeli árvák állapotjaira felügyelő kiküldöttség elé terjeszszse.

Fáy megvizsgálta a számadást, de a kolera miatt, és mivel a tömegnek nem volt pénze, csak 1832 február 26-án teszi meg jelentését az árvaszéknél. E jelentéséből kitűnik, hogy az egyházi illetékeket magasnak találták. Fáy maga elment Feichtinger Domonkos plébánoshoz ez ügyben s megtudta, hogy az illetékek helyesen vannak számítva. Egyéb kifogás nem volt, azért ajánlotta, hogy a költséget, mint «privilegiált adósságot» fizettesse ki.

Fáynak e jelentése még ez évben a június hó 26-iki gyűlésen az árvaszék helybenhagyásával felolvastatik s a vármegye elrendeli a költségek kifizetését, a mi Kisfaludy Jánosnak augusztus 28-iki elismervénye szerint (a kamatok nélkül) meg is történt.

Most pedig lássuk a számadást Vermes összeállításával:

Néhai Tekéntetes Kisfaludy Károly Úr temetésére tett költségek Specificatioja ezüstbe ² számlálva.

	frt. kr.
1. Plébános Úrnak hozzá tartozandóival ut sub Nr. 1	32.40
2. Német halot hirdetőnek sokféle aprolékosért ut sub Nr. 2	58.24
3. Temetést kísérő Musikusoknak ut sub Nr. 3	10.—
4. Asztalosnak koporsóért ut sub Nr. 4	26.—
5. Parte Czedulák nyomtatásáért ut sub Nr. 5	10.30
6. Fáklikért, gyertyákért, és keresztért ut sub Nr. 6	24.12
7. Czimerek főtéséért ut sub Nr. 7	44.48
8. Temetést kísérő Vármegye Katonáinak ut sub Nr. 8	10.—
9. Magyar halot hirdetőnek ut sub Nr. 9	4.—
10. Két koldusnak, kik a holt test mellett voltak ut sub Nr. 10	2.24
11. Parte Czedulák el vágásáért Könyvkötőnek ut sub Nr. 11.	1.12
12. Sírásoknak ut sub Nr. 12	6.—
13. Halot vizsgálónak (beschauer)	1.—
14. Keskeny pántlikákért a Czimereknek fáklikra való kötözésére	—20
15. A halottas szekerén levő két kotsisnak borra való	—20
16. Két cselédjének gyászra és kesztyűkre adatott	2.18
17. A temetőbe kísérő 's Barátot vivő Fiakereknek	3.—
Summa	237.08

Vermes Hieronymus

mint T. Kisfaludy Sándor Úr Plenipotentiarius.

Ezekhez járul még 14 f ezüstbe tudniillik a boldogultnak Inassa Bence János, a ki a szállásra és vagyonára fel vigyázott, és a királyi Fiscus által tsak December 1-ő napjáig fizettetett ki hozzám flyamodott, és kért hogy Deczember Hónapra járó fizetését mely 10 f tett ezüstbe fizessem ki, mert egyéb költségre való pénze nem lévén, reá szorult — azt tehát én ki fizettem, hasonlóképen folyó Esztendő.

² 1 ezüst frt = 2 frt 30 kr. váltóban.

béli Januariusba is hozzám jött, és kívánta holnapi fizetését, de én egész Januariusra ki nem fizettem, hanem hogy legyen néki miből élni, adtam 4 fkat ezüstbe. — Írást nem vettem vólt mert irni nem tud, hanem hogy ezen két rendbéli fizetésem is valóságosak, nevezett Inas meg fogja bizonyíttani, ha meg kérdeztetik.

Így tehát az én egész követelésem a' boldogult Masszáján tézen öszvesen 251 fkat 8 kkat ezüstbe, melly summat minthogy hasonló költségek törvényeink szerint privilegialisok, valamint a Licitatióból pénz jön bé előlegessen ki fizettetni kérek. — Pesten Martius 7-kén 1831.

Vermes Hieronymus.

Alább írtt ezennel meg ismerem, hogy a fellebb érintett két rendbéli summat, úgy mint néhai T. Kisfaludy Károly Úr temetésére tett költségeket, az 237 f 8 kr. ezüstbe, nem különben Inassának fizetésében adott 14 f ezüstben, egy fertály Esztendőbéli és 3 f és 48 kr. tévő Interessel együtt Tekintetes és Vitézlő Kisfaludi Kisfaludy János Kapitány Úr nekem minden hiányosság nélkül a mai napon meg fizetett.

Költ Pesten Martius 12-kén 1831 Esztendőben

Vermes Hieronymus.

Mellékelve: Alulírott ezzel meg ismerém és bizonyítom, hogy az általam bold. Kisfaludy Károly Testvéremnek Temetésére fordított 237 for 8 kr. Pengő pénzbe, szinte 14 for Pengő pénz: mint Bencze János volt szolgájának általam kifizetett bérét; T. Pest Vármegye 832 Szt Iván havának 26 napján Pesthen tartott Kis Gyűlése határozásának következtében T. N. Tábla Biró Fáy András Úrtul, mint a' boldogult Masszájának Curatorátul, öszvesen: kétszáz ötven egy forintokba 8 kr. pengő pénzbe, fel vettem legyen.

Pesthen, August 28 832.

Kisfaludy János kapitán (P. H.)

Az 1. számú melleklet:

Feljegyzés!

Istenben boldogúlt Ttes Kisfaludi Károly Úr Földben takarításának költségeit illeti. Költ Pesten November 23-án 1830-ik Esztendőben.

	f. x.
Fő Tiszt Plébános Úrnak	4.30
Tisz. 9 Adstans Uraknak a 1 f. 30 kr.	13.30
Pluviale s Dalmatica	2.30
Temetőhely	—30
Magyar Tanítónak többet magával	3.—
Egyházfinak	1.—
Keresztvivő Ministernek	—30
Sz.-Mihály Lova s Terítő	1.10

Ezüst Kereszt a' Feje fölött	frt kr.
Fekete Posztó a' Háznál	1.—
1. Vers harangozás	—30
Sírbolti Magyar ének Harsogo Trombitával	2.30
	2.—
Ezüstbe summa	32.40

Láttam: *Feichtinger Domonkos*
Belső Városi Plébános.

Róthkrepf József
Magyar Tanító s Org.

Richtig bezalt: den 26 november 1830. *Haller.*

A 2. számú melléklet:

Specification

Über den in Gott Ruhenden Hern Carol Etler von Kisfaludy saine laichen Pegrebnisz den 23. noveb. 1830.

	f. x.
1. Vor den laichen Vagen mid 4 Pferde macht	9.36
2. bai di pruitter dasz gelait Einmal ber 2 f	2.—
3. Vor di Kuten und bolster bender dazu zusamen	4.24
4. Vor den Vaizen Matzalen dafet zum ibertahn	10.34
5. Vor di atlasz bender auf Mässen zum ibertahn	2.24
6. Vor den dafeten ibertahn Machen in bogen gehaut	4.—
7. 9 bar Vaize faine Vass hantschuch br 36 x ein bar	5.24
8. Vor di flor alle zusamen braite und schmale samd bandel	10.20
9. Vor di ganzde laichen Pesorgung alez besorgt	2.—
10. Vor Maine Ateliche druer zur dinstlaistung	1.30
11. Vor die stellasi im hauze alwo der laichnam geruhet had	1.—
12. Vor Maine Parta austragen in Pest dan vor andre Mühe dabei	4.—
13. Vor den Man saine Mühe bain laichnam	1.12
Suma. Mündz.	58.24

Peter Haller

schnaider Maister und stetischer laichen Einsager.

Richtig bezallet worten den 26. novb. 1830. *Haller.*

A 3. számú melléklet:

Nota

Über das Leichenbegängnisz des verstorbenen titlii Hochwohlgeboren Herrn Karl Edler von Kisfaludy, welcher am 23-ten 9-ber 1830, feyerlich zur Erde bestattet wurde.

Für einen musikalischen Conduct 10 f. conv. Münze
Pesth den 24-ten November 1830.

M. Aloys Cibulka

Chor-Regent an der Hauptpfarrkirche.

Richtig bezalt worten den 26 novbr. 1830. *Haller.*

A 4. számú melléklet:

Conto.

Einen Todten Sarg, für den Herrn v. Kisfaludy Carol, Ober- und Untertheil ganz gekohlt mit 6 Kugeln, Schwarz lakirt mit goldner Aufschrift, und verzihnung, samt harten Crutz aufs Grab beträgt 65 f. V. V.

Pesth den 23-ten 9-ber 1830.

Joh. Sign. Strömberg
B. Tischl. Meistr.

Richtig ausbezahlt worden den 26. novbr. 1830. *Haller.*

Az 5. számú melléklet:

Nota.

Néhai Tekintetes Kisfaludi Kisfaludy Károly Úr, Tábla Bíró's a' Nemzeti
Akademia Rendes Tagja Halálát jelentő

700 darab Gyász-Czédula finom velin papiroson nyomtatódott ^{Ezüstpénz} 10 f. 30 kr.
Summa — — — 10 f. 30 kr.

Pesten, Nov. 26. 1830.

Trattner és Károlyi
Typograf.

Richtig bezalt worden den 26. novbr. 1830. *Haller.*

A 6. számú melléklet:

Conto.

Über Vachs Kerzen zur Leicht des H. Carl v. Kisfaludy laut accort ver-
abfolgt ist worden als:

8 Stück Vachs Vintlichter a) f 2 x 45 V. V.	f 22.— V. V.
1 dto Pfund Vachs Kerzen f 2 x 30 V. V.	2.30
2 $\mathcal{E}$ halbpfund ..... dto	5.—
12 $\mathcal{E}$ fürting ..... dto	30.—
1 Vachsenes Kreuz	1.—
Summa	f 60.30 V. V.

Pest den 26. 9-er 1830.

Emerich Horváth.

Obige Summe richtig bezahlt.

Richtig bezalt worden den 26-ten novbr. 1830. *Haller.*

A 7. számú melléklet:

Conto

Sechs und zehn Wappen auf fein Regall gemahlen, zur Leichenbegängnisz
des Wohledelgebohrnen Herrn Karl von Kisfaludy etc. etc.

Eine Wappe sammt Buchdrucker	7 fl. W. W.
Summa	112 fl.

Pesth den 24-t. Nov. 1830.

Jakob Warschlag
Historien Mahler.

Richtig bezalt worden den 26. Novbr. 1830. *Haller.*

Ich bekenne, das ich die Summa der 112 fl. W. W. richtig empfan-
gen habe. *J. Warschlag* Mahler.

A 8. számú melléklet:

Nyugtatvány.

Tiz az az 10 forintokról Conv. P. meljeket mi alól Irottak Tekin-
tetes Kisfaludy Károly Úr Temetésénél tett szolgálatunkért 1 Káplár és
8 Legények fel vettünk.

Pesten 24-ik Novbr. 1830.

azaz 10 forintokról C. p.

Nagy Mihály
Tettes Pest Vgye Káplárja.

Richtig bezalt worden den 26. Novbr. 1830. *Haller.*

A 9. számú melléklet :

Feljezés.

Az Istenben Boldogult Tekintetes Ne Nemzetes Kisfaludy Urnak az Magyar Hallotak be mondó Részire

	f. x.
Az Gyász Ruhaert	1.—
Az Fatyol és kestyű	1.—
Az Faratsagomért	2.—
Suma Pengő Pinzbe	4.—

Huboda János

Pesti Polgár Magyar Hallotak be mondója.

Die 25. November Anno 1830.

Richtig bezalt worten den 26. novbr 1830. *Haller.*

A 10. számú melléklet :

Notha

d. 22. Nofemb. 1830.

for Wacht desen Herrn H. Ettlen Kisfaludy Karoll

2 Mann auf der Wacht aus dem Spidal 1 Man 3 fl. V. V. ist Suma 6 fl.

*Rochus Hothiner
Johan Komendisch.*

Richtig bezalt worten den 26. novbr. 1830. *Haller.*

A 11. számú melléklet :

Notta

	fl. kr.
700 Stück Parte-Zettel gefalzen und beschnitten	3.—

Pesth den 26-ten November.

*Joseph Meyer
Buchbinder.*

Richtig bezalt worten den 26. novbr 1830. *Haller.*

A 12. számú melléklet :

Conto.

	fl. kr.
Für das Grabwachen, Bahr und Requisiten tragen	3.—
Für das Grab Aufwasen	4.—
Für 4 Stück Bäume setzen	4.—
Für das Aufladen, herunter tragen 4 Mann	4.—
Summa	15.— V. V.

Pest am 24-ten November 1830.

Für 7 Stadtischen Todtengräber in Compagn.

Richtig bezahlt den 26. novbr 1830. *Haller.*

A kiadás tételei között a 6-ik számúhoz csatolt iratok nevezetesebb adatot adnak tudtunkra. Kappel Frigyes, Kisfaludy Károlynak háziura, számlájával bizonyítja, hogy a hátralékos házbért 296 frtot ezüstben (váltóban 490 frtot) felvette.

Kappel e. követelésének kifizetését az 1831-ik évi május 4-iki kisgyűlésen kérte * s a megye azonnal utasította Fáy, hogy a köve-

* 2060. szám.

telést, mint privilegiált adósságot, azonnal fizesse ki. Fáy elég hamar felelt meg az utasításnak, mert Kappel nyugtatója szerint már június 26-án felvette az összeget.

Kappel Frigyes kérvényének mellékletéből kitűnik, hogy a költő Kappelnek váci-utczai házában, az első emeleten levő hét szobás lakást bérelte ki évi 1000 frt bérösszegért s erre 1830 augusztus 2-án, a felvételnél¹ 100 frt foglalót adott. Kitűnik még a mellékletekből az is, hogy Kisfaludy hat szobát kifestetett. Egy szoba festésének ára 30 frt, tehát a haté 180 frt volt, s ennek az összegnek Kisfaludy a felét fizette.

Kisfaludy Károlynak e szerint hét szobás lakása volt.² Nagyon valószínű, hogy a nagy lakást az általa szerkesztendő újság, a «Jelenkor» miatt fogadta.

A kiadás egyes tételei, illetve számaihoz tartozó okiratok a következők:

Az 5. szám alatt:

Nyugtatóvány.

Hogy azon Száz Harmintz forintot V. Czéd. mellyet néhai Kisfaludy Kisfaludy Károly Úrnak Aurorájához tartozó Rezekért, 46 darabért, a' Boldogult Inassának, Bencze Jánosnak kifizettem — Tek. Fái Fáy András Tábla Biró Úrtól — mint a' Boldogultnak Massája' Curatorától — visszafizetve felvettem légyen ezennel megismerem.

Pesten, ápril 2. 1831.

Károlyi Istrán.

A 6. szám alatt:

Tekintetes Nemes Vármegye! Az alól irt alázatossan esedezik, méltóztassék a' Tekéntetes Nemes Vármegyének, néhai Kisfaludy Károly Úr Massájából az ide // alatt mellékelt jegyzék szerint, a hátra lévő 296 for. Ezüst pénzben házbért kifizettetni.

A' Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgája
Kappel Friedrik.

Mellékelve:

a) Gulden Ein Hundert Viener Währung von Herrn Carl v. Kisfaludi als Drangabe auf das p. f. 1000.— W. W. P. Anno Ihrer verlassene Quartier im 1-ten Stock meines Hauses in der Waitzner Gasse von Michaeli dieses Jahres angefangen empfangen zu haben bescheinige hiermit.

Pest am 2. August 1830.

F. Kappel.

¹ Szt. Mihály naptól kezdve használhatta a lakást.

² Bánóczi Kisfaludy Károly és munkái 2. k. 370. lapján csak három szobát említ.

b) Herr v. Kisfaludy allhier hat zu bezahlen an halb Jährigen Quartier Zins von 7 Zimmer in 1-ten Stock in der Waitzner Gasse, von Michaeli bis Georgi ..... f 400.—

halb Jährig ..... f 200.—

für 6 Zimmer mahlen laut Accord a) f 12 f 72

vergütet die hälfte mit ..... f 36 f 36.—

f 236.—

ab die anticipation sub 2. August ..... f 30.—

f 196.—

Pest 23. Nov. 1830.

Friedr. Kappel.

Vorstehenden Zins Rest von f 196.— sage Einhundert neunzig (!) Gulden Conv. Münze ohne abzug, aus Händen des P. T. Hern Andreas v. Fáy Massa Curator baar empfangen bescheinige.

Pest den 26. Juni 1831.

Friedr. Kappel.

A 7. szám alatt:

Nyugtatvány.

Kétszáz forintról V. czédban, melyeket Ttes Fáy András Tábla Biró Urtól mint a' megboldogult Kisfaludy Károly Massája Curatorától, mint említett kedves barátomnak négy hónapi kosztjáért hátramaradt tartozást általvettem.

Pesten Mártius 31-d. 1831.

Forgó György.

A 8. szám alatt:

Nyugtatvány.

Tizen négy forint azaz 14 f 39 xrokról Vczban, melyeket én alól irott Tettes Fáy András Táb. Biró Urtól, mint megboldogult Kisfaludy Károly Ur Massæ Curatorától négyszeri kikiáltásért és dobolásért a kikiáltásért per 3 f., a Dobolásért per 1 f 30 xr. számítván minden hejányosság nélkül kezembe vettem.

Költ Pest Márt. 19-én 1831.

Frantz Grezell
Stadt Dambur.

Mathias Kársitz
w. Tambur.

Jelenlétemben Ehös István
A T. Kir. Táb. hites Jegyzője.

A 9. szám alatt:

Nyugtatvány.

Azon 100 az az százsz Rftokról melyeket én alább irt bérem fejébe Tektes Fái Fáy András Urtól ekkép fel vettem; t. i. Vermes Fiscalis Ur által 14 fkat Conventios pénzbe, azaz váltóba 35 fkat. — Licitation vettem 15 forint 15 xrokig, mostanság pedig 39 Vft 45 xkat, a' mit is ezennel bizonyitom.

Költ Pesten Böjt más Hava 30-ikán 1831-ik Esztendőben.

Bencze János †

A 10. szám alatt:

Alol irott meg esmerém, hogy T. Fáy András Urtól, mint a' megboldogult Kisfaludy Károly Ur Massæ Curatorától — a' megboldogult Ur gyógyításáért 100 frtot, az az száz forintot Conv. pénzben fel vettem.

Pesten 17-ik Mar. 1831.

Stáhly m. p.

A 11. szám alatt:

Nyugtatvány.

1000 Exempl. Hiradás néhai Tek. Kisfaludy Károly Urnak
Holmija' Licitatiojáról nyomtatva a) --- --- --- 3 f 12 x.

Pesten 's Budán kihordozásért --- --- --- 2 f --- x.

Summa --- 5 f 12 x. Ezüst p.

mellyet Tek. Fáy András Táblabíró Úrtól mint Kisfaludy Massája Cura-
torától felvettünk.

Pest, April 22. 1831.

Trattner és Károlyi
Typograf.

Jegyzék.

500 Darab árverési Jelentés negyed rétbén, mellyekből 300 kihor-
datott és kiragasztatott, 200 haza küldetett,

megegyezéssel --- --- --- 6 for. váltóba.

Pesten, Május 14-kén 1832.

Beimel József.

A 12. szám alatt:

Megboldogult Barátom, Kisfaludy Károly Úr, itthon szakátsnéem által
mosatván ruháját, ennek, mint mondja, még $\frac{1}{4}$ esztdei mosásbérrel, vagyis
25 frttal Vezéd. adós maradt, a mit kívánságára itt bizonyítok.

Pesten, Mártius 17-d. 1831.

Forgó György.

Az én jelenlétemben füzetődött ezen czédulára a' Mosónénak 5 f. Ezüstben.

Kisfaludy János.

A 13. szám alatt:

Accord

Über Kupferdrucker-Arbeit von 45 Kupferplatten, so vieler Abdrücke
als es nothwendig seyn wird, das hundert per 2 f 30 xr. W. W. das Papier
wird mir gegeben.

Pesth 1. Apr. 1831.

Richtig: Longehalb Baumann.

A 14. szám alatt:

Notta

Für das 11 Monatliche Rasiren des nun Seel. Herrn Herrn Carl
von Kisfaludy erwarte ich 22 fl. W. W.

Für das Rasiren nach dem Tode des Obgenannten Herrn erwartet
mein Gehülfe 10 fl. W. W.

(Ausser dem pflegte der Seel. Herr den Ihn bedienenden meinen
gehülffen Jährlich ein Geschenk von 10 fl. zu geben.)

Pesth den 2-ten Dec. 1830.

Anton Löstainer.

Alább irt Tekintetes Fáy András Massæ Curator Úrtól ezen igaz-
ságos és Privilegialt követeléseim fejébe, e' mái napon fölvéven 21 fl. az az
Huszonegy váltó forintokat, azokkal meg elégszem, 's többi követelésemet
a' Massának oda engedem.

Pest Martius 10-kén 1834.

Löstainer Antal.

Kifizetődött előttem: Jakabfalvy Dani Tettes Pest Vmegye Tábla Birája.

A 15. szám alatt:

Pest den 22-ten Aprill 1831.

Rechnung über 7 Buch Venezianische Wellen f 5.— — — — — 35.—

W. W. f 35.—

p. Terpcó.

A 16. szám alatt:

Postai elismervények a Jelenkor előfizetési díjainak visszafizetéséről. A következők kapták az előfizetési díjat vissza: Gállik János plébános, Szép István, gr. Eszterházy Miklós, Haniss Razmán, Káptalan Vátz város tanácsa, Oszterhueber György, Földváry Mihály, Gyöngyösi Convent.¹

A számadásból látható, hogy a bevétel 6639 frt 9 kr., a kiadás pedig 5800 frt 28 kr. s így egyelőre maradt a tömegnek 838 frt 41 krja.

E 838 frt 41 kr. felesleggel szemben azonban volt még jócskán adósság, éppen ezért az árvaszék Fáy számadásának megvizsgálásánál azt ajánlotta a vármegyének,² «hogy — minekutána néhai Kisfaludy Károly Úrnak adóssága Javainak valóságos értékét 4482 frt 31 krrel felül vczéd. — felezik, következőleg jelen van az az eset, mellyben a Hitelezőknek öszvehivattatások eránt rendelést tenni szükséges, addig is még a hívó Pernek határ ideje a Biróság által megrendeltetnék, néhai Kisfaludy Károly Úr javainak zár alá vett vétetését és Hitelezőinek öszve hívó Perbe rendeltetett idéztetéseknek országszerte leendő kihirdetése végett a nagyméltóságú M. K. Helytartó Tanács meg kérendő lenne, egyszersmind pedig mivel néhai Kisfaludy Károly Úr Téli és Hergesi rész jószágainak mostani használója Szabó Péter Úr arra nézve, hogy mitsoda Jusson birja a kérdéses Javakat több rendbéli fel szállíttatása után ki elégítő választ nem adott meg kellene kérdezni Ő Felségét, hogy említett Szabó Péter Úrnak az érdeklelt Concursualis Perben leendő idéztetését oly végre, hogy ottan annak, hogy mi jusson birja a kérdésben levő rész jószágokat elő adni köteles legyen, kegyelmessen elrendelni méltóztassék.»

A vármegye az árvaszéknek ez előterjesztésére tényleg megkéri a helytartó tanácsot: hirdettesse ki országszerte a vagyonnak zár alá való vételét és a hitelezőknek összehívóperbe való idéztetését, egyúttal a magy. királyi cancellária³ útján megkérni ő felségét is, hogy

¹ A többi számokhoz nincs melléklet.

² 1834. évi jegyzőkönyv 2689. sz. 20. p.

³ Revitzky Ádám cancellár 1835 febr. 26-án értesítette is a vármegyét, hogy feliratára Szabó Péternek törvénybe való idéztetését szorgal-

rendelje el Szabó Péternek a törvénybe való megidéztetését; egyszersmind kinevezi a vármegye Madarassy Móricz alügyészt a per gondviselőjévé.

A helytartó tanács még ez évben, szeptember 30-án kelt 27989. számú¹ rendeletével eleget tett a megye kérésének, mert országszerte kihirdeti Pest vármegye kérését.

Erre az összehívó per birájává kijelölt alispán, Földváry Gábor, 1834 december 20-át tűzi ki határidőnek, a melyen a hitelezőknek meg kell jelenniök. Tényleg e napon indul meg a per Fáynak mint tömeggondnoknak felperessége alatt a hitelezők, esetleg örökösök ellen.

A kitűzött határidőre azonban csak hét hitelező jelent meg, illetve jelentette be követelését.² Majd meg az volt a baj, hogy a hitelezők nem az eredeti kötelezvényeket nyújtották be, csak a másolatokat. E hátráltató körülmények természetesen késleltették a per befejeződését. 1839-ben az egyik hitelezőnek, Günther Ferencz kereskedőnek, többszöri sürgetésére végre a bíróság felszólítására a vármegye megküldi a bíróságnak a vagyon állapotát feltüntető kimutatást, miután 1839-ben Fáy a vármegyének erről 1834—1839 (májusig) terjedő időközre beszámolt.

Fáy e számadását május 14-én a következő jelentéssel terjeszté a vármegye elé:³

Tekintetes Nemes vármegye!

Néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott vagyonáról, mint annak gondviselője, számadásomat utószor 1834-iki május' utójáig tévém vala; most a hátra lévő esztendőkről 1839-iki május végeig nyújtom be ezennel számadásimat, miket semmi kiadásokkal nem terhelt egyszerűségök miatt évenként benyújtani feleslegesnek véltem. Miből áll jelenleg az egész massa készpénzben és egyéb vagyonban? az ide ./- alatt mellékelt kimutatás adja elő.

A tömeg ellen folyó összehívó per, még 1834-iki Deczemberben kezdetett meg, de ámbár a' Tek. Megye' feljelentéséhez képest, az összevívás, a N. M. M. K. H. Tanács' útján, még 1834-iki September 30 a' 27989. szám alatt megtétett, a' perben mind eddig hét

mašta. E szám alatt megküldi Szabó Péter nyilatkozatát, de kijelenti: ha ez nem elégíti ki a vármegyét, Szabó Péternek kötelessége, hogy a törvényes idézésre megjelenjen (1835. év 1994. szám).

¹ 1834. évi decz. 29. kisgyűlés 6027. száma.

² Stettner nem jelent meg, noha kötelezte magát erre, mikor pénzt felvette.

³ 1839 június 7. kisgyűlés 3251. száma.

hitelezőnél több meg nem jelent, 's követelését be nem iktatta. Mint-hogy a' hitelezők' hollakása nem tudatik, szükséges legyen-e még újabb hirdetés, felszólítás? a' Megye' böles határozatától függ. Ezen számadásaim' megvizsgálásával, azonnal a' massa' állapotja fog a' perbe beiktattatni.

Ki is mély tisztelettel maradtam.

Pesten 1839 Máj. 14.

A' Tekintetes Nemes Vármegyének

alázatos szolgálja

Fáy András,

mint néhai Kisfaludy Károly'
masszájának Gondviselője.

A ./ alatt mellékelt számadások a következők:

Számadás

néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott tömegéről, 1834-ik évi Május' végétől, 1835-ik évi Május' utoljáig.

Bevétel.

Váltóban
frt kr.

1. Az ide ./ alá zárt árva-széki vizsgálatnál fogva, 1834-iki számadásom' következtében maradt ezen számadásba Felveendő készpénz	838.41
2. Kisfaludy Sándor Úr, a' vele 1833-iki novemberben tett, 's a' T. Megye által is jóváhagyott, a' Tettes Vármegye' Archivumában lévő Egyesség' következtében, lefizette egy évi kamatját a' nála lévő három ezer Váltó tőkepenznek, mint a ./ alatti látható	180.—
3. Ugyan azon tisztelt Úr, a' hátra volt három évi gencsi árendát, mely az egyesség által megszüntetett, lefizette, mint a' ./ alatti látható	240.—
Öszvesen	1258.41

Kiadás semmi.

És így a tömeg áll készpénzben	1258.41
Kötelezvényben	3000.—
Öszvesen	4258.41

Fáy András

Mint N. Kisfaludy Károly' masszája Curatora.

A ./ alatti melléklet így hangzik:

Ellen nyugtatvány

Száz nyolczvan, az az 180 váltó fkról, mellyeket, hogy mint a' nálam lévő 3000 váltó ft tőkepenznek egy esztendei kamattyát néhai Kisfaludy Károly' testvérem Masszájának, és sem többet, sem kevesebbet, Tekintetes Fáy András Táblabíró Urnak, mint ezen Maszsza' Gondviselőjének kezéhez lefizettem, ezzel bizonyítottam. Sümegben November 14-kén 1834.

Az az 180 ft.

Kisfaludy Sándor.

A ./. alatti melléklet pedig a következőképen hangzik:

Ellen nyugtatvány

Két száz negyven, az az 240 váltófkról, melyeket hogy, mint három esztendei genesi árendát néhai Kisfaludy Károly' testvérem' Maszszájába, és sem többet, sem kevesebbet, Tekintetes Fáy András Táblabíró Urnak, mint ezen Maszsza' Gondviselőjének kezéhez lefizettem, Ezzel bizonyítottam. Sümegben November 14-kén 1834.

Az az 240 f. w. v.

Kisfaludy Sándor.

Számadás

Néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott masszájáról, 1835-ik esztendei Május végétől, 1836-ik évi Május utójáig.

<i>Bevétel.</i>	Váltóban frt kr.
1. Az utóbbi számadás szerint maradt készpénzben	1258.41
2. T. Kisfaludy Sándor Úr befizetett egy évi kamatot	180.—
Öszvesen	1438.41
<i>Kiadás semmi.</i>	
És így a massa áll készpénzben	1438.41
Kötelezvényben	3000.—
Öszvesen	4438.41

Fáy András

Mint néhai Kisfaludy Károly masszájának Curatora.

Számadás

Néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott masszájáról, 1836-ik évi Május végétől, 1837-ik évi Május' utójáig.

<i>Bevétel.</i>	Váltóban frt kr.
1. Az utóbbi számadás szerint maradt készpénz	1438.41
2. T. Kisfaludy Sándor Ur befizetett egy évi kamatot	180.—
3. Pajthényi Sándor Ur, mint Ország' pénztárnoka, lefizette a' Kisfaludy Károly Urnak megítélt Marczibányi jutalmat, mint az ./. alatt látható	400.—
Öszvesen	2018.41
<i>Kiadás semmi.</i>	
És így a' massa áll készpénzben	2018.41
Kötelezvényben	3000.—
Öszvesen	5018.41

Fáy András

Mint N. Kisfaludy Károly' Masszájának Gondviselője

A ./. melléklet ez:

Ellen-Nyugtatvány

400 az az Négy száz váltó forintokról, melyeket mint az 1832. esztendőben kiosztott Marczibány nagy jutalmak közül néhai Kisfaludy Károly Urnak meg ítéltetett, ezen Úr masszája számára oly móddal lefizettem, hogy ha netalán azon zavarok között, melyekben ezen pénz kézről kézre adatott, más más Cassába fizetett volna le, én alol írott ezen Summát néhai Tanárky Josef Ország Pénz Tárnoka kisasszonya részére (Borbála a kinek is Gondviselője vagyok) mindenkor visszanyerhessem.

Költ Pesten 8-ber 18-kán 1836.

Pajthényi Sándor.

Azaz 400 frt Vczben.

az Ország Pénz Tárnoka.

Számadás

Néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott masszájáról, 1837-iki Május' végétől, 1838-iki Május' utójáig.

<i>Bevétel.</i>	Váltóban frt kr.
1. Az utóbbi számadás szerint maradt készpénz	2018.41
2. T. Kisfaludy Sándor Úr befizetett egy évi kamatot	180.—
Öszvesen	2198.41

Kiadás semmi.

És így a' massa áll készpénzben	2198.41
Kötelezvényben	3000.—
Öszvesen	5198.41

Fáy András

Mint N. Kisfaludy Károly' masszájának Gondviselője.

Számadás

néhai Kisfaludy Károly Úr' hátrahagyott masszájáról, 1838-ik évi Május végétől, 1839-ik évi Május' utójáig.

<i>Bevétel.</i>	Váltóban frt kr.
1. Az utóbbi számadás szerint maradt készpénz	2198.41
2. Tek. Kisfaludy Sándor Úr befizetett egy évi kamatot	180.—
Öszvesen	2378.41

Kiadás semmi.

E' szerint a' massa áll készpénzben	2378.41
Kötelezvényben	3000.—
Öszvesen	5378.41

Fáy András

Mint n. Kisfaludy Károly Masszájának Gondviselője.

Végül Fáy a tényleges vagyonról a következő kimutatást csatolta jelentéséhez :

Kimutatása

Néhai Kisfaludy Károly Úr, hátrahagyott vagyonának.	Váltóban frt kr.
1. Készpénz teszen	2378.41
2. Tettes Kisfaludy Sándor Urnál, a Tettes Megye által jóvá-hagyott egygyességnél fogván kamaton van	3000.—
2. Szent Ferencz' képe, tokban, melly reclamáltatott ugyan; de próbák' hiánya miatt a' masszájánál megmaradt. Becs-ára	200.—
4. Duchon Ferencz' adóssága	81.46.
5. Nagy József' adóssága	100.—
6. Varga Mihály' adóssága	50.—
Öszvesen	5810.27

Jegyzés. Az utolsó 4, 5, 6 szám alatti Kötelezvények Győr Vármegye által, mint be nem szedhetők küldettek vissza.

Pest, 10. Májusban 1839.

Fáy András

Mint Kisfaludy Károly' masszájának Gondviselője.

A számadások tehát bizonyítják s azt Balogh fentidézett czikke is igazolja, hogy Kisfaludy Sándor 3000 frton megvette Károly öcsésének Teréz után maradt örökségét s ez összegről kötelezvényt adott; egyúttal ő lemondott 934 frtnyi, János öcsce pedig 1000 frtnyi követeléséről.

A vármegye Fáynek számadását előzetes megvizsgálásra kiadta Clementis János számvevőnek, a kinek helybenhagyásával ¹ az 1840-ik évi febr. 4-iki számvevőszék elé, s miután a febr. 19-iki gyűlésen ² a vármegye is helybenhagyja, a levéltárba kerül.³

Fáy előterjesztésére a vármegye 1840 februárjában közölte a bírósággal a tömeg állapotát. Új határnapot nem tűzött ki a vármegye a hitelezők meghívására, hanem, úgy látszik, szorgalmazta, az ítélet meghozatalát. Ezt különben Günther Ferencz kereskedő is ismételten sürgette jogi képviselője útján s így 1841 december 16-án végre meghozta a bíróság az ítéletet. A hosszú idő alatt azonban a bíróságban változás történt, mert 1837-ben Berczel Antal t. ügyész lett a pergondviselő Madarassy helyett, Földváry Gábor alispán helyett Szentkirályi Móricz alispán lett az eljáró bíró, segédvárosa pedig Zlinszky főszolgabíró helyett Fáy György főszolgabíró, úgy, hogy az egész peren át csak Fáy András, a tömeg gondnoka és Bellágh Antal esküdt, mint segédbíró, maradtak meg mindvégig hivatásukban.

A bíróság az ítélet végrehajtására Fáy György főszolgabírót és Bellágh Antal esküdtet küldötte ki.

Fáy György főszolgabíró a hitelezők sürgetésére 1842 május 9-ikén hivatalos levélben tudatja Fáy Andrással az ítéletet és egyúttal kitézi június 13-át határnapul, a melyen a hitelezők kielégítésének végbe kell menni.

E levél így hangzik:

Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat Tettes Tábla Bíró Úrnak!

Néhai Kisfaludy Károly Úr záros Tömeg ellen keresetett Formálok azon esődperben, mely ezen Tömeg ellen 1834. eszt. Deczember hónap 20-ik napján indítatott és másod Al Ispán Szentkirály Moritz Úrnak bíraskodása által közeléb mult 1841 eszt. Deczember hó 16-ik napján bevégeztetett, minémű végső ítéletet nyert légyen

¹ Clementis 1839 szept. 1-én vizsgálta meg, a számadást rendben találta, csak azt jegyezte meg, hogy a meglevő pénzt jó lett volna kamatra kiadni. Meg kell jegyezni, hogy Clementis sem kérte a megvizsgálásért járó díjat.

² 1840 febr. 24. kisgyűlés 818. száma.

³ 1840. évi számadások (12) CIV.

a' nevezett záros Tömeg Tettes Uraságod mint annak gondnoka ./ alatt tulsó lapon lemásolva által méltatik látni.

Mínd azon követelők tehát, kiknek e perbeni keresetek bíróilag meg állapítottatott az érdeklött ítéletnek végrehajtását sürgetvén tekintve kielégíttetésüket annak értelméhez képest szorgalmaztatván — minekutánna Törvényeink világos rendelkezéseihez, jelesül Ulászló király VI. Decr. 1° az 1729. eszt. 34 's ha kívántatnék felhozandó törvény czikkelyek értelméhez képpst haszontalanul hozatnának az ítéletek ha azoknak foganat nem szereztetnék, én mint ki küldetet végre hajto — többször említett ítéletnek foganatosítására akkép rendelem Tekintetes Tábla Biró' 's Tömeg gondnok Úrnak határnapul e folyó eszt. Június Hónap 13-ik napját több utánna következő napokkal, hogy akkoron Pesti lakában be várni és a' követelők meg ítélt kereseteket ki fizetni ne terheltecsék, mert én segéd Esküt társamall együt mindenesetre törvényes kötelességem telyesítendem.

Maradván minden tisztelettel Pesten Május 9-én 1842.

A Tekintetes Tábla Biró 's Tömeg Gondnok Úrnak

alázatos szolgája

Fáy György,

fősz. Biró.

A tulsó lapon közli az ítéletet.

Ítéltetett:

Sem a per gondnok sem a hitelezők egy más között a bepere-sített követelések valósága ellen ki fogást nem tévén azok az illető ezen perben álló hitelezőknek bíróiképpen is megítéltetnek, a tömeg és per gondnok a C alatti kimutatáshoz képest szerfelett követelt jutalmaik pedig az elsőre nézve 100, a másodikra nézve 50 pengő forintra szálítatván le a' végrehajtáskor kiszámítandó és hitelesen bebizonyítandó bírói járandóságokkal együtt előlegesen kifizetni rendeltetnek.

Ezek után a' hitelezők kielégítésére nézve következő sorozat állapítatik meg.

1° Löffler Jánosnak 1830. évi Octob. 13-ik napjáról költ és ugyan azon évi Novemb. 17. betáblázott követelése, melyről állítatik ugyan, de sehol sem bizonyítatik, hogy már kifizetettet volna, az 1831. évi Jan. 1-ső napjától mint kikötöt fizetési határnapot számítandó kamatjaival együt.

2° Günther Ferencznek 1829. eszt. April 9-én költ és 1830. eszt. Decz. 10. napján betáblázott követelése az 1830. eszt. Decz. 31. napjától mint kikötöt fizetési határ naptól számítandó kamatjaival együt.

3° Csek Josefnek 1000 pengő forintokról 1811. eszt. Martius 17. költ később az 1820. eszt. August. 3^a napján 1000 vfrtra le szállot követelése a 1811. eszről hátra levő kamatjaival együtt mint melyről állítatik ugyan de bizonyítva semmivel nintsen hogy már ki fizetett volna.

4° Pintér Erzsébetnek az 1819. eszt. Decz. 22. 200 vfort költ követelése az 1820. eszt. Jan. 25. napjától mint kikötöt határnaptól járó kamatjaival együtt.

5° Lövinger Ferencznek 137 pfrt 1829. eszt. Julius 22-én interestes fizetés követelése nélkül költ követelése melyeknek kamatait a' hitelező a' jelen perben követelvén azok a jelen per kezdetétől meg ítéltetnek.

6° Rosti Albertnek 200 pfor az 1830. eszt. Okt. 31. költ követelése az 1831. eszt. Január közepétől u. m. 16 napjától mint kitűzött fizetési határ időtől járó kamatjaival együtt.

7° Lichtl Károlynak és Szidarits Josefnek néhai Kisfaludy Károly halálát közvetlen meg előző eszről hátra maradt Contoalis követelése egyenlőkép lesznek kielégítendők.

8° Günther Ferencznek az 1831. eszt. Julius 23. költ követelése 36 frt váltóba mely suma a tömeg gondnok által kiadott kötelezvény utmutatása szerént contoalis követelésből származik és a' csőd meg nyitása előtt ugyan de nem maga néhai Kisfaludy Károly, hanem a végintézeti végrehajtó illetőleg Tömeg gondnok által kiadott kötelezvényénél fogva, természetét meg nem változtathatta miután nem bizonyítatik hogy az utolsó évből hátra maradt tartozás Lichtl Károlynak és Szidarits Józsefnek az utolsót meg előző évekből hátra levő Contoalis követeléseikkel egyenlő mértékben aránylag lesznek kielégítendők mind ezen itt elől számlált követelésekre nézve a' beszámítandóknak le számítása 's a már netalán már hitelesen bizonyítandó fizetések betudása 's jelen ítéletnek végrehajtása el rendeltetvén e végből az együtt bíraskodó Fő szolga Biró és Esküt kiküldetnek.

Költ Pesten 1841. eszt. Decz. 16. *Szentkirály Moritz* eljáró Al Ispán. *Fáy György* segéd Fő sz. Biró. *Bellagh Antal* segéd órd. Esküt.

A percsomagban még a következő érdekes kötelezvények, illetve kivonatok, számlák találhatók:

1. Obligation

Über Tausend dreihundert Gulden W. W. die ich Endesgefertigter für ein Architecturisches Bild von Platzer. Staffiert von Fuger, dann für ein Landschaft Gemälde von Rebell, den Herrn Franz Günther schuldig sein anmit bekenne, und bis Ende Juni des 1830 Jahres richtig zu zahlen

mich verpflichte, jedoch mit den beding, das der Herr Gläubige die obige Schuld auch in kleineren Summen verpflichtet sey zu erheben, doch nicht weniger als hundert f W. W. zur Sicherheit gebe ich diese Obligation, selbst für meine Erben zahlbar, und gebe dem Gläubiger das Recht, sollte ich den Termin nicht einhalten, sich von meinen Gut zahlbar zu machen.

Pest den 9. April 1829.

Carl v. Kisfaludy.

id est 1300 fl. W. W.

Bernát György feljegyzése szerint: 1830-ik Esztendei Karátsony-hava 1-ső Napján Tettes Pest Vármegyének Pesten tartatott Közgyűlése alkalmatosságával ezen lekötelező levél az 1723-ik Eszt. 107. T. cz. értelmében publicáltatott, 's intabulaltatott.

E kötelezvény mellett található Fáy ezen nyugtatványa:

Endesgefertigter Bezeuge und bekenne hiemit, dass der Herr Fr. Günther, nachdem ihm von Löbl. Comit. seine den seligen H. Karl von Kisfaludy um 2281 f W. W. verkauften, aber nicht bezahlten Bilder zurück bewilligt wurde (!), eine vergoldete Rahm aber als in der Massa nicht befindlich ihm nicht zurückgestellt werden konnte — für die obgemeldete Rahm seine 36 (sechs und dreiszig) f W. W. von der Massa noch zu fordern habe, obgleich er die beyden Contracte von 2000 fl. W. W. und 281 zweihundert ein und achzig f. W. W. mir zurückgestellte (!).

Pest den 23. Juny 1831.

Andreas Fáy

als Curator der Kischfaludischen Massa.

2. Obligation

Über Neunhundert Gulden W. W. die ich Unterfertigter dem H. Johann Löffler baar ausgeliehen, und bis neuen Jahre 1831 richtig und baar zu ersetzen mich verobligire. Ich bürge dafür mit meinen ganzen beweglichen und unbeweglichen Vermögen, und sollte ich nicht Termin halten so räume ich jede Rechtstellung dem H. Gläubiger über mich ein.

Pest d. 18. October 1830.

Carl v. Kisfaludy.

900 fl. W. W.

Azonkívül olvasható a kötelezvényen Eckstein vice notarius feljegyzése, hogy e kötelezvény 1830 «szent András hava» 17. napján a közgyűlésen kihirdettetett.

3. Obligation.

Ich unterzeichneter bekenne hiemit, für mich meinen Erben und Erbnehmer, dass ich unter heutigem dato von dem Herrn Hauptmann Joseph v. Csek des löbl. Fürst Eszterházischen Inf. Regiments 1000 Sage! Ein Tausend Gulden in Conv. Münze zinsbar aufgenommen und empfangen habe.

Ich verspreche und verpflichte mich demnach vorbenannte Ein Tausend Gulden gedachten Herrn Gläubiger, oder seinen Erben oder treuen Inhaber dieser Schuldverschreibung mit denen Landesüblichen 6 pcentigen Interessen von heute an zu verzinsen, wie auch das Capital von 1000 Gulden, mit Ende Juli 1812 ganz und ohne Abgang wieder in Conv. Münze zu bezahlen, und im Falle, solche bis zu den festgesetzten Termin nicht entrichtet, die Intabulation auf die Tether portion und über-

haupt auf mein, und mir in der folge noch zufallendes Vermögen, ohne mindesten Anstand veranlasst, und vorgenommen werden kann — und solle; zu dem Ende begeben ich mich aller und jeder Ansprüche und Rechtswohlthaten.

Zur Urkund der Wahrheit und Festhaltung dessen, habe ich diese Schuldverschreibung durchaus eigenhändig ausgestellt unterschrieben, und mit meinen Pettschaft in Gegenwart der hiezu eigens gebethenen nachstehenden Herrn Zeugen gesiegelt.

Gegeben zu Pest den 17-ten März 1811.

Als Zeuge *Röszler* Oberlieut.

Kisfaludy Oberlieutenant.

Als Zeuge *Koncsek* Fahrnich.

(P. h.)

E kötelezvénynen a következő utóírás olvasható:

Diese Schuld von 1000 Sage! Tausend Gulden Wiener Währung erkenne ich für geltend, und reume dem Herrn Gläubiger die Verbindlichkeit auf jeden rechtswege auf mein väterliches Vermögen ein — mit dem Bemerken, dasz wenn diese Scheine den jetzigen Werth verlieren, ich immer noch den jetzigen Werth a) 250 fl. Cours bezahlen werde. — Dem Herrn Gläubiger stehe es frey, so bald ich mein väterliches Erbgut übernehme, diese Schuld exequiren zu lassen, — sollte ich diese Summa sammt Interessen a 6 pcento nicht erlegen.

Die rückständigen Interessen vom 1811, verbinde ich mich bis Ende des laufenden Jahrs 1820 richtig und baar, den hierorts von Herrn Gläubiger bestellten, ohne Weigerung auszubezahlen.

Pest am 3-en August 1820.

Carl v. Kisfaludy.

(P. h.)

Rávezetve:

Prasentem Copiam suo vero et genuino originali in omnibus convenire, hisce fide digne testor. Sig. Pestini die 11-a August 1835. Ludovicus Potroczky Inclytæ Tab. Reg. Jud. Jur. Notarius.

E kötelezvénnyhez mellékelve látható Pest vármegyének 1816. évi nov. 18-án tartott kisgyűléséből adott bizonyítólevele, hogy a kötelezvénnyt (az 1811-est) Csek kérésére a porták bátortalansága miatt betáblázás végett Veszprém (tévedés Győr helyett) vármegyébe elküldötte. A betáblázás tényleg megtörtént s érthető, hogy Kisfaludy Károly atyja nem igen örült ennek!

4.

Alól irtt költsön fel vettem Rosti Albert Bátyámtul a mai napon 200 azaz két száz forintokat pengő pénzben, azoknak a jövő 1831-iki esztendei Januarius hónap közepe tájig léendő vissza fizetésére ezennel kötelezem magamat.

Pesten 31-ik Octoberben 1830-ik Esztendőben.

azaz 200 fl. Con. pénz.

Kisfaludy Károly.

Hitelesíti *Thahy Mihály* kir. tábl. hit. jegyző. 1835 márcz. 9.

5.

Nach Abzug der 240 f. von 377 Gulden CM. bleiben noch den H. J. Fr. Löwinger gut hundert dreiszig sieben Gulden in CMünz zur baldigen Berichtigung.

Pest den 22-ten July 1829.

Carl v. Kisfaludy.

Hitelesíti *Barabás Daniel* kir. tábl. hit. jegyző.

6. Quittung

Über 200 fl. Sage zwei hundert fl. V. V. so ich Endesgefertigter von der Elisabeth von Pintér richtig erhalten habe, und bis 25-ten Jänner 1820 richtig und baar zu ersetzen mich verobligiere.

Sign. Pest den 22-ten December 1819.

Karl v. Kisfaludy.

Hitolesíti Rábaközy János k. tábl. hites jegyző. 1836 szept. 15-én.

7. Nota für Herrn Carl von Kisfaludy.

		Soll W. W.	Haben W. W.
		Gulden	
1826.			
Octob. 2.	Für 2 Stk Gemälde	52.—	
1827.			
Jänner 1.	Für 6 Stk Aurora f. 6.—	f. 36.—	
“ 2.	“ 10 “ dto “ 6.—	“ 60.—	
		f. 96.—	
	ab 20% verkaufs Provision f. 19.12		76.48
Febr. 15.	Für retour genommenes 1 1/3 Loos, Malmaison Gemälde		15.15
März. 18.	“ Gallerie d'Orleans 22 hefte a f. 18.—	396.—	
“ “	“ Voyage en Espagne 2 hft “ 12 30	25.—	
May 1.	“ 6 Heft Handzeichnungen “ 10.—	60.—	
July 26.	“ 7 “ Gallerie d'Orleans “ 18.—	126.—	
“ “	“ 3 “ Voyage en Espagne “ 12.30	37.30	
“ “	“ 300 Abdrücke a f. 4 pr 100, Papier hiezu f. 5.—		
	Spesen f. 3.—	20.—	
Nov. 13.	“ 14 Exp. Aurora für 1828 a f. 6.— = f. 84.—		
	hievon 20% Rabat		67.12
“ 17.	“ 2 Aurora auf Velin		25.—
“ 28.	“ 2 dto gewöhnliche f. 6.— macht f. 12.—		
	mit 20% Rabat		9.36
Decz. 20.	“ 10 Aurora gewöhnliche f. 6.— macht f. 60.—		
	mit 20% Rabat		48.—
“ 19.	“ 10 Aurora gewöhnliche f. 6.— macht f. 60.—		
	mit 20% Rabat		48.—
1828.			
Jänn. 14.	“ 4 Heft Handzeichnungen a f. 10.—	40.—	
Febr. 5.	“ 5 Aurora f. 6.— = f. 30.— mit 20% Rabat		24.—
“ 7.	“ 5 dto “ “ 30.— dto		24.—
“ 14.	“ Baar Zahlung		80.—
“ 26.	“ Simile		50.—
July 3.	“ Simile		50.—
Nov. 19.	“ 5 Aurora für Jahr 1829 f. 6.— macht f. 30.—		
	mit 20% Rabat		24.—
“ 20.	“ 15 Aurora für Jahr 1829 f. 6.— macht f. 90.—		
	mit 20% Rabat		72.—
“ “	“ 2 Aurora für Jahr 1829 f. 6.— macht f. 12.—		
	mit 20% Rabat		9.36
“ 21.	9 Heft Gallerie d'Orleans Nr. 30 a 38 a f. 18.—	162.—	
“ “	“ 1 lithographirte Landschaft (Loch Venachoir)	15.—	
“ 22.	8 Aurora für Jahr 1829 f. 6.— macht f. 48.—		
	20% Rabat		38.24
“ “	“ 1 Aurora auf Velin		12.—
Decz. 2.	1 dto vom Jahr 1829 retournirt	4.48	

				Soll W. W. Gulden	Haben W. W.
1829.					
Apr. 8.	1	dto	dto	4.48	
Aug. 31.	3	dto	von Wien erhalten von 1829		14.24
Sept. 1.	2	englische Sturm		70.—	
Oct. 12.	2	Heft Galerie d'Orleans f. 18.—		36.—	
1830.					
Jänner 5.	8	Stk Aurora retour		38.24	
"	12.	Für Baar Zahlung			100.—
				1087.30	788.15
		Somit kommt mir ein Saldo pr. 13. Jän. 1830			299.15
				1087.30	1087.30
		Saldo Vortrag		299.15	
					Carl Lichtl.

Hogy ezen kivonat Lichtl Károly Úr kereskedői könyvéből minden hiány nélkül igazán's avval egyezőleg leirattatván, s általam öszvehasználtatván, ezzel megismerem.

Pesten Febr. 24-én 1836.

Barabás Dániel

a Tettes k. Itélő Tábla h. Jegyzője (P h.)

8. Auszug aus meinem Schulden-Buch

Über die, dem Wohlgebornen H. Karl v. Kisfaludy verfertigten Buchbinder-Arbeiten

			in Wien. Währ. schuldig fl. kr.	bezahlt fl. kr.
Der Konto vom 13 Jänner 829 betrug			652.10	
Darauf empfangen				365.—
		bleibt Rest	287.10	
Im Laufe des Jahres 1829. empfangen				30.—
dto	dto	dto		20.—
dto	dto	dto		50.—
dto	dto	dto		10.—
dto	dto	dto		25.—
dto	dto	dto		25.—
dto	dto	dto		25.—
Im Oktober 1829 8 Exemplare Aurora in Maroquin Band				
a' 3 f. 30 kr.			28.—	
Im Okt. 1829 8 Exemplare Aurora im gewöhnlichen a' 42 kr.			5.36	
Dem Kupferdrucker habe ich gezahlt			3.30	
Im Dezember 1829 1 Exemplar Aurora in Maroquin			4.—	
Wachsleinwand und Postporto			—45	
		Summe	329.01	185.—
				185.—
		bleibt Rest	144.01	W. W.

Joseph Szidarits
Buchbinder Meister.

Præsentes Positiones in libris Debitorum Josephi Szidarits occurrere,
testor. Pestini die 11 Junii 1840.

Henricus Jordán

(P. h.)

L. R. Cittis Pestiensis Jur. VNotar.

Fáy András június 13-án a meglévő pénzből¹ kielégítette a soron levő hitelezőket, úgy hogy 14-én már megírhatta Kisfaludy Sándornak, kit elégített ki. Kisfaludy Sándor 1843 decz. 12-iki leveléből kitűnik az, hogy a 3000 frt adósságának törlesztésére küldött pénzt, de adósságát teljesen nem fizette ki s így Fáy a bíróság által utolsó helyre jelölt hitelezők követeléseit nem elégíthette ki. A hitelezők, saját szavai szerint, «gyakran jártak rá», azért Fáy 1843 végén újra sürgette Kisfaludy Sándornál az adósság végleges kiegyenlítésére szükséges pénzt. Erre Kisfaludy 1843 decz. 12-iki levelében kérte Fáy, legyen türelemmel, míg kinn lévő pénzét megkapja, vagy gyapjút, borát eladhatja. Kisfaludy Sándor azonban életében nem fizette meg a 3000 frtos adósságát. Ezt bizonyítja öcsésének, Kisfaludy Jánosnak, Fáyhoz 1844 december 23-án írt levele. Fáy ugyanis Kisfaludy Sándor halála után Kisfaludy Jánost megkérte, hogy Sándor bátyja hagyatékából fizesse ki a még szükséges összeget, a mire azt a választ kapta, hogy Sándor minden vagyonát összeírják, és azután kifizettetnek minden adósságai s így ez is, melyet a testvérek tudomásul vettek.

Ez valószínűleg megtörtént.

Ha ezek után összeszámláljuk az ítéletben felsorolt adósságokat és összehasonlítjuk a megmaradt vagyonnal, azt fogjuk látni, hogy Kisfaludy Károly vagyona nemcsak fedezte adósságát, hanem felül is haladta.

Ime, lássuk!

A vagyont terhelte: Fáy tiszteletdíja 250 frt, Berczelé 125 frt, Günther Ferencz követelése 11 évi kamattal² 2158 frt, Pintér Erzsébeté 21 évi és 11 havi kamattal 463 frt, Löwinger Ferenczé 7 évi kamattal 486 frt 21 kr., Rosty Alberté 10 évi és 11 havi kamattal 827 frt 30 kr., Lichtl Károlyé 299 frt 15 kr., Szidarits Józsefé 144 frt 1 kr. és Güntheré egy képrámáért 36 frt. Ha most a költségekhez még 210 frt 53 kr. birói költségeket is hozzáadunk³, az összes teher 5000 frt volt. E teherrel szemben volt 5918 frt 41 kr. vagyon s így örökségképen maradt még néhány száz forint Kisfaludy Károly után.

Kisfaludy Károly adósságait tehát tisztán, minden levonás nél-

¹ Mint láttuk, 2378 frt 41 kr. volt, a melyhez a 3000 frtnak 3 évi kamatja, összesen 540 frt kerül s így 2918 frt 41 kr. volt.

² Ugyanazon kules szerint, a mint Fáy Rosty követelését kiszámította. Lásd Kisf. S. 1843 decz. 12. levelét.

³ Nincs sehol részletezve; valószínű, hogy kevesebb volt.

kül a kamatokkal együtt kifizették. Ezt bizonyítja még a percsomag végén levő következő bírói megjegyzés: «Pergondnok Tömeggodnok Úrnak hiteles jelentése szerint bejelentvén miképp mind azon követelők, kinek keresetek jelen perben megítéltetett biztosítva, illetőleg tökéletesen kielégítve legyenek — ezt megszüntnek nyilatkoztatja és a Tekintetes Megye Levéltárába be tétel végett pertárnok Úrnak vissza mutatja.»

E percsomag — talán a teljes leszámolás után — az 1848. évi iratok közé helyeztetett,* de sem mellette, sem egyebütt nem található sehol Fáynak végszámadása.

A fenti adatokból ketségtelenül kitünik, hogy milyen könnyen csinálta Kisfaludy Károly adósságait és milyen könnyen és hamar feledkezett meg adósságairól, mert — a Csekféle adósságától eltekintve, a melyre 1820—1830-ig fizetett kamatot — egy adóssága után sem fizetett kamatot.

E körülmény a mellett szól, hogy adósságai keveset nyomták lelkét és ez könnyelmű természetek tulajdonsága.

Vagy nem kell-e ahhoz könnyelmű természet, hogy valaki egy krajczár pénz nélkül háromszoros vagy még többszörös árban megvegyen olajfestményeket?! Vagy nem rejlik-e könnyelműség abban, hogy ha valaki kölcsönt vesz fel kikötött határidőre, kétszer egymásután és ez után kamatot nem fizet, mégis néhány év múlva ugyanattól ismét új kölcsönt kér?!

S íme, itt rejlik annak nyitja, miért került Kisfaludy Károly édes atyjával oly éles ellentétbe.

Nagyon igazságosan és találóan jellemzi öcscsét Kisfaludy Sándor Toldyhoz 1833 április 28-án intézett levelében, a mely így szól róla:

«Károly annyira játéka volt a' jelen időnek, jelen érzésnek, jelen gondolatnak, hogy mindenkor csak ezek által hajtattott, minden figyelem nélkül a' jövőre, mindenkben, a' mi értékét (vagyónát) illette. És mindenkor az az ok győzött nála, melly Őtet az ebbéli gondoktól megmentette, bár kárával is. Ezt osztályunk után nyomban megbizonyította, midőn osztályrészét, tanácsunk ellen annak bérlette ki, a' ki kárára volt. 'S minthogy ez által bal lépést

* 1848. évi iratok E. 263. köt. 40. szám. A percsomag külsején a következő feljegyzés van: Öszve hívó Pere Tekintetes Fái Fáy András Urk mint néhai *Kisfaludy Károly* Úr zár alá vett vagyona Gondviselőjének és Felperesnek az érdekeltt Massa ellen keresetet formálhatók Hitelezők és Örökösök mint Alperesek ellen.

tőn, ennek helyre hozására ismét azon még ballyabb lépést tevő, hogy jószágát elvesztegette, azt olcsón eladván, minden Concurren-tiának bevárása nélkül — azért, hogy adósságait fizesse, a' mit nem tett . . . .

Azonban az, hogy . . . . anyai osztályrészének árát . . . . Bécsben olly rövid idő alatt elköltötte, mind testvéreit, mind minden rokonit, barátit, esmerőseit keservessen meggyőzte arról, hogy Ő egy jószívű, becsületes tékozló, ki élni soha sem fog tudni, kinek utóbb is el kell romlani, minthogy Jupiter Őtet Ambróziával és Nectárral nem táplállya, de a' kinn segíteni nem lehet, a' nélkül, hogy az Őtet segítő is el ne romolлық.*

De az éremnek van másik oldala is!

Ez adósságok arról is tanúskodnak: mennyire szerették mindenütt Kisfaludy Károlyt. Csak a szeretet magyarázza meg ugyanis azt, hogy a fenti körülmények között minduntalan pénzt kapott és békességben maradhatott, sőt úgy látszik, némely barátai kölcsön címén örömet nyújtottak neki segélyt.

Igen szerették őt! Ezt bizonyítja Bártfaynak fenti levele, Bajzának és társainak mozgalma. Szerették őt mindenütt, férfiak, nők egyaránt. Nem a szeretetről regélnek szóltanul a levéltárban feljegyzett három gyöngverszény, stikkelt dohányzaeszkók és selyemtárczák?

Bizonyára nemcsak a kíváncsiság, a magyar írónak nagy híre, hanem az érdeklődés, szeretet is közreműködött abban, hogy temetésén olyan sokan voltak, a mennyien magyar író temetésén még soha. S csak a baráti szeretet ösztökölte Fáyt is a kitartásra, hogy Kisfaludy Károly barátjának neve, emléke tisztán maradjon fenn. Ezt elérte, mert az adósságokat kifizethette.

Láttuk, hogy Kisfaludy Károly hagyatéka nem volt megvetendő.

Nem állott csak Aurorákból (ez volt a legkevesebb!), festményekből és rézlapokból, hanem értékes bútorneműekből, a mihez örökölt ingatlan is járult. Láttuk, hogy megmaradt adósságai tisztán, minden lealkuvás nélkül, a kamatokkal együtt nyertek kielégítést s nem vesztettek a hitelezők semmit sem. Egyezség csak a Teréz néjje után örökölt ingatlan eladásakor jött létre.

* Igazán csak a jelennek élt s jószívű, becsületes tékozló volt. 1825-ben atyja után készpénzt s ingatlant örökölt, ez utóbbit eladta 13.600 frton. 1827-ben Boldizsár bátyja után örökölt ingatlant 1829-ben Sándor bátyjának adta el 2500 frton, mégis már 1829-ben Löfflertől 900, Rostytól, Löwingertől is vett kölcsönt, Günthertől hitelben vett képeket, sőt készpénzzel, mosással is adós maradt.

Fáy kétségtelenül sokat fáradozott a hagyaték ügyében, mondhatni, egyedül az ő vállára volt letéve a rendezés sorsa. Volt idő, mikor a huza-vonáért a hitelezők némelyike részéről szenvednie kellett, mert őt okolták a késedelemért. Bizonyos, hogy Fáynak nagy fáradozása a törvény által megítélt 250 frttal, a melyet Fáy jótékony célra fordított, semmikép sem volt megfizetve. Kétségtelenül a legnagyobb jutalom volt Fáy előtt az, hogy az ügyet sikerült rendeznie.

Fáy életének írója, Badics, tehát téved, mikor azt állítja, hogy Fáynak «haszna e munkából egy emléktárgy volt: Kisfaludy Károly cseréptintatartója, melyet Fáy kegyeletesen használt egész haláláig». Téves, mert láttuk, Fáy több egyéb tárggyal együtt a cseréptintatartót is a hagyatékából az árverésen megvette.

Azt hiszem, kétségtelen mindenki előtt, hogy Kisfaludy Károly hitelezői nem károsultak meg s így nem vált valóra bátyjának következő megjegyzése: «Mindenét feláldozta, hogy magának jobb Existenciát szerezzen; a' midőn kívánsága két oldalról is beteljesedett, akkor hosszas haldoklással kelle szegénynek lelépni! 's talán átkokat hagyván nevén, a' javaiból ki nem elégíthető Creditorok által!»

Nem átkozta senki Kisfaludy Károlyt s neve tisztán maradt az utókorra.

IV.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

TÓTH LŐRINCZ.

Az 1903 márczius 25-iki ülésen a titkár mély fájdalommal emlékezik meg a nagy veszteségről, mely a Társaságot a legutóbbi ülés óta érte. A Társaságnak s a jelen magyar irodalomnak Nestora, Tóth Lőrincz rendes tag azon hó 17-ikén elhunyt. Jelenti a titkár, hogy az elnökség a gyászesetről a Társaság nevében külön szomorú jelentést adott ki s a temetésen Beöthy Zsolt elnök, a Társaságnak testületileg megjelent tagjai élén, gyászbeszéddel búcsúztatta el a megdicsőültet.

A Társaság közhelyesléssel hagyta jóvá az elnökség kegyeletes intézkedéseit s elhatározta, hogy Tóth Lőrincz elhunytán érzett mély fájdalma jegyzőkönyvbe vétessék, a megdicsőült családjával levélben közöltessék, Tóth Lőrincz irodalmi pályája és jelentősége pedig a Társaság körében emlékbeszéddel méltányoltassék. Az emlékbeszéd megtartására a Társaság Rákosi Jenő rendes tagot kérte fel.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

BESZÉD TÓTH LŐRINCZ RAVATAIÁNÁL

1903 márczius 19-ikén.

Mondotta BEÖTHY ZSOLT.

«Tisztelt gyászoló gyülekezet! E ravatal előtt, Tóth Lőrincz nevével, tőle való búcsúvételünkkel nem úgy tetszik-e mindnyájunknak, mintha nem csupán ő tőle magától búcsúznánk? Nemcsak egy nemesen élt és szépen befejezett élettől, melynek hosszú útján a költészet, a tudomány, az igazság, a szeretet és a hazafiság nemtői vezették, nemcsak tőle veszünk búcsút ez órában, hanem irodalmi, sőt nemzeti életünknek egy dicső korszakától, melynek utolsó képviselője volt. A nagy eszmék, nagy célok, nagy érzések, nagy tettek korától, Vörösmarty és Széchenyi korától.

Annak a kornak mondunk itt utolsó képviselőjének utolsó útja előtt Istenhözadót, melyben az életnek nagy törekvésekben, tettekben, áldozatokban érvényesülő szépsége s a költészetnek nemes érzé-

sekben és fenséges képzetekben nyilatkozó ereje benső, elválhatatlan egységbe olvadtak. Annak a kornak, mely egy ideálba tudta foglalni az emberi és nemzeti haladást. Annak a kornak, mely ebben a szent harmóniában látta, érezte és folytatta egész életét: a politikai, a tudományos, az irodalmi és a gazdasági életet egyaránt. Annak a kornak, melyet nagy céljaihoz méltó erkölcsök díszítettek s a mely, ideáljainak örök erejénél s erkölcsi nagyságánál fogva, csak diadalt vethetett, csak dicsőséget arathatott.

E kor gyermeke, megdicsőült társunk, midőn a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság koszorúit koporsódra helyezem, hadd forduljak egyenesen nemes árnyékodhoz. Hogy ifjai a nagyok barátja lehettél s költői gyermekálmaid fölött Vörösmarty atyai szeretete virrasztott; hogy a magyar jogélet újjászületése köszönettel emlegetheti tudós és lelkes közreműködésedet; hogy nemzetünknek csodás, politikai és művelődési fejlődésében okos tanácsos és férfiúi áldozattal vehettél részt; hogy földi pályád azoknak dicsőséges körében vezetett, kik magyar egünknek álló csillagai s a hadak útja csillagtáborá; hogy ama letűnt nagyszázadot élhetted és munkálhattad: ez életednek áldása s talentumaidhoz kötött kötelességed volt. De hogy szellemöknek igaz részese voltál; hogy egész pályád minden irányában nemesen sugározta s késő vénségedig megőrizte az ő fenséges erkölcsi avatásuk erejét: ez az érdemed, kihűlt elméd és elállott szíved érdeme. Az, hogy úgy szállasz el közülünk, mint a galamb, nemcsak olyan fehéren, hanem olyan szeliden és olyan tisztán.

Mondhatok-e nagyobbat és igazabbat magasztalásodra, mint hogy ime, a te gyászodnak órájában a te neved és emléked lelki szemeink előtt összefonódik legnagyobbjaink és legjobbaink emlékével?! És most indulj közéjük, egykori vezéreid, barátaid, lelki rokonaid közé, a mi halhatatlanjaink közé. Mondd meg nekik, hogy az ő világuknak élő példái immár mind eltávoztak közülünk; te voltál az utolsó. Mondd meg, hogy az ő ihletükre lenne szükségünk: az ő önzetlen és kitartó, bölcs és lelkes, magyar és művelt szellemük ihletére.

Hogy ime rád bízunk ezt az üzenetünket: ez a hozzád legméltóbb dicsőítmény, mely utadon kísérhet. Isten veled!

*

Tóth Lőrincz 1814 december 17-ikén Rév-Komáromban született. Szülővárosában, Pozsonyban és a budapesti egyetemen tanult s köz- és váltóügyvédi okleveleket szerzett. Mint ifjú utazásokat tett Nyugat-Európában, előkelő elméssel nagybecsű ismeretségeket kötött s 1840-ben mély tudományos és művészeti benyomásokkal gazdagodva tért vissza honába. Ettől fogva a honi vezető körökben, a sajtóban, az országgyűlésen, a humanitárius mozgalmakban, szóval a közéletnek szinte egész vonalán, áldásos élete végéig folyvást szerepelt. Különösen kitűnt mint büntető jogász és mint író. A szabadságharc alatt a honvédelmi bizottmány egyik jegyzője, majd ministerialis osztályvezető és helyettes államtitkár volt. Az elnyomatás korszakában börtönbüntetést szenvedett az Újépületben; halálra is ítélték, de kegye-

lemmel szabadult s az ügyvédi gyakorlattól eltöltve, a M. Tud. Akadémia pénztárnoka lett. Az Akadémia palotája építési költségeinek előteremtésére rendezett országos gyűjtés gondjai foglalták el ez időben s e mellett ujságírással foglalkozott. Utóbb, elismert szakjogászul, résztvett az országbírói értekezleten, majd Pest vármegyénél az árvaszéki elnöki állást fogadta el. A kiegyezés idejében mint országgyűlési képviselő és Deák Ferencz politikájának s egyéniségének híve, tagja volt a 67-es bizottságnak s osztályfőnök lett az igazságügyi ministerium kodifikáló bizottságának. Később a bírói pályára ment át. A legfőbb bíróságoknál tévén szolgálatot, 1883-tól fogva a kir. Curiának egyik tanácselnöki székét töltötte be 1894-ig, mikor szemének meggyöngyülése miatt, nagy kitüntetésekkel nyugalomba vonult s 1895-ben a főrendiház tagjává neveztetett ki. Irodalmi munkássága révén már 1836-ban, alig 22 éves korában a M. Tud. Akadémia levelező tagjává választatott, 1858-ban pedig rendes tagjává, a jogtudomány műveléseért. Tiszteleti tagja volt a Petőfi-Társaságnak is. A Kisfaludy-Társaságnak 1839-ben lett tagjává s hat évig a Társaságnak legelső titkáráképen is működött. A Társaság már 1882-ben mint legrégibb tagját ünnepelte őt, 1892-ben pedig megülte ötven éves és 1902-ben hatvan éves tagságának évfordulóját. Igen magas kort ért el s az ezzel járó testi fogyatkozások sem szellemének erejét, sem szívének kedves üdeségét nem hervasztották el. Testi szenvedései szobájához és ágyához csupán élete utolsó hónapjaiban lánczolták.

A szépirodalommal már kora ifjúságában kezdett foglalkozni. Első munkái a Regélőben és Társalkodóban jelentek meg. «Átok» című tragédiájával és «Ekebontó Borbála» című drámájával, majd az «Atyátlan» című tragédiájával már a mult század harminczas éveiben akadémiai dicséreteket nyert, «Hunyady László» című tragédiájával pedig 100 arany akadémiai jutalmat. Még több színpadi műve jelent meg s mint lírai költő is tetszést aratott verseivel, melyeket «Szívhangok» gyűjtőcímmel 1838-ban adott ki. «Úti tárcza» című hat kötetes műve 1844-ben feltűnést keltett. Majd 1851-ben «Úti novellák» címen egy kötet elbeszélése látott napvilágot, melyet három évtizeddel később még egy elbeszélő kötete követett «Sötét időkől» címmel. Élte alkonyának igen nevezetes szépirodalmi sikere volt «Méhek» című epigramm-kötetének megjelenése 1882-ben. A magyar jogász szakirodalomnak hosszú élte folyamán egyik legtermékenyebb s legelismertebb művelőjeként, igen sok kisebb és nagyobb jogi munkát írt és adott ki s mint jeles idegen szerzők fordítója is működött.

TOLNAI LAJOS.

(Emlékezésed.)

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Felolvasta az 1903 november 25-diki ülésen.

Nyári időben gyakran történik úgy, hogy csodálatos szépen nyílik meg a reggel: az ég boltja körös-körül tiszta; kelet felől derült mosolygással özönlik szét a fény; a virágos mezőkön és a zsendülő vetések dűlőin üde harmatcseppek milliárdja ragyog; mindenfelé boldogan neszel föl az élet; lágy cziripelés, zümmögés, csicsérgés tölti bé a határt s erdők és ligetek bokraiból édesen csendül ki a madarak ujjongó éneke. A legszebb ígéretekkel kezdődik el a nap. De a tündöklő reggelnek alig hogy vége van: nemsokára itt-ott már is borulni kezd. Vészjósoló fellegek egyre sűrűbben lepik meg az eget s a mennydörgő magasságban félelmes villámok cikáznak. Kevés idő telve aztán üvöltő szélvihar és szakadó zápor következik. Délutánra már csupa sár, szenny a föld s megrongyolva, összekúszálva búsul a természet. Mire pedig elérkezik az est: az égen fekvő, nehéz felhőtorlatok mögött majdnem észrevétlen hanyatlik le a nap, mely reggel oly fényesen ragyogva kezdette volt útját.

Ime, a Tolnai Lajos életének képe! Az ő életében is fényes volt a kezdet és sok szép ígérő. S aztán fekete borulat és szomorúság a vég!

Pedig ez az élet nem volt szövevényes, nem volt kalandos, nem könnyelmű szenvedélyek szabták meg az útját; egyszerű élet volt, majdnem oly egyszerű, a minőt javarészt a békességben megőszülő tuczatemberek élnek a világon. S mégis mennyi megpróbáltatás, mennyi szenvedés esett erre az életre!...

Tolnai Lajos a tolnavármegyei Györkönyben született 1837-ben, január 31-ikén. Eleinte nem Tolnainak, hanem Hagymássynak hítták. A «Tolnai» vezetéknevet csak később vette fel mint író. Atyja községi jegyző volt, abból a régi nemes, erdélyi Hagymássy-családból, melynek őseiről egész 1240-ig szól az emlékezet. Erdélyből csak a Szapolyaiak idejében szakadt ki a család, legtöbb tagja hosszú időközön át többnyire

papi hivatalt viselvén Tolna és Baranya vármegyék református hitközségeiben.

Gyermekeveiről nincsen sok mondani való. Csak olyan gyermek volt, mint a legtöbb gyermek, legfőlebb tán másoknál kissé zárkózottabb. Az elemi iskolát és a középiskola négy alsó osztályát otthon, Györkönyben, végezte, mint kitűnő tanuló. Szerény viszonyok között élő szülei csak a következő osztályokra küldötték fel az akkoriban híres Nagy-Kőrösre.

A Nagy-Kőrösön töltött négy esztendő aztán elhatározó befolyással volt a serdülő gyermekekre. Ott ugyanis Arany Jánosnak lett a tanítványa, ki fölismervén az irodalom iránt már akkor fogékony növendék szép tehetségeit: apai szeretettel viselt gondot rája, költői törekvéseiben buzdítva, utasítva, oktatva mind végig, amíg csak keze alól ki nem került.

Középiskoláinak végeztével Tolnai, őseinek hagyományait követvén, szintén papi pályára határozta magát. Feljött Pestre s hallgatója lett a ref. papnevelő intézetnek. Itt Székács József és Török Pál voltak reá kiválóbb hatással. Mindkét jeles tudós fölöttebb szerette a tehetséges ifjút; sőt Török Pál, az akkori superintendens, annyira megkedvelte, hogy a papi vizsgák kitűnő sikerű letétele után sem bocsátotta el, hanem nyomban lefoglalta maga mellé egy évig káplánnak, azután meg a ref. főgimnáziumban a magyar, latin és görög irodalom tanárának.

Tolnai tehát 1860-ban tanár lett és ezzel, mint önálló ember, kilépett az igazi életbe.

Oh, ha sejtette volna már akkor a jövőndőt előre! Ha tudta volna, hogy az az életút, melyet a legbizakodóbb remények között maga elé fogott, hova-tovább mind inkább minő göröngyös lesz s mennyi vérező tövis és veszélyes süppedék fog vándorlása közben láb alá kerülni! Pedig tudhatta volna, hogy azokkal a lelki tulajdonságokkal, melyekkel útra kelt, kevés öröm ígérkezik neki, de annál több bánat és szenvedés! Mert annyi bizonyos, hogy a kit az élet úgy szerel fel útjára, mint őt szerelte fel, annak nyugalomra és tartós boldogságra számítani balgaság!

Ő ugyanis a tragikus természetek veszélyes adományaival indult az életnek. Hasonló volt ahhoz a hajóhoz, mely robbanó anyagokkal terhelten vitorlázik ki a sík tengerre; csak egy kis gondatlanság, csak egy kis végzetes alkalom: s szegény hajónak legfőlebb roncsait fogják a távoli czél partjaira vetni a viharok! Az ő természetében minden megvolt, a mi csak valakire bajt és veszedelmet hozhat, de alig volt valami, a mi az emberekkel való érintkezést kényelmessé

és nyugodtá teheti. Avagy volt-e ember ezen a világon, a ki a bölcs alkalmazkodás és a körülményekkel való józan megalkuvás üdvös tudománya nélkül valahol igazán boldogulni tudott? A ki azzal az elhatározással lép az utcára az emberek közé, hogy a tolongásban nem alkalmazkodik s menésének fölvevett egyenes irányából senki kedvéért ki nem tér: az nem fog messzire haladni a nélkül, hogy valakivel már is össze ne ütközzék. Tolnaival pedig az alkalmazkodás és megalkuvás tudománya éppen nem született. Neki ellenben ezek helyett határozott, sőt makacs nézetei, elvei, meggyőződése voltak, melyektől még akkor sem tudott eltérni, mikor a körülmények és az eszélyesség a legsürgősebben ajánlották, sőt követelték. Ő nem tisztelte, nem süvegelte a gyakran lábra kapó, divatos áligazságokat, melyek igazság számba menni csak azért látszanak, mert sokan igazságnak vallják és hirdetik; ő a meggyőződése szerinti abszolút igazságnál maradott akkor is, mikor ez által az áligazságok nem egyszer hatalmas hirdetőivel homlokegyenest ellentétbe került.

És e makacsságnál, melylyel nézeteihez, elveihez, meggyőződéseivel ragaszkodott, talán még nagyobb volt az érzékenysége. Az ő lelkén minden parányi kis hatás erős nyomot hagyott, akárcsak a pillangó szárnyának hímporán a leglágyabb érintés. Ilyen érzékenységgel a világ nyers tülekedésében ellenni nem lehet! Az ilyen ember csakhamar kiesik a társas élet örömeiből s kapott sebeivel elhúzódva magába zárkózik, mivelhogy a nagy érzékenységnek is épp úgy megvan a maga elszigetelő ereje, mint a nagy kiválóságnak.

Hát még aztán ha e túlságos érzékenységhez a nemes önbecsérzetnek is az a magas foka járul, melyet csak olyan óvatos és gyöngéd tapintat képes kielégíteni, minővel vajmi gyéren találkozunk! Annyira kényes önbecsérzettel kár nélkül a társaságban épp úgy nem lehet forogni, mint lenge csipkeruhában a mezők vad bokrai között!

S ha az említett tulajdonságokhoz még hozzászámítom a legcsekélyebb sérelem után is nyomban fellobogó heves indulatot, mely a békülékenyséig szörnyű nehezen s még úgy is csak ritkán tud higgadni: előttünk áll, legalább nagyjában, a vészes lelki felszerelés, melylyel Tolnai a boldogulást keresni elindult az emberek közé.

Eleinte, úgy egészen véve, jól indult a sorsa. Tanári állásának tisztessége mellé rövid időn az írodalmi hírnév tisztességét is megszerezte. 1860 őszén a Tóth Kálmán «Hölgyfutár»-jában megjelent «Heródes» című balladája. Ezzel mutatkozott be az irodalomban, melynek aztán csakhamar egyik legjobb nevű munkása lett. Verses és prózai dolgozatai elég szapora egymásutánban kerültek a nyilván-

nosság elé, az akkori legjobb lapok hasábjain. Dolgozott lelkesen és nagy termékenységgel. Boldogtalannak szűkös viszonyai s apróbb gondjai és bajai közt sem mondhatta magát, kivált miután 1865-ben feleségül vette Sugár Fánnit, egy szép, fiatal leányt.

Házassága ez évében adta ki legelső kötetét, mely összegyűjtött költeményeit foglalta magában. Ezt egykori kedves tanárának és mesterének, az akkor már Pesten lakó Arany Jánosnak, ajánlotta — «tisztelete jeléül.» S bizonyára nem csak tisztelete, de hálája és ragaszkodása jeléül is írta ezt az ajánlást könyvére.

E kötetével valóságos feltűnést keltett abban az időben. Örömmel üdvözölték az egészséges hangú, keresetlen nyelvű, nemes felfogású s erejénél esztelenül magasabbra nem erőlködő költőt. A mély elméjű és kényes ízlésű Erdélyi János is a dicsérők közé állt s az elismerésben éppen nem volt fukar. Dicsérte az író eredetiségét, bensőségét, nagy érthetőségét s versformáiban és nyelvében a népköltészet világos és jótékony hatását.

Ez pedig nem kis dicséret volt. Kivált akkoriban! Tudjuk, hogy az 1848—49-iki szabadságharcz lezajlása után fiatalabb költőink nagy része áldatlan utánzásba esett. Az elnyomatás eme szomorú ideje volt az ő idejük. Ekkor énekeltek javában Szelestey, Lisznyai, Spetykó, Csermelyi, Zalár, Székely József s mások, kik egyben-másban utánozni iparkodtak Petőfit, az utánozhatatlant. Okvetetlenkedő népieskedésök, vidékiesen cifrázkodó nyelvök, képtelenkedő hasonlat- és képhajhászatuk, nem egyszer nyegle hangjuk s magyaroskodó nyerseségük mind, mind Petőfi-utánzásból támadt, de a Petőfi természetessége, őszintesége, ereje és kedvessége nélkül. Petőfieskedtek, népieskedtek, de csak külsőségekben, miről már az ötvenes évek közepén ugyancsak Erdélyi János azt jegyzé meg, hogy költésük «felületes, kézműi gyakorlattá kezde fajulni», mert a dolognak «az újabb költői nemzedék a helyett, hogy, mint a magyar ember mondani szokta, a közepe körül forgódnék, a héját, a borítékot érinti, a könnyebb végét fogja, a gyöngé oldalt műveli.»

Ebben a selejtes hangzavarban valósággal jól esett hallani néhány régibb és újabb költőnknek énekét, kik művészi tudással és mérséklettel énekeltek. Ilyen tisztultabb ízlésű fiatalabb költők, kikhez Tolnai Lajos is tartozott, nem nagy számmal voltak, de nagyon számot tettek. Pedig ők nem erőlködtek, a messzi magasba induló ölyűt egy darabig botorúl kísérő apróbb madarak módjára, okvetlen követni a Petőfi merész szárnyalását. Ők tisztában voltak tehetségük erejével s lehetetlen próbálkozásoktól visszatartották magukat. A költészetben őket nem a vidékieskedés, nem a különlegességek kultusza,

hanem magasabb, egyetemesebb szempontok vezették. Szorgalmasan tanultak idegen nemzetek nagy költőitől, de azért épp oly szorgalmasan igyekeztek megtartani működésükkal a folytonosságot nemzeti irányban. S ha egyben-másban kedvet éreztek az utánzásra: inkább a valamivel mégis hozzáférhetőbb Aranyt és Tompát utánozták, a mi mindenesetre több haszonnal járt, mint a Petőfi nyomait követni akaró hiú vállalkozás.

Tolnai Lajos, mint költő, első sorban balladáival és románczai-val vonta a figyelmet magára. Kötetéből a Lengyel Józsi, Fehér Sándor, Virág Lidi, Györkérárus, A mostoha lány, A hű feleség, A szegény vándorló legényről című balladák s románczok rövid idő alatt országosan ismertekké lettek. Tetszett a közönségnek az egyszerű hang, meleg előadás, drámai tömörség, jó magyaros forma s az épp oly keresetlen, mint zamatos, színes, népies nyelv. Valami kedvesen újat látott a közönség mindezekben. Örömmel szemlélte a költőt, a ki önálló tehetséggel új csapáson mozog. Szinte felejteni látszott, hogy e balladák költője a nagy mesternek, Arany Jánosnak, a tanítványa s némi tekintetben még utánzója is. Az igaz, hogy itt nem szolgál utánzásról van szó. Inkább csak némely balladáknak a tárgya emlékeztet feltűnőbben a szem előtt tartott mester hatására. Mert hát, természet, *Az ördög menyasszonyá-t*, *Az apá-t*, *Rabán lovag-ot* aligha megírta volna Tolnai, ha előzőleg meg nem kapják lelkét mesterének *Ágnes asszony*, *Árva fiú*, és *Bor vitéz* című költeményei. Igen is, a tárgyak némelyikének választásában utánzónak mutatkozik; de mindamellett tartózkodik a meggondolatlan utánzástól mindenben, a miben a mester követésére magát nem tartja képesnek. Mivel nem érzi magában azt az erős történelmi érzéket, a mi Aranyban annyira kifejtett: a mestere által kedvelt történelmet nem is igen bolygatja tárgyakért. E tekintetben már nem utánoz. Próbát tesz ugyan Hunyadi Mátyás-ával, de aztán tovább nem folytatja. Azzal is tisztában van, hogy a verselési technika művészből formáiban szintén nincs ereje követni a mestert. Nem is teszi, hanem e tekintetben már inkább fordul a népdalok és népballadák felé, melyek eléggé művészi technikát kínálnak s mégsem oly nehezett, mint a minőt pl. *Bor vitéz*, vagy *Szondi két apródja* mutat. Nyelvét illetőleg is teljesen a nép nyelvénél marad, melyet kitűnően ismer. Legtöbb balladájának színe, menete, formája, nyelve egészen a népé. A hű feleség, A szépdombi korcsmárosné, A szegény vándorló legényről című balladáit mintha csak a nép ajkáról írta volna le. Nézzük csak a szegény vándorló legényről szóló balladáját:

Rongy-é, vagy mi látszik a falú árkában?
 Én istenem, bizony rongy lehetne bátran!
 De mikor feje van, hogy lenne rongy szegény!
 Nem rongy az, nem rongy az, egy vándorló legény!

Vergődik, didereg, úgy süt a nap pedig;
 Két szeme, ajaka, de csak hidegedik.
 Amott a kert végén, a káposztás alján,
 Egész megsajnálja egy szép fiatal lány.

Oda megy melléje, szépen megszólítja:
 «Az a jó úr isten majd csak meggyógyítja!
 Sohase búsuljon, ne féljen, ne féljen —
 Nekem is van ám egy katona testvérem.»
 Fogja a kezénél, úgy viszi, vezeti,
 Oda bent jó puha ágyat vetnek neki.

Éjfél után sebes eső kerekedik —
 Fölveti a legény üveges szemeit.
 Úgy kérne valamit, úgy mozogja szája:
 «Levelet, levelet Stiria országba,
 Stiria országnak egy kis falújába.
 Ottan is, annak is egy kis utcájába.»

Szabados Zsuzsika fogja a levelet,
 Sűrű könyvek között hogy írja ezeket:
 «Beteg vagyok, mátkám, beteg vagyok nagyon.
 Vagy látsz többet vagy sem, kedves szép angyalom!
 Menj el az apámhoz, mondjad azt üzenem:
 Fekete koporsót csináltasson nekem;
 Mondjad az anyámnak, azt mondjad legalább:
 Sohse kérdje miért — csak sírja ki magát,
 Sírasson valakit tiszta szíve szerént —
 Valami elveszett szegény mesterlegényt»

Szabados Zsuzsika nem hallgat, csak írja,
 A levél végére ezen szókat írja:
 «Mégis ne sírjatok, ne is búsuljatok,
 Síratlan, temetlen itten sem maradok.
 Lesz nekem koporsóm, sárga szeggel verve,
 Rajta lesz nevem is, arannyal kiverve —
 Lesz, tudom, olyan is, a ki rám borul még,
 S elsírat, mintha csak a testvére volnék!»

És ez az egyszerű történet, ez a természetes hang hogyné tetszett volna a «Zizim» és más hasonló balladák idejében!

Tolnai, igen is, első sorban mindenestre az Arany tanítványa volt, ámbár az ó-angol, ó-német, dán és svéd balladákat is jól ismerte s azokból többet lefordított. Az Arany hatása lehetett nála a balladai műfaj kedvelése; az ő hatása alatt dolgozott fel kétségtelenül néhány hasonló tárgyat; ígykezett a mestert követni tömörségben, drámaiságban és az életvalóság figyelmes szemmel tartásában. Ezekben lehetett

utánzó, egyébben semmiben. Egyebekre nézve inkább a magyar népballadák szorgos tanulmányozása hagyott rajta nyomot.

Lírájában már nem volt oly erős, mint balladáiban. Fő érdeme, hogy itt már éppen nem utánzott senkit. Azt írta, a mit átélt és átérzett. Írta sajátos hangon, sajátos nyelven, nem valami fényes technikával, de kitelhető nagy művészi gondnal.

Nem volt valami nagyon dalos természet s érzelem-skálája is meglehetősen szűk volt. Negyvenkét évre terjedő írói munkássága alatt aránylag mindössze sem termelt valami sokat a lírában. Egyik költeménye írásától a másikig nagy pauzák voltak, a mi azt mutatja, hogy lírai természete éppen nem volt szerfölkött nyugtalan. Benyomásait lassan és nehezen érlelte, mint a gyümölcsöt az a nyár, melynek nincs eléggé perzselő melege. A lelkébe nyülemelő hangulatokat, érzéseket csak nagyobb időközökben dobta ki világgá, mint a gájer-források a vizet. Értelmi erejének s reális, tiszta látásának túlságos fejlettsége miatt dalköltészetéből hiányzott a poézis legszükségesebb fűszere: a naivság édessége.

Szűk mederben folyó életének különben sem volt sok és változatos tárgya. Megénekelte a gyógyító, szép, szabad természetet, egykét gyermekkori emléket, az ifjúság mulandóságát, az élet egy pár szenvedő alakját, s meleg szíve szerelmének fellobbanásait. Azonban nála a szerelmi fellobbanások sem erőszakosak, végzetesek. Az ő szerelme becsületos, mérsékelt lázú, megbízható, józan szerelem; majdnem oly puritán, tartózkodó és kevés hangú, mint az Arany Jánosé volt. Szerelmi dalaiból inkább a kedves iránti tisztelet beszél, mintsem a szilaj, vágyakozó vér lobogása. Szereti a lányt, de ha látja, hogy szerelme viszonzására nem számíthat: abba is valahogy csak belé törődik. Nem fenyeget, mint Petőfi, a ki azt mondja Juliskájának, mikor azt az apa nem akarja feleségül adni:

Elvittelek volna, mint nap a harmatot,
Mint az esti szellő a rózsalevelet;
De most, mint a nyílvesszővel a zaklatott,
Megsebzett oroszlán, úgy megyek el veled!

Oh nem! Ez a különben olykor a szertelenségig indulatos ember csodálatosképpen csupán csak a szerelemben nem volt szenvedélyes. Csupán csak ez egyben, mely pedig még a higgadt embert is hamar teszi a szenvedély rabjává. Ő egyik kedves, kis költeményében így énekel:

Leteszlek már, édes lantom,
Úgy sem vár ránk diadal!
Látom én, hogy mind hiába
Könyörög, sir itt a dal!

— Sohse búsulj, édes gazdám,
Mért dobnád el lantodat,
Tudok én egy kis leánykát,
Meglásd, hogy az befogad.

Nem oly szép tán, mint a régi,
Oh, de sokkal kedvesebb,
A mikor te másért égtél:
Ő meg téged szeretett.

A mikor te kesergéssel
Enyhítgetted bánatod,
A mikor te másért sirtál:
Ő meg téged siratott.

Menjünk oda, édes gazdám,
Kezdjük újra dalaid.
— Tudja Isten, édes lantom,
Mondanál tán valamit!

Nem lázong, nem tombol a visszaütés miatt, hanem a bölcs ember önmérséklő megadásával megy tovább. S mikor megtalálja a lányt, a ki szintén szereti őt, azt sem hitegeti beválthatlan nagy szavakkal, eget-földet nem ígér neki, hanem azt mondja: majd meglátod szerelmemet, ha megmutatta az idő.

Mikor már másban él, mi bennünk lobogott,
Mikor érte leszünk kétszerte boldogok,
Ábránd helyett ajkunk mikor imát rebeg:
Akkor tudod meg csak, hogy mint szerettelek!

E költeménykötetével Tolnainak egyszerre országos híre lett. A Kisfaludy-Társaság mindjárt 1866-ban tagjának választja s a következő évben a Társaság kiadásában megjelenik legelső regénye: „A nyomorék”. Aztán még ugyanez évben három kötet életképe és beszélye kerül könyvpiacra, melyek hírnevét még inkább növelik. Az életképek gyűjteményét Bérczy Károlynak, a beszélyeket pedig báró Eötvös Józsefnek ajánlja. Mert hát ebben az időben még vannak emberek, a kiken szívének egész odaadásával tud csüngeni. Ekkor még vannak barátai. Nemcsak azért, mivel a jó Isten úgy rendelte, hogy még a legárvább életnek is legalább az ifjúságára jusson egy-két álmodozó társ, egy-két igaz barát; hanem azért is, mert a termékeny fiatal író sokan szeretik és sokat várnak tőle.

Irodalmi tekintetben panasza tehát éppen nem lehetett. De sok egyébért már ekkor lehetett panasza. Szűkös tanári fizetését tollán kívül még fárasztó magán órák adásával is kellett pótolnia. Ezen kívül hivatalos életében is akadtak apróbb kellemetlenségei. Meggyőződéseiből semmit sem engedő, makacs magatartása már itt nem

vált be kellőleg. Nézetei egyben-másban sehogy sem egyeztek tanártársai többségének nézetével. És a mi legfőbb volt: kisebb-nagyobb mértékben állandóan még betegeskedett is.

Így történt aztán, hogy 1868-ban elfogadván a marosvásárhelyi reformátusok meghívását: elhagyta Pestet s leköltözött papnak a székely városba.

Ez volt az első végzetes lépése! Nemcsak azért, mert az irodalmi központot elhagyta s mert a papi javadalmazás magasra csigázott reményeiben is nemsokára keserűen kellett csalódnia: hanem más okból is. Egyáltalán a papi pálya, minden e nemű fényes tehetsége mellett sem volt neki való. Az ő türelmetlen természetével, alkalmazkodni nem tudásával, büszke önbecsérzetével, könnyen sebezhető érzékenységevel s hamar lobot vető indulatosságával hogyan viselhette volna sokáig boldogan a türelmesség és alkalmazkodás, az alázatosság és megbocsátás, a szelídség és vigasztalás apostoli köntösét!...

De azért eleinte ott is csak dolgozott, kedvvel, kitartással. 1870-ben megjelent «Az urak» című, második regénye, mely a Bach-korszakban játszik s a betelepített német beámterek metelyező hatását festi egy kis mezőváros magyar népe között. 1871-ben pedig «Az én ismerőseim» címmel adott egy új beszélykötetet.

Ebben a két kötetében, valamint a főlebb már említettekben még kizárólag csak a költő beszél hozzánk, kinek egyedüli célja: szolgálni a szépet és gyönyörködtetni az olvasót. Ezekből a művekből világlik ki igazán, hogy eredetileg milyen elbeszélőnek született Tolnai. Elbeszélő egyénisége értékének a legmegbízhatóbb fokmérői ezek a művei. Az ezekben mutatkozó erények és hibák tisztán az író vele született tehetségének méreteit födik. Ez erényekben és hibákban az az író áll előttünk, a kit eredeti mivoltából a kedvezőtlen életkörülmények még ki nem forgattak s tévesztett útakra nem sodortak.

Tolnainak ez első időszakból való műveiben csakis oly meséket kapunk, melyek a való élet látszatával jeleskednek ugyan, de azért senkit sem sérthető általánosságban vannak tartva s egyedül csak költői célokkal készültek. Sorban olvassuk történetét az esztelenül kapaszkodó s végre is keservesen csalódó és bukó embereknek; a közönséges, nem méltó feleség mellett veszendőbe menő tudósnak; a kitartó szerelmével győzedelmeskedő, árva zsidó lánynak; az üldözött, de mégis nagyra vergődő szegény ifjúnak; az elzüllött nevelőnőnek; a veszedelmes lejtőre jutott pénzhamisítónak; az írói hiuság áldozatául eső fantaszta nőnek; a lutri nyomorult bolondjának; a szerencsétlen férjhezmenetel szánandó mártirjának; a hűtlen asszony

áldozatának; a csalfa kedves visszavárában megvénülő lánynak; az életnek induló s mindjárt útja elején keserű csalódást szenvedő ifjúnak, stb. stb. Ez időben az író világa még vonzó, szép világ, melyben szigorú erkölcsi törvények uralkodnak következetesen: a rosszak bűnhődnek, a jók diadalmaskodnak. A szenvedők szenvedései végeredményökben nem bosszantók: egyik méltán szenved, másik pedig célhoz jutása által kiengeszteli visszatetszésünket. Az író ez időbeli alakjaiban sűrűn találkozunk önzetlen barátokkal, meleg szívű emberekkel, áldozatkészséggel, hűséggel, könyörülettel s egyéb erényekkel. Mert az író ekkor még nem vesztette el végképpen az emberekben hitét s lelki élete nyugalmanak egyensúlya még nem volt elbillenve.

Tolnai már e műveiben is főleg a szegény, vergődő, zsák-utczába jutott emberek költőjének mutatja be magát, a ki akkor áll tehetségének leginkább megfelelő talajon, mikor az élet komor, sőt sivár jeleneteibe mélyed s annak szenvedő, sokféleképpen megpróbált alakjait veszi vizsgálata alá. Még melegnek is akkor legmelegebb, mikor boldogtalan emberekről beszél. Oh, ekkor mennyi szív, mennyi jószág súgárzik ki az író soraiból! Kedvencz témája: a jót és a rosszat két szembe állított alak, legtöbbször két testvér személyében érzékíteni meg. S ilyenkor mennyi szeretettel kíséri sorsát és fogja pártját az üldözött, lenézett kitagadott, de helyes gondolkozású, becsületes, jó testvérnek! Akár csak a népmesék!

Az élet derültebb oldalainak ecseteléséhez ellenben már nincsenek eléggé meleg színei. Pár helyt meghatóan festi ugyan a szerencsésen fölemelkedett gyermek sorsán érzett szülői örömet; de már a fiatal szívek boldog idilljének rajza kevésbé sikerül. Szerelmes párok szerepeltetésében és beszéltetésében olykor igen józan, olykor igen hűvös s épp úgy hiányzik itt a jól eső naivság, mint a gyermekvilágot érintő egy-két rajzából a Dickens-i édesség és humor.

Regényei, sőt elbeszélései is többnyire kissé nehezen indulnak, mint a jól megterhelt, mélyen járó hajók. Történetei nem zajosak, de általánosan véve érdekesek s jobbára formás egészsze vannak kerekítve. Nem izgató bonyodalmakkal, nem sziporkázó ötletekkel, nem váratlan fordulatokkal s nem az előadás különös bájával ragadják meg az olvasót, hanem az elevenen színezett életvalóság hathatós erejével. A fántázia színes játéka helyett jobbára a valósághoz híven ragaszkodó rajzok meggyőző gondosságát kapja az olvasó. Emberei húsból és vérből való igazi emberek, kik lélektanilag helyesen cselekesznek s mindig a helyzethez és jellemhez találóan beszélnek. Beszélnek tősgyökeres, tartalmas, színes nyelven. Igaz ugyan, hogy előkelőbb úri embereinél néha kissé hiányát érezzük a társalgás

keresetlen könnyedségének és finomságának; de mihelyt aztán a közép- és iparososztályt, avagy a föld népét szolaltatja meg: jól eső természetesség és zamat árad párbeszédeikből. Mert lát Tolnai ez utóbbi osztályoknak ismerte legalaposabban az életét, nyelvét és gondolkozásmódját. Ekkoriban írt köteteinek nem egy elbeszélését, minők többek közt pl. a «Málvin kisasszony», «Az első stáció», «Az ötforintos bankó» címűek, a jövőendő idők embere is irodalmunk legjobbjai közé fogja mindig számítani.

De hát Maros-Vásárhelyt később nagyot változott az írónak az élet s az élettel aztán nagyot változott maga az író is!

Ez a város Tolnai Lajosnak sehogy sem volt alkalmas állomás! Azoknak a tulajdonságoknak, melyekkel fölszerelve Tolnai az életnek indult, itt semmi sem kedvezett. Ellenben jóformán minden feltétele megvolt annak, hogy az ő nem simulékony természete, szókimondó egyenessége, érzékeny önbecsézete és heves indulata veszedelmes összeütközésekbe keverje szüntelen.

Maros-Vásárhelynek, a mint sokan tudjuk, számot tevő intelligens osztálya mellett hatalmasan kifejlődött polgársága is van. És a református egyházi életben is jelentékeny szerepe van e polgárságnak. Papjok tartósan szilárd állást magának csakis úgy teremthet, ha hozzájuk simul s kellő fokú népszerűség megszerzésére van egy kis számító furfangja és tehetsége. A polgárság életétől elzárkóznia éppen nem tanácsos. Legalább is a főbb hang-adók névnapjain, családi ünnepein meg kell jelennie s a hízog pohárköszöntésektől és egyébféle kedveskedésektől nem kell irtóznia. Fontoskodó véleményeket, ha nem is duzzadoznak a bölcseségtől valami szerfelett, türelmesen meg kell hallgatnia s lekötöztető mosolylyal és helybenhagyó fejbólintásokkal kell folyvást kísérnie. Presbiteri gyűléseken okosan meg kell hajolnia a többség véleménye előtt, habár az a vélemény ő magának éppen nem is véleménye.

Ezenkívül egy jó papnak bármi körülmények közt tiszteletben kell tartania főgondnokát, algondnokát s egyháza mind azon híveit, a kik az Úr általok választott szolgájától a köteles tiszteletet és alázatosságot fölényesen követelik.

Aztán meg egy szegény, stólas papnak azon sem szabad sértődéssel megbotrátkoznia, ha egy-egy helyi, vagy vidéki előkelőség, kinek színe elé kerül, kicsinló vállveregetéssel érezteti vele azt a mérhetetlen különbséget, a mi őket egymástól igen természetesen elválasztja. A helyi nagyságok érzékenységeit meg épp oly gondosan kell szóban és tettben kielégítnie, mint a jó szülőnek a kedélybeteg gyermek apró szeszélyeit.

A mely pap mindezeket okosan megteszi, az aztán Maros-Vásárhelyt is, másutt is boldogan megélhet.

De hát Tolnainál ilyesmikre hogy is lehetett volna gondolni. Az ő természete hangosan tiltakozott majdnem minden követelmény ellen, a mi papi megélhetéséhez szükségesnek mutatkozott. Ő pontosan végezte hivatalát, de tovább annál nem ment. A czimboráskodó mulatozásokat megvetette és messzire került, selejtes emberek véleményének járszalagján csak egyet sem lépett, nézetei mellett makacsul megharczolt, érdemét meghaladó tiszteletet senkinek sem adott s egyenlő önérzettel érintkezett polgárral és úrral.

A maga kiválóbb voltát erősen érezte a törpébb környezetben, a mi csak arra volt alkalmas, hogy minden apró-cseprő sértődése kétszeresen fájjon.

Mind ezeknek pedig jó vége természetesen nem lehetett. Apránként kezdettek az ellenségei szaporodni, egyháza kebelében és a helyi társadalomban egyaránt. Hiába volt írói tekintélye; hiába volt a leghíresebb és leghatásosabb egyházi szónokok közül való; hiába volt nagy tudása és feddhetetlen élete: nem használt egyik sem! Rosszakarói rendszeres aknamunkát folytattak ellene s az egyre szítogatott ellenszenv mind szélesebb és szélesebb körre harapódzott, mint a szélrohamok által élesztett tűzvész szárazság idején. Ott lakó barátai, mint a boldog emlékü Mentovich Ferencz és Száz Béla, meg mások, nem voltak képesek feltartóztatni a veszedelmes áramlatot.

Tolnai Lajos jó darab ideig alapjában nem sokat törődött ellenségeivel. Megvetéssel felelt a támadásokra s haladott a maga útján tovább. Irodalmi tervek foglalkoztatták s a munka, az alkotás vágya kötötte le minden gondolatát. Két ízben is lapot indított s megalapította a Kemény Zsigmond-Társaságot. De áldatlan körülményei közt helyi sikerekre már nem számíthatott.

Ellenségei idők folytán alattomban a fejére nőttek. Kezdődtek a nyílt üldözések, rágalmazások, följelentések, fegyelmi vizsgálatok, szóval: minden elképzelhető meghurczoltatások. Nem csak a világi emberek, hanem a hiúságaikban sértett paptársak is ellene fordultak. Az akkori erdélyi református püspök, az apostoli jóságú Nagy Péter, ki különösen mint fordító maga is szolgált az irodalmat, védte ugyan Tolnait mindenben, a miben lehetett. De a megrontott életet jóra igazítani nem volt többé már senkinek hatalma!

Tolnai is utoljára, mint a kelepczébe került vad, végképp elvesztette fejét. Ellenséget látott mindenkinben. Kevés barátjától is elhült lassan-lassan. Lelkében teljes erővel kezdett lobogni a harag. És ő nem a Shakespeare kovája volt, melyet ha megütnek: szikrát vet s

elalszik; ő olyan volt, mint a bakui kőolaj-források, melyeket, ha tüzet fogtak egyszer, többé eloltni nem lehet.

Költészetében többé a nyugodt lélek harmóniáját hiába keresük. Már 1874-ben megdöbrentő, s nem nagyon papias keserűséggel énekel egyetlen fiának:

Tanulj, kis fiam, de meg ne tanuld,
Hogy az ember milyen;
Tanulj, kis fiam, de meg ne tanuld,
Hogy az Isten pihen!

Én a templomban szolgálom őt,
Az Erőst, a Nagyot:
Mégis, hogy annyin rám esének,
Fegyvertelen hagyott!

Mint a szegény bolond vén Illés
— Hü volt ő is, de mert
Sok otromba, hitvány, czudar, gaz,
Rongyos papot leverte;

Mint a szegény, bolond vén Illés:
Sok mart sebem nyalom,
Nyögöm, zúgom, sírom, kesergem:
Megcsaltál oh nagyon!

Csak a költemény utolsó strófáiban kerül a kissé megjohádzott emberben ismét fölül a — pap:

Eredj, játszszál, szép, oh mégis szép
A bolond, tiszta szív!
Kinyitom mély, kéjes gyönyörrel
Ablakom szárnyait.

Égi látmány, nem földi rongy sár,
Egész földdel felér:
Tüzes lovak, lángzó sörénnyel,
A régi szent szekér!

Isten veled, szegény, vén Illés!
Mondd az Úrnak: no hát
Leomlom újra lábaihoz
S fölveszem az igát!

Hiszen fölvette, fölvette az igát, hanem azért most már ő sem válogatta a szót! Nyíltan, kiméletlenül oda mondogatott ellenségeinek. 1876-ban közzétett egy költemény, melynek mindjárt első szakában Coriolani haraggal így aposztrofálta ellene fordult híveit:

Mely tegnap még dicséretemre
Fölhányta ronda süvegét:
Im, újra lázong, újra támad
A régi «vulgus» sőpredék!

Képzeltető, hogy ezek a heves kifakadások mennyire javították sorsát!

Különben az élet egyebekben is nagyon ellene járt! Serdülő fia mellé a hetvenes évek vége felé még egy kis lánya született. Ez a kis Iduna volt legfőbb vigasztalása a megkínzott apának. 1880-ban azonban ezt is elvesztette! Megkapó bensőséggel síratta ezt a gyermekét. Egyik versét így kezdi:

Eltettük székét, poharát,
Tán, hogy felejsük hamarább!
Felforgattam mindent a házban,
Hogy a *rég*it sehol se lássam.

A szegények közt szertesztét
Kiosztogattuk mindenét:
Ne legyen anyja előtt semmi —
Ha így jobban tudna feledni.

S most a merre járunk-kelünk,
Mindenütt csak rája lelünk:
Ott egy kis lányon koczkás ruhája,
Azon a piros, azon a sárga.

Haragja és bánata mind féktelenebbé, helyzete mind tűrhetlenebbé vált. Szó sem lehetett neki többé nyugalomról, békességről. Lelkének borulata nagyította sérelmeit és az emberek hibáit, mint az alkonyi világítás a tárgyakat. Folyvást keserűséggel volt teli a szíve! Egyik korábbi regényében azt mondja egy szegény papi családról, hol lánykérő van s vígan mulatnak az asztalnál: «Ott ült az asztalnál a jó Isten is, s a hol ő ül, ott jó kedv van és békesség.» Na, a Tolnai asztalánál ekkor már ugyancsak nem ült a jó Isten!

Ez időkben nagyobb munkát alig birt valamit végezni. Csak 1882-ben jelent meg két nagyobb regénye. Egyik «A báróné ténsasszony», másik «A nemes vér». A báróné ténsasszony még a régi, igazi Tolnai tehetségével kezdődik. Ebben is, mint «Az urak»-ban, szintén a Bach-korszak beámtervilágának zsarnokságát, visszaéléseit és néhány rossz magyarnak kegyhajhászatát s a hatalom fényében való sütkérezését rajzolja. Színei elevenek, erősek és igazak. Történelmi levegője tiszta, egészséges. Főbb alakjai, mint Krumpelholz, dr. Schwindler Gusztáv, Némethné szül. László Ameli, László Károly, stb. pompásan vannak jellemezve. Itt még tisztán csak a költő szól hozzánk, ki mély megindultsággal borong nemzete elnyomatásának szomorú napjain, s kinek soraiból jól eső melegséggel lobog az erős fajszeretet legnemesebb tüze. Mily meghatók szavai, mikor arról beszél, hogy az ötvenes évek vége felé híre fut a külföldre menekültekben reménykedő kúnok között: «Jönnek a mieink! Ez a mondas

hangzott a templomokban is. Honnan? kik? Hát Mózes és Aron, prédikálták a templomokban Nagy-Kakasdon, Karczagon, Madarason. Kecskeméten, Kőrösön s még két lelkesült, igaz magyar pap Czegléd-
den, hogy áldja meg az Isten nyomaikat, ha még élnek, vagy szentelje meg poraikat, ha már elszenderedtek!»

De a regény második felében, mely az ő szomorú papsága idejébe nyúlik, előtérbe nyomul aztán a személyeskedő keserűség. Szereplőit kezdi az ő gyűlölt ismerőseivé átalakítani, épp úgy, mint «A nemes vér»-ben, melyben egy nyomorúságosan levitézlett erdélyi inágnás családot állít pellengérre. A következő évről még egy regénye van: «Az oszlop báró». Nagyra áradott keserűséggel ebben még kíméletlenebb gúnnyal veszi rendre ellenségeinek egy egész csapatát. E műveiből már világosan kitetszik, hogy az író az élet kezdő teljesen kiforgatni régi érdemes mivoltából. Regényeiben többé nem csupán csak a költészetet akarja szolgálni, hanem megsértett szívének bosszúállását is. Ő maga mondja «A nemes vér»-ben: «... én nem is regényt írok, csak néhány szívnek vizsgálatom érzését és jegyzem le cselekedeteit.» Holott a regényírónak legelső sorban mindig *regényt* kell írnia!

Természetes, hogy e köteteivel is csak gyűjtötte fejére a tüzet. Maros-Vásárhelyt nem lehetett többé maradása. Különben maga is elvágódott minden áron. Már évekkel előbb így kesergett egyik költeményében erről a városról:

— — — — —
Kakukmadár ne mondj jövődöt:
Zordak itt a jósolt esztendők!
— — — — —

Oh, hogyha egykor engemet
Jó sorsom innen kivezet;
A honi kedves partokon
Magam ha még kisírhatom;

Ha sok kínom, sok szégyenem
Ott lassan eltemethetem:
Hideg föld, szívtelen vadak,
Hogy elmehettem — áldalak!

És csakugyan 1884-ben önként le is tette a papi palástot s kevés híved magával felköltözött Budapestre. Nem költözhetett a «honi kedves partokra», hová dalában esengett, hanem ide a fővárosba, első sikerei helyére, hol könnyebben remélte a boldogulás módját megtalálni. Annál is inkább, mert nem egyedül csak a tolla volt, a miben bizhatott. Hiszen már 1879-ben Kolozsvárt a magyar irodalomból és az æsthetikából doktori oklevelet szerzett s a buda-

pesti egyetem még azon évben magántanárnak hábilitálta volt. Sok reménynyel, szép tervekkel hagyta oda bánata és szenvedései szomorú színterét, hová immár úgy sem köté semmi, csak a temetőnek egy kis halmocskája.

Ámde itt is hiába kereste már azt a neki egykor sok tekintetben kedves Budapestet! Egy merőben megváltozott más világ fogadta. Az egykori jó barátokat nem igen találta: egy részök szanaszét aludt már egy-egy sírhant alatt, a többiek jó részéből pedig kioltogatta a távolság és idő a régi melegséget. Különben ellenségei is gondoskodtak arról, hogy jövetelét világgá kiabált rossz híre jóval megelőzze. Az irodalmi élet sem kecsegtethette valami különösebb jóval. A fölszaporodott írók összetartása és egymásbecsülése nem volt már oly meleg és őszinte, mint a hatvanas években. Kisebb érdekcsoportokba voltak verődve a toll emberei s mindenik csoport a maga híveit tölta és dicsérte. Ő pedig eszélyesen és tartósan alkalmazkodni sem az egyik, sem a másik csoporthoz nem tudott. De meg nem is akart. 1886-ban epés gúnynyal és daczczal énekl:

Van sörünk, van borunk,
Jó vállas legény vagy,
Örömmel látjuk, hogy
A szád is elég nagy.
Tudd a mi nótánkat,
Itt a sípunk — sípolj!
— Soha én, míg bennem
Egy csöppecske vér foly!

Szóval: nem az a világ várta itt a menekülő író, melyben kapott sebeinek egy könnyen való gyógyulását remélhette volna.

Hanem azért egyelőre mégsem csüggedett el. Sőt úgy látszott, mintha jótékony tanulságot merített volna előbbi sorsából s lelkében a megengesztelődés némi megnyugvása került volna fölül. «A falu urai»-ban egy helyt így sóhajt fel: «Minden úgy van jól, a hogy van; kell lenni a világ mérlegének egyensúlyban tartása miatt megcsalt, rászedett, mindenükből kikoppasztott embereknek, egy helyről a más helyre bújdósóknak, éhezőknek, soha czélt nem érőknek, a kiken a szerencsések, mint az orvosnövendékek a hullákon, tanuljanak.» «A polgármester» című regényében pedig így kiált fel: «én nem akarom mutatni törött csontjaimat; beszélni, hol kaptam össze ellenségeimmel; hol vesztettem el azokat, a kikért éjjel-nappal küzdöttem; bolond bízamban hol vertek meg azok együttesen, kiket egyenként kis ujjammal morzsolhattam volna szét: magamat számba sem veszem többé!»

Nagy munkaerővel fogott a robothoz s író asztala mellett

töltötte a nap java részét. Sőt végszükségében próbát tett arra is, hogy az emberekkel javítsa viszonyát, a mennyire lehet. Voltak pillanatai, mikor nagy nehezen erőt vett büszke természetén s kitelhető magamérsékléssel próbált közeledni hol egyik, hol másik emberhez, kiket a szerenese és jóllét az ölen hordozott. Azt írja egy helyt: «Egy nagy úr olyan, mint a megáradt nagy víz: azzal ok nélkül való szembeszállni, azt csak meg lehet kerülni, — de okosan!» Ezt az «okos» megkerülést kísérté meg ő is.

Hanem mind hiába történt a kísérlet! Hiába kilincselte: nem volt semmi haszna! Az emberek hidegen begombolkozva fogadták erre is, arra is, s megbízhatóbb társasága jobbára csak az a néhány fiatal író volt; a kik lassan-lassan köréje verődtek, s magukat hozzá alkalmazták. Nem boldogult sehogy. Egyetemi tanszékre nem tudott vergődni s más megbízható állása sem akadt.

Mikor aztán látta, hogy hasztalan minden; magára erőszakolt kevés higgadtságát is újra elvesztette. Félredobta a számító okosságot s most már tartózkodás nélkül vágott az emberek szemébe mindent, mi csak lelkén feküdt. Úgy tett, mint az a rab, a ki, midőn érzi, hogy már úgy sem segít semmi, vallani kezd — szabadon, őszintén. Vallott ő is! Véleményét többé nem titkolta senkiről, semmiről, hanem a kétségbeesett ember túlzó bátorságával kezdett ítélkezni elevenek és holtak felett. Nagy számú regényeiben és tárczáiban, melyeket a megélhetés végett csaknem gyári szaporasággal volt kénytelen termelni a lapoknak és kiadóknak, könyörület nélkül korbácsolt végig titkos és nyílt, képzelt és valódi ellenségein. Nem kimélt senkit, nem szeretett többé igazában senkit, mert meg volt győződve, hogy a világon épp oly kevés a becsületes ember, mint a mily sok a gaz. Oh, ha ő ezeket jó előre így ismerte volna s vak bizakodásáért nem kellene most késő csalódással sírnia! «Nem a jó emberek élettörténetét kellene tanítani és magyarázni az iskolákban, hanem az igazi gazemberekét!» — jajdult fel keserűsége «A jégkis-asszony» regényében.

Ez időktől kezdve aztán a régi író Tolnaiban többé hiába keressük! A kedvezőtlen életkörülmények kivetköztették egykori szép erényeiből. Egy majdnem teljesen átváltozott másik író lett belőle, kinek világnézete és hangulata ijesztően sötét, beszéde meg keserű, mint a tenger vize. Nem keresi többé, mint egykoron kereste, az általános érdekű tisztán költői tárgyakat, hanem bosszúálló krónikása lesz annak a szűkebb körű s költői szempontból nem mindig eléggé érdekes kis világnak, melyben az ő örömtelen, zaklatott élete idáig lezajlott. Büntető törvényszéki teremmé változtatja dolgozó szobáját,

hol a czél ezután többé nem a mulattatás, hanem a megtorlás. «Tudni való, hogy nem nőknek, nem lányoknak írok, — szeretetükről, részvétükről nem is álmodozom», — jegyzi meg «Eladó birtokok» czímű regényében.

Munkáiban harczolni kezdi a Don Quijotte sikertelen szélmalomharczát a kapzsiság, kapaszkodás, eszem-izsom barátság, protekció, házasságtörés, a házas felek könnyelmű elválasztásából tőkét csináló régibb erdélyi rendszer, az olcsó népszerűség, hivatalbeli lelketlenség, az erősek túlkapásai, a magánérdeknek a közérdek fölé helyezése, ártatlanok üldözése, dologtalanság, kártyaszzenvedély, iszákosság s egyebféle bűnök, hibák és gyöngeségek ellen. Legtöbb alakja csupa ellenszenves, nevetséges, vagy becsstelen alak. Regényeiben és novelláiban sorban kerülnek elénk: dologtalan, üres fejű, bukott mágnások; lelketlen uzsorások; tudatlan és kapzsi professorok; lelkiismeretlen, haszonleső nevelőintézet-tulajdonosok; gonosz alacsony jellemű papok; népszerűségre vergődött gazemberek; felfújtt áltudósok; divatos, de semmit érő írók; hiú nőegylettagok, stb. stb. Műveinek lapozgatása közben nem egyszer csupa olyan alakok között találja magát az olvasó, hogy szinte kedve volna asztalára kitenni a revolverét maga mellé. Kifogástalanul nemes, jó embereket ez időszakban már csak elvétele ha rajzol nagy néha az író. Azok is jobbára szegény, üldözött teremtések, vagy éppen nyomorult koldusok. Igen, valóságos, kéregető koldusok, kikről igen szépen azt mondja: «Ezek azok a csillagok, a melyeken keresztül Isten nappal néz le a sötét emberi szívekre». De ha itt-ott akad is egy-egy ilyen becsületes alakja: annál is tartózkodva, majdnem fukarúl bánik a dicséretes vonások alkalmazásával; mintha aggódnék még legkedvesebb alakjait is csupa rokonszenves, szép vonásokkal ruházni fel; hitét veszített lelke mintha csak attól tartana, hogy még azokban az alakokban is hátha csalódnai fog később.

Mert hát ekkor az életet ő már ilyennek tartotta. Kezdetre a világot egyre hibásabban látta. Látásának az a tisztasága és ereje, mely íróságának első idejében mutatkozott, a kiállott rázkódtatások közepette idők folytán nagyon is meggyengült, olyan lett utoljára, mint az az ember, ki jól csak közéről lát. Ő is azt a kis kört, melyben forgott és szenvedett, elég éles szemmel látta és ismerte, nem egy silány emberével, s nem egyszer sajnálatos viszonyaival egyetemben; de az egészében vett életet, a nagy társadalmat és embereinek összeségét elfogult egyoldalúsággal s helytelenül ítélte meg, mint minden magába vonult, meghasonlott, elzárkózott ember, ki a világ és élet egyetemleges képét csak per analogiam teremti

meg magának azon szűkebb világ és kisebb embercsoport után, mely bánatának, gyűlöletének, magabazárkozottságának volt a kútforrása. Úgy tett ő is, mint a sarkvidékek szomorú lakója, ki az egész világot bizonyára hasonlónak képzei a maga sivár világához, melyben egyéb sincsen csak örömtelen hó, jég, köd és fagyasztóan sikoltozó szelek; holott vannak ám másfelé virágos ligetek, zöld sátoros madárdalos erdők, arany kalászzsal rengő rónaságok, fűszeres langy szellők s forrón lobogó nap, mely alatt a tél is százszorta szebb, mint a jeges észak elképzelhető legnyájásabb tavasza. Így esett meg aztán, hogy igazságnak hitt igazságai hírdetése közben túlzó igazságtalanságokba esett; hogy általánosítva rajzolt olyan viszonyokat és embereket, a melyek és a kik általánosságban e szigorú valóság hitelére sohse számíthatnak; s hogy, teszem, az arisztokráciának és előkelő közép-nemességnek itt-ott olyan fonák képét adta, a minőnek az még elesettségében is soha, vagy csak nagyon is elvétve, ezerében egyszer mutatkozik.

Ez időbeli regénytárgyai már koránt sem oly érdekesek, mint a minőket előbbi regényeiben találhatni. Legtöbb regényének tárgya meglehetősen száraz és kietlen, mint valamely asszú mező, melyen csak gyéren nyitnak a csenevész virágok. A regények leggyakoribb örök tárgya, a szerelem az ő regényeiben vajmi kevés szerepet játszik most. Imitt-amott érinti ugyan a szerelmet is, ha már ez is eléfordul az életben; de lehetőleg gyorsan, rövidesen síklik fölötte át. S ilyenkor sem boldog szerelmeket rajzol. Többszörire két szerelmes szív kegyetlen, szétválasztásának történetével szeret foglalkozni. És e történetekben is részletesebben nem az elváló szívek szomorú vergődésének poétikus rajzával törekszik megadni, hanem inkább azokat a lelketlen ármányokat, fogásokat tárja fel előttünk, melyekkel a szerelmes áldozatokat el igyekeznek gonoszúl szakítani egymástól. Mert ő mindenben csak az emberek gonoszságát akarja feltűntetni. Azért is nem veszteget a szerelemre sok szót, hogy komor sötét igazságainak szentelhessen több tért; hogy minél bővebben, részletesebben mutogathassa az ártatlanok üldözését, a hiszékenyek kijátszását, a megtiport igazság bús kálváriáját, szóval: mindent, mi az emberi gazságra bizonyít. Csakhogy e tárgyakból az írónak pusztán ez egyetlen célzatával nehéz érdekes mesét összeszőni! «A jubilán-sok» című regényének egész meseje pl. csak a körül mozog, hogy miként fondorkodnak, hitványkodnak az emberek, hogy magokat megjubiláltassák, vagy szennyes érdekből mást megjubiláljanak.

Ez persze nyújt alkalmat arra, hogy az író a maga gyűlölt embereit előttünk megforgassa, bemutassa, de egy igazi jó regény

általános érdekessége s minden időkre maradandó becse hiányzik belőle.

De hát az elkeseredett Tolnainak legfőbb célja az volt, hogy mindazokat, kik sok keserű szenvedésének részben vélt, részben valódi okozói voltak, írói tehetségének erejével megbüntesse, kipelengérezze s majdnem névszerint megnevezve szolgáltatassa ki a késő utókor ítélőszékének.

És a lelke mélyéig elkeseredett író ez a különben könnyen érthető törekvése sodorta a legnagyobb és legkárosabb hibába. Értem azt a sajnálatos módot, melylyel szereplő alakjait előnkbe állítja. Mert a regényíró vehet, kópizálhat az életből ismert alakokat. Ez nem hiba! Csakhogy aztán ebből egyéb ne érezzék, mint az, hogy az író egyedül csak a legmagasabb költői czélok szolgálatára kópizálja az életet. Sejtse az olvasó, hogy itt az élet való embereivel van dolga, de nélkülözze a névszerinti megismeréshez szükséges túlságosan egyéni, kicsinyes és nem egyszer visszatetsző, aprólékos vonásokat. Inkább tipust igyekezzék adni, mint felismerhető, majdnem megnevezett egyént. Ámde Tolnainál igen gyakran névszerint ismerünk az alakokra. Nevezetes családok tagjai, országosan ismert egyének, tekintélyes polgárok állanak előttünk, leírva az útlevelek hűségével és prózaiságával, a mit pedig az írónak szorgosan kellett volna kerülnie. Mert hogy valamely szereplőnek bogos a térde, tettek a fogai, gyúladtak a szemei, violaszín az orra, eres a nyaka; hogy az apja hamis bankón, lopott ökrön, kártyán gazdagodott: ezek mind nem általános érdekű jellemzésre, hanem csak arra valók, hogy az illető pellengezzett alakok kilétére minél félreismerhetlenebbül rámutassunk. Világosan kitetsző, hogy az író mind ez alakokra fölöttébb haragszik s haragjában gúnyolja, kisebbíti, sérti, gyanúsítja őket; olyan tulajdonságaikat, fogyatékaikat, természeti hibáikat emlegeti fel, melyek éppen nem folynak be a cselekvényre, éppen nem jellemeznek, legfőlebb csak kisebbítnek. És ilyenkor hajlandók vagyunk már nem hinni az író szavainak igazságában, mint a hogy nem szoktunk hinni a haragos emberek túlzó nyilatkozataiban. Míg az író régebben inkább csak típusokat rajzolt, addig készséggel fogadtuk el igaznak a megfestett képeket; s íme, mihelyt a majdnem névszerint megnevezett alakok nagyon is való képét állítja előnkbe: azt már aggályoskodó kételylyel fogadjuk. Szakasztott úgy járt az író is, mint a görög mesebeli ember, ki a malacz hangját míg csak utánozta: addig tapsolt a közönség; de mikor a köpenyege alá lopott valódi malaczt kezdte nyiggnatni: akkor már taps helyett kudarczot aratott.

Tolnai az utóbbi időkben mindenesetre szem elől téveszté azt

a minden író által megszívlelendő igazságot, hogy ha rossz embert rajzolunk is, azzal is bizonyos szerető gonddal foglalkozunk; ne mi látszassunk alakjainkat nem szeretni, hanem haragudjék azokra az olvasó. Tolnai forrongó, epés, lázongó haraggal foglalkozik gonosz embereivel, lihegő bosszúvágygyal említi nevüket s éppen ez által kevésbé éri el a célzt, hogy az olvasó is teljesen az íróval érezzen. Úgy tesz, mint a rossz adomázó, ki saját nevetésének kitörésével megelőzi hallgatóit s éppen ezzel csökkenti azoknál a célzott nevetés ingerét.

Mind ez említett tévedések tetemes kárával jártak az írónak. S az érintett károknál az sem volt kisebb kár, hogy utóbbi regényei e túlságosan lokális íz miatt is sokat vesztek érdekességükből. Mert a szigorúan általános embereinek szemmeltartásával írott jobb regények és az effajta regények közt az érdekesség szempontjából majdnem az a viszony, melyet a közérdekű egyetemes történet és egy félre eső kis város monográfiája között találhatni.

Pedig az életkörülmények által súlyosan megtévesztett író nem közönséges tehetségéről még életének ez időszakában is egy pár regénye szembeszökő tanúságot teszen. «A falu urai», «A jégkisasszony» és az «Eladó birtokok» újabb regényírodalmunknak koránt sem kicsinylendő termékei. Ezekben is néhol a helyi érdekű célzatosság túlteng ugyan, de jeleskednek megható, megrázó jelenetekkel, melyek az élet megdöbrentő igazságával vannak gondolva és írva. «A falu urai»-ban némely vidéki fészkek selejtés, pajtáskodó, néhány ember önző szövetségéből álló, s gyökeréig mételyezett életének olyan hű képét festette Tolnai, melyen a színek itt-ott lehetnek fölösen rikítók, de a *lényeg* igazságában szomorúan vagyunk kénytelenek hinni. Ennél kegyetlenebb s alapjában mégis tiszta valóságból fakadt íróniával újabb időkben a közéletéről nálunk alig szólt valaki! Ámbár távolról sem oly általános, nagy érdekű munka, mégis önkénytelenül «A falu jegyző»-jét juttatja eszünkbe, melyben Eötvös a múlt század közepén az ósdi Magyarország romlott közviszonyairól fest elretentő képet. E regényében a meghurczolt Tolnai mintha csak igazolni akarta volna magát a utolsók közt megmaradt egyik barátja: Mérő János előtt, kinek könyvét is ajánlá.

Novellái és rajzai, melyek ez időszakból valók, általában véve poétikusabbak, mint a regényei. Mentebbek keserű emlékeinek kifakadásaitól. Mintha e műfajok kisebb keretébe nem férnének belé az ő szertelen nagy szenvedései! Mert hát kis cserepekbe utoljára is nem lehet viharlátott, nagy fákat ültetni; azokban minden háznál rendesen csak virágot tartanak.

Ime, a szerencsétlen író, a kit könnyebb elítélni, mint megítélni. Mert a Tolnai élete, ha maga hibájából, ha más hibájából, de véges-végig csupa csalódás, csupa szenvedés volt. A mire számított, neki semmi sem sikerült. Indított lapokat s bukott mindenikkel. Írt emberekről, művekről egész sereg bírálati cikket és tanulmányt, melyek ha nem is mindig maradnak meg az objektív igazság és illő méltanyosság határai között, mindamellett kétségtelen tanúságot tesznek az író nagy tudásáról és éles, bonczoló eszéről; hanem ezekkel is nem a babérait, csak ellenséget szaporította meg. Hiába volt képesítése az egyetemre, mégis csak a IX. kerületi fővárosi polgári iskolánál kapott nagy nehezen és nagy sokára állást. Kezdette mint óraadó s végezte, mint igazgató. Ennél többre nem mehetett!

És hogy a szenvedések poharát fenékgig üritse: 1892. őszén elvesztette leghűségesebb támaszát — a feleségét is! S ekkor betelt végképpen a mérték! A hatalmas természetű, erős ember testben és lélekben egyaránt megrendült. Ezután már édes keveset dolgozott; jóformán csak fakó hivatalának élt. Neve a napi forgalomból lassanként kikopott; ő maga pedig hovatovább mind inkább a múlt embere lett.

Aztán meg betegeskedni is kezdett az utóbbi időkben. Fenn járt ugyan s nem is igen látszott rajta a betegség, de a halál már a sarkában leselkedett. Hiába volt egyetlen orvos fiának és fia családjának minden szeretete, minden gyöngédsége, minden gondozása! 1902-ben márczius 19-ikén a megviselt testből végképpen kiapadt az élet. Mozdulatlanná vált a nyugtalan indulatú ember, ki egész éltén át hasonlatos volt a tűzhányó hegyhez, mely haragos kitöréseivel nem csak másoknak árt, de önmagát is folyvást rongálja, tördeli, szaggatja.

Most már ott alszik szépen a Kerepesi temető csöndes emberei között. S bizonyára jól esik ott neki, mivelhogy ott semmi sincsen egyéb, csak mélységes némaság és az idők végeiglen tartó hosszú, nagy nyugalom!

VADNAY KÁROLY SIREMLÉKÉNEK FELAVATÁSA.

Vadnay Károly elhunyt tag sirja fölé a budapesti Kerepesi temetőben fia és leánya emlékkövet állított s annak 1903 október 30-ikán végbement felavatására a Társaságot is meghívta. A Társaság tagjai a kegyeletes ünnepélyen testületileg jelentek meg s a siremléket megkoszorúzták. Ez alkalommal *Beöthy* Zsolt elnök tartott a Társaság részéről beszédet, melegen emlékezve meg az elhunyt tag irodalmi és emberi érdemeiről, melyek a Társaság tiszteletét és szeretetét holtában is mindörökre hozzá kapcsolják.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

CSATÓ PÁL ARCZKÉPE.

Az 1903 április 28-iki ülésen elnök jelenti, hogy özv. Nagy Ivánné szül. Csató Mária úrnő hálából, hogy atyjának, Csató Pál elhunyt tagnak emlékét művei összegyűjtésével és kiadásával a Társaság fentartotta, Csató Pál olajfestésű arczképét a Társaságnak ajánlódékozta.

A Társaság a képet ugyanazon ülésében hálás köszönettel fogadta el, 1904 február 3-ikán tartott tagválasztó köz-ülése végén pedig, az alapszabály 68. §-ának megfelelően, titkos szavazással elhatározta, hogy az a képes teremben nyilvánosan kifüggesztessék.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

V.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

A DEÁK ÓDA-PÁLYÁZAT.

Az 1903 május 27-iki ülésen bejelentésre került, hogy Budapest székesfőváros Deák Ferencz születése századik évfordulójára pályázat útján alkalmi ünnepi ódát kíván s erre jutalmul 100 db 10 koronás aranyat tűz ki, a Társaságot kérvén fel, hogy a pályázatot kihirdesse és eldöntse; ha pedig a pályázaton jutalmazható óda nem található, a jelzett jutalom ellenében megfelelő ódáról megbízás útján gondoskodják.

A Társaság e felkérésnek szívesen tett eleget. A pályázat bíráló bizottságát Alexander Bernát, Gyulai Pál és Kozma Andor rendes tagokból alakította meg. E bizottság eljárásáról az 1903 szeptember 30-iki ülésen a következő jelentésben számolt be.

Bíráló jelentés a Deák óda-pályázatról.

Tisztelt Társaság!

A Budapest székesfővárosnak Deák Ferencz századik születési évfordulóját ünneplő ódára kitűzött 100 aranyos jutalmáért összesen 49 mű pályázott a következő jeligékkel: 1. Nép, mely dicsőt, magasztosít így magasztal, van élni abban hit, jog és erő; 2. Non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri stb.; 3. Szabadság; 4. Igazság; 5. Nunc venio ad stb.; 6. Bölcsesség; 7. Egy dalt, egy dalt, oh Nimfa; 8. Szegény ember szándékát boldog Isten bírja stb.; 9. Ne sirjatok óh könnyező szemek stb.; 10. A szorgalom gyümölcse; 11. A haza mindenelőtt; 12. A haza mindenelőtt A); 13. Szegény ember jóságával engedelmes igazsága stb.; 14. Mi a magyar most? 15. Él magyar áll Buda még; 16. In memoriam sempiternam; 17. Régi dicsőségünk hol késel stb.; 18. Nagyok nagy tévedését tette jóvá; 19. Szellemed szeplőtlen napkorong; 20. Nyelvében él a nemzet; 21. Hős vértől pirosult; 22. Erős vár, mit a jog alkotott; 23. E pályázatból magyar költő nem marad-

hat el; 24. Jog, törvény, igazság; 25. A szabadság jog; 26. Nem vonz magas polcz, fényre semmi vágyad stb.; 27. Jog; 28. Ő él; 29. Crescit occulto velut arbor stb.; 30. Honért; 31. Táblabíró volt; 32. Harmadik honalapítónk Deák Ferencz volt; 33. Victor sine sanguine; 34. Szeresd hazádat igaz önzéstelen stb.; 35. A hazáért mindent a hazát semmiért; 36. Szentebb a multak ezredévi lapja, mióta nagy név hozzá tartozol; 37. Sorsodra bizlak; 38. Hív és nagy vala; 39. Lenni vagy nem lenni; 40. Ne bánts a magyart; 41. Fiat pax; 42. Királyt a népnek, népet a királynak; 43. A koporsóból kitör és eget kér; 44. Két dolog az, a mit áldozatul hozni semmi esetben sem lehet stb.; 45. A hatalom nem lehet az uralkodás végcélja; 46. Örökké élni fog; 47. Dat Justinianus honores; 48. Örök vezér, és 49. Virtus nescia freni.

A Társaság által a pályázat elbírálására Gyulai Pál, Alexander Bernát és a jelentéstévő (Kozma Andor) rendes tagokból alakított bizottság tisztében eljárván, van szerencsénk a következőket jelenteni.

A pályaművek közül a 33. sz. «Victor sine sanguine» jeligéjűt legsikerültebbnek s mint egészében az ünnepi alkalomhoz illő költeményt, szótöbbséggel jutalomra is méltónak ítéltük.

E költemény, szép invocatio után, a kort jellemzi, mely Deák Ferenczet szülte. A száz évvel ezelőtti időt, midőn, borús pangás után, egyszerre meggazdagodik a magyar nemzet erős, nagy, korszakalkotó egyéniségekkel. E nyomon indulva a költő a korszak nemzeti fejlődésének, viharainak és küzdelmeinek költői rajzából emeli ki Deák Ferencz nagy alakját és vezérlő működését. Közben szép módját ejti, hogy a haza bölcsének egy-egy kedves emberi vonásával is fellemelegítse szívünket. Szerencsés ötletből egy csinos versszakot szentel Deák Ferencz és Vörösmarty Mihály barátságának s a nagy költőben mintegy lantosát látja annak a magasztos és bölcs magyar hazafiságnak, mely politikailag Deák Ferenczben testesült meg a leg-tökéletesebben. Díszei közé tartozik a költeménynek néhány gyöngéd sor is, mely a haza bölcsé ravatalánál békítő munkájának segítőjét, a megdicsőült Erzsébet királynét idézi emlékezetünkbe.

A költemény végén némi honfibu borong. A költő érzi, hogy a jelen ismét olyan, melyben Deák Ferenczre nagy szüksége volna a magyarnak. Az utolsó sorokban emelkedett hangon hívja Deák Ferencz szellemét:

„... légy a vezetők!
Járj előttünk bátorítva, tanítva,
Sorsunk ege, ha borul, ha derül:
Hogy kell küzdnünk s megállnunk, mint a szikla,
Jogaink mellett rendületlenül.»

Ítéletünk szerint ez ódának főérdeme, mely a többi pályamű fölé emeli, a természetes s a bő tartalmat is világosan elrendező költői compositio. Óhajtottuk volna, hogy a költemény kidolgozása ehhez minden részletében méltó legyen. Fájdalom, nem mondhatjuk, hogy az. Egyes versszakok s a költemény egyes részei közt feltűnő különbségek vannak. A szép kezdet s a lendületes befejezés közé, némely valóban sikerült versszakon kívül, nem egy bágyadt, sőt ellaposodó nehézkes versszak esik. Olyan is, melyet merőben feleslegesnek találunk, s melynek kihagyása a műnek csak javára válnék. E rétegeesség kiterjed az eszmei tartalomra, a kifejezés módjára s a verselésre egyaránt.

Ha ez egyenlenség dacára a művet mégis jutalmazásra ajánljuk, tesszük először azért, mert vajmi kétséges, hogy az immár közel lévő ünnepi alkalomra megbízás útján ennél inkább megfelelő ódát lenne módunkban a jutalom kitűző székesfővárosnak nyújtani; másodsor, mert az egészében jó szerkezetű műnek hibái és gyöngéi nem olyanok, melyeken javítani ne lehetne. Elvárjuk azonban szerzőjétől, hogy mielőbb érintkezésbe lépve velünk, munkája egyes részei ellen teendő kifogásainkat megszívleli, a hibákat tanácsaink és legjobb tudása szerint kijavítja s az ódát a mainál tökéletesebb formában adja át ünnepi rendeltetésének.

E műnek valódi versenytársa a pályázatban voltaképp csak egy volt. A 6. számú «Bölcsesség» jelígejű. Ez, leszámítva néhány sornyi ízléstelenséget és köznapiságot, okos, világos vers. Itt-ott szinte a politikai próza fenyeget benne, ellenben Deák Ferencz emberi és politikai egyéniségéről teljes és pontosan rajzolt képet ad. A kép mindazonáltal csak jellemző vonásokból áll, színei nincsenek. Ha arról volna szó, hogy Deák Ferenczről versbe szorított élet- és jellemrajzot kell adni, ez a pályamű oldotta volna meg valamennyi közt legjobban a feladatot. Ámde a nagy emberek emlékezetét ünneplő ódának az ilyen jellemző alak- és életrajz csak egy sajátsága, csak egy érdeme lehet, nem pedig kizárólagos tartalma. Hogy egy nagy és szép példára mutassunk: ime, Arany János Széchenyi emlékezetét dicsőítő ódájában a legnagyobb magyar egyéniségének, életének s műveinek költői jellemzése csupán művészi beleszövés, míg a költemény lényege az a magasztos lelkesedés, melyet a költő Széchenyiért érez s az a fenséges bánat, melylyel halálát siratja.

Szívesen emeljük ki mégis az imént szóvá tett «Bölcsesség» jelígejű, 6. számú pályamunkának egy versszakát, mint a mely a felfogás és a kifejezés költői nemességével szintén megkapott benünket.

A versszak így szól:

«S mig vértanuknak omlott drága vére,
Arad mezője vértől harmatos:
Te, honmaradt hontalanok vezére,
Tudtad, hogy abból uj lét sarjadosz:
Ha lesz váltság, érzéd: az vérök ára.
Ha győzünk egykor: ők is frigyesink.
Nem boszuért néztél a Golgotára,
Szemed feléjük imádva tekint.»

A 27. sz. «Jog» jeligéjű elnyújtott, zavaros, folyton ismétlésekbe keveredő pályaműben négy igen jó versszak ötlött szemünkbe. Kár, hogy e négy szak huszonöt sokkal gyöngébbnek szóarádátába vész.

A 43. sz. «A koporsóból kitör és eget kér» jeligéjű pályamű, Berzsenyi óda-hangján, igaz magyar szívből és komoly elméből fakadt éles, de költői támadás Deák Ferencz nagy művének hebehurgya megbolygatói, alkotmányunk s nemzeti létünk könnyelmű kockáztatói ellen. Ünnepi ódál nem fogadható el, mindazonáltal figyelmet és fölemlítést érdemel. Mert igen érthető, ha ma egy Deák Ferenczért komolyan lelkesülő költő őszinte lelkéből az ünnepi ódára szóló felhívás is a hazafias elkeseredés hangjait váltja ki.

A többi negyvenöt pályamű közt még néhány irodalmi színvonalú munka akad, de azok sem foghatók a felemlítettekhez.

Ismételve kérjük, hogy a jutalmat a 33. sz. «Victor sine sanguine» jeligéjű pályaműnek méltóztassék kiadni.

Budapesten, 1903 szeptember 30.

Gyulai Pál.
Alexander Bernát.

Kozma Andor,
jelentéstevő.

★

A Társaság a bírálók jelentése alapján a 33. sz. «Victor sine sanguine» című pályaművet jutalmazandónak jelentette ki. A jeligés levél felbontatván, kitünt, hogy a mű szerzője *Lampérth Géza*.

A jutalmazott pályaművet a következő lapokon közöljük.

DEÁK FERENCZ EMLÉKEZETE.

Születésének századik évfordulóján.

LAMPÉRTH GÉZÁTÓL.

Mint a fenséges gránit bérczorumra
Völgyi vadrózsák szirmát, levelét
Erdő szivéből szél ha felsodorja,
Dalom virági úgy szállnak feléd . . .
Emlékezés e dal, hódolat, hála,
Mit hozzád küld az ország hű szíve :
Deák! — jogaink fenséges köszála,
Bölcsseink bölcse, híveink híve.

. . . Száz éve: új század hajnal sugára
A mi egünkön árnyba, ködbe fúlt.
Ólmos felhőkből ám — édes csudára! —
Aranyeső langy permetege hullt.
S ős ugarunk sokáig meddő méhe
Kalászbba érlelt annyi dús magot . . .
Halmos-völgyes szép Zalánk televénye
— Áldott érte! — dicsőnk, téged adott.

Onnan indúltál férfi erejével,
Ifjú szívvel a harcmezőre ki :
Hol *maradiság* makacs seregével
Vívtak *haladás* bátor hősei.
Súlyos fegyvered' ott hogy megsuhintád,
Mély döbbenéssel az ellen fogad,
Bajtársid serge hódolva tekint rád
S küzdő helyet a vezér-sorban ad.

A zászlót ott aczélkarral emelted,
 Melyen ragyogtak új, nagy jelszavak:
 — Ébredj magyar! — s nézd, *hogy* bilincsbe vertek
 Sok százados mély álmaid alatt!
 Hord bús nyakad egyszerre két igát is:
 Egy *idegent* vonsz egész nemzetül;
 Keserves terhivel az *ösi* másik
 Csak a szegény jobbágyra nehezül.

A nemzet lelke vasbékóba verve
 Senyved-sorvad századok óta már.
 S hová lett, jaj. mivé lett édes nyelve,
 E sasröptű zengő aranymadár!
 Lánczot vertek az írásra, a szóra,
 Rab: meggyőződés, hit és gondolat.
 Föl! itt az idő, az utolsó óra:
 Széztúzni igát, békót, lánczokat!

És zúztad, törted — nem játszi pengével,
 Mely könnyen hajlik és két éle van —
 De ős jogunk hatalmas pörölyével
 Lassan sújtva, ám, célra biztosan.
 Rendületlen, ha derült, ha viharzott,
 Követéd meggyőződésed', hited',
 Le nem verének gáncsok és kudarczok,
 Diadalmámor el nem szédített.

Bölcs hadi tervvel mentél csak előre,
 S híven, lelkesen utánad, veled,
 A számra kis, de hitre és erőre
 Megtörhetetlen hősi hadsereg,
 Minden közember: aranyszív, vasjellem!
 A vezértársak: Széchenyi, Kossuth,
 Jog és Igazság! . . . Hát ki állhat ellen?
 . . . Már fény derengé át a zord borút.

Ébredt a hon dermesztő nagy álmából,
 Szív megdobbant és megfeszült a kar,
 S hazugsággal virágozott vasjármából
 Bár elcsigázva, kitört a magyar!

Nyelvét, ez édes, elorzott szent kincsét
 Visszaviván, új erőt nyer vele;
 A jog ösvényén így vezetted ismét
 Múltjához méltó jövőndő fele.

Erős szived, melyet jégpánczél zára
 Hiú köznapi gyönyörök előtt,
 Ünnepekorán, hű lantosod dalára,
 Föllengző édes hevülésbe jött.
 S ihletet nyerve tőle a költő is,
 Új dal fogant lelkében, szent, csodás,
 S követte zászlód a harcokba ő is,
 Mint ércszavú riadó harsonás!

A nagy nemzeti újjászületésnek
 Rózsásan pirkad ifjú reggele,
 Kihalt berkünkön felcsendül az ének,
 Munka-zaj döng a mezőkről bele.
 Ledől tőle a *kiváltságok vára*,
 Mint kürt lerontá Jérikó falát,
 S nemes versenyben, a hon közjavára,
 Az úr a pórnak testvérjobbót ad.

Örömmel nézted: harczra, verejtekre
 Mint jó a békés aratás kora.
 S nyugat felé im felrobog az égre
 Vész-vemhes felhők sötét tábora . . .
 Megdördül . . . vén Európa összerezdül . . .
 Lobogva-zengve kitör a vihar,
 S kalásziidon is zúgva ront keresztül
 Czikázó, gyújtó villámaival.

A tűzben-vészben higgadt vezetőre
 Nem hallgatva, ösvényedről letért,
 S *hadak útján* vitte serged' előre
 Más vezér — bár egyazon eszmeért.
 Gyönyörűn indult az út . . . égre törvén,
 Csillaggal, félistennel, volt tele!
 De jaj, a végén tátongott az örvény,
 Rémllett bitófák sötét erdeje . . .

Halál-hörgés hallik . . . s hit-, reményvesztett
 Szívek jajja az örvényből, a hol
 Dicső harczában már-már holtra sebzett
 S mélységbe sujtott nemzet fuldokol:
 — Elpusztulunk e sugártalan éjbe,
 Ha lehullottak mind a csillagok . .
 Te megjelensz. Szavad lezeng a mélybe:
 — Nem hullt le mind, egy főnragyog: a jog!

S néped vigaszt lel a te nagy hitedben,
 Figyel rád vágyva: Mester, mondd tovább!
 — S tanítod hinni egyre teljesebben,
 Mert csak a bízó hit tehet csodát.
 Evangéliomos könyved a *történet*,
 Erőd forrása, dús kútfője ez.
 Föltárod azt s kik már elepedének,
 Üde ital milljóknak csörgedez.

Mutatsz a multa: tele gyászszal, búval!
 Idézed a göröngyös Golgotát:
 Nemes fején a tövis-koszorúval
 Járt a nemzet századokon át!
 S bár veszni látszott, nem volt soha veszve,
 Ha kardja eltört, harczmódot cserélt:
 Villogtatá a bölcseség, az eszme
 Törhetlen, tiszta, örök fegyverét.

— Idő, szerencse is hoz segedelmet,
 Ha nem tépjük fel balgán önsebünk,
 S a gyűlöletnél, mely lázongva gerjed,
 Nagyobb lesz tűrő honszeretetünk.
 Célhoz érünk! — bölcs tanításod hangzik —
 Ha jó uton, bár lassan haladunk,
 És nincs ügyünk elesve soha addig,
 Míg el nem hagyjuk csüggedve magunk.

S hogy indul néped — át kétsége árnyán —
 A merre pirkad új élet-remény!
 Már nem Ikárusz gyöngye viasz-szárnán,
 Az alkotmány szilárd vas-szekerén:

Előre, biztos utirányt mutatva
 A kereket lendíti őserőd,
 Am vasmarokkal a küllőkbe kapva
 Fékzed a vészes meredek előtt.

S ha kisértés zeng, ha baljóslat károg,
 Ha fenyegetnek, egy a válaszdod:
 — Én a *törvények* gránitútján járok,
 Az én vezető csillagom a *jog*!
 Mélyre, magasba egyaránt elhangzón
 Zengett szavad, a bölcs, az ihletett
 S mint diadalmas husvéti harangszó:
 Föltámadást, új éltet hirdetett!

... Véget ért a bús nagyszombati éjjel.
 Fölvirradt husvét vidám hajnala,
 Hátrált a harag durva fegyverével,
 Mosolygva jött a béke angyala.
 A merre még egy sajgó sebet látott:
 Virágival lágyan befödözé ...
 S a legszebb — könnye-áztatta — virágot
 Zokogva tette hült szived fölé.

A gyászt hirdető siró harangszóra
 Hogy elnémult az ellentét, viszály!
 S koporsódnál, bánatban egybeforrva
 Áldva borult le nemzet és király.
 Lehetett volna gazdag pályabéred:
 A mit csak adhat földi hatalom,
 S egyszerű fenség! a mivel beéred:
 Könny és virág csak a ravatalon.

A dal elhal ... Nem az áldás, a hála,
 Mit emlékedre hű szívünk dobog.
 Az nemzedékről, nemzedékre szállva
 Míg e földön magyar lesz, élni fog.
 S mint mi örizzük örökké emléked,
 Oh, ne hagyj minket soha te se el,
 Nehéz órán, ha újra hívunk téged
 Dicsőséged egeből oh, jövel!

Tanácsstalan, gerincztelen bús korba,
Jövel mindig, légy tanácsunk, erőnk,
Állj a vezértelen csüggedt hadsorba,
S új szellemhősként légy a vezetőnk,
Járj előttünk bátorítva, tanítva,
Sorsunk ege ha borul, ha derül:
Hogy kell küzdnünk s megállnunk, mint a szikla,
Jogaink mellett rendületlenül!

BIRÁLÓ JELENTÉS VADNAY KÁROLY IRODALMI HAGYATÉKÁRÓL.

SZANA TAMÁSTÓL.

Tekintetes Társaság!

Nemrég elhunyt nagyérdemű írónk: Vadnay Károly irodalmi hagyatéka, melynek átnézését nekem tette kedves kötelességemmé a Kisfaludy-Társaság, nyomtatásban már megjelent elbeszéléseket, az irodalom, művészet és közélet jeleseiire való igen érdekes visszaemlékezéseket, végül irodalmi bírálatokat, különböző alkalmakkor elmondott beszédeket s alkalmi kiadványokban közzétett apró dolgozatokat tartalmaz. Mint szerzőnek egy papirdarabkára írt följegyzéséből látom, ő maga csak elbeszéléseinek s emlékezéseinek kiadatására gondolt, míg a lapokból kivagdalt többi közleményeket — hihetőleg — csak megőrzés céljából tette félre, a minthogy ezek összegyűjtésre már az anyag mennyiségénél fogva sem volnának alkalmasak.

Ha a t. Társaság Vadnay Károly irodalmi hagyatékának kiadására vállalkoznék, a rendelkezésünkre álló anyag elosztását úgy tartanám eszközölhetőnek, hogy a két kötetes gyűjtemény első része az író elbeszéléseit, második része visszaemlékezéseit ölelje magába.

Az elbeszéléseket tartalmazó kötet egyes darabjai lennének: Az *elsüllyedt asszony*, *Négy krajczáros töke*, *Hymen*, *A vörös kéz*, *A selyem ruha*, *A ruzsinkai postásnő*, *Az öröklés tana*, melyeket már sajtó alá rendezve, átnézve és kijavítva, hagyott hátra szerzőjük. Szükség esetén ezekhez járulhatna még két rövidebb lélegzetű elbeszélő műve is: *A szalon bibliája* és *A págyi kukoricza-csész*.

A *Viszaemlékezések* kötetében helyet foglalnának:

Czuczor Gergelyről.

Czuczor rabláncza.

Czakó Zsigmond ismeretlen drámai költeménye.

Vas Gereben sírjánál.

Degré Alajos (Emlékbeszéd a K. T.-ban.)

Szigligeti arcképe előtt.

Pálffy Albert emlékezete.

Az első füzet. (Petőfiről.)

Beöthy László emlékezete.

Jókai Tardonán.

Gazsi. (Bernáth Gáspár.)

Zichy Antal emlékezete.

Hollósy Kornéliáról.

Tóth Kálmán szülőháza előtt.

Abonyi Lajosról.

A kassai taps. (Hegedüsneről.)

Az első zsidó miniszteri fogalmazó (Szegfi Mór).

Mindezek irodalomtörténeti és korrajzi szempontból igen érdekes és fontos dolgozatok. De vannak a hátrahagyott iratok közt Vadnay Károlynak a magyar társadalmi és politikai életre vonatkozó érdekes följegyzései is, mint például: Klapka tábornokról, Abbé Richard, A Csáky-Pallavicini-család, Az első szabad szó hatása, Baross Gáborról, Az első évforduló (1850), A luxemburgi nagyhercegről, A csárdás (Vimmer Antalról), melyeket érdemes volna az elfeledéstől megmenteni, ha a Kisfaludy-Társaság nem ragaszkodnék ahhoz, hogy csak irodalmi és művészeti vonatkozású dolgozatokat vegyen föl a Visszaemlékezések kötetébe.

Megbízatásom kapcsán még csak annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy a Vadnay Károly elbeszéléseiből összeállítandó kötet mintegy 21—22 ívet tenne ki a Kisfaludy-Társaság rendes kiadványainak alakjában s hogy a Visszaemlékezések kötete szintén ilyen terjedelmű lehetne, ha csak az irodalmi tárgyú Visszaemlékezések közreadására szorítkoznék a Társaság.

Budapest, 1903 nov. 14.

JELENTÉS A LUKÁCS KRISZTINA-FÉLE MŰVÉSZET-TÖRTÉNELMI PÁLYÁZATRÓL.

A KÉPÍRÁS ÚJABB IRÁNYAI.

(Három pályamű.)

Az újabb festészeti irányok történetét és széptani méltánylását megírni, tagadhatatlanul, nem könnyű feladat. Már maga az, hogy hol keresse az új irányok keletkezését: könnyen zavarba hozhatja a vállalkozót. Nem tudja: a naturalisztikus irány küzdelménél kezdje-e a

régi iskolák megcsontosodott szabályai ellen vagy azoknál, a mult század utolsó két tizedében támadt újítóknál, a kik a festőművészetben tudományos problémákat keresnek s az esztétikai élvezetszerzés mellett vagy talán annak rovására, elménket is foglalkoztatni kívánják a sugártörés, szinfeloldás, vonalelrendezés stb. kérdéseivel? S ha a megkezdés nehéz kérdésén szerencsésen túlesett a vizsgálódó, eléje bukkan a másik nehézség: hol találja meg azt a komplet anyagot, melyre tanulmányozásában támaszkodhatik, midőn a nemzetközi kiállítások is csak kivételesen egyesítik egy fedél alatt az újabb és újabb művészeti irányokat s ha ezek hiányában a kritikát választja útmutatóul, vajjon ezek írói föl tudnak-e arra az álláspontra emelkedni, hogy lehetőleg objektíve s nem egyéni rokon- vagy ellenszenvük után ítélik meg az új és szokatlan ösvényeken haladó képirókat? Tudjuk azt is, hogy művészeti kérdésekben az elméleti ismeretek mellett a sokat látásra, sőt a művészetek technikájának ismeretére is mily nagy mértékben szüksége van a kritikusnak.

Mindezek a nehézségek következményei a Kisfaludy-Társaság pályázatára beérkezett művekben is előbukkannak. A pályázók, egynek kivételével, szemmel láthatólag elárulják, hogy az újabb irányok képviselőivel, teljes összességükben, nem ismerősek; közvetlen megfigyelés nem vezeti őket; ítéletüket nagyobbára mások kritikáiból merítették s a képirás technikáját illetőleg teljesen híjával vannak azoknak az ismereteknek, melyek nélkül a művészet alkotásaihoz, egészséges irodalmi viszonyok között, szólni sem volna szabad a bírálónak. A pályaművek ítéletmondásai vagy tartalom nélküli frázisok, vagy meg nem értett atelier-szólásmódok vagy — s ez az eset leggyakrabban előfordul — már mások által hangoztatott ítéletek kópiái.

De vegyük sorra egyenkint a versenyműveket.

Minden jel oda mutat, hogy a 2. számú pályamű szerzője a dilettáns írók sorából való. Látott talán egy-két nagyobb nemzetközi kiállítást; átolvasott egy pár, a modern művészet fejlődésével foglalalkozó művet; de arra már nincsen képessége, hogy a látott műtárgyakat önálló kritikával megítélhesse s a készen kapott véleményeket megrostálhassa. Ezért a modern művészet termékeiről csak nagyon langyos, szintelen kritikát tud mondani s részletesebben csak azokra a művészekre terjeszkedik ki, a kiktől mindenki által megközelíthető művészeti tanulmányok állanak rendelkezésére. Hogy ezek aztán mennyire irányítják véleményének megalkotásában: főleg a modern francia művészetről szóló részletek mutatják. Ezekben csaknem szolgailag simul az újabban nagy számmal megjelenő monographiákhoz, melyek nemcsak általánosságban irányítják a vélekedését

de neki egy-egy képiró jellemzésénél nem egyszer teljesen kész formulákat is szolgáltatnak. Az ismert meghatározások, jellemzések, sőt frázisok is minduntalan élénk tolazkodnak ebben a tanulmányban. Így vagyunk a század elején élt angol festőkkel is, a kikről — mások után — a legtöbbször eléggé találó véleményt tud mondani. A legújabb angol művészetről azonban vagy nagyon fogyatékos, vagy egymásnak ellentmondó vélekedése van, minden hihetőség szerint azért, mert ezekről tanulmányokat vagy kritikákat nem ismer. Az újabkori spanyolok és olaszok teljesen idegenek előtte, pedig a levegőnek és a napfénynek lelkesebb imádója aligha volt, mint a mult század közepén élt nagy spanyol: Mariano Fortuny, s a naturalismus és impressionismus történetében sem lehet mellőznünk az olaszok közül Morellit, Palizzit s a velenceiek mesterét, a fájdalom, oly korán elhunyt Favrettót, ki ezenkívül még a leghatalmasabb koloristáknak is egyike volt. A kisebb nemzetekről nem tud vagy nem akar szólni, sőt az újabb időkben nagy lendületnek indult orosz művészetnek is csak egyetlen sort szentel olyan kicsinyléssel, mely csak nagy felületességnek és tanulatlanságnak lehet a kifolyása. Pedig, ha az orosz művészetnek csak az egyetlen Repin volna is a képviselője, már ő magában elég anyagot szolgáltatna arra, hogy e hatalmas nemzet artistikus törekvéseivel ha nem hosszasan is, de néhány sorban foglalkozhassék. Az, hogy egyik-másik író vagy művész az elmúlt századból, mint önálló művészetet, csakis az angol és a francia művészetet akarja ismerni, nem elegendő ok arra, hogy az idegen kritikus minden más nemzet művészete felett szemet hunyjon. Ez az önzés csaknem minden nagyobb nemzetben megvan; az ilyen kritikára azonban a gyakorlat nagyon hamar ráczáfol, midőn a kisebb népeknél — még az örményeknél is — vet föl számot tevő újítokat.

Nem tudom helyeselni azt sem, hogy hazai művészetünket teljesen kihagyja a számításból, s az újítók sorában nem említ egyetlen magyar képirót sem. Pedig ha nem is sok, de egy-két magyar festő nem egész dicstelen szerepet játszik már az újabb művészeti irányok kezdeményezőinek koncertjében. Ott van *Paal László*, ki a barbizoniakkal egyidőben dolgozott, s ott van még inkább *Szinnyei Merse Pál*, ki a külföld mestereivel egyidőben, azok törekvéseiről talán tudomást sem véve, lett hirdetője a plein air-festés ritka nagy előnyeinek. Vagy miért nem említi legalább Mészöly Gézát, ki már harmincz évvel ezelőtt szeretettel kutatta a levegő hatásának nagy problémáját s olyan tájképeket festett, melyeket a párisi műárusok a fontainebleau-i mesterek alkotásai helyett bocsátottak áruba, és pedig nem alacsony árakon az amatőröknek?

Szerző az ilyen követeléseken vajmi keveset töpreng, a mint hogy nem volt gondja arra sem, hogy a mit elmond, azt szabatosan, s ha nem is színesen, de legalább irodalmi nyelven mondja el. Írlya lompos, meghatározásai, jelzői semmit nem mondnók. Még a mondatok szabályos szerkesztésével sincsen tisztában, s gyakran gondolkoznunk kell a felett, hogy voltaképen mit is akart hát kifejezni — ítéletében. Ezek után nem sok hajlandóságot érzünk arra, hogy őt a pályamű utószavában kifejezett szándék megvalósítására bátorítsuk. A ki az ítéletmondásban s a kifejezés eszközeinek megválogatásában ennyire fogyatékos, az egy nagyobb terjedelmű munkában csak többet beszélhetne, de még mindig keveset mondana.

Még szürkébb, a tárgy ismeretében még tájékozatlanabb, ítéletmondásában még ingatagabb a 3. számú pályamű. Ennek szerzője érezvén az új irányok keletkezése és jelentősége körül való teljes tájékozatlanságát, az egész XIX. század művészetének történetét felöleli s hangzatos nevek elősorolásával, művészetük lagymatag jellemzésével s a régi iskolák szabályainak minduntalan való előczibálásával akar port hinteni a művészeti dolgokban talán még nála is járatlanabb olvasó szemébe. A XIX. század első tizedeinek nagy francia festői mind elvonulnak előttünk; de tévedésből vagy a műtörténetben való teljes járatlanságból, nem egyszer közéjük ékeli az újabb irányok egy-egy olyan képviselőjét is, a kinek vajmi kevés köze van azon időszak szigorúan klasszikus, megalkuvásra nem hajlandó képviselőihez. És mindez csak azért történik, hogy alkalmá legyen elmondani az újabb irányok képviselőiről lesújtó véleményét, mely vélemény a legtöbb esetben megokolatlan, igazságtalan s csaknem mindenkor gyermekes. Ilyeténképen pályaművének felerészét olyan kérdés tárgyalására szenteli, melyről vélekedését, még ha nagyobb alaposággal dolgozott volna is, senki nem kérte. Arra pedig, a mit tőle kérdeznek, olyan választ ad, hogy kategorikus kinyilatkoztatásait bonczolgatni, czáfolni, vagy csak kuriozumképen felsorolni is, egyenlő volna az időpazarlással.

Annyit azonban mégis meg nem állhatunk, hogy az eléggé terjedelmes dolgozathoz egy-két furcsaságot ide ne írjunk. Courbet jellemzésénél legfontosabb mozzanatnak azt tartja, hogy «a legnagyobb paraszti önhiúságában, felfuvalkodottságában, kortársaival szemben folytonos hadi lábon áll», s őt eleven fotografáló masinának nevezi; Degasnak azt veti a szemére, hogy a szépet mintegy kerülni látszik s «inkább képtelenségeket mutat be, a melyek lehetnek érdekesek (!), de semmi esetre sem elégitik ki a szép iránti nemesebb érzéseinket»; a naturalista és verista festő közt a különbséget abban találja, «hogy

az első a fürtelem, a piszok, a salak, a gőzölgő vér és a peczegődő helyett, a mit a verista foglal le magának, selymet, csillogó aranyat, aranyos hátteret stb. efféléket fest», s hogy az újabb magyar impressionista festők felől táplált vélekedésére is némi világot vessek: Rippl Rónairól határozottan kimondja, hogy sok, «az életkép körébe vágó dolga nem lehet egyéb, mint gyermekek firkálása». Mindezek után nem lehet csodálkoznunk azon, ha vizsgálatainak végeredménye gyanánt, az újabb festészeti irányokról véleménye abban csúcsosodik ki, «hogy mindannyi az igazság leple alá bujtatott feltűnési viszketeg által vezéreltetik».

Az ilyen felületes, igaztalan s kategorikus voltában bosszantó ítélkezés után szinte jól esik elmerülnünk az 1. számú pályamű nagy körületekintésre valló fejtegetéseiben. Szerző, mint minden olyan író, a ki szeretettel foglalkozik a tárgyával, nem elégszik meg azzal, hogy bemutassa és bíráló megjegyzésekkel kísérje az egyes tüneményeket, hanem kutatja és földeríteni igyekszik azokat az okokat is, a melyek ezeket a tüneményeket létrehozták. Arra az eredményre jut, hogy a festés új módja atyafiságot tart a régivel, s valamint a negyvenes és ötvenes évek naturalistáinak megvoltak a maguk őseik a spanyol Goyában és Velasquezen, úgy a legújabb festészeti irányok is leszármazói egy régibb, tovább fejlődő iránynak s nem véletlenségből támadó lázongó különczök kísérletezései. A mód, a mint mindezt kifejti, eszmélkedő, a művészet történetével alaposan foglalkozó s a mellett a festőművészet technikájában is járatos íróról tesz tanuságot. Teljesen igaza van szerzőnek, midőn azt mondja, hogy «a mit a műteremben festésközben látunk, sokszor fölér a legravaszabban fölállított doktrínák tanításaival». A legújabb művészeti irányokat csakugyan nehéz megérteni és méltányolni annak, ki maga sohasem forgatott ecsetet, vagy legalább nem forgott sokat nagy művészek műtermeiben. Csak az értheti meg a problémákkal bibelődő képíró küzdelmeit, örömét és levertségét, a kinek módja és alkalmá volt az alkotás műhelyébe mélyebben bepillantani. Az 1. számú pályamű szerzője maga is azért tudja az elvontabb kérdéseket olvasói előtt érthetővé tenni, mert a legtöbbször gyakorlati példákkal hozakodik elő, melyek minden száraz fejtegetésnél jobban magyaráznak. A mint a múlt század közepén divatos akadémiai tanokkal a naturalisták eljárását szembeállítja s a természetszemlélet apostolainak: Courbet-nak s a fontainebleau-i mestereknek: Milletnek, Rousseau-nak, Duprè-nek, Daubigny-nak, Corot-nak művészetét magyarázza, olyan szemléltető képet nyújt, mely után ezeknek a nagytermészet-imádóknak törekvéseit még az az olvasó is könnyű szerrel megismerheti, a kinek

nem nyílt alkalma arra, hogy képeikben színről-szinre gyönyörköd-hessék. Ép ilyen világosan jellemzi Bastien Lepage puritán natura-lismusát, ki a fontainebleau-i mesterek után szigorú objektivitással re-produkálja a természetet, vagy később a nagy Monet körét: Cézannet, Pissarro-t és Sisley-t, kik már fennen hirdetik, hogy a szín az alapja az optikára támaszkodó legnagyobb művészetnek, a képirásnak. Nagy előszeretettel szól különösen Cézanneről, ki a képet tisztán színjelen-ségnek fogja fel s keveretlen apró színfoltoknak együtt hatásával igyekszik előidézni az összetett színek hatását. Cézanne elmélete azon-ban nem annyira új, mint azt a pályamű szerzője hiszi. A keveretlen színek alkalmazásának nagy problémájával ugyanis már a nagy Leo-nardo da Vinci is foglalkozott írásaiban, s az olasz Segantini pedig művészi értéket kölcsönzött annak az eljárásnak, mely Cézannenál a tudományt foglalkoztatja első sorban. Általában, ha van valami fogyat-kozása szerző fejtegetéseinek, az, szerintem, a túlzó előszeretet, mely-lyel a francziák és angolok iránt viseltetik. Ez az előszeretet akadá-lyozza meg abban, hogy a fontainebleau-i mesterek mellett a velük egy időben működő s velük legalább is egyenrangú Fontanesit is lássa, s a napfény imádjainál azt a csodás spanyol mestert is észre vegye, kit Mariano Fortuny néven ismer a műtörténelem. Elég sze-rencsésen fejtegeti, hogy az impressionismusból miként fejlődött ki az az irány, mely szín-szimfoniák megteremtésében keresi a festő-művészet földadatát s melynek előkelő képviselője a nemrég elhunyt Whistler. Tüzetesebben s a közönségre nézve is könnyen hozzáférhe-tően foglalkozik a prerafaelita irány keletkezésével, valamint azzal a processussal, hogy ez az irány miként alakul át lassankint stilizáló művészetté, mikor a képirók mindinkább kezdik érezni a vonal fon-tosságát. S ezen a ponton ér el oda, a hol a művészet és iparmű-vészet egymásra hatásáról van alkalma a nézeteit elmondani. Mind-ezek a fejtegetések nemcsak világos főre, finom izlésű íróra valla-nak, de oly érdekes, szinte drámai erővel festett egységes képet ad-nak, melyhez hasonlót a külföldi irodalomban sem igen olvastunk. Hibája az, hogy az egész inkább fényes vitairat, mint történeti rajz. Nem igazságos a múlt iránt, melyet itt-ott említ, de a jelennel szer-ves kapcsolatba nem hoz és túlságos fontosságot tulajdonít a techni-kai eljárásoknak. Ép ezért kevésbé sikerült a pályamű azon feje-zete, melyben a kort mozgató eszmék befolyását fejtegeti a festőmű-vészet újabb irányainak kialakulására. Még odáig sem tud eljutni, hogy legalább a nemzeti jelleg megnyilatkozására tudjon rámutatni az egyes nemzetek nagy újtóinál. És ez nagyon természetes. A ki oly kizárólagos értéket látszik tulajdonítani a modern művészetnek.

hogy a régi művészet értékének meghatározására még szempontot sem jelöl, a ki tehát a modern művészetet nem tudja beleilleszteni a művészet egyetemes történetébe, az ennek a modern művészet jelentőségének sem fogja magállapítani legfelsőbb szempontjait. Nem ejtette-e gondolkodóba az a csodálatos tény, melyet maga is fejteget, hogy a modern naturalismusból és impressionismusból ismét stilizáló művészet fejlődött? Nem mondja-e igen helyesen és szépen, hogy ezek az újabb irányok részben már elvirágoztak, hogy tehát bármily fontosak is hatásaik folytán, mégis efemer természetűek és jelentősebb fázisokhoz vezetnek? Nem kellett volna-e itt kapcsolatot keresnie a mult és jelen között.

Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni ezt a fenntartást, bár különben örömmel elismerjük, hogy az 1. számú pályamű nemcsak társai közül válik ki, de általában is művészeti és kritikai irodalmunk öröndetes gyarapodását jelenti. Szerző a tárgy nem közönséges ismeretével fogott a feladat megoldásához; fejtegetései sokszor tartalmasak és a mi nagy előny: a mit elmond, érthetővé tudja tenni nemcsak a szakember, hanem az olyan olvasó előtt is, kinek még nem volt alkalmja arra, hogy személyes tapasztalások után formálhassa meg ítéletét az újabb művészeti irányokról.

Az 1. számú pályaművet díjazásra érdemesnek találjuk.

Alexander Bernát.

Beöthy Zsolt.

Szana Tamás.

JELENTÉS A BULYOVSZKY LILLA-FÉLE PÁLYÁZATRÓL.

A «szavalható, rövidebb humoros költeményre» kitűzött Bulyovszky-díjra 22 pályamű érkezett be; fájdalom, legnagyobbreszt szóra sem érdemes gyarló kísérletek. A pályázók nagyobbik fele, úgy látszik, még azt sem nézte meg jól, mire van voltaképen pályázat hirdetve, mert munkáikat a lírai költészet mindenféle kategóriájába be lehet osztani, csak épen humorosnak nem mondhatók. Egy-kettő van olyan, melyben fel-felcsillan egy-egy ötlet, vagy egy-néhány ügyesebb sor, de ezek a pályaművek sem olyanok, hogy érdemes volna velük komolyan foglalkozni. Csak a «*Hazatért utasok*» című, 21. számú munkát lehet kiemelni, melyben a Budapesten csatangoló falusiak egynémely kalandja van elmondva, itt-ott bántó

izetlenségekkel vegyest, de általában elég jókedvűen, ügyes verselés-sel, jó magyarsággal. A *Peleskei Nótárius* és *Göre Gábor* ez utánzatát bizonyára szívesen ki fogják adni valamelyik éleztapban, de e helyütt még dicsérettel sem tartjuk kitüntethetőnek.

Természetes, hogy ezek alapján javaslatunk az, hogy a Társaság a Bulyovszky-díjat ezúttal ne adja ki.

Hozzájárul:
Kozma Andor,
Rákosi Viktor.

Radó Antal,
jelentéstevő.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdettettek az 1904 február 7-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1902-ről): Kivántatik a magyar irodalmi kritika története. (Másodszor kitűzetett 1904. febr. 2-án.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1905. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1903-ról): Kisebb regény. (Kitűzetett 1903. február 4-dikén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1904. október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1904-ről): A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1905. október 31-dike.

IV. BULYOVSZKY GYULANÉ SZÍNLMŰVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény. (Kitűzetett 1902. február 4-én.)

Jutalma 800 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik nagyobb elbeszélő költemény műfordítása. (Kitűzetett 1903. február 4-én.)

Jutalma 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1904. október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik kisebb irodalmi tanulmány a következő írók valamelyikéről: Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre, Hunfalvy Pál vagy Szabó István. (Kitűzetett 1903. február 4-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1905. október 31-dike.

VII. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik magyar történelmi tárgyú, prózában írandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1903. február 4-én.)

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefin által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1903. április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1904. október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Evlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VI.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1904-İK ÉVI FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Elnökség és tisztségviselők:

Elnök ... .. BEÖTHY ZSOLT.
Másodelnök ... BERZEVICZY ALBERT.
Titkár ... .. VARGHA GYULA.
Másodtitkár ... KOZMA ANDOR.
Pénztárnok ... .. MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. Dr. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

BERCZIK ÁRPÁD. GYULAI PÁL. SZÜRY DÉNES.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	HERCZEG FERENCZ.
BARKASSY GÉZA.	KOZMA ANDOR.
EMICH GUSZTÁV.	ORMODY VILMOS.
FORSTER GYULA.	RIEDI FRIGYES.
GÖRGEY ISTVÁN.	SZÜRY DÉNES.
GYULAI PÁL.	VARGHA GYULA.

VÉGH ARTÚR.

Rendes tagok:

ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.

	ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
5	AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
10	BENEDEK ELEK	1900	Budapesten.
	BEÜTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
	CSENGERI JÁNOS	1904	Kolozsvártt.
15	DALMADY GYÖZÖ	1867	Budapesten.
	DÓCZY LAJOS BÁRÓ	1887	Budapesten.
	ENDRÓDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
	FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapesten.
	FIÓK KÁROLY	1902	Budapesten.
20	FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapesten.
	GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.
	GYULAI PÁL	1860	Budapesten.
	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
25	HERCZEG FERENCZ	1893	Budapesten.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	Veszprém-ben.
	JÓKAI MÓR	1860	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1898	Budapesten.
30	LÉVAY JÓZSEF	1862	Miskolczon.
	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	Budapesten.
	NÉGYESSY LÁSZLÓ	1904	Budapesten.
	PEKÁR GYULA	1901	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
35	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
	SEBŐK ZSIGMOND	1904	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
40	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvártt.
	SZANA TAMÁS	1901	Budapesten.
	SZÁSZ KÁROLY	1860	Budapesten.
	SZILÁDY ÁRON	1867	Kis-Kun-Halason.
	SZÜRY DÉNES	1898	Budapesten.

45 THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapest.</i>
VARGHA GYULA	1888	<i>Budapest.</i>
VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapest.</i>
VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapest.</i>
ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapest.</i>

Levelező tagok:

BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapest.</i>
BRÁBEK FERENCZ	1899	<i>Prágában.</i>
BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
5 DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapest.</i>
JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
JONES HENRIK	1898	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
10 JOVANOVIĆS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
KONT IGNÁ CZ	1903	<i>Párisban.</i>
NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapest.</i>
OPITZ TÓDOR	1887	<i>Liestalban (Baselland).</i>
ŐMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
15 SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
STURM ALBERT	1880	<i>Budapest.</i>
VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1904-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
- 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
- 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
- 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
- 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
- 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
- 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
- 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
- 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
- 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
- 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
- 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
- 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
- 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
- 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
- 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
- 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
- ²⁵ FAY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
     EGRESSY GÁBOR jul. 30.
     ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
     CZUCZOR GERGELY szept. 9.
 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
     TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
     SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
     TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
     KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
     SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
     STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
     FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
     HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
     LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
     DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
     GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
     SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
     GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
     IPOLYI ARNOLD *rendes tag* deczember 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.

- HENSZLMANN IMRE *rendes tag* deczember 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
- 1896 GR. SZÉCSÉN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLEFFY ALBERT *rendes tag* deczember 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *levelező tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *levelező tag* április.
- 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETY GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
- ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *levelező tag* deczember.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* deczember 31.
- 1903 TÓTH LÖRINCZ *rendes tag* márczius 17.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1904-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUER ANTAL.
ADLER DÁVID.	BAUMGARTEN FERDINÁND.
ADÓDY ISTVÁN.	BAUMGARTEN FÜLÖP.
ALMÁSSY EDMUND.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ALMÁSSY PÁL.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BAY ILONA.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ANDRÁSSY DÉNES GR. (400 K-val).	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BELGRÁD IGNÁCZ.
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ARANY JÁNOS (100 aranyval).	STEPHÁNIA GRÓFNÓ.
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU- LIÁNNA (200 frt).	BENKE GYULA.
ARÁNYI MIKSA DR.	BEÖTHY KLÁRA.
ÁCS KÁROLY.	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
BAGHY IMRE.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
BALABÁN ADOLF.	BERNÁTFY IDA BÁRÓNÓ.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BERZEVICZY ALBERTNÉ (400 K-val).
BALOGH ISTVÁN.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BARCZA SÁNDOR.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BARKASSY GÉZA.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BARKASSY KÁLMÁN.	BISCHITZ MÓR.
BARTAL GYÖRGY.	BLASKOVICH BERTALAN.
BARTHA MIKSA.	BOCZKÓ DÁNIEL.
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	ANTONIA.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BRÁZAY KÁLMÁN.
	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).

- BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI
 GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
 TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTISZINÉSZEK (1860 előtt).
 BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉ-
 ZET GYAKORLÓ FŐGYMNASIU-
 MÁNAK IFJUSÁGI KÖNYVTÁRA.
 BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
 SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
 KONAY-KÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
 DARAY IMRE (500 frttal).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
 LÓK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
 ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ
 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
 DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal)
 DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
 DIETRICH VILMOS DR.
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (200 frttal).
 EGE MIKLÓS (200 frttal).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 ELSŐ MAGYAR ÁLTALÁNOS BIZ-
 TOSÍTÓ TÁRSASÁG (400 K-val).
 EMICH GUSZTÁV (idősb.).
 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb.).
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
 IVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 aranyval).
 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
 VÁNY (2000 forinttal).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
 DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDŐDY KAJETÁN GR. (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 FÁY ANDRÁS (1860 előtt)
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESC TIVADARNÉ.
 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
 FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULA.
 FŐVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.).
 FRANK ANTAL.
 FRANKÓI VILMOS (200 frttal).
 FRANKEL-VARGA MARGIT.

FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GESSLER JÓZSEF.
 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
 GHYCY FERENCZ (200 forinttal).
 GHYCY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
 EMLÉKÉRE.
 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSE
 ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).
 GRUBER JÓZSEF.
 GRÜNWALD BÉLA.
 GUNDEL JANOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYENES JÓZSEF.
 GYÖRGY ALADÁR.
 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 GYULAI PÁL (1000 frttal).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EMIL.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (125 frttal).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR (1000 frttal).

HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZÖVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁNOSI GUSZTÁV.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FŐGYMNA-
 SIUM.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACSÝ ISTVÁN (2000 frttal).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI FŐGYMNASIUM VIRÁG
 BENEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARAP FERENCZ.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 KARCZAG ISTVÁN.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.

- KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (4000 frttal).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ-
 KÁBÓL. (400 frt).
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUJSZÁLLÁSI EV. REF. GYM-
 NASIUM IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 KORNFELD ZSIGMOND.
 KOVÁCS ALADÁR.
 KOVÁCS EDE (berenczei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE
 KÜRY TERÉZ (200 frttal).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 KOVÁCS LÖRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRÁLOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA (500 frttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KÜLV JÓZSEF. (200 frt).
 KVASSAY EDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYEY LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAY HENRIK BÁRÓ (300 frttal).
 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
 MUELNÉ.
 LUKÁCS MÓRICZ (10,000 frttal).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZ. KÖZP. TAKARÉK-
 PÉNZTÁR (200 frttal)
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
 ANNA.
 MARKUSOVSKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
 ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 MASZÁK ELEMÉRNÉ.
 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ TÁRSU-
 LATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI
 LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 NAGY ELEK (káli).

NAGY GEDEON (tolcsvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
 NAGY KÁROLY (200 frttal).
 (1860 előtt).
 NAGYBECSKEREKIFÖGYMNASIUM

ÖNKÉPZŐ KÖRE.

NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.

NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.

NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.

NÁDASDY LIPÓT GRÓF.

NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.

NEUWELT ARMIN.

NÉMETH LAJOS.

NÉMETHY ANNA, IMRE (400 K-val).

NÉVTELEN (1860 előtt).

NÉVTELEN (1860 előtt).

NÉVTELEN (200 frttal).

NÖKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNY-
 ISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.

NYÁRI BÉLA BÁRÓ.

NYIRBÁTORI KASZINÓ.

OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.

ORCZY ZOLTÁN.

ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.

ORMODY VILMOS.

PAJOR ISTVÁN.

PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.

PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA

PAPP ELEK.

PAPP GÉZA.

PAULAY EDE (200 frttal).

PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉK-
 PÉNZTÁR. (Alapítványát évenként
 400 koronával megújítja.)

PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.

PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.

PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.

PÉTERFFY ISTVÁN.

PFEFFER JÁNOS (200 frttal).

PILASZANOVICS JÓZSEF.

PILTA JÁNOSNÉ (1860 előtt).

PIUFICS LAJOS.

PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.

PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ

PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
 (1860 előtt).

PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ

POLL IMRE.

POMPÉRY JÁNOS (200 frttal).

PONGRÁCZ ANNA.

PONGRÁCZ LAJOS (honti).

PRELY ISTVÁN.

RADÓ ANTALNÉ.

RAKOVSZKY ISTVÁN, A FŐSZÁM-
 SZÉK ELNÖKE.

RÁCZ GYÖRGY.

RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).

REMÉNYI EDE.

REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.

RIMASZOMBATI KASZINÓ.

RITÓOK ZSIGMONDNÉ TORMAY
 MÁRIA.

ROSTI PÁL.

ROTTENBILLER LIPÓT.

RÜCK SZILÁRD.

RUPP KORNÉL.

RUSZT JÓZSEF.

RUTTKAY MÁRTON.

SAMARJAY KÁROLY.

SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).

SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).

SCHLICHTER IZIDORNÉ.

SCHMIDT MÁRIA DE.

SCHLOSSBERGER VILMOS
 (tornyai, 400 frttal).

SCHWANFELDER JÓZSEF.

SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.

SIGRAY FÜLÖP GRÓF.

SINGER ZSIGMOND.

SOMSSICH PÁL.

SOPRONMEGYE (1860 előtt).

SRETER KLÁRA (500 forinttal).

STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).

STERN DÁVID.

STÉPÁN GÁBOR.

STIASSNY ILONA.

STRÁDA BÉLA.

SVÁB JAKAB.

SZABADY FERENCZNÉ.

SZABÓ DÁVID.

SZARVASI KASZINÓ.

SZALÓKI SZÉHER ÁRPÁD

(200 frttal).

SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA

SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal)

SZECSKAY KORNÉL.

SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.

SZEGEDI SÁNDOR.

SZEMERE PÁL (1860 előtt).

SZENDE KÁROLY.

SZENTANDRÁSSY LAJOS.

SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM

(Pálya Ferencz tanár adományából).

SZENTGYÖRGYI ALBERT.

SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).

SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).

SZENTIVÁNYI MIKLÓS.

SZENTPÁLY KLEMENTINA.

SZERB GYÖRGY.

SZÉCSEN ANTAL GRÓF.

SZÉCHENYI GYULA GR.

SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).

SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD,

EMLÉKÉRE (5000 frttal).

SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉK-
PÉNZTÁRI VEZÉRIGAZGATÓ.SZÉKESEFÉHÉRVÁRI KATH. FŐ-
GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.

SZELESTEY LÁSZLÓ.

SZIGETHY ÁBOR.

SZIGETVÁRI IVÁN.

SZIGLIGETI EDE (300 frttal).

SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.

SZILÁGYI DEZSŐ.

SZILÁGY VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

SZILY KÁLMÁN.

SZINNYEI JÓZSEF ID.

SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.

SZITÁNYI ADOLF.

SZITÁNYI BERNÁT.

SZITÁNYI IZIDOR.

SZITÁNYI VILMOS.

SZILÁV JÓZSEF (200 frttal).

SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
CSÁNYI PAULA.

SZOMBATHY LAJOS.

SZONTAGH PÁL.

SZONTAGH TIVADARNÉ.

SZŐCS FERENCZ (600 K-val).

SZŐKE LAJOS.

SZÖLLÖSY ETELE.

SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).

SZTANKOVÁNSZKY IMRE.

SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI

ILLÉS MATILD.

SZTUPA GYÖRGY.

SZÜCS LAJOSNÉ.

TANÁRKY JULIA.

TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).

TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).

TELEKI SÁNDOR GRÓF.

THAN KÁROLY.

THANHOFFER PÁL.

TIHANYI FERENCZNÉ.

TISZA KÁLMÁN.

TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).

TISZA LÁSZLÓ.

TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYE-
SÜLETE.

TOLDY FERENCZ (400 frttal).

TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).

TORDAI NŐEGYLET.

TORMAY CECIL.

TÓTH GYÖRGY.

TÓTH LÖRINCZ.	VIDA KÁROLY.
TÓTH REZSŐ.	VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN
TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIÓKÓ	GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB
IRMA (200 frttal).	BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR
TÖLTÉNTI MIKLÓS.	EMLÉKÉRE. (4000 frttal).
TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).	VIKTORIN JÓZSEF.
TÖRÖK SÁNDOR.	VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).
TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).	VISONTAI SOMA DR.
UDVARDY CSERNA VINCZE.	VIZAKNAI ANTAL DR.
ULLMAN KÁROLY.	VOJNICS MÁRK.
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-	VOJNICS TIVADARNÉ.
GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-	WAHRMANN MÓR (1200 frttal).
KÉPZŐ KÖRE.	WEISZ BERNÁT FERENCZ.
UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA-	WEISS MANFRÉD.
KÖRE.	WELLISCH ALFRÉD.
VADNAY ANDOR.	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
VADNAY KÁROLY HAGYATÉKA	WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.
(1200 K-val).	WENZEL GUSZTÁV.
VAJDA ÖDÖN ZIRCZI FŐAPÁT	WENINGER VINCZE (200 frttal).
VAJDAFY GUSZTÁV. (400 K-val).	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
VALICS ANTALNÉ.	WODIANER ARTUR.
VARGHA GYULA (200 frttal).	WOLFNER TIVADAR.
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA	WUK MIHÁLY ÉS FIAI (200 frttal).
GRÓFNÉ.	ZACHAR ISTVÁN.
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).	ZENTAI FŐGYMNASIUM KOSSUTH
VÁRADY JÁNOS.	ÖNKÉPZŐKÖRE.
VÁRADY KÁROLY (200 frttal).	ZICHY ANTAL (4000 K-val).
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
VÉGH ARTÚR.	ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
VÉGH ISTVÁN (vereb).	ZSENY JÓZSEF.
VÉGHÉLYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY	ZSILINSZKY MIHÁLY.
KAROLINA.	ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
VÉREY JÓZSEF.	ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSÓ
VÉSZTÓI KASZINÓ.	EMLÉKÉRE (600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tették 100 forintok, illetőleg 200 koronások. A nagyobb alapítványok külön megvannak jegyezve.

TISZTUJÍTÁS.

Az alapszabályok 17. §-a értelmében a tisztviselőknak, valamint a gazdasági bizottság tagjainak három évre szóló megbízatása az 1903. évi ünnepélyes közüléssel lejárván, a Társaság 1903 február 11-én tisztújító közülést tartott.

Az új tisztikar megválasztásáig az ülést, az alapszabályok 31. §-ának megfelelően, mint korelnök Gyulai Pál vezette; jegyzőképen az egész ülésen Ferenczi Zoltán legutóbb megválasztott rendes tag működött.

A jelenlevő szavazásra jogosítottak száma az alapszabályok 23. §-ában foglalt követelménynek megfelelt.

Az *elnöki* állásra gr. Apponyi Albert rendes tag a volt elnököt, *Beöthy Zsolt* rendes tagot

a *másodelnöki* állásra a volt alelnököt, *Berzeviczy Allbert* rendes tagot,

a *titkári* állásra Ábrányi Emil rendes tag a volt titkárt, *Vargha Gyula* rendes tagot és —

a *másodtitkári* állásra ugyancsak Ábrányi Emil a volt másodtitkárt, *Kozma Andor* rendes tagot, Kozma Andor rendes tag azonban, nagy elfoglaltságára hivatkozva, mint magánál alkalmasabbat *Hegedüs István* rendes tagot ajánlja.

Ügyészül Beöthy Zsolt rendes tag az eddigi ügyészt, *Szőcs Ferencz* ügyvédet javasolja újból megválasztani.

Titkos szavazás útján:

elnökké Beöthy Zsolt,

másodelnökké Berzeviczy Albert,

titkárrá Vargha Gyula,

másodtitkárrá Kozma Andor,

ügyészszé Szőcs Ferencz ügyvéd újból megválasztattak.

A korelnöktől a megválasztott elnök vette át az ülés vezetését, melynek további folyamán a *gazdasági bizottság* tagjaiul a következő három évre megválasztattak: *Berczik Árpád*, *Gyulai Pál* és *Szüry Dénes* rendes tagok; a *könyvkiadó bizottság* tagjaiul pedig, a Társaság kebeléből: Beöthy Zsolt mint elnök, továbbá Alexander Bernát, Gyulai Pál, Herczeg Ferencz, Kozma Andor, Riedl Frigyes, Szüry Dénes és Vargha Gyula rendes tagok. (Az ülés jegyzőkönyvéből).

★

Az 1903 február 25-iki rendes havi ülés jegyzőkönyve szerint a *könyvkiadó bizottság* az alapítók sorából *Barkassy Géza*, *Emich Gusztáv*

tdv, *Görgey István, Ormody Vilmos, Szontágh Pál és Végh Artur* urakkal egészítette ki magát. Ezek közül az 1903 márczius 25-iki ülés jegyzőkönyve szerint a bizottságba való meghívást *Szontágh Pál* előrehaladt korára hivatkozva nem fogadta el s helyette *Forster Gyula* úr, alapító volt szives a bizottsági tagságot elvállalni.

*

Az 1904 márczius 25-iki rendes havi ülés jegyzőkönyve szerint a vallás és közoktatásügyi m. k. miniszter *Beöthy Zsolt*ot az elnöki, *Berzeviczy Albert*et a másodelnöki állásban megerősítette s így választásuk az alapszabályok 10. §-ának megfelelően érvényessé vált.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

TAGVÁLASZTÁS.

Az 1903 február 25-iki ülésben titkár jelenti, hogy az azon hó 4-ikén tartott tagválasztó közülésen rendes taggá megválasztott *Ferenczi Zoltán, Fraknoi Vilmos és Gárdonyi Géza* megválasztásukat levélben elfogadták. *Kont Ignác* ugyanakkor választott levelező tagnak a választást köszönő és elfogadó levele, valamint választásának jóváhagyása a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter részéről, az 1903 márczius 25-iki ülésben szintén bejelentésre került.

*

Az 1903 december 16-iki ülésében elhatározta a Társaság, hogy a jövő februári tagválasztó közülésen a négy megüresedett rendes tagsági helyből *három* lesz betölthető és pedig *egy íróval, kettő költővel*; ugyanakkor mind a három megüresedett tagsági helyre lehet — ha kellő számú jelölt ajánltatik — választani.

A 1904 január 27-iki ülésen felolvastattak a szabályszerű időhatáron belül (bezárólag 1903 december 31-ig) beérkezett tagajánlások. Ezek közül, mint az alapszabályok rendelkezéseinek mindenben megfelelőket, elfogadta a társaság a következőket:

Négyessy László irodalomtörténészt rendes tagul, író-helyre ajánlotta *Beöthy Zsolt* rendes tag;

Csengery János műfordítót rendes tagul, költő-helyre ajánlotta *Hegedüs István* rendes tag;

Petelei István elbeszélőt rendes tagul, költő-helyre ajánlotta *Vértesi Arnold* rendes tag;

Sebők Zsigmond elbeszélőt rendes tagul, költő helyre ajánlotta *Ábrányi Emil* rendes tag és külön *Herczeg Ferencz* rendes tag.

Werner Gyula regényírórt rendes tagul, költő-helyre ajánlotta *Pekár Gyula* rendes tag.

E legutóbb ajánlottat még több rendes tag is ajánlotta; egy külön, azonban irodalmi működésének részletes bemutatása nélkül, s még kettő olyformán, hogy *Pekár Gyula* ajánlatához aláírásával hozzájárult. A nem részletes ajánlatot a Társaság, mint az alapszabályok 18. §-a b) pontjába ütközött nem fogadhatta el; de nem vette ajánlatul a pusztán névaláírással való csatlakozást sem egy különben szabályszerű s el is fogadott ajánlathoz, mert az idézett alapszabályszerkesztés úgy értelmezi, hogy az minden egyes ajánlótól megkívánandó ajánlatának részletezését.

Levelező tagságra ajánlat nem adatott be.

Az 1904 február 2-ikán megtartott tagválasztó közülésen a választási eljárás megkezdése előtt tudomásul vette a Társaság, hogy *Petelei István* levélben kérte az ő jelölésének figyelmen kívül hagyását s hogy ez okból *Vértesi Arnold* *Petelei Istvánra* vonatkozó tagajánlását visszavonta. A visszavont ajánlatra a további választási eljárás nem vonatkozott.

Az alapszabályszerű választási eljárás folyamán, titkos szavazással megválasztottak rendes tagokká:

1. *Négyessy László*, író helyre, 27 «igen» szavazattal összesen 34 szavazatból;

2. *Csengeri János*, költő-helyre 20 névszerinti szavazattal 34 szavazatból; és —

3. *Sebők Zsigmond* költő-helyre 29 névszerinti szavazattal 34 szavazatból.

Werner Gyulára 10 szavazat esett.

A három megválasztott rendes tagot az elnökség levélben értesítette megválasztásáról, felkérvén egyben őket, hogy annak elfogadásáról írásban nyilatkozzanak. (Az ülés jegyzőkönyvekből.)

A TAGVÁLASZTÁS REFORMJÁRA S AZ ELHUNYT TAGOK EMLÉKEZETÉNEK ÁPOLÁSÁRA VONATKOZÓ INDÍTVÁNYOK.

A tagválasztásra vonatkozólag az 1903 május 25-iki ülésen *Pekár Gyula* rendes tag indítványozza, hogy a jövőben a tagválasztás mindenkor az elhunyt tagok helyére történjék s a megválasztott

köteleztessék arra, hogy székét hely-elődjének irodalmi egyéniségéről való megemlékezéssel foglalja el.

Több rendes tag figyelmezteti a Társaságot a nehézségekre, melyeket az indítvány elfogadása vonna maga után. Más rendes tagok viszont, rokonszenvvel fogadják az indítványt, miután elfogadása esetén jövőre minden elhunyt tagról mondatnék méltató megemlékezés a társaság körében.

Pekár Gyula indítványa előzetesen az ügyrendi bizottsághoz utasítottatott.

Ugyanazon ülésben hasonló határozatot hozott a Társaság *Jakab Ödön* rendes tagnak azon indítványára vonatkozólag, mely az emlékbeszédek, mint a melyek társasági megbízás folytán készülnek, jövőre ennek megfelelő tiszteletdíjban kívánja részesíttetni.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

A TÁRSASÁG NEMZETI, KÖZMÜVELŐDÉSI ÉS IRODALMI JELENTŐSÉGŰ ÜNNEPÉLYEKEN.

A *budapesti filharmoniai társaságnak* 1903 évi május első hetében lefolyt 50 éves jubileumi ünnepélyein a Kisfaludy-Társaságot Berzeviczy Albert másodelnök képviselte, kit erre a társaság 1903 április 28-iki ülésében kért fel.

★

A *M. T. Akadémia* 1903. évi nagygyűlésén az 1903 május 27-iki ülésen történt bejelentés szerint a Társaság kellően képviselve volt.

★

Szigeti József elhunyt tag emlékezetére a budapesti Nemzeti Színházban rendezett előadáson, ugyancsak az 1903 május 27-iki ülésen történt bejelentés szerint, a Társaság képviseletében a tisztikar s több tag jelent meg.

★

Az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* 1903 június 11-iki Szászvárosban tartott közgyűlésére az elnökség az 1903 május 27-iki ülés határozatából a Társaság nevében üdvözlő táviratot küldött.

★

Erdösi Sylvester Jánosnak Szinyérváralján emelt emlékoszlopa leleplezési ünnepélyére 1903 június 1-én, az elnökség, az 1903 május 27-iki ülés határozatából, a Társaság nevében koszorút küldött.

★

Az eperjesi Széchenyi-kör Rákóczy-ünnepélyén 1903 szeptember 17-ikén a Társaságot Berzeviczy Albert másodelnök képviselte — ki mint a kör védnöke ez alkalommal ünnepi beszédet is mondotta — s átadta az ünneplőknek a Társaság hazafias üdvözlétét.

★

A *Szigligeti Ede* elhunyt tag emlékezetére a budapesti Nemzeti Színházban rendezett Szigligeti-előadásra, az 1903 márczius 25-iki ülés jegyzőkönyve szerint a Társaságot a színház igazgatója *Somló Sándor* rendes tag meghívta s azon a Társaság képviselve is volt. Ugyancsak képviselve volt a Társaság a színházigazgató szíves meghívása folytán a *Katona József* emlékére a budapesti Nemzeti Színházban rendezett «Bánk bán» előadáson, valamint az ugyanott *Hugo Károly* emlékére rendezett «Báró és bankár» előadáson, az 1903 november 25-iki ülés jegyzőkönyve szerint; nemkülönben az 1903 december 16-iki ülés jegyzőkönyve szerint a «*Proletárok*»-nak *Csiky Gergely* elhunyt tag emlékére ugyancsak a budapesti Nemzeti Színházban rendezett előadásán.

★

Deák Ferencz születésének századik évfordulója 1903 október 8-ikán hazaszerte a honfíui bölcsesség és önzetlenség ünneplésévé lőn. Az e napot legközelebb megelőző társasági rendes havi ülésen, szeptember 30-ikán, *Beöthy Zsolt* elnök a következő megnyitó beszédet tartotta :

«Engedjék meg, hogy szívesen köszöntsem önöket munkásságunk új folyamának ez első ülésén, melynek fő tárgya a Budapesti fő- és székvárosától *Deák Ferencz* emlékezetére hirdetett ódapályázat eldöntése lesz. Engedjék meg azt is, hogy néhány rövid szóval megemlékeztem arról az évfordulóról és közelgő ünnepéről, mely e pályázatra alkalmúl szolgál.

Deák Ferencz születése napjának alig két hét múlva, október 17-dikén százados évfordulóját üljük. Politikai küzdelmeinknek bármilyen harcza lobogjon hazánkban, vagy a honfíui aggodalmak bármily nehéz felhői boruljanak rájuk: lehetetlen, hogy e napon fel ne buzogjon belőlünk a kegyelet. Fel kell buzognia már csak abból az ösztönszerű érzésből is, hogy nemzeti érzésünk legtisztább és legélelenebb forrása: nagyjaink emléke. Midőn az emlékek hatalmas erkölcsi tartalmával állunk szemben: épen nemzeti érzésünk erejének kell függetlenné tenni felfogásunkat azoktól a szempontoktól, melyekből az idők változó viszonyai között, pártharczaink tüzeiben alkotásaikat bírálni szoktuk. Nem szabad elfelednünk, hogy történelmünknek s történelmünk nagy alakjainak ilyen emlékezetben tartása:

legerősebb láncszeme annak a nemzeti egységnek, melynek evangéliomát hirdetjük.

Deák nagy alakjában nemzeti lelkünknek, az örök magyar léleknek, két uralkodó vonása tetőzik. A magyar tiszta ész, világos belátás, éles ítélet szinte a genialitás magaslatán jelenik meg benne, az államférfiúban és szónokban egyaránt, s erőben csak a másik: a nemzeti érzés, a fajszeretet versenyez vele. Képzeltetünk-e időt és viszonyokat, melyekben ezek példaképeül nem fog előttünk állani: de példájaul mindenekfölött, s az egész emberiség erkölcsi történetének legmagasabb régióiban: a bátor és bölcs, tiszta és egyszerű polgárerénynek?

Hogy irodalmi társaságunkban ma szívem és bizonyára mindnyájunk szíve szerint hódolattal veszem föl nagy nevét: elég jogczimúl szolgál rá maga az az ősrégi, benső kapocs is, mely politikai életünket irodalmunkkal elválhatatlanul összefűzi. De jogczimemet még erősíti, hogy ennek a köteléknek Deák Ferencz pályája is külön, emelő és tanulságos képét mutatja. Mint nagy kortársai, Széchenyi és Kossuth, ő is irodalmi kísérletekkel: tanulmányokkal és bírálatokkal kezdi munkásságát. Bár e dolgozatait, Vörösmarty biztatása ellenére, sohasem bocsátotta közzé: egész életében megőrizte maga körül annak a háznak irodalmi levegőjét, melyben nevedett. Antal bátyja regéket írt, nénje pedig messze híres volt költői műveltségéről. Ha legjobb barátunk az, a ki legjobban szeret és legjobban ismer: úgy Deáknak legjobb barátja Vörösmarty volt, ki epigrammjában maig legfényesebb és legigazabb jellemrajzát adta. Barátsága és emléke folyton ápolta s élte legvégeig nem engedte elszakadni a köteléket, mely Deák lelkét a magyar irodalomhoz és költészethez fűzte. Ez a vonzalom, ez a hűség mindenkorra tisztessége marad a magyar költészetnek.

Földi vándorútjának utolsó pihenője: az újabb magyar történet legköltőibb jelenete. Ennek az épületnek, hol most együtt vagyunk, nagy csarnokában Deák a ravatalon; előtte Ő, nemzetünknek immár elszállott védő anyala, kezében koszorú, szemében könyek, szívében honleányi gyász; a nemzeti érzés megindult áhitata imádkozik a jelenet körül. Midőn azt a tiszteletteljes indítványt teszem, hogy a Társaság koszorút küldjön Deák Ferencz emlékünnapére: a földézttem kép s Deák emléke azt a fohászkodást csalják ajakamra, hogy az érzéseknek ez a szent harmóniája, melyet e jelenet oly feledhetetlenül és fenségesen fejezett ki: zendüljön föl minél erősebben s zengjen minél zavartalanabban nemzetünk életében.»

Az országos ünnepség napján, október 8-ikán, a Budapesten rendezett Deák-ünnepélyen a Társaság is kellően képviselve volt, s koszorúja letétetett a Deák szoborra. Ez alkalommal *Mihályi* a budapesti Nemzeti Színház művésze *Lampérth Gézá*nak a társasági pályázaton jutalmazott alkalmi ódáját szavalta.

★

A *Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* 1903 december 8-ikán Szegeden tartott alakuló közgyűlésére a Társaság 1903 november 25-iki ülésében hozott határozata szerint, üdvözlő táviratot küldött.

★

A *Petőfi-Társaság* 1904 január 6-ikán lefolyt évi ünnepélyes közgyűlésén a Társaságot, az 1904 január 27-iki ülés jegyzőkönyve szerint, a titkár és több tag képviselte; a temesvári *Arany János-társaság* alakuló gyűlésén pedig Berczik Árpád és Herczeg Ferencz rendes tagok.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

A TÁRSASÁG BELSŐ ÉLETÉBŐL.

Az 1903 február 25-iki rendes havi ülésen titkár jelenti, hogy az elnökség azon hónap 19-ikén *Jókai Mór* rendes tagot 78-ik születésnapja alkalmából a Társaság nevében fölkereste s az elnök üdvözlő beszédben tolmácsolta az ünnepeltnek a Társaság érzelmeit. Helyesléssel vétetik.

★

Ugyanazon havi ülésen a hosszú betegeskedése miatt a Társaságtól régebb idő óta távolmaradó *Szász Károly* rendes tagnak több műfordítása is felolvasásra került, Lecky angol költő verseiből. A nagy tetszéssel fogadott felolvasás után, a Társaság, Beöthy Zsolt elnök indítványára, elküldötte a távollévő Szász Károlynak legmelegebb hálás köszönetét, a miért a Társaság felolvasó ülései érdekességének nagy műfordítói művészetével való emelésére még gyötrő betegségében is gondja van.

★

Az 1903 márczius 25-iki ülésen, az alkalomból, hogy *Szontágh Pál* alapító, a könyvkiadó bizottságba történt újból való megválasztását, előhaladt kora és betegeskedése miatt nem fogadhatta el, a Társaság, mély sajnálkozása kifejezése mellett, jegyzőkönyvi köszönetet szavazott az érdemes alapítónak azért a buzgóságért, melylyel ugyanazt a tisztet, míg egészsége engedte, betölté s őt e hálás köszönetnyilvánításról levélben is értesíteni rendelte.

★

Az 1903 november 23-iki ülésben titkár felolvassa *Wlassics Gyula* volt vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter levelét, a ki

jelentvén, hogy a miniszteri székből távozik, meleg szavakban búcsúzik el a Társaságtól. Az elnök indítványára a Társaság a távozó miniszter iránt hálás elismerésének hozzá intézendő búcsúzó iratban ad kifejezést. — Bemutatásra kerül ugyanakkor *Berzeviczy Albertnek*, az új vallás- és közoktatásügyi miniszternek levele, melyben jelenti, hogy a miniszterium vezetését átvette és igéri, hogy e minőségében is tőle telhetőleg elő fogja mozdítani a Társaság érdekeit, melynek különben is rendes tagja és másodelnöke. A Társaság lelkes éljenzéssel fogadja a levelet. Az elnök jelenti, hogy a Társaság már ülésen kívül, szíves testületi köszöntéssel adott kifejezést másodelnöke miniszterre kineveztetésén érzett jogos büszkeségének s örömének, most pedig, midőn az, a mióta miniszter, első ízben vesz részt társasági ülésen, megújítja véle szemben a Társaság üdvözlését s a Társaságot további jóindulatába ajánlja. (Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

★

Beöthy Zsolt elnököt az alkalmából, hogy 1903 december 6-ikán a magyar főrendiház tagjává neveztetett ki, a Társaság a másodelnök vezetése alatt, ülésen kívül, testületi tisztelegéssel melegen üdvözölte.

KISFALUDY-EREKLYÉK.

Az 1903 október 28-iki ülésen az elnök jelenti, hogy a Társaság ereklyetárának örvendetes gyarapodására nyílt kilátás. Néhai Kisfaludy Árpád rendelkezése folytán ugyanis, *Kisfaludy Károlynak* és *Sándornak* mindazon tárgyai, melyeket eddig a Kisfaludy-család, mint családi ereklyéket őriz, a Társaság birtokába fognak átadatni. Az ereklyék hitelesítése a szóbeli családi hagyomány, melynek igazságához azonban nem fér kétség. A tárgyak még egyelőre a család egy tagjának, főtisztelendő Kisfaludy plébános úrnak birlalatában vannak, a ki kéri a Társaságot, hogy azok közül egy értékes iróasztal, melyet ő maga is használ, haláláig nála hagyassék.

A Társaság örömmel veszi a jelentést, felhívja egyben ez alkalmából gazdasági bizottságát, hogy tegyen az ereklyéknek tűz- és betörés-mentes elhelyezhetése és biztos megőrizhetése végett megfelelő javaslatot.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

AZ ALAPÍTÓK KÖNYVILLETMÉNYE.

Az 1903 május 27-iki ülés tudomásul vette, hogy az alapítók folyó évi könyvilletményeül elkészültek s a Társaság Évlapjainak XXXV. kötetével együtt az alapítóknak és a tagoknak szétküldetnek: Péterfy Jenő összegyűjtött munkáiból a III-ik kötet, a Francia költők anthológiájából a II. kötet és a «Garland lelkész leánya» című regény, írta Mrs Craik, angolból fordította Végh Artur.

A jövő évi illetmény-sorozatba felvételre ugyanekkor: *Gobi-neaudnak* a renaissanceről írt munkája Székely István fordításában (e francziából fordított művet, mint bíráló Alexander Bernát rendes tag ajánlotta kiadásra, a fordításnak az eredetivel való pontos összehasonlítására s nyelvi hűségének ellenőrzésére Kont Ignác levelező tag kéretett fel) és *Sebestyén* Gyula «A honfoglalás mondái» című, társasági jutalommal kitüntetett művének I. kötete.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

MŰVÉSZETI ÉLETRAJZOK.

Az 1904 február 2-iki előzetes közülésen Ferenczi Zoltán rendes tag indítványozza, hogy létesítsen a Társaság művészien megírt, de nem nagyon terjedelmes életrajzokból sorozatos kiadvány-vállalatot. Az életrajzok első sorban a magyar, de esetleg az egész világ-irodalom kiváló alakjairól szóljanak. A Társaság azon elhunyt tagjai emlékezetének is, a kiknek méltatása az idő múlásával a Társaság körében bármi okból elmaradt, ez életrajz-sorozatban adassék elégtétel. A művészeti életrajzokra az indítványozó már az 1904. évi költségvetésbe 1000 koronát kér felvenni s bizottságot óhajt kiküldetni az előmunkálatok megtétele végett.

A Társaság szívesen fogadja az indítványt, mely egy régebb idő óta táplált s egy és más módon megvalósítani is megkísérlett óhajának felel meg, illetőleg azzal, új és kiterjedtebb alakban, összehangzik. Összeget a még ki nem dolgozott tervre a költségvetésbe ezúttal nem vesz fel, kiküldi azonban Ferenczi Zoltán, Alexander Bernát, Riedl Frigyes és Szűry Dénes rendes tagokat bizottságul, hogy az indítványozott művészeti életrajz-sorozatról részletes tervet dolgozzanak ki s azt még a folyó év áprilisi havi ülésen a Társaság elé terjeszszék.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

KÖNYVKIADÁSOK ANYAGI TÁMOGATÁSA.

Az 1904. évi költségvetés részletes tárgyalása alkalmával, a megfelelő tételnél, *Gyulai Pál* rendes tag indítványozza, hogy jövőben a Társaság anyagi támogatása ne illethessen meg olyan irodalmi művet, a mely a könyvpiaczon már a nélkül is megjelent. Miután az elnök megállapította, hogy a Társaság felfogása általánosságban eddig is megfelelt az indítványban kifejezett elvnek s attól a gyakorlatban csak igen ritka kivételképen volt eltérés, a Társaság az indítványt előzetesen az ügyrendi bizottsághoz utasítja.

(Az 1904 február 2-iki előzetes közülés jegyzőkönyvéből.)

FADRUSZ JÁNOS HALÁLA.

Az 1903 október 28-iki ülés elnöki megnyitó beszédében Beöthy Zsolt meleg szavakkal emlékszik meg az azon napon temetőbe kísért szobrásznak, *Fadrusz János*nak kitűnő és igaz magyar lélektől áthatott művészetéről. Jelenti egyúttal, hogy a korán elhunyt művész ravatalára a Társaság nevében koszorút helyezett. A Társaság mély meghatottsággal hallgatta a nagy művészi érdemek méltatását a gyász eset alkalmából s helyeselte, hogy kegyelele *Fadrusz János* iránt koszorúval is kifejeztetett.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

KOMÓCSY JÓZSEF SIRSZOBRA.

Az 1903 október 28-iki ülésen jelentette a titkár, hogy a Petőfi-Társaság Komócsy Józsefnek, az elhunyt költőnek sírja fölé a Kerepesi temetőben szobrot emelt s a sirszobornak ugyanazon hó 29-én megtartandó ünnepélyes leleplezésére a Társaságot is meghívta. A kegyeletes leleplezési ünnepen a Társaságot a hozzá csatlakozott tagokkal az elnök képviselte.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

VADNAY KÁROLY HAGYOMÁNYA.

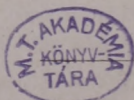
Az 1903 április 28-iki ülésen a titkár jelenti, hogy a Társaság alaptőkéje *Vadnay* Károly elhunyt tag hagyatékából, annak végrendelete szerint, 1200 K hagyománynyal gyarapodott. Úgy a titkár, valamint az elnök meleg kegyelettel emlékezett meg ez alkalomból is *Vadnay* Károlyról, kinek a Társasághoz való hűsége és szeretete még holta után is új bizonyossággal nyilatkozik meg. A hagyományt az elnök szavai szerint — a Társaság úgy tekinti, mint az elhunyt feledhetetlen rendes tagnak sírjából küldött utolsó üdvözlését és mély meghatottsággal fogadja el. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

A TÁRSASÁG 1903. ÉVI ZÁRSZÁMADÁSA ÉS 1904. ÉVI KÖLTSÉGELEÍRÁNYZATA.

Az 1904 február 2-iki előzetes közülésen, az elnökségből s a gazdasági bizottságból alakult pénzügyi bizottság számadás-vizsgálata és jóváhagyása nyomán, a titkár előterjesztésére megállapította a Társaság, hogy az 1903-ra előírányzott 29,380 K 04 fill. bevétel helyett azon év folyamán valósággal 30,110 K 18 fill. bevétel éretett el; viszont az ugyanazon évre kiadásul előírányzott 28,520 K összeg helyett valósággal 30,078 K 57 fill. adatott ki. Miután e mellett az előzetesen tőkésítendőül fölvett 6000 korona helyett értékpapirokban valósággal 12,854 K 04 fillér tőkésítettett, a végeredmény igen kedvező. A Társaság a vagyonkezeléssel megbízott Magyar Földhitelintézetnek meleg köszönetét fejezte ki, a fölmentvényt pedig az 1903. évre úgy ez intézetnek, valamint a kézi pénztár kezeléseért a titkárnak megadta, a pénzügyi bizottságnak a két behajthatatlanná vált alapítvány és kamatai leírására vonatkozó javaslatát pedig elfogadta.

Az 1904. évi költségeloirányzatot ugyanakkor a Társaság a következő főbb tételekben határozta meg: 27,422 K 51 fill. bevétel, 22,356 K kiadás; az 5066 K 51 fill. feleslegből 4000 K tőkésítendő, 1066 K 51 fill. pedig pénztári maradványul viendő át a jövő évre.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

A TÁRSASÁG VAGYONA

1903 deczember 31-én.

1. Künn fekvő alapítványokban	21,320 K — f.
2. Értékpapirokban névérték szerint	348,002 „ 58 „
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	8,436 „ 51 „
Összesen	377,759 K 09 f.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 6310/1952 sz.